

Kategorija povratnosti u hrvatskom i poljskom jeziku

Hrdlička, Miroslav

Doctoral thesis / Disertacija

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:367694>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-19**

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Miroslav Hrdlička

KATEGORIJA POVRATNOSTI U HRVATSKOM I POLJSKOM JEZIKU

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2020.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Miroslav Hrdlička

KATEGORIJA POVRATNOSTI U HRVATSKOM I POLJSKOM JEZIKU

DOKTORSKI RAD

Mentor:

dr. sc. Neda Pintarić, red. prof.

Zagreb, 2020.

University of Zagreb

Faculty of Humanities and Social Sciences

Miroslav Hrdlička

CATEGORY OF REFLEXIVITY IN CROATIAN AND POLISH

DOCTORAL THESIS

Supervisor:

Neda Pintarić, Ph. D., Full Professor

Zagreb, 2020.

O MENTORU

Neda Pintarić rođena je 18. veljače 1953. u Zagrebu, gdje je završila osnovnu školu i gimnaziju. Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu diplomirala je ruski i poljski jezik i književnosti te etnologiju. Magistrirala je 1984. s temom *Kategorija roda imenica u poljskom i hrvatskom književnom jeziku*, a 1994. obranila doktorsku disertaciju *Tri stupnja verbalizacije neverbalnoga koda u poljskom jeziku*.

Od 1977. asistentica je na Katedri za zapadnoslavenske jezike i književnosti (danas Katedra za poljski jezik i književnost), 1996. postaje docenticom, 2002. izvanrednom profesoricom, 2007. redovitom profesoricom, a 2012. izabrana je za redovitu profesoricu u trajnom zvanju. Na preddiplomskom i diplomskom studiju predavala je različite jezikoslovne kolegije (*Fonetika, fonologija i morfonologija, Opisna tvorba riječi s elementima povijesti, Sintaksa poljskog jezika, Suprasintaksa, Pragmatika poljskog jezika i obrada pragmatičkih tekstova, Izrada poljsko-hrvatskoga pragmatikona, Jezični svijet osjeta u poljskom jeziku, Etnolingvistika*). Na Poslijediplomskom doktorskom studiju Glotodidaktike izvodila je predavanja iz neverbalne komunikacije u nastavi.

Bila je voditeljicom znanstvenoistraživačkog projekta „Poljsko-hrvatsko jezično i kulturno-pragmatično kontrastiranje” pri Ministarstvu znanosti, obrazovanja i sporta te projekta Hrvatske zaklade za znanost „Komparativnoslavističke lingvokulturalne teme”. Od 2004. do 2009. godine bila je glavnom urednicom časopisa *Strani jezici*.

Bibliografija Nede Pintarić sadržava više od sto članaka poljsko-hrvatske kontrastivne tematike, tri rječnika: *Hrvatskosrpsko-poljski frazeološki rječnik* (1986) u suautorstvu s akademkinjom Anticom Menac, *Poljsko-hrvatski rječnik* (2002) u suautorstvu s akademikom Milanom Mogušem, *Poljsko-hrvatski rječnik gestikulacije, mimike i stava tijela* (2012) u suautorstvu s Krystynom Jarząbek te četiri autorske knjige: *Pragmemi u komunikaciji* (2002), *Kontrastivno rječotvorje: imenička tvorba u tablicama* (2010), *Pragmatični svijet osjetilnosti* (2010) i *Osnovne govorne situacije* (2016).

Za širenje poljske kulture primila je u Varšavi 20. svibnja 2002. ministar kulture Republike Poljske uručio joj je godine od ministra kulture Republike Poljske priznanje „Zaslužan za poljsku kulturu”.

ZAHVALE

Zahvaljujem mentorici prof. dr. sc. Nedi Pintarić na strpljivosti, motivaciji, pomoći i podršci, kao i svim savjetima tijekom, ali i prije izrade ovoga rada.

Osobitu zahvalnost izražavam prof. dr. sc. Ivani Vidović Bolt bez čije pomoći i brige ne bi bilo mogućnosti za izradu ovoga rada. Hvala na svim stručnim i ljudskim savjetima te na spremnosti za pomoć uvijek kad je bilo potrebno.

Zahvalan sam i prof. dr. sc. Barbari Kryžan-Stanojević na poticaju i pomoći u koracima koji su u konačnici vodili i ovome radu.

Ovaj je rad najvećim dijelom nastao u Hrvatskoj, ali su se neki njegovi metodološki i analitički segmenti javili i u Varšavi kroz razgovore s prof. dr. Zofijom Zaron i dr. Jerzyjem Molasom, kojima također zahvaljujem.

Zahvaljujem i mojoj obitelji, roditeljima i bratu, koji su bili uz mene cijelim putem i čije su razumijevanje i potpora u velikoj mjeri omogućili nastanak ovoga rada.

Hvala Danieli za svu nesebičnu pomoć, toleranciju i podršku.

SAŽETAK

U radu se analizira kategorija povratnosti u hrvatskom i poljskom jeziku. Rad otvara poglavlje u kojem je opisana povratnost kao jezična kategorija u odnosu prema reflektivnosti promatranoj u okviru društvenih i humanističkih znanosti. Slijedi pregled opisa povratnosti u poljskoj i hrvatskoj jezikoslovnoj literaturi u okviru kojega su istaknute razlike unutar dviju jezičnih tradicija. Osim analize same jezične građe, utvrđuje se i metajezično nazivlje kojim se jezičnu građu može opisati. Budući da se kategorija povratnosti u svojim definicijama neposredno veže uz pojam radnje, kao temeljni je nositelj te kategorije za analizu odabran glagol s povratnom oznakom *se / się*, ali je dan i usporedni pregled drugih vrsta riječi i sredstava kojima se izražava povratnost u dvama jezicima.

Istraživanje je provedeno na 470 povratnih glagola poljskog jezika i njihovim prijevodnim ekvivalentima, što zajedno, s obzirom na višestruke mogućnosti prijevoda određenih glagola, čini više od 900 jezičnih jedinica za analizu. Glagoli su ekscerptirani iz rječnika poljskog jezika *Uniwersalny słownik języka polskiego* (2003), a konteksti u kojima se nalaze provjeravani su na primjerima iz poljskog mrežnog korpusa *Narodowy korpus języka polskiego* i dvama korpusima hrvatskog jezika – *Hrvatskog nacionalnog korpusa* i *hrWaC-a (Hrvatski web korpus)*. Unutar navedenih skupina funkcije povratnosti analizirane su na tri razine: leksičkoj, tvorbenoj i sintaktičkoj.

Rad je rezultirao iscrpnim kontrastivnim opisom povratnih glagola kao temeljnih nositelja povratnosti u hrvatskom i poljskom jeziku. Uvedena je izmijenjena i prilagođena klasifikacija povratnih glagola prema hrvatskoj literaturi u koju je unesena nova grupa, nepravi povratni glagoli 2, koji su izdvojeni iz grupe nepravih povratnih glagola na temelju svojih značenjskih svojstava, pomaka u značenju do kojih dolazi ovisno o njihovu pojavljivanju s povratnom oznakom ili bez nje. Prema proširenoj i prilagođenoj klasifikaciji povratnih glagola kakvu nalazimo u hrvatskoj literaturi, glagoli su pomoću testova podijeljeni u sljedeće grupe: *reflexiva tantum*, uzajamno povratni glagoli, pravi povratni glagoli, nepravi povratni glagoli 1, nepravi povratni glagoli 2, povratno zalihosni (redundantni) glagoli. Sama je klasifikacija različita u odnosu na poznate nam klasifikacije povratnih glagola u poljskoj jezikoslovnoj literaturi te time omogućuje novi uvid u

kontrastivno proučavanje istraživane kategorije u dvama jezicima, kao i pomoć pri poučavanju poljskog jezika kao stranog.

Pokazalo se da se, iako su poljski i hrvatski srodni jezici sa sličnim sredstvima iskazivanja povratnosti, povratni glagoli ili povratne konstrukcije ponekad ne mogu smatrati prijevodnim ekvivalentima. Isto tako razvidno je da su granice između utvrđenih glagolskih skupina fluidne i u određenim slučajevima ovise o uporabnim kontekstima u kojima se glagoli nalaze. Rad zatvara iscrpan popis povratnih glagola u poljskom i hrvatskom jeziku radi kvalitativne kontrastivne analize. Očekujemo da će takav popis pronaći primjenu i u nastavi poljskoga jezika jer će na jednom mjestu okupljati glagolske lekseme s povratnom oznakom *se / się*.

Ključne riječi: kontrastivna analiza, povratnost, povratni glagol, povratna oznaka, poljski jezik, hrvatski jezik

Abstract

The goal of this study is the analysis and description of the category of reflexivity in Polish and Croatian, with a focus on reflexive verbs. Although Polish and Croatian are genealogically close and typologically similar languages, the category of reflexivity has been described differently in extant literature on the subject in these languages. For example, Polish authors often relate reflexivity to the notion of voice (passives, medium), while Croatian studies focus on reflexive verbs as a separate verb category. For Polish, there does not seem to exist a mid-level classification of reflexive verbs, one is often presented in Croatian grammars. It was the diverse nature of extant approaches to reflexivity in Polish and Croatian that motivated us to explore the topic within the boundaries of a doctoral dissertation. Furthermore, reflexivity in Slavic languages is a fruitful topic of investigation, as evidenced by numerous studies of reflexivity in East, West and South Slavic languages. However, it came to our attention that a contrastive study of reflexivity in Polish and Croatian has not been conducted, as to our knowledge. This insight was our main motivation for this dissertation, as it would expand existing studies on reflexivity in Slavic languages, and hopefully beyond.

Goals of our study were twofold. One goal was to present and unify current research on reflexivity in Polish and Croatian and to investigate similarities and differences in the functions of the reflexive marker *się* / *se* from a lexical, derivational and syntactic perspective. Another goal of our study was to investigate and categorize groups of reflexive verbs according to their syntactic, morphological and semantic properties, and compare them in a contrastive analysis theoretical and methodological framework. In our study we point out that contrastive analysis has a long tradition in Slavic philology and linguistics, and advocate integrating corpus-based methods in current contrastive research.

Reflexive verbs for this study were taken from a dictionary of Polish *Uniwersalny słownik języka polskiego* (USJP 2003), and contexts in which they are used were attested in general corpora of Polish and Croatian, *Narodowy korpus języka polskiego* (NKJP), Croatian National Corpus and hrWaC (Croatian Web Corpus). A representative sample of various reflexive verbs from the aforementioned lexicographic resource was complimented with usage data from corpora, providing insight into contextual similarities and differences of reflexive verbs in the two languages. 470 reflexive verbs in Polish were investigated along with their Croatian translational

counterparts. It was shown that the reflexive marker has several functions in Polish and Croatian: it expresses semantic reflexivity, introduces changes to the argument structure of the verb, plays a role in lexicalization and derivation of new verb forms and expresses other semantic categories in close relation to reflexivity, such as reciprocity. In order to break down these various functions we introduced a series of syntactic and semantic tests which serve as the basis for our classification of reflexive verbs. These were used as a *tertium comparationis* of our contrastive analysis. Based on the tests we identified the following groups of reflexive verbs in both languages: *reflexiva tantum*, *reciprocal verbs*, *true reflexives* (semantically reflexive verbs), *false reflexives 1*, *false reflexives 2* and *reflexive redundant verbs*.

Reflexiva tantum is a group of verbs which only have reflexive forms. With regards to this property, we approached the analysis from a standpoint of derivation. We divided the group into prefixed and non-prefixed verbs, as well as those with the same or different lexical root in Polish and Croatian. The analysis shows that within each subgroup there are differences in derivational patterns in which the reflexive marker has a derivational role and can be understood as a *morpheme-satellite*. Prefix + reflexive marker can be seen as a circumfix.

Reciprocal verbs are a group in which context plays a key role since many verbs can have both reciprocal and reflexive interpretations based on different contextual constraints. However, some verbs can be seen as intrinsically reciprocal based on their lexical semantics. In this group we examined other means by which reciprocity can be expressed in Polish and Croatian. One interesting difference is the use of the syntagma Pol. *z(e) soba* ‘each other; lit. with oneself’, which in Croatian has the meaning of reflexivity proper, opposite to Polish.

True reflexives are verbs that have the reflexive marker as a direct object and the marker is closest to its original pronoun status. The complex status of the reflexive marker points to the importance of the semantic level of analysis, where on the level of the argument structure the arguments of Agent and Patient are co-referent.

False reflexives, usually regarded as one large group of reflexive verbs, were split into two subgroups, which is an innovation of our classification. In false reflexives 1, the reflexive marker does not introduce substantial semantic shifts in the meaning of the verb lexeme, but changes its syntactic frame. This group is most closely related to passives and impersonal constructions formed with the reflexive marker, which is further supported by the fact that they mostly belong to state or change of state verbs. False reflexives 2 show a rather different role of the reflexive

marker, where the addition of the reflexive markers creates a new meaning of the verb and thus plays a role in the lexicalization of polysemous verb senses.

The last group, reflexive redundant verbs, is defined by the fact that the addition of the reflexive marker introduced no changes in the syntactic and semantic properties of the verb and can thus be regarded as a stylistic and facultative element. Interestingly, both languages show the existence of such a group of verbs, pointing to the fact that reflexive markers play a broader role in discourse.

We hope that this study contributes to extant contrastive research of Polish and Croatian, especially research that deals with phenomena on the borderline between lexical and grammatical categories. We also hope that the present classification of reflexive verbs will find its application in teaching Polish as a second language in a Croatian setting (and vice-versa).

Key words: contrastive analysis, reflexivity, reflexive verb, reflexive marker, Polish, Croatian

SADRŽAJ

1. Uvod	1
2. Teorije i definicije povratnosti.....	7
2.1. Pojam refleksivnosti prema pojmu povratnosti	7
2.2. Kategorija povratnosti u jeziku	10
2.2.1. <i>Definicije kategorije povratnosti</i>	<i>10</i>
2.2.2. <i>Povratnost u jezicima svijeta</i>	<i>12</i>
2.3. Povratnost u hrvatskoj literaturi.....	14
2.4. Povratnost u poljskoj literaturi	22
2.5. Sličnosti i razlike u klasifikaciji jezičnih sredstava kojima se izražava povratnost u hrvatskom i poljskom jeziku	32
2.6. Status povratne oznake se / się.....	35
3. Teorijsko-metodološke postavke istraživanja povratnosti u radu	39
3.1. Teorija kontrastivne analize	39
3.2. Leksikografske i korpusne metode u suodnosu s kontrastivnom analizom.....	42
3.3. Izabrani radovi o povratnosti u poljskom jeziku sa stajališta kontrastivne analize.....	44
3.4. Izazovi kontrastivne analize kategorije povratnosti u hrvatskom i poljskom jeziku	47
3.4.1. <i>Sličnosti i razlike u jezičnim sredstvima za izražavanje povratnosti</i>	<i>47</i>
3.4.2. <i>Razlike u opisnim tradicijama.....</i>	<i>53</i>
4. Analiza povratnih glagola u poljskom i hrvatskom jeziku.....	56
4.1. Odabir građe	56
4.2. Skupine povratnih glagola i testovi za njihovo određivanje	59
4.2.1. <i>Test 1 – test postojanja glagolskog oblika bez se / się (reflexiva tantum)</i>	<i>60</i>
4.2.2. <i>Test 2 – zamjena se / się sa sebe / siebie (pravi povratni glagoli).....</i>	<i>62</i>
4.2.3. <i>Test 3 – zamjena se / się sa jedan drugoga / jeden drugiego (uzajamno povratni ili recipročni glagoli).....</i>	<i>66</i>
4.2.4. <i>Test 4 – postojanje dviju inačica istih sintaktičkih i semantičkih obilježja (zalihosni ili redundantni glagoli)</i>	<i>68</i>
4.2.5. <i>Test 5 – postojanje dviju inačica istih semantičkih, ali različitih sintaktičkih obilježja (nepravi povratni glagoli 1)</i>	<i>70</i>
4.2.6. <i>Test 6 – postojanje dviju inačica različitih semantičkih i sintaktičkih obilježja (nepravi povratni glagoli 2)</i>	<i>72</i>
4.3. Reflexiva tantum	76

4.4. Uzajamno povratni (recipročni) glagoli	99
4.4. Pravi povratni glagoli	118
4.5. Nepravi povratni glagoli.....	139
<i>4.5.1. Nepravi povratni glagoli 1: problem stanja kao rečenične (sintaktičke) ili glagolske (leksičke) kategorije</i>	<i>142</i>
<i>4.4.2. Nepravi povratni glagoli 2</i>	<i>161</i>
4.6. Povratno zalihosni (redundantni) glagoli	170
5. Zaključak	182
Popis literature	187
Prilog 1. Popis poljskih i hrvatskih povratnih glagola.....	194
Prilog 2. Testovi za određivanje vrsta povratnih glagola.....	209
ŽIVOTOPIS AUTORA	210

1. Uvod

Povratnost je vrlo raznorodna kategorija u jezicima svijeta. Istraživanja upućuju na to da je ona univerzalna jezična kategorija te bi se smatralo neobičnim ako određeni jezik ne bi imao sredstva za iskazivanje povratnosti (Schladt 1999: 104). U različitim se jezicima povratnost manifestira na različite načine, odnosno različitim tipovima onoga što se naziva povratnim oznakama (engl. *reflexive marker*) (Frajzynger 2000; Ferhmann, Junghanns i Lenertová 2010; Letuchiy 2011; Matasović 2011). Ranko Matasović (2011: 6) navodi da je u hrvatskom jeziku povratna oznaka nenaglašeni akuzativni oblik zamjenice podrijetlom iz praslavenskog, čiji oblik u poljskom glasi *się*, u češkom *se*, u ruskom *-sja*. Dok se, koliko nam je poznato, svi autori koji se bave povratnošću slažu da se povratna oznaka u slavenskim jezicima razvila iz zamjenice, njezin je sinkronijski status kao vrste riječi raznolik. U mnogih se autora ona različito određuje, ovisno o povratnom glagolu ili povratnoj konstrukciji uz koju dolazi. Tako povratnu oznaku neki autori definiraju ili kao (povratnu) zamjenicu, ili kao česticu, ili kao morfem (usp. Wilczewska 1966; Saloni 1975; Babić et al. 1991; Nagórko 1998, 2012; Barić et al. 2005; Belaj 2001; Bańko 2012), a neki se odlučuju samo za jednu od tih opcija (usp. Oraić Rabušić 2018).

Predmetna literatura ukazuje na različite pristupe kojima se istraživanju kategorije povratnosti pristupa metodološki prema broju obuhvaćenih jezika, npr. tipološki (Geniusienė 1987; Frajzynger i Curl 2000), kontrastivni (Doros 1981; Kardela 1985; Drogosz 2008) ili jednojezični (Wilczewska *ibid.*; Belaj *ibid.*; Oraić Rabušić *ibid.*). Unutar različitih istraživačkih metoda u dvama se jezicima, hrvatskom i poljskom, istraživanju kategorije povratnosti pristupalo na različite načine. Sama je dakle povratnost često drugačije shvaćana, ovisno o autorima koji je istražuju. Jedan je od pristupa koji nalazimo kod poljskih autora vezan uz kategorije stanja, gdje se na povratnost gleda kao na glagolsko stanje, *medium* (medij, mediopasiv) (Szober 1933; Tabakowska 2003), što je kategorija preuzeta iz klasičnih jezika, ponajprije starogrčkog. Drugi je pristup leksički, odnosno polazi se od glagola kao leksičke jedinice koja je nositeljem povratnog značenja (Wilczewska *ibid.*; Belaj *ibid.*; Oraić Rabušić *ibid.*). Ovaj je drugi pristup specifičan za proučavanje povratnosti u hrvatskoj jezikoslovnoj tradiciji, gdje nalazimo određene glagolske skupine unutar kojih se smještaju povratni glagoli prema svojim morfološkim, sintaktičkim i semantičkim obilježjima. Sličan pristup nalazimo i u poljskim opisima, no s tom razlikom što su te glagolske skupine ili izmiješane s glagolskim konstrukcijama koje nose značenje povratnosti

(*Gramatyka współczesnego języka polskiego – Morfologia* 1984), ili su glagoli minuciozno podijeljeni u mnogobrojne grupe koje obuhvaćaju samo glagole čije je zajedničko obilježje vrlo specifično i najčešće odabrano prema semantičkom kriteriju (Wilczewska *ibid.*).

Upravo nas je raznorodna narav opisa povratnosti u poljskom i hrvatskom jeziku velikim dijelom motivirala da ovu temu podrobnije istražimo i objedinimo pristupe opisu povratnosti u dvjema jezikoslovnim tradicijama. Nadalje kategorija povratnosti kakva se ostvaruje u slavenskim jezicima plodno je područje istraživanja, o čemu svjedoče mnoge studije povratnosti, povratnih glagola i povratnih konstrukcija na jezičnoj građi zapadnoslavenskih, istočnoslavenskih i južnoslavenskih jezika. Međutim pregledom smo predmetne literature uočili da iz spomenutih istraživanja izostaje kontrastivna studija poljskog i hrvatskog jezika koja bi mogla proširiti postojeće spoznaje o kategoriji povratnosti u slavenskoj jezičnoj porodici, ali i šire. Potonji nam je uvid ujedno bio i glavna motivacija za odabir ove teme doktorskog rada.

Razlike su nam u pristupima opisa kategorije povratnosti u hrvatskom i poljskom jeziku ukazale na mogućnost kontrastivnog pristupa u kojem bismo pomoću metode *tertium comparationis* predstavili sličnosti i razlike funkcija povratne oznake, posebice u svezi s glagolima. Iz toga smo razloga svoju podjelu temeljili na postojećim podjelama hrvatskih povratnih glagola, ali smo je proširili i vrednovali na poljskoj jezičnoj građi u usporedbi s hrvatskom. Usredotočenjem na glagol smatramo da smo u mogućnosti u analizu uključiti i odnos glagola kao središta ustrojstva rečenice i širih gramatičkih konstrukcija u kojima se povratna oznaka sustavno pojavljuje.

Ciljevi su našega rada stoga višestruki. Prvi je cilj rada predstaviti i sintetizirati dosadašnja istraživanja kategorije povratnosti u hrvatskom i poljskom jeziku te na građi iz nacionalnih korpusa obaju jezika utvrditi sličnosti i razlike u funkciji povratne oznake *se / się* na leksičkoj, tvorbenoj i sintaktičkoj razini u hrvatskom i poljskom jeziku. Drugi je cilj rada pokazati funkcije povratne oznake *se / się* u obama jezicima.

U radu ćemo također istaknuti kako kontrastivna analiza kao metoda, a potencijalno i model, jezičnog opisa bilježi dugu tradiciju u slavenskom jezikoslovlju i da je njezinu primjenu uputno dopuniti korpusnim istraživanjima. Nadamo se da ćemo ovim radom ujedno doprinijeti postojećim kontrastivnim istraživanjima hrvatskog i poljskog jezika, posebice onima koja se bave

jezičnim pojavama na granici leksičkih i gramatičkih kategorija te da će klasifikacija povratnih glagola uspostavljena u ovom radu naći i svoju primjenu u poučavanju kako poljskog, tako i hrvatskog jezika kao stranog.

U ovom smo se radu bavili kontrastivnom analizom izražavanja povratnosti u hrvatskom i poljskom jeziku. Povratni su glagoli ekscerptirani iz rječnika poljskog jezika *Uniwersalny słownik języka polskiego* (USJP 2003), a konteksti u kojima se nalaze provjeravani su na primjerima iz poljskog mrežnog korpusa *Narodowy korpus języka polskiego* (NKJP) i na dvama korpusima hrvatskog jezika – Hrvatskog nacionalnog korpusa (HNK) i hrWaC-a (*Hrvatski web korpus*). Ovu metodu smatramo najboljom jer sva tri korpusa sadrže reprezentativni uzorak jezične građe, HNK s 216.8 milijuna pojavnica, hrWaC s 1.9 milijardi pojavnica i NKJP s više od petsto milijuna pojavnica, što će omogućiti da rezultati istraživanja ukažu na uporabne sličnosti i razlike u načinima i funkcijama izražavanja povratnosti u suvremenom hrvatskom i poljskom jeziku. Iako su istraživani jezici srodni, uvid u funkcije povratnosti ukazao je na neke segmente nezavisnoga razvoja povratne oznake u hrvatskom i poljskom jeziku, kao i na one koji su se odvijali paralelno na isti ili sličan način te kao takvi i danas ukazuju na relativno blisku jezičnu srodnost. Ujedno korpusni podatci pružaju nam uvid u različite kontekste u kojima se neki povratni glagol pojavljuje. Glagoli su, kao i druge vrste riječi, često polisemni leksemi te se njihova značenja mogu nedvosmisleno odrediti tek unutar pojedinih kontekstnih okruženja, a neki glagoli zbog svoje višeznačnosti mogu biti svrstani i u nekoliko skupina povratnih glagola, primjerice glagoli koji mogu imati uzajamno ili povratno značenje. Korpus nam pruža i šire okruženje glagola i omogućuje određivanje nekih sintagmi koje se često vežu uz povratna značenja, npr. *sam sa sobom*.

U navedenim se dvama jezicima povratnost izražava pomoću glagola i povratne oznake *se / się*. U postojećoj smo jezikoslovnoj literaturi istražili na koji je način u danim jezicima element *se / się* definiran i usporedili njegove funkcije ovisno o danim odrednicama (zamjenica, čestica, morfem). Naime iz pregleda postojeće literature vidljivo je da postoje razilaženja u definiciji elementa *se* kao zamjenice i/ili čestice u hrvatskom te kao zamjenice, čestice i/ili tvorbenog morfema u poljskom. Sukladno raznovrsnim tumačenjima može se javiti bitno različita slika pripadnosti elementa *se* razinama leksika i gramatike.

Rad je podijeljen, osim *Uvoda* i *Zaključka*, na tri velika poglavlja. Prvo je poglavlje *Teorije i definicije povratnosti*. U njemu se donose različita tumačenja navedenog pojma u društvenim i humanističkim znanostima, uključujući i lingvistiku, točnije značenje i funkcije same refleksivnosti u ljudskom jeziku. Zatim se daje pregled opisa kategorije povratnosti u hrvatskom i poljskom jeziku te usporedba jezičnih sredstava za izražavanje povratnosti u dvama jezicima. U poglavlju se govori o različitim shvaćanjima mjesta povratne oznake u sustavu vrsta riječi hrvatskog i poljskog jezika. Ona je u literaturi određivana kao zamjenica, čestica i morfem, često ovisno o funkciji koju nosi glagol kada povratna oznaka stoji uz njega, odnosno o vrsti povratnosti. Budući da je nedvosmisleno kako je podrijetlo povratne oznake *se / się* zamjeničko, smatramo da se ona sinkronijski može gledati kao element koji pokazuje dijakronijsku dinamičnost sustava dvaju istraživanih jezika te je nismo nedvosmisleno svrstali u određenu klasu leksema, odnosno vrstu riječi, jer smatramo da bismo time ograničili aspekte istraživanja kategorije povratnosti, čiji je bitan element povratna oznaka.

Poglavljje *Teorijsko-metodološke postavke istraživanja povratnosti u radu* donosi glavne teorijske i metodološke postavke koje su nas vodile pri analizi povratnosti. Poglavlje razrađuje teoriju kontrastivne analize, ukazuje se na razliku između poredbenih i kontrastivnih istraživanja, prema kojoj su kontrastivna usmjerena na dva jezika, dok poredbena pretpostavljaju jezičnu građu prikupljenu iz više jezika. Kao bitan pojam ističe se ekvivalencija te tip ekvivalencije koji je potrebno uspostaviti da bi se analiza provela. Budući da se u radu kao temeljna jedinica uzima glagol, ističe se kako se naša analiza može smatrati leksičkom kontrastivnom analizom, a metode su leksikografski i korpusno utemeljene. U potpoglavlju *Izazovi kontrastivne analize kategorije povratnosti u hrvatskom i poljskom* navode se sva jezična sredstva kojima se u dvama jezicima može povratnost iskazivati, od kojih se ističu dativ povratne zamjenice (*si*) koji je specifičan za hrvatski jezik i tzv. povratne imenice kojima se poljski odlikuje i izdvaja od ostalih slavenskih jezika (s iznimkom češkog u kojem su one manje produktivna kategorija nego u poljskom), te se postavlja cilj – iznaći temelj za međujezičnu klasifikaciju i analizu, u čijem je središtu glagol.

Poglavljje koje zauzima glavninu rada jest *Analiza povratnih glagola u poljskom i hrvatskom jeziku*. Ono je sastavljeno od nekoliko većih potpoglavlja. Prvo se potpoglavlje bavi kriterijima za prikupljanje i odabir jezične građe. Potpoglavlje pod naslovom *Skupine povratnih*

glagola i testovi za njihovo određivanje bavi se kriterijima klasifikacije povratnih glagola. Potpoglavlje donosi ključan analitički dio u kojem smo predložili testove prema kojima se određuje pripadnost povratnog glagola određenoj skupini. Nazivi su za skupine preuzeti iz hrvatske literature te su prošireni i prilagođeni, čime smo dobili šest skupina povratnih glagola: *reflexiva tantum*, uzajamno povratni (recipročni) glagoli, pravi povratni glagoli, nepravni povratni glagoli 1, nepravni povratni glagoli 2 i povratno zalihosni (redundantni) glagoli. Svaka skupina glagola opširno je analizirana u pojedinačnom potpoglavlju.

U potpoglavlju *Reflexiva tantum* analizira se prva grupa povratnih glagola, oni glagoli koji u oba istraživana jezika postoje samo kao povratni oblici, odnosno samo kao glagoli s povratnom oznakom *se / się*. Potpoglavlje *Uzajamno povratni (recipročni) glagoli* opisuje grupu glagola kojima je temeljno značenje uzajamnost, a ne povratnost te se u njemu pruža uvid u razlike tih dviju kategorija, ali i njihovo prožimanje posredstvom funkcija povratne oznake. U sljedećem potpoglavlju *Pravi povratni glagoli* analizirana je glagolska skupina čije je bitno obilježje to da se nalaze na granici prijelaznosti i povratnosti te se, shodno tome, povratna oznaka nalazi na mjestu direktnog objekta i najbliže je svom izvornom, zamjениčkom statusu. Sljedeće je potpoglavlje *Nepravni povratni glagoli* podijeljeno na dva potpoglavlja prema skupinama glagola koji sadrže neka zajednička obilježja koja ih razlikuju od ostalih skupina. Sami nepravni povratni glagoli ona su vrsta povratnih glagola koji mogu funkcionirati s povratnom oznakom ili bez nje. U prvom potpoglavlju *Nepravni povratni glagoli 1: problem stanja kao rečenične (sintaktičke) ili glagolske (leksičke) kategorije* opisana je skupina glagola u kojima se značenje (bitno) ne mijenja kada dolaze s povratnom oznakom i bez nje. Drugo je potpoglavlje *Nepravni povratni glagoli 2* posvećeno opisu glagolske skupine koja se odlikuje promjenom značenja kada uz glagol dolazi povratna oznaka. Posljednja je glagolska skupina analizirana u potpoglavlju *Povratno zalihosni (redundantni) glagoli*. To je malobrojna skupina glagola u oba jezika, u kojih povratna oznaka ne unosi nikakvu razliku.

Posljednje je poglavlje *Zaključak* u kojem se iznose ključni rezultati analize provedene u radu te se iznose zaključci izvedeni tijekom analize. Ističe se činjenica da, iako se radi o kategoriji koja je prisutna u oba srodna jezika i izriče se većinom istim sredstvima, u nekim se slučajevima sami povratni glagoli ili povratne konstrukcije ne mogu smatrati prijevodnim ekvivalentima. Isto

tako ukazuje se na moguće doprinose rada, kako u području kontrastivnih jezikoslovnih istraživanja, tako i u mogućnostima primjene analizirane građe i metoda analize pri poučavanju poljskog kao stranog jezika.

U sklopu istraživanja na kraju rada pružili smo iscrpan popis povratnih glagola u poljskom i hrvatskom jeziku u svrhu kvalitativne kontrastivne analize. Očekujemo da će takav popis pronaći primjenu i u nastavi poljskoga jezika jer će na jednom mjestu okupljati glagolske lekseme sa *se* / *się*.

Naša je nada da je doprinos ovoga rada iscrpna usporedna analiza teorija povratnosti u hrvatskom i poljskom jeziku, što može poslužiti kao temelj za daljnja kontrastivna slavistička istraživanja, posebice u području morfoloških i sintaktičkih kategorija. Sukladno tomu bitno je istaknuti da, iako postoje i neke kontrastivne analize istočnoslavenskih, zapadnoslavenskih i/ili južnoslavenskih jezika (npr. Doros (1981) za ruski i poljski, Moulton (2015) za ruski i bosanski/hrvatski/srpski, Rivero i Milojević Sheppard (2003) za poljski i slovenski), koliko nam je poznato takva usporedba kategorije povratnosti u hrvatskom i poljskom jeziku nije zastupljena.

2. Teorije i definicije povratnosti

2.1. Pojam refleksivnosti prema pojmu povratnosti

Pojam refleksivnosti ili refleksije složen je termin koji nalazimo u različitim humanističkim i društvenim znanostima. Tako ga u filozofskoj terminologiji nalazimo definiranog kao „razmišljanje ne samo o nečem ‚mišljenom‘ nego istodobno i o mislećem (o subjektu) kao i samom misaonom događaju” (Halder 2002: 305). Dakle reflektirati znači „misliti sama sebe” (Filipović 1984: 286), to je proces u kojem se spoznaja okreće sama sebi i postaje vlastitim predmetom mišljenja. Šire shvaćen, taj nam pojam ukazuje na svekoliko usmjeravanje, vraćanje radnje na samog aktera / agensa te iste radnje. S obzirom na to da je jedna od temeljnih ljudskih sposobnosti upotreba jezika, govora, a i sam je jezik isprepleten s mišljenjem na način da nam omogućuje stvaranje i izražavanje misli, logično je da refleksivnost nalazimo i u jeziku. John A. Lucy (1993: 9, prema Hockett 1963; Lyons 1977; Silverstein 1976) navodi da je refleksivna sposobnost jezika jedan od njegovih aspekata koji je privukao posebnu pozornost istraživača te da bi u svom punom obliku ta sposobnost mogla biti jedinstveno svojstvena ljudskome jeziku. Stoga u lingvistici postoje brojna istraživanja refleksivnosti kroz različite pristupe, ali i na različitim razinama na kojima se ona javlja u jeziku / jezicima.

Osim u filozofiji i lingvistici, u kojima postoje preklapanja istraživanja refleksivnosti na logičkoj razini, sam pojam nalazimo, između ostalog, i u sociologiji, psihologiji, biologiji te u kulturalnim studijima. U sociologiji se uvođenje pojma refleksivnosti veže uz Talcotta Parsonsa koji pod njime podrazumijeva sposobnost „društvenih glumaca”, pojedinaca u modernim društvima da budu svjesni svojeg djelovanja te da ga mogu izraziti (opisati)¹. König i Gast (2008: 5) ističu da u biologiji i psihologiji koncept *sebstva* (*self*) ima važnu ulogu u teoriji uma, osobnosti i ličnosti. Tezu potvrđuju pozivajući se na članak Humphreya i Dennetta iz 1989. u kojem se bave

¹<https://www.encyclopedia.com/social-sciences-and-law/sociology-and-social-reform/sociology-general-terms-and-concepts/reflexivity>. Na isto se značenje pojma nadovezao Anthony Giddens, koji ga je dalje razvio. Sljedeće značenje nalazimo u djelu Harolda Garfinkela gdje on označuje proces stvaranja socijalnog reda kroz prigodne konverzijske prakse. Treće značenje nalazimo u kontekstu „radikalne sociologije”, autora Alvina Gouldnera i Pierrea Bourdieua, gdje se ona shvaća kao plan da se instrumentima same sociologije ona raskrinka kao socijalna praksa zasićena moći. Vidimo da se pojam refleksivnosti u spomenutih autora odnosi na društvene uloge i društvene strukture, čemu nećemo posvećivati više pozornosti jer izlazi iz okvira lingvistički usmjerene teme.

poremećajem višestruke ličnosti² propitujući različite osobnosti ili sebstva kao i pitanja vezana za ontološki status takvih entiteta. U teoriji književnosti i kulturalnim studijima pitanjima refleksivnosti pristupa se s obzirom na samoreferencijalnost (autorefleksivnost) literarnih djela i s obzirom na individualni i kulturni identitet (ibid.).

U svome članku *Reflexive language and the human disciplines* (1993) Lucy polazi od hipoteze da je refleksivnost inherentna svakom (ljudskom) jeziku jer je u svakome od njih moguće govoriti o govoru, to jest „upotrijebiti jezik za komunikaciju o aktivnosti upotrebe jezika” (ibid.: 9). Autor između različitih tipova lingvističke refleksivnosti (*jezične povratnosti*) ističe dva. Prvi, u kojem se referiramo na opće pravilnosti u strukturi ili funkcioniranju jezične uporabe, za što navodi primjere rečenica³ poput: „*Biti* je nepravilan glagol.”, „Paradajz je drugi naziv za rajčicu.” (ibid.: 10). Zatim drugi slučaj, u kojem se možemo referirati na ili govoriti o određenim govornim činovima na različite načine, bilo izgovarajući taj isti govor (npr. „On je rekao: Imaš dobru frizuru!”), bilo izlažući dio tog govora (npr. „On je rekao [da] ja imam dobru frizuru.”), bilo da opisujemo govor bez da ga doslovno prenosimo (npr. „Tom mi je danas udijelio kompliment.”), bilo da upotrijebimo mješavinu opisa i izgovaranja samog govora (npr. „Tom mi je danas udijelo kompliment u vezi s mojom frizurom.”).

Autor ističe nekoliko pristupa koji su u povijesti imali važnost, ukazujući na njihove konceptualne razlike. Prva je skupina koju zove *logičko-lingvističkim pristupima*. Unutar ovih pristupa nalazimo viđenja filozofa koji su bavljenje jezikom u najvećoj mjeri svodili na istraživanje istinitosti iskaza. Ti su se filozofi i logičari bavili proučavanjem uvjeta pod kojima se mogu derivirati novi istiniti sudovi od sudova čija je istinitost utvrđena. Oni su prepoznali da neki jezični oblici mogu biti upotrijebljeni refleksivno, tj. refleksijom, mišljenjem o kome ili čemu, kako bi se referirali na sebe same te su tim refleksivnim oblicima posvetili puno pozornosti. Između ostalog, proučavali su i gore navedene oblike u kojima se jezikom referiramo na same jezične entitete (kao npr. u rečenici „*Mama* je dvosložna.”). Budući da je u mnogim lingvističkim i filozofskim promišljanjima jezik shvaćen kao onaj koji se prvenstveno referira na nejezične objekte, ova je vrsta jezika, koja upućuje na sam jezik, doživljavana kao jezik višega reda koji zahtijeva posebnu pozornost. Taj se jezik, koji se dakle referira na jezik sam, naziva *metajezikom*, a jezik na koji se

² Danas se poremećaj višestruke ličnosti naziva disocijativnim poremećajem identiteta. <http://www.msdc-prirucnici.placebo.hr/msd-prirucnik/psihijatrija/disocijativni-poremecaji/disocijativni-poremecaj-identiteta>

³ Rečenice preuzete iz navedenoga članka prilagođene su hrvatskom jeziku.

referira naziva se *jezikom objektom*. Istraživanja unutar logičko-lingvističkog pristupa jeziku pokazala su da je metajezik ključan pojam pri analizi jezika. Isto tako pokazalo se da su ta istraživanja ograničena i svedena na jezik kao prenositelj znanja shvaćen kao tvrdnja i derivacija istinitih sudova o svijetu. Iz tog razloga ovi pristupi nisu mogli reći puno o metalingvističkom jeziku kao ljudskoj aktivnosti, već su za prepoznavanje njegove važnosti u komunikaciji bili potrebni drugačiji pristupi.

Sljedeću skupinu pristupa Lucy (ibid.) naziva *semiotičko-funkcionalnim pristupima*. Oni se temelje na semiotičkim funkcijama jezika te su vezani uz teoriju komunikacije i kibernetiku. Među ovim se pristupima kao jedno od najutjecajnijih ističe djelo Romana Jakobsona, čiji je doprinos među važnijima u istraživanju jezične refleksivnosti uopće. Tako on u svome radu o preključivačima i glagolskim kategorijama piše kako se iskazi sastoje od poruka (P) i kodova (K)⁴ te uvodi četiri tipa refleksivnosti. Prvi, poruka o poruci (P/P), što se odnosi na različite tipove upravnog govora, direktni i indirektni citati te različiti međuslučajevi. Drugi, poruke o kodovima (P/K), koje se odnose na tumačenje riječi i rečenica, bilo unutarjezično (cirkumlokacije, sinonimi), bilo međujezično (prijevod) (Jakobson 2008: 453). Ova se dva tipa odnose na eksplicitne metalingvističke aktivnosti (Lucy 1993). Treći su gramatičke jedinice nazvane *preključivači* čije se značenje ne može odrediti bez referiranja na poruku (K/P). Kao primjer uzimaju se različiti pokazivači osobe, npr. osobne zamjenice *ja, ti* i slično. Četvrti su osobna imena, dijelovi koda koji upućuju na kod (K/K) jer se njihovo značenje ne može odrediti bez referiranja na kod. Ova Jakobsonova tipologija, unatoč tome što u njoj Lucy (ibid.) nalazi određene probleme, pokazuje prisutnost i raznolikost refleksivne aktivnosti u jeziku. To potvrđuje i Jakobsonov daljnji rad, u kojem je kao jednu od šest funkcija u govornome događaju istaknuo metajezičnu.

Posljednju skupinu pristupa Lucy (ibid.) ističe kao *literarno-performativne pristupe*. Oni su se razvili iz nastojanja i pokušaja istraživača da objasne umjetnost riječi. U tim pristupima ne nalazimo određivanje istinitosti iskaza niti uvjete komunikacije, iako će određeni autori posegnuti za gore navedenim pristupima kao okvirom svojih istraživanja. U njima je naglasak na upotrebi refleksivnog jezika da utvrdi i transformira postojeće kontekste. To se, između ostalog, postiže kroz analize upravnog govora i drugih ‘refleksivnih oruđa’ jezika u književnim djelima pa tako Lucy (ibid.: 21) napominje da je „umjetnost riječi oblik kreativne metalingvističke igre koja ima moć da utječe na društvenu stvarnost”.

⁴ Hrvatski termini preuzeti su iz knjige *O jeziku* Romana Jakobsona (2008).

Navedeni su oblici izražavanja refleksivnosti u jeziku samo neki od mnoštva mogućnosti unutar različitih jezičnih kodova. Kao što je vidljivo iz pregleda, povratnost u jeziku, koja se često uzima kao termin sinoniman s refleksivnošću, samo je jedna od podkategorija puno šire pojavnosti.

2.2. Kategorija povratnosti u jeziku

Budući da pozornost posvećujemo upravo kategoriji povratnosti kao strukturnoj gramatičko-leksičkoj pojavnosti, važno je istaknuti da ćemo termin *povratnosti* koristiti kako bi ga razlikovali od šire shvaćenoga termina *refleksivnosti*. Kao jedan od temeljnih oblika izražavanja povratnosti u poljskom i hrvatskom jeziku nalazimo povratnu oznaku *się / se*, što je središnji dio našega istraživanja. Međutim kao što ćemo vidjeti u poglavljima koja slijede, definicija povratnosti, kao ni status *się / se*, nisu uvijek nedvosmisleno određena te ćemo pregledom literature pokušati istaknuti njezine glavne karakteristike.

2.2.1. Definicije kategorije povratnosti

Povratnost ili refleksivnost u najširem jezikoslovnom smislu nalazimo definiranu kao sposobnost jezika da govori o jeziku samom (Matthews 2014: 339). Međutim pogledamo li definicije povratnosti u literaturi, možemo uočiti da su one usmjerene ponajviše na pojam ‘radnje’ kao povratne kategorije, odnosno na *glagol* kao središnju vrstu riječi kojom se povratnost može izraziti.

Govoriti o sebi ukazuje na činjenicu da Agensa i Pacijensa radnje nalazimo u istoj osobi. Dakle povratnost je „vrsta glagolskog stanja u kojemu su vršilac **radnje** i trpilac radnje isti, odnosno [...] koreferentni” (Marković 2012: 340). [istaknuo M. H.]

U Simeonovu *Enciklopedijskom rječniku lingvističkih naziva* (1969: 123) povratnost je definirana kao „obilježje ili svojstvo refleksivne ili povratne **radnje**”, dok je povratan onaj koji „označuje vraćanje **radnje** na subjekt” (povratni glagol, povratna čestica) (ibid.: 121). [istaknuo M. H.]

Ilustrowany słownik języka polskiego (2004: 1150) potvrđuje da pridjev ‘povratan’ (*zwrotny*) u jezičnom značenju sadrži dva dijela: povratni glagol i povratnu zamjenicu, gdje je

povratni glagol „oblik glagola u kojem je vršitelj **radnje**, koja je središte rečenične konstrukcije, istovremeno i primatelj njezinih rezultata”, a povratna zamjenica „zamjenica *się, siebie* koja ukazuje na predmet na koji se vraća njegova vlastita **radnja**”. [istaknuo M. H.]

Robert L. Trask (2005: 99, 108) povratnost navodi kao jednu od gramatičkih kategorija glagola u hrvatskom jeziku, gdje je gramatička kategorija „jezična kategorija koja uzrokuje mijenjanje određenih vrsta riječi” (ibid.: 108). Tako glagole karakteriziraju kategorije vida, lica, broja, načina, vremena, stanja, povratnosti, prijelaznosti, roda, upravljanja i valentnosti. Kao primjer navodi glagole *pereš se* (povratna radnja) i *trčiš* (nepovratna radnja) (ibid.: 109), a glagoli se prema navedenoj kategoriji dijele na povratne i nepovratne.

Osim kod glagola, pojam povratnosti nalazimo i kod zamjenica, gdje povratne zamjenice *sebe* ili *se* te engleske *uzajamne zamjenice* navodi kao zamjenice koje se „nalaze u posebnom odnosu s drugim imenskim skupinama u rečenici”, kao u sljedećem primjeru (ibid.: 394):

1) *She cursed herself.*

Ona se proklinjala.

Navedene nam definicije ukazuju na to što povratnost jest, kakav ona odnos Agensa i Pacijensa⁵ uvjetuje, no u primjerima je vidljivo kako je za izražavanje povratnosti glagolima nužno određeno morfološko ili leksičko sredstvo koje se u tipološkim istraživanjima naziva *povratnom oznakom*⁶. Takvim bi oznakama pripadale i povratne zamjenice *sebe, se / siebie, się* u hrvatskom i poljskom jeziku. Kako bismo prikazali njihov status u dvama jezicima, u sljedećem ćemo poglavlju prvo opisati odabrane strategije izražavanja povratnosti u jezicima svijeta te istaknuti rasprostranjenost same pojave.

⁵ Riječ je o semantičkim ulogama koje se najčešće pripisuju odnosu prave povratnosti, više v. u poglavlju 4.4.

⁶ Termin *povratna oznaka* preuzimamo kao hrvatski prijevod termina *reflexive marker* (usp. Matasović 2011). Isti termin koristi i Oraić Rabušić (2018) u svojoj studiji o povratnosti, a sam termin ‘oznaka’ nalazimo kao prijevod engleskog *marker* u raznim kontekstima, npr. *diskursne oznake* (*discourse markers*) (usp. Nigoević 2011), *vremenske oznake* (usp. Peti 1985) i sl. Termin *marker* često se koristi u tipološkim istraživanjima, kao slobodni ili vezani morfem koji je nositelj određene gramatičke funkcije ili relacije (usp. Dryer i Haspelmath 2013; <https://wals.info/>).

2.2.2. Povratnost u jezicima svijeta

Istražujući povratnost iz tipološke perspektive, Schladt (1999: 104) zaključuje da je ona univerzalna jezična kategorija te da bi, iako se u različitim jezicima iskazuje na različite načine, različitim oznakama, bilo malo vjerojatno da neki jezik nema način za iskazivanje povratnosti.

Različite načine iskazivanja povratnosti u srodnim i nesrodnim jezicima navodi Marković (2013: 340–343). Jedan je od načina afiks na glagolu, kao u tibetsko-burmanskom jeziku manipuri:

2)

2.1)	məhaknə	miŋseŋ-də	yeŋŋi	
	on	zrcalo-LOC	je.vidio	On je vidio [nešto] u zrcalu.
2.2)	məhaknə	miŋseŋ-də	yeŋ-jəy	
	on	zrcalo-LOC	je.vidio-REFL	On je vidio sebe u zrcalu.

U nekih jezika kao povratna oznaka koristi se poseban pronominalni element, povratna zamjenica, kao naprimjer u njemačkom:

3)

Er hat **sich** in der Spiegel gesehen. On je vidio **sebe** u zrcalu.
(a ne nekoga drugoga) ili On **se** vidio u zrcalu. (jednostavno se gledao u zrcalu)

Neki jezici, poput ruskog, kombiniraju glagolske i pronominalne elemente. U ruskom je glagolska nenaglašena povratna zamjenica *sja* srasla s glagolom:

4)

4.1)	Devočka kupaets ja .	Djevojka se kupa.
4.2)	Vy rasstraivaetes' ponaprasku.	Uzalud se uzrujavate.
4.3)	Ty možeš' ne rasstraivat' sebja etim pustjakom.	Ne moraš se uzrujavati zbog te sitnice.

Određeni jezici kombiniraju dva pronominalna elementa, što je slučaj u engleskom u kome su ta dva elementa posvojna zamjenica i imenica-zamjenica-sufiks *self* ‘(ja).sâm’:

5) He saw **himself** in the mirror.

On je vidio **sebe** u zrcalu.

Kao sličan primjer Marković (ibid.: 341) navodi mandarinski kineski u kojemu nalazimo povratnu oznaku *ziji* ‘sâm’) koja može stajati sama ili u kombinaciji sa zamjenicom koja je koreferentna sa subjektom:

6)

6.1) Lîsi zai zebei (ta) **ziji**

L. DUR Kriviti 3. SG sam L. krivi [nju] **samu**.

6.2) Wo gen (wo) **ziji** shengqi

1. SG sa 1. SG. sam ljut Ja sam ljut **sam** [na mene/sa sobom].

Usprkos navedenoj tvrdnji kako je povratnost univerzalna jezična kategorija, Marković (ibid., prema Bhat 2004: 82) ukazuje na činjenicu da postoje jezici koji nemaju sredstvo za iskazivanje povratnosti te kao primjer navodi amazonski jezik mura-piraha, u kojemu se uvijek radi o prijelaznoj konstrukciji:

7)

7.1) ti ti xibáobahá

1 1 udariti Ja sebe udaram. (dosl. Ja ja udaram.)

7.2) hi hi xibáobahá

3 udariti 1) On ga udara. 2) On se udara. (dosl. On on udara.)

Govoreći o standardnim prosječnim europskim jezicima (SAE⁷), Alexander Letuchiy (2011) napominje kako oni imaju neka zajednička svojstva u domeni refleksivnosti i recipročnosti,

⁷ Termin B. L. Whorfa za grupu europskih jezika koja uključuje engleski, njemački i francuski, a razlikuje se od ostalih zajedničkim kategorijama vremena, prostora itd. (Matthews 2014: 379).

gdje za refleksivnost upotrebljavaju ličnu zamjenicu ili intenzifikator (engl. *intensifier*), kao npr. *lui-meme* ‘sam sebe’ u francuskom. Slavenski su im jezici u mnogim aspektima bliski, ali postoje i neke ključne razlike. Tako primjerice u slavenskim jezicima, kao i u SAE jezicima, nalazimo nekoliko načina izražavanja refleksivnosti i recipročnosti (postfiks *-sja* u ruskome i zamjenica *se* u bugarskome). Kao razliku navodi činjenicu da je u većini SAE jezika refleksivna i recipročna upotreba zamjenice produktivna i nije ograničena suženim leksičkim klasama. No unutar samih slavenskih jezika postoje razlike pa je tako u bugarskom i poljskom upotreba povratne oznake produktivna, dok se u ruskom ne može govoriti o velikoj produktivnosti. Stoga je jedan od ciljeva ovoga rada ukazati na sličnosti i razlike u dvama slavenskim jezicima kako bi se opisu povratnosti doprinijelo i usporedbom hrvatskog i poljskog jezika.

Tumačenja povratnosti u literaturi o dvama jezicima nisu ujednačena, iako ističu neke zajedničke probleme pri klasifikaciji povratnih glagola i određivanju leksičkoga statusa *sebe*, *se* / *siebie*, *się*. Pregled glavnih klasifikacija u sljedećim će se poglavljima iz tog razloga usredotočiti na isticanje sličnosti i razlika unutar tih jezika i između njih.

2.3. Povratnost u hrvatskoj literaturi

Povratnost se u hrvatskim gramatikama najčešće promatra kroz klasifikacije povratnih glagola koje predlažu pojedini autori. Kao što smo istaknuli u prethodnim poglavljima u svezi s definicijom povratnosti, to dodatno potvrđuje stavove jezikoslovaca da je povratnost kategorija primarno vezana uz ‘radnju’ i glagole. S druge strane ona je u glagolskom izrazu nužno povezana i sa zamjenicom *sebe* / *se*. Stoga ćemo dati kratki pregled klasifikacija vrsta povratnih glagola i definicija *sebe* / *se* kao vrste riječi i njezine uloge u ustrojstvu glagolskoga izraza.

U *Sintaksi hrvatskoga književnog jezika* (2002: 104) Radoslav Katičić navodi da se povratna zamjenica javlja kao objekt u akuzativu uz prijelazne glagole u naglašenom ili enklitičkom obliku kad je taj objekt jednak subjektu ili kad postoji više subjekata koji su naizmjenično i objekti gdje se onda povratna zamjenica u akuzativu može zamijeniti izrazima *jedan drugoga* ili *jedni druge*.

8) *Ja ću prodavati moje zlatne kose pa i sebe i tebe hraniti.*

9) *Očekivala je da će se sada javiti.*

10) *Prihvati da se češlja.*

11) *Sestrice se lipo pozdravljale.*

Autor smatra kako su ovo prave povratne konstrukcije jer se radnja „vraća” subjektu koji je ujedno i objekt. One u tom smislu nisu prave prijelazne jer radnja ne „prelazi” od subjekta k nekom drugom objektu, no budući da u njima glagol ima pravi gramatički objekt u akuzativu, one ipak jesu prijelazne te se prema tome prijelaznost i povratnost ne isključuju.

Katičić (ibid.) smatra da navedene vrste glagola ne čine posebnu kategoriju jer je povratna zamjenica u akuzativu izravni objekt kao i svaki drugi. Posebnu gramatičku kategoriju (i to morfološku) čine glagoli koji nisu prijelazni (ne mogu imati objekt u akuzativu), ali traže enklitički oblik akuzativa povratne zamjenice (npr. *bojati se*, *smijati se*). Njih je prema gramatičkoj tradiciji najprikladnije zvati povratnima, iako nisu baš u pravom smislu povratni.

Babić et al. (1991: 650) u gramatici *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika* uključuju leksem *sebe* u dijelu o zamjenicama i određuju ga kao povratnu zamjenicu koja ima „gramatičko značenje istovjetnosti sa subjektom”, dakle „konkretno značenje *sebe* podudara se s konkretnim značenjem subjekta”. Do njezine upotrebe dolazi kada se pojam označen subjektom treba ponovno izreći nekim od zavisnih padeža za svako lice u jednini i množini. Nema oblike nominativa i vokativa, množinske oblike niti oblike za rod – te se kategorije izražavaju sintaktički. Uz naglašene, navedeni su i enklitični oblici u G (*se*), D (*si*) i A (*se*).

U razdjelu o glagolskoj rekciji (ibid.: 675) se je definirano kao čestica koja pokazuje neprijelaznost. Glagoli koji uz sebe imaju *se* i ne mogu se slagati s akuzativom izravnog objekta nazivaju se povratnim ili refleksivnim glagolima. Ta se vrsta glagola dijeli na prave povratne, uzajamno povratne, aktivno bezobjektne i neprave povratne.

Kod *pravih povratnih glagola* subjekt je radnje ujedno i njezin objekt, radnja koja proizlazi od subjekta vrši se na samome subjektu. Radnja ne prelazi na drugi predmet, ona ostaje na subjektu i subjekt je živo biće. Takvi su glagoli:

brijati se, češljati se, počešljati se, prati se, umivati se, oblačiti se, obuvati se, odijevati se, skidati se, hvaliti se, pripremati se, braniti se, čuvati se, osloboditi se, oslobađati se, opskrbiti se, pokretati se, njihati se, zaključati se, šibati se, sunčati se... (ibid.: 675).

Ti glagoli imaju karakterističan suodnos s prijelaznim glagolima s akuzativom pa se se može zamijeniti sa sebe: *umivati dijete, umivati se, umivati sebe* (ibid.: 675).

Uzajamno povratni (recipročni) glagoli govore da radnju vrše dva subjekta ili više njih jedan na drugome – dakle subjekti su i jedini objekti radnje.

Takvi su glagoli:

grepsti se, grudati se, gurati se, ljubiti se, milovati se, pitati se, pomagati se, potpomagati se, sresti se, tući se, vodati se, voljeti se...

Kod njih se se može zamijeniti s *jedan drugoga, jedno drugo, jedni druge* (ibid.).

Aktivno bezobjektni glagoli u osnovi su prijelazni glagoli koji su izrečeni bez odnosa prema objektu. Radnja koju izriču karakterizira subjekt, govori da on ima običaj vršiti takvu radnju: *krava se bode, mačka se grebe, on se gura, Ivan se tuče...* (ibid.). Prva navedena konstrukcija govori da krava ne bode sebe, nego ima naviku bosti druge. Radi se o malom broju glagola koji uglavnom pripadaju govorenom jeziku.

Nepravi povratni glagoli oni su glagoli koji imaju samo povratni oblik bez povratnoga značenja. Oni izriču radnju koja nastaje u samom subjektu kao stanje subjekta ili je kod njih se sastavni dio leksičkoga značenja glagola. Neki od njih imaju usporedne prijelazne glagole bez čestice se pa im ona daje značenje zatvorenosti radnje na sam subjekt. Za razliku od pravih povratnih, u njih se se ne može zamijeniti sa sebe. Tako su glagoli *buditi* i *probijati* prijelazni: *buditi* koga, *probijati* što, ali *buditi se, probijati se* nije buditi sebe, probijati sebe.

Glagoli koji nemaju paralelnog oblika bez čestice se nazvani su *reflexiva tantum*. U njih je se samo izraz njihova leksičkoga značenja.

Takvi su glagoli:

bojati se, brinuti se, čuditi se, igrati se, kajati se, nadati se, radovati se, raspadati se, rastati se, rugati se, smijati se, veseliti se, umoljčati se...

Skupina glagola čije je značenje isto, neprijelazno, i kada dolaze sa se i kada dolaze bez se naziva se *povratno zalihosni (redundantni) glagoli*:

blistati (se), igrati (se), kretati (se), početi (se), sjati (se), svratiti (se), svršiti (se), šetati (se)... (ibid.).

Nisu svi glagoli s česticom se povratni jer ona može izricati pasiv i tvoriti bezlične konstrukcije.

U *Hrvatskoj gramatici* (Barić et al. 2005) povratnost se navodi kao jedna od kategorija koje karakteriziraju glagol. Element se tretiran je kao (povratna) zamjenica, a povratni ili refleksivni glagoli kao glagoli koji imaju tu zamjenicu. Autori napominju kako je od njih „potrebno razlikovati oblike nepovratnih glagola koji se tvore tom zamjenicom, pasiv i bezlične konstrukcije” (ibid.: 231). Sami se povratni glagoli dijele na prave povratne, uzajamno povratne i neprave povratne.

Pravi povratni i uzajamno povratni glagoli definirani su na isti način kao u navedenoj gramatici (Babić et al. 1991), dok u skupinu *nepravih povratnih glagola* ulaze „svi ostali povratni glagoli” (Barić et al. 2005: 231). To su najčešće medijalni glagoli, ali mogu biti i glagoli koji kazuju radnju (*igrati se, rugati se, pridržati se, pridržavati se, dotaknuti se, probiti se, probijati se...*). U njima se ne može se zamijeniti sa sebe (ne može se reći *rugam sebe*, dok se može reći *češljam sebe i češljam se*).

Medijalni glagoli iskazuju zbivanja u prirodi (*bjelasati se, crnjeti se, mračiti se, naoblačiti se, smračiti se, zasjati se*) i zbivanja u ljudima (*brinuti se, čuditi se, nadati se, sramiti se, zastidjeti se*).

Povratni se glagoli tvore na dva načina:

1. Dodavanjem povratne zamjenice se prijelaznim glagolima (*brijati – brijati se, vući – vući se, razljutiti – razljutiti se, hraniti – hraniti se, uplašiti – uplašiti se*) ili neprijelaznim glagolima (*zelenjeti – zelenjeti se, bijeljeti – bijeljeti se*).
2. Dodavanjem se i prefiksacijom predmecima: *iz-, na-, raz-, uz-, za-* (*jesti – najesti se, razjesti se; spavati – naspavati se, ispavati se; pjevati – raspjevati se; trčati – zatrčati se, ustrčati se* itd.). Ti glagoli obično imaju intenzivno i sativno značenje (*raspaliti se, zamisliti se*).

Postoje glagoli kod kojih povratna zamjenica *se* nema drugo značenje osim što je oznaka za neprijelaznost – postoje paralelni povratni i nepovratni glagoli bez razlike u značenju: *početi* i *početi se*, *sjati* i *sjati se*, *svršiti* i *svršiti se*, *šetati* i *šetati se*.

Neki glagoli nemaju odgovarajući nepovratni glagol s istim značenjem: *bojati se*, *smijati se*, *nadati se*.

Povratnom zamjenicom *se* često se izriče pasiv i bezlične konstrukcije.

Gramatika hrvatskoga jezika (Silić i Pranjković 2007: 40) element *se* određuje kao zamjenicu i kao česticu te u obje uloge može stajati uz glagole. Kada je u ulozi čestice, tvori povratne glagole i tada je „*se* sastavni dio morfološkoga i leksičkosemantičkoga ustrojstva glagola”. Takvi su glagoli: *bojati se*, *smijati se*, *nadati se*, *kajati se*, *čuditi se* itd.”. Oni ne mogu imati paralelni oblik bez *se*. Značenje *se* tih glagola ostvaruje unutar pojedinačnoga subjekta ili unutar više subjekata. Za tu su skupinu tipični sativni glagoli koji se tvore prefiksima *na-* i *iz-* i povratnom česticom *se* – njima se radnja ostvaruje u ‘dovoljnoj mjeri’ (*najesti se*, *napiti se*, *izmoriti se*).

Druga su skupina glagoli koje karakterizira uzajamnost povratnoga značenja, kao naprimjer *natjecati se*, *svađati se*, *rukovati se*, *sastati se*, *rastati se*. Kod njih postoji veza značenja jednog subjekta s drugim subjektom ili jednih subjekata s drugim subjektima.

Treća su skupina paralelni glagoli bez čestice *se* (*buditi se* – *buditi*, *osjećati se* – *osjećati*, *zabavljati se* – *zabavljati*). Njihovo *se* značenje ostvaruje i unutar subjekata i između njih. Neki glagoli te skupine imaju isto značenje s česticom *se* i bez čestice *se* (*šetati se* i *šetati*).

Četvrtu skupinu čine glagoli u kojih je *se* zamjenica, a ne čestica (oblik *se* stoji nasuprot obliku *sebe*) i ona „ima ulogu njihova objekta, što znači da joj je uloga isključivo sintaktička” (*brijati se*, *odijevati se*, *oblačiti se*, *svlačiti se*) (ibid.: 41).

U nizu članaka povratnošću u hrvatskom⁸ jeziku bave se Milenko Popović i Raisa I. Trostinska (1991, 1993, 2001, 2009) propitujući jedan specifičan aspekt kategorije povratnosti, a to je status povratne oznake *se*, u čemu pokazuju inovativan pristup u odnosu na dotadašnje opise. U svojim radovima oni uspoređuju ključno obilježje povratnosti hrvatskog jezika s onim u ruskom

⁸ U radu *O glagolskom se u hrvatskosrpskom (i analogu u ruskom i ukrajinskom)* autori pišu o hrvatskosrpskom jeziku objašnjavajući da se taj pojam odnosi i na hrvatski i na srpski književni standard.

i ukrajinskom, dakle povlače paralelu između hrvatskog *se* i ruskog i ukrajinskog *-sja / -s'*. Autori ukazuju na tumačenja povratne oznake *se* u gramatikama hrvatskog jezika, gdje se ona svrstava u zamjenice i riječce / čestice. Prema tome povratni bi se glagol sastojao od dviju različitih vrsta riječi (glagoli i zamjenice (riječce)), s kakvim se gledanjem ne slažu (Popović i Trostinska 1991). Slično je i u gramatikama ruskog i ukrajinskog jezika *-sja / -s'* bilo smatrano povratnom česticom, no u onima koje analiziraju – *Russkaja grammatika* (1982) i *Ukrainskaja grammatika* (1986) – to se tumačenje promijenilo. U navedenim se gramatikama ruskog i ukrajinskog *-sja / -s'* određuje kao afiksni morfem, preciznije postfiks (Popović i Trostinska 1991). Na taj se način *-sja / -s'* tretira u navedenim gramatikama jer je on „obavezni, neodvojivi dio glagola, kojima daje gramatičko značenje povratnosti, a nalazi se uvijek na kraju riječ-oblika” (ibid.: 26). Ako se on odvoji od glagola, dobiva se drugi glagol ili glagol postaje neovjeren. Autori smatraju kako je u hrvatskom jeziku isto s povratnom oznakom *se*, osim što ona ne mora biti na kraju glagola. Dakle radi se o morfemu, ali ne i o postfiks. Taj morfem autori nazivaju *morfem-satelit*⁹ (ibid.: 26). Razlog je tomu što on „ne samo da ne mora biti na kraju – ono može biti odvojeno cijelim rečenicama od ostalog dijela glagola (*Ja ću se, ako ti to dopustiš, prijaviti za vodiča.*), ali ga ne može ne biti, ono je morfem, jedan od morfema povratnog glagola” (ibid.: 26). [istaknuo M. H.]

U radu *Prototipno-kontekstna analiza povratnih glagola u hrvatskom jeziku* Branimir Belaj (2001) analizira opis kategorije povratnosti i klasifikaciju povratnih glagola u dvjema gramatikama hrvatskog jezika – Babić et al. (1991) i Barić et al. (2005) – te nudi drugačiji pristup utemeljen na prisutnosti efekta prototipa. Njegova se podjela temelji na stavu da „značenje može i mora sudjelovati u svakoj jezičnoj analizi, ali nikako ne može biti i jedino uporište, pogotovo kad je riječ o morfologiji” (Belaj 2001: 3). Autor navodi da je kategorija povratnosti u prvom redu morfološka kategorija i iz tog razloga smatra kako se aktivno bezobjektna i uzajamno povratna značenja ne mogu svrstati u zasebnu kategoriju povratnih glagola. Kod njih se radi o značenjima uvjetovanim kontekstom koja su prisutna kod svih vrsta povratnih glagola i u različitim koncepcijama povratnosti.

Povratne glagole Belaj (ibid.) dijeli na *primarnopovratne*, *sekundarnopovratne* i *tercijarnopovratne* na temelju dvaju kriterija: a) mogućnosti upotrebe glagola s elementom i bez

⁹ Autori su u tekstovima iz 1991. i 1993. termin morfem satelit pisali kao polusloženicu, s crticom (*morfem-satelit*), dok su ga u kasnijim tekstovima, iz 2001. i 2009, počeli pisati bez crtice, odvojeno.

elementa *se* i b) gramatičke funkcije elementa *se*. Primarnopovratni su glagoli prototip povratnih glagola, kod njih je element *se* u funkciji čestice i ne mogu se pojaviti bez *se*. Tu skupinu čine glagoli *reflexiva tantum* te unutar nje autor prepoznaje dvije grupe glagola. Prvi su oni koji su obilježeni „semantikom zatvorenosti radnje unutar jednoga ili više **pojedinačnih** subjekata” (ibid.: 4). Takvi su primjerice: *ponašati se, smijati se, nadati se, bojati se, naspavati se, najesti se, zatrčati se, sramiti se, čuditi se...* (ibid.). Drugu podgrupu primarnopovratnih glagola čine glagoli *reflexiva tantum* čije je značenje uzajamno povratno. U njih pronalazimo više aktanata koji su uključeni u „radnju obilježenu semantikom prelaženja s jednog aktanta na drugi ili nekim odnosom jednoga aktanta prema drugomu” (ibid.). Neki su od takvih glagola: *rastati se, sastati se, natjecati se, utrživati se, svađati se, potući se, rukovati se* itd. (ibid.). Autor napominje kako glagol *rukovati se* ima i paralelni oblik bez *se* čije je značenje potpuno različito pa ga to ne eliminira iz skupine primarnopovratnih. Ako Belaj glagol *rukovati se* uključuje u skupinu *reflexiva tantum* unatoč paralelnom prijelznom obliku, u našoj ćemo klasifikaciji povratnih glagola pokazati odstupanje od takvog tumačenja. Slično tumačenje nalazimo i kod glagola *potući se*, koji također ima paralelan oblik bez *se*, što autor ne spominje.

Druga su skupina sekundarnopovratni glagoli kod kojih je element *se* isto čestica, dakle neprijelazni su, ali postoji i njihov paralelan oblik bez *se* koji je prijelazan. Oni su zasebne morfološke i donekle leksičke jedinice te dijele sa sekundarnopovratnima samo temeljna semantička obilježja. Neki su od takvih glagola: *buditi / buditi se, pomicati / pomicati se, micati / micati se, osjećati / osjećati se* itd. (ibid.: 4–5). I u ovoj grupi postoje povratni glagoli čije je značenje uzajamno povratno: *ljubiti se, grliti se, posvađati se, zavaditi se, vrijeđati se, susresti se* itd. (ibid.: 5). Isto tako sekundarnopovratnim glagolima pripadaju i povratno zalihosni, koje autor dijeli u tri podskupine, a oni se od prototipičnih sekundarnopovratnih razlikuju po tome što u njih „nema značenjske razlike u upotrebi s elementom i bez elementa *se* (npr. *šetati / šetati se, blistati / blistati se, završiti / završiti se*)” (ibid.). Osim navedenih, u istu grupu ulaze i neki medijalni glagoli: *crnjeti / crnjeti se, zelenjeti / zelenjeti se, žutjeti / žutjeti se, crvenjeti / crvenjeti se* itd. (ibid.: 6).

Treća su skupina tercijarnopovratni glagoli, koji su najudaljeniji od prototipa „po tome što kod njih *se* nije ničim vezano uz njihovo morfološko i leksičko značenje, već samo uz sintaktičko” (ibid.) i ono uvijek vrši funkciju povratne zamjenice. Ova skupina najzornije pokazuje koliko se Belajev pristup razlikuje od dosadašnjih jer oni prema gramatikama koje autor analizira pripadaju

pravim povratnim glagolima. Neki su takvi glagoli: *umivati se, češljati se, kupati se, brijati se, čuvati se, prati se, osloboditi se* itd. (ibid.).

Povratne je glagole hrvatskog jezika u radu *Croatian reflexive constructions from the historical point of view* (2011) opisao Ranko Matasović. Same povratne glagole autor definira kao „glagole formirane s povratnom oznakom¹⁰, čija je primarna funkcija da označi semantičku povratnost ili koreferenciju dvaju argumenata jednog glagola” (Matasović 2011: 1). U citiranoj literaturi autor nalazi sljedeću hijerarhiju: 1. referencijski (semantički) povratni glagoli, 2. recipročni, 3. autokauzativni (glagoli pokreta tijela), 4. dekauzativni, 5. pasivni, 6. impersonalni (ibid.: 2). U radu su opisana glavna pravila i tendencije u razvoju povratnih glagola u hrvatskom jeziku kroz sustav leksičke dekompozicije razvijene u gramatici uloga i referencija¹¹.

U navedenom su pristupu osnovni semantički tipovi predikata nazvani *Aktionsarten* i Matasović (ibid.) navodi sedam razreda: stanje (*state*), radnja (*activity*), postignuće (*achievement*), jednokratna trenutačna radnja (*semelfactive*), izvršenje / ispunjenje (*accomplishment*), aktivno izvršenje / ispunjenje (*active accomplishment*), proces (*process*)¹². U RRG-u tematske uloge (odnosno semantičke uloge) i odnosi glagola nisu određeni, već su derivirani iz položaja argumenata u logičkoj strukturi glagola. Broj tematskih uloga glagola čini njegovu valenciju, no sintaktička pravila nisu usmjerena prema semantičkim ulogama, nego prema generalizacijama iznad tematskih uloga, koje se zovu makrouloge. Dvije su makrouloge u RRG-u – aktor (*actor*) i pacijens (*undergoer*) – i njihov broj ne mora biti jednak broju valencija (više v. u Van Valin i LaPolla 1997).

Povratne glagole i konstrukcije s elementom *se* u hrvatskom jeziku na sintaktičko-semantičkoj razini analizira Ivana Oraić Rabušić (2018) u knjizi *Struktura povratnih glagola i konstrukcije sa se u hrvatskome jeziku*. Autorica se u analizi povodi za pristupom češkog lingvистa Karela Olive, čija je teza da je element *se* u povratnih glagola uvijek i isključivo čestica.

Podjeli glagola u skupine u radu se pristupa morfosintaktički, uz uključanje glagolskih značenja koja omogućuju razlučivanje određenih skupina i podskupina. Zatim slijedi sintaktičko-

¹⁰ Reflexive marker (RM).

¹¹ Role and Reference Grammar (RRG).

¹² Termini na hrvatskom jeziku preuzeti su iz Oraić Rabušić (2018: 24).

semantička raščlamba povratnih glagola u sklopu koje se određuju sintaktičke okoline glagola, tj. prikaz argumentne strukture glagola.

Povratni su glagoli u radu podijeljeni u tri skupine. Prva, *reflexiva tantum*, glagoli koji nasuprot sebi nemaju prijelazne ili neprijelazne parnjake (*baviti se, bojati se, nadati se, diviti se, smijati se* i dr.). Druga su skupina glagoli „koji imaju prijelazne parnjake uz koje se na objektnome mjestu može pojaviti zamjenica *sebe* i tada glagoli izražavaju radnju koju vršitelj izvodi na sebi ili sebi” (Oraić Rabušić 2018: 5) (*umiti se, hvaliti se, bosti se, daviti se, mučiti se* i dr.). Trećoj skupini pripadaju glagoli čiji prijelazni parnjaci ne mogu na objektnom mjestu primiti zamjenicu *sebe* (*bacati se, dizati se, gomilati se, cijediti se* i sl.).

Nakon podjele autorica po sintaktičko-semantičkom kriteriju raščlanjuje dvadesetak povratnih glagola i određuje njihovu sintaktičku okolinu, tj. argumentnu strukturu. Oraić Rabušić (ibid.) naglašava kako joj nije cilj pružiti jedinstvenu teoriju unutar koje bi se mogle analizirati sve konstrukcije sa *se*, već izlučuje sve konstrukcije s elementom *se* u hrvatskom jeziku i svaku od njih zasebno analizira na sintaktičko-semantičkoj razini. Prvi se put u hrvatskom jeziku razdjeljuju dvije vrste konstrukcija s elementom *se*: konstrukcije s povratnim glagolima te konstrukcije s prijelaznim i neprijelaznim glagolima.

2.4. Povratnost u poljskoj literaturi

Gramatyka języka polskiego (1966) Stanisława Szobera definira *się, sobie* kao povratnu zamjenicu, onu koja ukazuje na predmet na koji se vraća njegova vlastita radnja. Kao primjere navodi sljedeće rečenice (Szober 1966: 100):

12) *Uczę się.*

Učim.

13) *On mówi o sobie.*

On govori o sebi.

Zanimljivo je da, unatoč definiciji i primjerima povratne zamjenice, u dijelu u kojem definira glagole (ibid.: 102, 236) autor ne navodi povratne glagole. Glagole dijeli na *czynne* i

*nijakie*¹³ (hrv. *aktivni* i *neobilježeni*) te, neovisno o prvoj podjeli, na prijelazne i neprijelazne. Zatim kombinira obje podjele i dobiva četiri skupine: *aktivni prijelazni*, *aktivni neprijelazni*, *neobilježeni prijelazni* i *neobilježeni neprijelazni* te kao primjer glagola u posljednjoj skupini između ostalih navodi i glagol *cieszyć się* (*radovati se*, *veseliti se*).

Ipak, pri navođenju gramatičkih kategorija glagola, koje naziva ‘oblici’ (*‘formy’*), kao jednu podkategoriju stanja (*‘forma strony’*) navodi povratno stanje (uz aktiv i pasiv). Definira ga na sljedeći način: „Povratno stanje ukazuje da subjekt vrši radnju ili podliježe stanju označenom u predikatu i istovremeno doživljuje njihove rezultate.” (ibid.: 239), npr.:

14) *Broniliśmy się dzielnie.*

Hrabro smo se branili.

15) *Zakryj się płaszczem!*

Ogrni se kaputom!

Oblike se povratnog stanja tvori spajanjem povratne zamenice *się* s odgovarajućim oblicima aktiva: *myję się*, *czesał się*, *strzeżcie się!* (ibid.: 271).

Vrijedi spomenuti da Stanisław Jodłowski u knjizi *Podstawy polskiej składni* (1977: 100) ne spominje povratnost u dijelu o prijelaznosti i neprijelaznosti glagola.

Pišući o globalnim strukturama (*‘strukтуры globalne’*) (ibid.: 128), u koje ubraja dječje rečenice / iskaze (*wypowiedzenia*) iz najranijeg razdoblja govorenja te uzvike (*wykrzyknienia*) i obavijesti (*zawiadomnienia*) i bespriložne nominativne rečenice (*‘bezorzeczeniowe wypowiedzenia nominatywne’*), kao podvrstu jednočlanih struktura navodi strukture čija je baza povratni glagol. U tim konstrukcijama nalazi tri različite značenjske primjene:

- a) označivanje izvanjskog stanja, u što ubraja glagole kao *świeci się* (svijetli se), *zieloni się* (zeleni se), *chmurzy się* (oblači se) i slično;

¹³ Naziv *nijakie* problematičan je jer u poljskom jeziku sama riječ znači ‘nikakav’. Njezina se upotreba javlja i u gramatičkoj terminologiji, gdje *rodzaj nijaki* označuje ‘srednji rod’. Kao hrvatsku inačicu predlažemo termin *neobilježeni*.

- b) označivanje unutrašnjega, osobnoga stanja: *śpieszy mi się* (žuri mi se), *robi mi się żal* (dosl. čini mi se žao), *dobrze mi się spalo* (dosl. dobro mi se spavalo), *zachciało mi się* (prihtjelo mi se) i slično;
- c) označivanje uobičajene (zwyczajowy) radnje predstavljene neosobno: *oglądało się* (gledalo se), *zamyka się* (zatvara se), *podlewało się* (podlijevalo se) i slično.

Osvrćući se na lokalizaciju zamjenice *się*, autor (ibid.: 171–175) napominje da su načela reda riječi zamjenice *się* slična načelima lokalizacije enklitičkih morfema: *-e*, *-eś...* i *-bym*, *-byś...* Pravila koja određuju mjesto *się* u redu riječi mogu biti negativna i pozitivna. Kao negativna nalazimo dva: zamjenica *się* ne dolazi na početku rečenice i treba izbjegavati njezino smještanje na kraj rečenice. Kod pozitivnih autor piše o tradicionalnom običaju, kao i o širenju nove tendencije. Tradicionalna se norma formirala postupno uzimajući u obzir tri kriterija: opisni, prozodijski i strukturalni. Kao novu tendenciju navodi pomicanje zamjenice *się* prema kraju rečenice i nepromjenjivu (stalnu) postpoziciju ili prepoziciju uz glagol. Tu tendenciju opimjeruje rečenicama:

16) ‘Henryk *uczył się* szybko.’ (umjesto: ‘Henryk *się uczył* szybko.’)
(dosl. *Henryk *učio se* brzo.; umjesto: dosl. *Henryk *se učio* brzo.)

17) ‘... nawet nie bardzo *się lubimy*.’ (umjesto: ‘Nawet *się* nie bardzo *lubimy*.’)
(dosl. *... čak ne jako *se volimo*.; umjesto dosl. * Čak *se* ne jako *volimo*.) (ibid.: 173)

Gramatyka współczesnego języka polskiego – Morfologia (1984) unutar poglavlja o kategoriji stanja posvećuje potpoglavlje „problemu takozvanog povratnog stanja” (ibid.: 139–141). Jedan od autora gramatike, Roman Laskowski, navodi da su ti tzv. glagolski „povratni oblici” konstrukcije koje sadrže morf *się* te da su funkcionalno vrlo raznolika grupa. Ono što uočavamo jest da autor element *się* smatra morfom, a ne zamjenicom niti česticom. Ističe šest funkcionalnih tipova konstrukcija sa *się*:

1. nemotivirani glagoli *reflexiva tantum* u kojih je *się* neodvojiv, funkcionalno prazan sastavni dio glagolskog leksema (*bać się* (bojati se), *podobać się* (svidati se));

2. promjenjivi glagoli i odglagolski glagoli (glagoli tvoreni od glagola) (*odczasownikowe czasowniki pochodne*) s tvorbenim morfemom *się* kao sastavnim dijelom složenoga tvorbenoga formanta (*starzeć się* (*stariti*), *gnieździć się* (*gnijezditi se*), *wydłużyć się* (*izdużiti se*), *bielić się* (*bijeljeti se*), *rozśpiewać się* (*raspjevati se*));
3. konstrukcije s glagolskim stanjem koje ne ovisi o čijoj volji ('mimiwolny stan'): *Dobrze mu się pracuje.* (**Dobro mu se radi.* u značenju: *Dobro mu ide posao.*), *Wygodnie mu się siedzi.* (*Ugodno mu se sjedi.* u značenju: *Ugodno mu je sjediti.*), *Nie chce im się.* (*Neće im se.*) (usporediti značenje i sintaktičku građu odgovarajućih konstrukcija bez *się*: *On dobrze pracuje.* (*On dobro radi*), *Siedzę wygodnie.* (*Sjedim ugodno.*), *Oni nie chcą...* (*Oni ne žele...*));
4. Neosobne / bezlične konstrukcije tipa: a) *We wsi buduje się nową szkołę.* (*U selu se gradi nova škola.*); b) *Ta szkoła już się buduje osiem lat.* (*Ta škola se gradi već osam godina.*);
5. Konstrukcije koje označuju uzajamnu radnju (*Jacek z Wackiem się biją.* (*Jacek i Wacek se tuku*), *Obaj sąsiedzi szczerze się nienawidzili.* (*Oba susjeda su se iskreno mrzila.*));
6. Povratne konstrukcije u užem, pravom značenju (*Zenek się myje.* (*Zenek se pere.*), *Bił się pięściami po głowie.* (*Udarao se šakama po glavi.*), *Chłopiec zranił się.* (*Dječak se porezao.*)).

Autor navedene grupe analizira kroz dijatezu koja je u svakoj od njih predstavljena. U 2. su grupi glagoli uvijek jednoargumentni predikati, tako da su razlike u dijatezi u njoj nemoguće jer je kod jednoargumentnih predikata dijateza neobilježena, neutralna. Slično je i u 3. grupi.

Kod 4a. dijateza je isto neobilježena. Argument koji odgovara objektu radnje (*nową szkołę* – *novu školu*) zauzima strukturalno-sintaktičku poziciju tipičnu za aktivne rečenice – poziciju akuzativne dopune¹⁴ (usp. *Robotnicy budują we wsi nową szkołę.* (*Radnici grade u selu novu školu.*)). Razlika između tih dviju rečenica nije u dijatezi, nego u izricanju i neizricanju vršitelja radnje.

U primjeru 4b. argument-objekt radnje premješten je na poziciju subjekta (*ta szkoła* – *ta škola*) i tu se radi o neobilježenoj dijatezi, pasivnoj. Kao i 4a, tako i 4b. signalizira neodređenost

¹⁴ U tekstu stoji 'biernikowego dopełniacza' (akuzativnog genitiva), a trebalo bi pisati 'biernikowego dopełnienia' (akuzativne dopune), što je očito samo tiskarska pogreška.

vršitelja radnje. Tako su neosobne konstrukcija *buduje się₁* (*gradi se₁*) (4a) i *buduje się₂* (*gradi se₂*) (4b) u funkcionalnoj opoziciji prema osobnim aktivnim oblicima (*buduje, ... (gradi, ...)*) i pasivnim konstrukcijama (*jest budowana, ... (je građena, ...)*) kao one koje signaliziraju neodređenost vršitelja radnje. S druge su strane one međusobno u opoziciji, s obzirom na dijatezu. Njihova različita sintaktička obilježja ukazuju na to da ih treba gledati kao različite sintaktičke konstrukcije: *buduje się₁* aktivna je neosobna, a *buduje się₂* pasivna neosobna konstrukcija.

U 5. skupini konstrukcije reprezentiraju neobilježenu dijatezu, u poziciji subjekta nalazi se vršitelj radnje (točnije skup vršitelja radnje). Ovdje strukturalno-sintaktičku poziciju objekta u akuzativu zauzima akuzativ povratne zamjenice SIĘ.

Formalno-sintaktička struktura konstrukcija 6. skupine jednaka je onoj u 5. skupini, dakle *się* vrši funkciju objekta u akuzativu.

Autor kroz analizu navedenih primjera ukazuje na problematičan karakter konstrukcija sa *się* te zaključuje kako u poljskom jeziku nema temelja da se uz dva stanja – aktiv i pasiv – govori o trećoj vrijednosti gramatičke kategorije stanja, „povratnom” stanju.

U gramatici *Zarys gramatyki polskiej (ze słowotwórstwem)* (1998) nalazimo da je *się* defektivna povratna zamjenica, enklitički varijanta genitiva i akuzativa, čiji puni oblik glasi *siebie*. Kao i u hrvatskom jeziku, taj leksem nema oblik nominativa, što je razumljivo, jer je bit te zamjenice povezivanje subjekta s drugim sastavnim dijelom rečenice markiranim oblikom zamjenice *się* (*Uczesz się. (Počešljaj se.)*). Iz toga proizlazi da, budući da ta zamjenica upućuje na subjekt, ona sama ne može biti subjektom (Nagórko 1998: 141). Autorica Alicja Nagórko ističe kako je oblike leksema reprezentiranog kroz defektivno *się* potrebno razlikovati od morfema *się* koji je neodvojiv sastavni dio određenih prvotnih glagola, kao *bać się* (*bojati se*), *śmiać się* (*smijati se*), *ocknąć się* (*prenuti se*) ili tvorbeni morfem koji tvori glagolske derivate tipa *pytać się* (*pitati se*) od *pytać* (*pitati*), *prosić się* (*moliti se*) od *prosić* (*moliti*).

Mirosław Bańko (2012: 75–77, 81–82) ukazuje na funkcionalnu razliku elementa *się* tako što ga, prema Z. Saloniju (1975), navodi kao leksem SIĘ1 i SIĘ2, gdje je prvi povratna zamjenica (i izvedene riječi) i nema oblik nominativa. Može biti upotrijebljen u trima funkcijama:

1. kao signal da je radnja uzajamna (*Chłopcy się biją. (Dječaci se tuku.)*);

2. kao signal da gramatički subjekt nije vršitelj radnje, nego njezin objekt (*Tutejszy chłopci są zabobonni i leczą się u znachorów. (Ovdašnji seljaci su praznovjerni i liječe se kod vračeva.)*);
3. kao signal da je objekt radnje određena neimenovana osoba (*Proszę pani, oni się szczypią. (Gospođo, oni se štipaju.)*).

SIE₂ neodređena je zamjenica, dolazi samo u nominativu i može vršiti razne funkcije. Npr. „opisivati radnju koju čini određeni broj ljudi, a često je vezana uz običaje ili norme ((*Ryż uprawia się nie tylko w Indiach i Chinach, ale również w Ameryce...*) (*Riža se ne uzgaja samo u Indiji i Kini, nego i u Americi...*))” (ibid.: 76).

Riječ *się* može biti i glagolski morfem, u slučajevima kada:

1. glagol ne može biti upotrijebljen bez *się* (*bać się (bojati se)*);
2. glagol može biti upotrijebljen bez *się*, ali u drugom značenju (*urodzić się / urodzić (roditi se / roditi)*);
3. glagol je upotrijebljen bez *się* u istom značenju, ali riječ *się* dodaje mu emfazu (*pytać i pytać się (pitati i pitati se)*).

Teoriju podjele na SIE₁ i SIE₂ kritici je podvrgla Nagórko (2012). Nominativna forma SIE₂ temelji se na uvjerenju da ona može zauzimati poziciju subjekta u rečenici, s čime se autorica ne slaže i smatra kako se radi o „blokadi subjekta”, dok *się* s glagolom tvori nedjeljiv neodređeno-osobni oblik (*forma nieokreślono-osobowa*) (Nagórko 2012: 252).

U svome članku *Rzeczowniki „zwrotne” w języku polskim* Halina Safarewiczowa (1954) piše o „povratnim” imenicama, tj. onima sa sufiksima *-anie*, *-enie*, *cie* i *ęcie*, koje imaju neka obilježja bliska glagolskom sustavu. Ta su obilježja mogućnost razlikovanja vida i načina. Opisujući navedenu vrstu imenica, autorica ih klasificira, a ta se klasifikacija zapravo odnosi na mogućnosti sistematizacije samih povratnih glagola. Bitna razlika između glagolskih imenica poljskog i hrvatskog jezika jest u tome što u hrvatskom one ne zadržavaju povratnu oznaku, dok je u poljskom mogu zadržati (*Pranie jednom dziennie jest ważne. – Mycie się raz w tygodniu jest ważne.*). Safarewiczowa (ibid.) daje sljedeću klasifikaciju glagola:

1. „povratni glagoli u pravom značenju te riječi” oni su glagoli koji pokazuju da je vršitelj radnje ujedno i njezin primatelj, a *się* = *siebie* (*se* = *sebe*);
2. „uzajamni, tj. oni koji izražavaju da je radnja jednog vršitelja usmjerena na drugog, *się* = *ze sobą*” (*se* = **sa sobom, međusobno*) (unutar njih autorica razlikuje poseban slučaj u kojem je „svaki od vršitelja radnje ujedno i predmet radnje drugog”);
3. „neobilježeni (polj. *nijakie*), u kojima zamjenica *się* ne vrši samostalno nikakvu funkciju, nego povezuje u značenjsku cjelinu s imenicom; *się* ovdje znači nulu”;
4. „terminativni, koji iskazuju visok stupanj intenziteta, pojačavanja, graničnu točku ili dostignuće rezultata dane radnje. Formalni su pokazatelj te kategorije dva čimbenika: prefiks i povratna zamjenica”.

Cjelokupno djelo posvećeno povratnim glagolima u poljskom jeziku *Czasowniki zwrotne we współczesnej polszczyźnie* (1966) Krystyne Wilczewske daje pregled dotadašnjih pristupa kategoriji povratnosti u poljskome te autoričinu novu klasifikaciju. Napominje da su jezikoslovci do tada iznosili svoja viđenja povratnosti pozivajući se na gramatike (u tom trenutku) stare sto godina, a kao pokušaj sistematizacije njihovih funkcija ističe spomenutu podjelu funkcija H. Safarewiczowe iz 1954. godine.

Nakon pregleda izabranih mjesta u jezikoslovlju u kojima je analizirana kategorija povratnosti, Wilczewska (ibid.) daje svoje viđenje navedene problematike. Prema njezinu mišljenju element *się* u svezi s glagolskim oblikom može ispunjavati sljedeće funkcije: tvorbenog morfema, gramatičkog morfema i povratne zamjenice. *Tvorbeni* je *morfem* u svim svezama koje se mogu svesti na oblik infinitiva, zatim tipično povratna i pasivna funkcija te u svim slučajevima u kojima taj element determinira leksičku jedinicu koja nije vezana uz životne asocijacije (*żywotne skojarzenia*) s odgovarajućim aktivnim glagolom (*Ta książka przyjemnie się czyta. (Ta se knjiga dobro čita.))*). U funkciji je *gramatičkog morfema* kada se upotrebljava u trećem licu jednine svih vremena i stanja kao flektivni pokazatelj bezličnog oblika (*Niedaleko stąd będzie się nowy dom. (Nedaleko odavde gradi se novi dom.))*). Funkciju *povratne zamjenice* nalazimo u svezama kao što su *dać się bić (dati se tući)*, *pozwolić się kochać* (dosl. **dopustiti se voljeti*), *kazać się obudzić* (dosl. **reći se probuditi*), koje autorica objašnjava kao supostojanje triju samostalnih riječi u kojima su glagoli u aktivu.

Autorica napominje da jedinice koje analizira nisu leksičke jedinice (jer mogu imati više značenja pa mogu izražavati različite nijanse povratnosti), nego su to semantičke jedinice, dakle posebna značenja leksičkih jedinica. Kroz grupe i podgrupe analizira prvu skupinu glagola u kojih povratna oznaka *się* ima funkciju tvorbenog morfema. Navodi sljedeću podjelu povratnih glagola unutar te skupine:

A. povratni glagoli koji s odgovarajućim aktivnim glagolima ulaze u regularne sveze:

1. neposredno povratni – označuju radnju koju vrši subjekt i koja se vraća neposredno na vlastitu osobu (*bić się w piersi* (*tući se u prsa*), *charakteryzować się* (*karakterizirati se*), *czesać się* (*češljati se*), *myć się* (*prati se*), *pielegnować się* (*brinuti se (za koga)*), *przygotowywać się* (*pripremati se*), *przeprowadzić się* (*seliti se*), *ewakuować się* (*evakuirati se*));
2. posredno povratni – radnja subjekta nije usmjerena na vlastitu osobu nego na predmete koji su njegovo vlasništvo (ili su mu na raspolaganju) (*proszę się zdjąć* = zdjąć okrycie (*molim vas, skinite se* = skinuti kaput), *proszę się powiesić na wieszaku* = powiesić np. palto (dosl. **molim vas, objesite se ne vješalici* = objesiti npr. kaput), *my się dzisiaj sprzątamy* = sprzątamy mieszkanie (dosl. **mi se danas pospremamo* = mi danas pospremamo stan), *zapal się* = zapal papierosa (dosl. **zapali se* = zapali cigaretu));
3. djelomično povratni – radnja se vrši na dijelu tijela, najviše licu (*skrzywić się* (*namrštit se*), *zmarszczyć się* (*namrštit se, namrgoditi se*), *mrużyć się* (*sklapati se (oči)*));
4. motorički povratni (*ruchowe*) – može se stvoriti od bilo kojeg aktivnog glagola čija se prijelaznost izražava uvođenjem predmeta ili osoba u pokret (*pochylić się* (*pognuti se*), *odwrócić się* (*osvrnuti se, okrenuti se*), *kierować się* (*rukovoditi se*));
5. ograničavajući / suzujući (*zawężające*) – glagoli u povratnom obliku koji u odnosu na aktivni glagol predstavljaju određeno idejno kraćenje ('skróć myślowy') (*przerzucić się* (*prebaciti se; prośiriti se*), *przełamać się* (*slomiti se*), *wmieszać się* (*umiješati se*));
6. medijalni – različiti gramatički tipovi povratnih glagola čije je zajedničko obilježje to da označuju aktivnost koja je usko vezana uz osobne stvari (interese, zanimanja) vršitelja (*zdecydować się* (*odlučiti se*), *sposzrzec się* (*snać se; obazrijeti se*), *zdradzić się* (*odati se*));

7. jednakozavisni (*równozależny*) – njihovo je obilježje nužnost aktivnog sudjelovanja druge osobe (*zgodzić się (słóżyć se)*, *zaangażować się (angażirati se)*, *zameldować się (prijaviti se)*);
8. pasivni – glagoli koji određuju neposredni objekt (predmet, proizvod) stvarne, najčešće aktualne ljudske aktivnosti; funkcija ograničena na rečenice koje ne mogu biti interpretirane drugačije (*urodzić się (roditi se)*, *wychować się (odgojati se)*, *oszukać się (prevariti se)*, *złapać się (uhvatiti se)*, *przechytrzyć się (nadmudriti se)*);
9. rezultativni – označuju reakciju na djelovanje nekog uzroka, koja se realizira u obliku stanja, procesa ili rezultata; uzajamna zavisnost obiju jedinica izražava se mogućnošću uske korelacije oba glagolska oblika: aktivnog i povratnog (*coś kogoś martwi – ktoś się czymś martwi (nešto nekoga brine – netko se nečim brine)*; *dziwić się (ćuditi se)*, *gniewać się (ljutiti se)*, *zabić się (ubiti se)*, *potopić się (potopiti se, utopiti se)*, *potłuc się (razbiti se; potući se)*, *raźnąć się (udariti se)*);
10. pasivno-rezultativno-samostalni (*bierno-rezultatywno-samoistne*) – nose obilježja pasivnog i rezultativnog značenja, a imaju i specifičnu nijansu koju karakterizira apstrahiranje od svjesnog ljudskog djelovanja; nesvjesnost (*coś mi się przypomniało (nečega sam se sjetio)*), ne-svjesnost (*oczy się zamknęły (oči su se zatvorile)*), inertnost (polj. *bezwład*) (*gałęzie drzew się pochyliły (grane drveća su se nakrivile)*), stvarna ili prividna samoniklost (polj. *samorodność*) (*epidemia się rozszerza (epidemija se širi)*), različite pojave svijeta prirode (*śnieg się stopił (snijeg se rastopio)*);
11. karakterizirajući (*charakteryzujące*) – ne predstavljaju aktualnu, stvarnu aktivnost ili stanje nego obilježje imenice na koju se odnose (*wyraża się (iskazuje se)*, *wyodrębnia się (odlikovati se)*, *rozkladać się (rastavljati se)*, *wysuwać się (izvlačiti se)*, *malować się (slika se)*, *rozpinać się (raskopčavati se)*);
12. uzajamni (*wzajemne*) – neprijelaznost uzajamne aktivnosti čisto je formalna, nužan je uvjet postojanje primatelja aktivnosti koji se razlikuje od osobe vršitelja (... *nie barzo się rozumieją... (... ne razumiju se dobro...)*, ... *oni się tak nie znoszą? (... oni se toliko ne podnose?)*, *te panie trąciły się... (te gospođe su se gubile...)*).

B. povratni glagoli koji s odgovarajućim aktivnim glagolima ulaze u neregularne sveze:

1. povratni glagoli koji unose minimalne značenjsko-stilističke razlike u odnosu na aktivne glagole (*chwycić się* (*uhvatiti se*), *dotknąć się* (*dotaknuti se*), *znać* : *znać się* (*znati* : *znati se*), *rozumieć* : *rozumieć się* (*rozumjeti* : *rozumjeti se*), *drażnić się* (*drażiti se*), *rzucąć się* (*czymś*) (*nabacivati se* (*čime*)), *grzebać się* (*čeprkati*; *vući se*), *błyszczeć (się)* (*blještati (se)*), *iskrzyć (się)* (*iskriti (se)*), *iśnić (się)* (*sjajiti (se)*));
2. glagoli u kojih se odnos aktivnog i povratnog oblika izražava semantičkim razlikama (*nadawać się na co lub do czego* (*odgovarati za što ili čemu*), *obchodzić się z czym* (*ophoditi se s čime*), *odnosić się do kogo* (*ponašati se prema kome*), *popisać się* (*iskazati se*), *przydać się* (*dobro doći*)).

C. *reflexiva tantum* i čisto tvorbene pojave:

1. etimološki izolirani *reflexiva tantum* – ne nalazimo etimološku vezu s drugim glagolskim oblicima (*bać się* (*bojati se*), *bląkać się* (*potucati se*), *czaić się* (*pritajivati se*), *klaniać się* (*klanjati se*), *ocknąć się* (*prenuti se*));
2. *reflexiva tantum* s jasnom etimološkom poveznicom (unutar te skupine izdvaja dvije podgrupe:
 - a. odglagolski (*odczasownikowe*) *reflexiva tantum* (*śnić* : *śnić się* (*sanjati* : *sanjati se*), *stać* : *stać się* (*postati* : *dogoditi se*), *naradzić* (ili *naradzać*) *się* – *radzić* : *radzić się* (*posavjetovati se* – *savjetovati* : *savjetovati se*));
 - b. odimenski (*odimienne*) *reflexiva tantum* – od imenice (*jeżyć się* (*kostriješiti se*), *klębić się* (*dizati se*)); od pridjeva (*czernić się* (*crniti se*), *bielić się* (*bijeliti se*)).

II. Čestica *się* kao pokazatelj gramatičkog oblika – upotreba glagola u bezličnom obliku ‘*forma bezosobowa*’ (*może się* – *móc* (*może se* – *moć*)).

Ovaj nam je pregled nekih temeljnih pristupa povratnosti u predmetnoj literaturi na hrvatskom i poljskom jeziku ukazao na njihovu raznovrsnost i na unutarjezičnu razinu, ali i između dvaju istraživanih jezika. Prvo što primjećujemo jest da ni u jednom od istraživanih jezika ne postoji usustavljena klasifikacija temeljnog sredstva za izražavanje povratnosti – povratne oznake *se / się* – te ne nalazimo njezino jedinstveno određenje kao vrste riječi. Isto tako same povratne

izraze¹⁵ nalazimo razvrstane u različite grupe unutar svakog pojedinog jezika. Temeljna je, ipak, razlika koju uočavamo u samom načinu na koji se shvaća, a zatim i obrađuje, povratnost u dvama jezicima. U hrvatskom prevladava klasifikacija koja se temelji na glagolu kao nositelju kategorije povratnosti, dok u poljskom nailazimo na povratne izraze (povratne konstrukcije, sintagme) kao osnovu za analizu povratnosti. Kako bismo preglednije ukazali na unutarjezične i međujezične sličnosti i razlike u pristupima, tablično ćemo prikazati osnovne klasifikacije.

2.5. Sličnosti i razlike u klasifikaciji jezičnih sredstava kojima se izražava povratnost u hrvatskom i poljskom jeziku

¹⁵ Formulaciju *povratni izraz* upotrebljavamo zbog razlika u temeljima klasifikacije u hrvatskom i poljskom jeziku, na što ćemo se osvrnuti u daljnjem tekstu.

Autori	Katičić (2001)	Babić et al. (1991)	Barić et al. (2005)	Silić i Pranjković (2007)	Belaj (2001)	Oraić Rabušić (2013)
Status se	zamjenica	zamjenica / čestica	zamjenica / oznaka neprijelaznosti	zamjenica / čestica	zamjenica / čestica	čestica
Podjela povratnih izraza / leksema (temelj klasifikacije: glagoli)	1. prava (prijelazna) povratna konstrukcija <i>češljati se</i>	1. pravi povratni <i>češljati se</i>	1. pravi povratni <i>češljati se</i>	1. glagol + čestica <i>se</i> <i>bojati se, smijati se</i>	1. primarnopovratni <i>smijati se, svađati se</i>	1. <i>reflexiva tantum</i> <i>bojati se</i>
	2. neprijelazni glagoli + <i>se</i> (enklitika) <i>bojati se, smijati se</i> (može ih se zvati povratnima)	2. uzajamno povratni <i>grudati se</i>	2. uzajamnopovratni <i>grudati se</i>	2. uzajamno značenje <i>svađati se</i>	2. sekundarnopovratni <i>buditi – buditi se, šetati – šetati se</i>	2. glagoli s prijelaznim parnjacima <i>sebe</i> <i>umiti se / sebe</i>
		3. aktivno bezobjektni <i>bosti se</i> (navika)	3. nepravi povratni - medijalni <i>oblačiti se</i> - radnja <i>igrati se, rugati se</i>	3. paralelni glagoli bez <i>se</i> <i>buditi se – buditi šetati se – šetati</i>	3. tercijarnopovratni <i>češljati se, brijati se</i>	3. glagoli s prijelaznim parnjacima bez <i>sebe</i> <i>bacati se – bacati</i>
		4. nepravi (pro) <i>buditi se</i>		4. glagol + zamjenica <i>se</i> <i>češljati se</i>		
		5. <i>reflexiva tantum</i> <i>bojati se, smijati se</i>				
		6. povratno zalihosni (redundantni) <i>blistati (se), sjati (se)</i>				

Tablica 1. Prikaz klasifikacija povratnih leksema (glagola) u hrvatskoj literaturi.

Autori	Szober (1966)	Jodłowski (1977)	<i>Gramatyka współczesnego języka polskiego – Morfologia (1984)</i>	Nagórko (1998)	Bańko (2012)	Wilczewska (1966)
Status się	zamjenica	zamjenica	funkcionalno prazan element / tvorbeni morfem	zamjenica	SIĘ1- povratna zamjenica SIĘ2 – neodređena zamjenica (<i>się</i> – može biti i glagolski morfem)	tvorbeni morfem / gramatički morfem / povratna zamjenica
Podjela povratnih izraza / leksema		izvanjska stanja <i>świeci się, zieleni się</i>	<i>reflexiva tantum</i> <i>bać się, podobać się</i>			povratni glagoli koji s odgovarajućim aktivnim glagolima ulaze u regularne sveze
		unutrašnja, osobna stanja <i>śpieszy mi się</i>	glagoli s tvorbenim morfemom <i>się</i> <i>starzeć się, gnieździć się</i>			povratni glagoli koji s odgovarajućim aktivnim glagolima ulaze u neregularne sveze
		radnja predstavljena neosobno <i>oglądało się, zamyka się,</i>	konstrukcije s glagolskim stanjem neovisnim o volji <i>Dobrze mu się pracuje.</i>			<i>reflexiva tantum</i> i čisto tvorbene pojave
			neosobne / bezlične konstrukcije <i>We wsi buduje się nową szkołę.</i>			
			konstrukcije uzajamne radnje <i>Jacek z Wackiem się biją.</i>			
			povratne konstrukcije <i>Zenek się myje.</i>			
Kriterij podjele		globalna struktura stanja	glagoli / konstrukcije			glagoli / konstrukcije

Tablica 2. Prikaz klasifikacija povratnih izraza u poljskoj literaturi.

Prikazi klasifikacija povratnosti u hrvatskom i poljskom jeziku pokazuju da se klasifikacije baziraju na trima osnovama: statusu povratne oznake *se / się*, klasifikaciji samih povratnih izraza / povratnih glagola i na kriterijima njihove podjele. Na početku smatramo važnim istaknuti da je temeljna jedinica kategorije povratnosti, povratna oznaka *se / się*, različito definirana kao vrsta riječi te da se autori pri određivanju njezina statusa ne ograničavaju na njezino smještanje u jednu vrstu riječi. Iznimka je stav/mišljenje Oraić Rabušić (2018), koja prema Olivi *se / się* određuje kao česticu. U ostalim je teorijama ona, ovisno o jezičnom kontekstu, različito tumačena. Već nam sama činjenica da se autori slažu kako jezično okruženje uvjetuje definiciju povratne oznake ukazuje na činjenicu da je klasifikaciju povratnosti teško jednoznačno izvesti, kako u jednom jeziku, tako i na razini kontrastivnog istraživanja. Svrha ovoga rada nije dati jednoznačno i končano viđenje statusa povratne oznake, ali ćemo se osvrnuti na različite pristupe i pokušati ih sistematizirati.

2.6. Status povratne oznake *se / się*

Budući da se autori uglavnom slažu da povratnu oznaku nije lako jednoznačno odrediti, zanimljivo je osvrnuti se na status *se / się* kao vrste riječi. Uglavnom se smatra (povratnom) zamjenicom, neodređenom zamjenicom, česticom, morfemom (tvorbenim i gramatičkim) te funkcionalno praznim elementom. Postoji i konsenzus da je povratna zamjenica podrijetlom zamjenica što tvrdi i Matasović (2011: 6) koji piše kako je u hrvatskom povratna oznaka „klitički oblik zamjenice, podrijetlom refleks proto-slavenske povratne zamjenice *sę u akuzativu jednine, koji odgovara polj. *się*, češ. *se*, rus. *-sja* itd.”. Budući da je u pretraženim stručnim izvorima samo kod Oraić Rabušić (2018) povratna oznaka određena jednoznačno kao čestica, istražiti ćemo gdje bi u klasifikaciji čestica moglo biti mjesto povratne oznake.

Čestice (riječce, partikule) nalazimo definirane kao „riječi koje iskazuju stav govornika prema onome o čemu govori” (Barić et al. 2005: 282), „prema sadržaju cijeloga iskaza ili prema njegovu dijelu, odnosno riječi koje na bilo koji drugi način modificiraju dijelove rečenice, rečenicu, odnosno iskaz ili sudjeluju u oblikovanju njihova gramatičkog ustrojstva” (Silić i Pranjković 2007: 253). U *Hrvatskoj gramatici* autori pišu da se one upotrebljavaju:

- a. u poricanju neke tvrdnje;
- b. u pitanju je li tvrdnja istinita;

- c. za pojačanje tvrdnje ili poricanja;
- d. za izricanje nestrpljenja, želje, zadovoljstva i sl. onim što znači riječ uz koju se riječca stavlja;
- e. za izricanje ravnodušnosti, dopuštenja;
- f. za izricanje dojma o onome o čemu se govori ili svoje ocjene toga.

Među njih ulaze i poštapalice te riječi i skupovi riječi koji u modalnoj službi gube svoj puni smisao.

Gramatika hrvatskoga jezika (2007: 253) daje nešto drugačiju podjelu čestica. Tako su nesamostalne čestice „gramatikalizirane riječi koje modificiraju značenja drugih riječi, spojeva riječi ili rečenica (npr. *li, zar, barem, god* i sl.)”, dok su samostalne one koje modificiraju sadržaj cijele rečenice i stoga se zovu i modifikatori (npr. *nažalost*). Dalje se nesamostalne dijele na:

1. upitne čestice – *li, zar* i *da*;
2. pojačajne čestice (intenzifikatori) – služe za naglašavanje i/ili riječi, rečeničnih članova ili rečenica (iskaza) – *i, ta, pa* itd.;
3. usporedne (gradacijske) čestice – modificiraju svojstva izražena u prvom redu pridjevima ili prilogima (zapravo se radi o posebnoj službi riječi koje se obično svrstavaju u priloge) – *mnogo, puno, skoro, vrlo, veoma, prilično* itd.;
4. poticajne čestice – *neka, hajde, daj, de (dede, dede)*;
5. jesno-niječne čestice – *da, ne, jest*;
6. prezentativi – njima su svojstveni uskliknost i pokaznost – *evo, eto* i *eno*.

Iz predstavljenoga je razvidno da je mjesto povratne oznake *se* u vrstama riječi u trenutku kada ona prestaje biti (povratna) zamjenica otvoreno pitanje u sinkronijskom smislu jer je prihvaćeno mišljenje kako je ona po svome podrijetlu upravo zamjenica.

Temom čestica i njihova mjesta u klasifikacijama vrsta riječi bavila se i Dubravka Sesar (1992, 2009) koja ističe da se ne mogu ubrojiti ni u jednu od tradicionalnih vrsta riječi jer su mnoge formalno identične s drugim vrstama riječi pa morfološki kriteriji nisu u potpunosti primjereni. D. Sesar ujedno zagovara primjenu sintaktičkih i semantičkih kriterija, odnosno da se zbog njihove funkcionalne specifičnosti one trebaju definirati na modalnoj razini.

Sama povratna oznaka *se* teško nalazi svoje mjesto unutar raznih klasifikacija čestica upravo zbog svoje funkcije koja je vezana uz glagol, a ne nužno uz cijelu rečeničnu strukturu.

Ipak, Sesar (ibid.) kao jednu vrstu navodi evaluacijske čestice, čija je funkcija naglašavanje, te u toj skupini možemo prepoznati poljsko *się* u slučajevima u kojima ima funkciju intenzifikatora, kao npr. *prosić – prosić się* (moliti, tražiti, zahtijevati – hitno zahtijevati preklinjati).

Iz toga zaključujemo da bi se povratna oznaka mogla smjestiti u skupinu čestica koje modificiraju određeni leksem, konkretno – glagol i strukturu glagolskog izraza jer njezinim dometanjem određeni glagoli mijenjaju svoje obilježje (*buditi se – buditi, osjećati se – osjećati, zabavljati se – zabavljati*). S druge je strane nalazimo kao česticu u onih glagola koji se ne mogu pojaviti bez povratne oznake, primjerice svi kod Babić et al. (1991), zatim primarnopovratni glagoli kod Belaja (2001), tri skupine povratnih glagola kod Silića i Pranjkovića (2007). Dakle vidimo da se prema svim tumačenjima povratni glagoli sastoje od dviju vrsta riječi – uz glagol stoji zamjenica ili čestica (riječca) – primjerice kod skupine *reflexiva tantum* to je uvijek glagol + čestica¹⁶. Već smo istaknuli da drugačije mišljenje zagovaraju Milenko Popović i Rajisa Trostinska (1991, 1993, 2001, 2009). Njihov se pristup problematici razlikuje od svih navedenih te oni nude jednoznačno određenje statusa povratne oznake *se*, koju određuju kao morfem i nazivaju morfemom satelitom (1991: 26). Ona je morfem zato što je u hrvatskom „*se* obavezni, neodvojivi dio povratnog glagola (bilo kojeg)” (ibid.). Do takvog su zaključka došli analogijom sa *-sja / -s’* u ruskom i ukrajinskom jeziku u kojima je, kao što smo gore naveli, došlo do pomaka u tumačenju povratne oznake – od početnog tumačenja kao čestice pa do morfema, a što je izostalo u hrvatskom jeziku. Glagolsko *se* ne samo da ne mora biti na kraju glavnog dijela glagola kojemu pripada (*Pitam se kako si, Ja se pitam kako si sada*), već može biti od njega odijeljeno cijelim rečenicama (ali uvijek ispred glavnog dijela glagola), što potvrđuje primjer (*Mi smo se, kao što ste čuli, vratili neobavljena posla*) (1993: 304–305). Autori zaključuju da se u hrvatskom književnom jeziku nijedan od poznatih afikslnih morfema ne ponaša na taj način te za njega otvaraju novo mjesto u popisu takvih morfema. No kako za razliku od ruskog i ukrajinskog ono ne mora biti na kraju pa nije postfiks, ima i mogućnost da bude odvojeno od drugog dijela glagola te ga nazivaju morfemom satelitom.

Kako smo u dosadašnjem prikazu pokazali, u hrvatskom se jeziku povratna oznaka *se* u najviše slučajeva smatra zamjenicom ili česticom te iznimno rijetko morfemom. U poljskom ne nalazimo povratnu oznaku *się* definiranu kao česticu, nego najčešće kao zamjenicu *i*, kod

¹⁶ Valja skrenuti pozornost da se govori o glagolima koji uz sebe imaju česticu, dok je s druge strane prihvaćeno mišljenje kako su oni koji pripadaju skupini *reflexiva tantum* u potpunosti leksikalizirani.

određenih autora, kao morfem. Tako *Gramatyka współczesnego języka polskiego – Morfologia* (1984) *się* određuje kao morf, a ‘povratne oblike’ kao konstrukcije koje ga sadrže. Problematici definiranja statusa *się* detaljnije se posvećuje Wilczewska (1966), koja ga određuje kao tvorbeni morfem, gramatički morfem i kao povratnu zamjenicu. Glagol ili skupina glagola, točnije kontekst u kojem se glagol nalazi, određuju kada se *się* pojavljuje u kojoj funkciji.

U ovome smo kratkom prikazu statusa povratne oznake sumirali i istaknuli neka od mjesta u literaturi koja se bavi povratnošću. Sama rasprava nema za cilj definitivno odrediti kojoj bi vrsti riječi u konačnici povratna oznaka *se / się* pripadala, nego ukazati na suglasnosti i razilaženja jezikoslovaca oko njezine definicije. Drugi je cilj ukazati na kompleksnost problematike i nemogućnost svrstavanja povratne oznake *se / się* u jednu vrstu riječi, s obzirom na različite tipove glagola uz koje se javlja te različite jezične kontekste u kojima biva upotrijebljena. U sljedećem ćemo potpoglavlju pokazati kako su i tipovi glagola, kao i konteksti u kojima se javljaju, različito tumačeni te da sama klasifikacija kategorije povratnosti ovisi o načinu na koji određeni autor pristupa temi.

Uz navedene opise statusa povratne oznake bitno je istaknuti kako se njezin prijelazan status od zamjenice do čestice i/ili morfema može sagledati i kroz prizmu gramatikalizacije, odnosno procesa prema kojem se leksička jedinica mijenja u gramatičku jedinicu (Lehmann 2002) te stoga prelazi iz rječničkoga u gramatički sustav (Polański 1999). Iz tog razloga u radu i govorimo o povratnoj oznaci kao krovnom terminu koji obuhvaća trostruku narav elementa *se / się*. Iako se često gramatikalizacija može promatrati kao dijakronijski fenomen (usp. Lehmann 2002), ona svoje djelovanje ostvaruje i u sinkronijskom aspektu jezičnog sustava pa ćemo trostruki status povratne oznake smatrati sinkronijskim odrazom dijakronijske dinamičnosti jezičnih sustava hrvatskog i poljskog jezika. U pregledu ćemo u skupini povratnih glagola prikazati kako u nekim slučajevima možemo jasno i nedvosmisleno napraviti poveznicu s povratnom zamjenicom *sebe / siebie*, a u nekima može biti riječi o gramatikaliziranim slučajevima. Smatramo to bitnim iskazati jer tumačenje *se / się* samo kao jedne vrste riječi (npr. samo kao čestice ili samo kao zamjenice) ograničava aspekte istraživanja sinkronijske i dijakronijske prožetosti njezina jezičnog opisa.

3. Teorijsko-metodološke postavke istraživanja povratnosti u radu

3.1. Teorija kontrastivne analize

Sam je pojam kontrastivne analize, kao uostalom i kontrastivne lingvistike unutar koje tu vrstu analize prepoznajemo, u literaturi različito definiran i obrađivan kroz različite pristupe. Termin kontrastivna lingvistika prvi je upotrijebio Benjamin Lee Whorf, no temelje je disciplini u znanstvenom smislu postavio Robert Lado 1957. svojom knjigom *Linguistics across Cultures* (James 1980; Vasung 2014). Iako Carl James (1980) drži da je Lado utemeljio kontrastivnu analizu u modernom smislu, utjecaj su na nastanak tog djela imale studije koje su se bavile jezičnom integracijom doseljenika u SAD u autorstvu Weinreicha (1953) i Haugena (1956). Rudolf Filipović (1979) kao najaktivniji promicatelj KA u Hrvatskoj ističe kako je, i prije negoli je dobila svoj zaseban naziv, kontrastivna analiza bila prepoznata kao teorijski važan pojam u radovima V. Mathesiusa pod nazivom ‘analitička usporedba’.

Zbog pojma ‘usporedbe’ kontrastivne se studije, govorimo li o njihovoj ulozi u lingvističkoj teoriji i primijenjenoj lingvistici, mogu smatrati srodnim poredbenim studijama jezika, odnosno poredbenom lingvistikom. Međutim klasifikacije poredbene lingvistike često se temelje na većem broju jezika, dok se za kontrastivne studije obično usmjeravaju na detaljne analize dvaju (ili katkad više od dva) jezika, što u svojoj definiciji kontrastivnih studija ističu npr. Filipović (1979) i Gaszewski (2012).¹⁷ Kontrastivne studije, bitno je istaknuti, često se služe uvidima iz poredbene lingvistike, primjerice kako bi istaknule neke općenite razlike u tipovima jezika koji podliježu kontrastivnoj analizi (Filipović (ibid.) kao primjer navodi razlike u aspektu između engleskog i hrvatskog), ili pak kako bi se određena svojstva jezičnih struktura koje su u fokusu istraživanja proširila raspravama o općim tendencijama jezičnog razvoja, genetskim ili arealnim utjecajima. Međutim smatramo kako kontrastivni pristup opisu jezika

¹⁷ U svojoj doktorskoj disertaciji Ana Vasung (2014) daje pregled povijesti kontrastivne lingvistike te ukazuje na razlike između poredbene i kontrastivne lingvistike. Poredbena se lingvistika razvila iz usporedbe europskih jezika (prvo latinskog i grčkog) i sanskrt, a začetnikom se te znanstvene discipline smatra Franz Bopp 1816, iako je o tome prije njega pisao sir William Jones već 1786. Vasung navodi različite pristupe problematici odnosa komparativne ili poredbene lingvistike i kontrastivne lingvistike. Tako primjerice prema Rasku (2005) ukazuje da se u 19. stoljeću poredbenolingvističkim istraživanjima utvrđuju jezične porodice i rekonstruiraju jezici precizno, a u 20. stoljeću obuhvaćaju i jezične promjene. Pristup je dakle, što ističe Đorđević (1987), pri takvim istraživanjima dijakronijski te se takvom disciplinom smatra i sama poredbena lingvistika (Vasung 2014, prema Đorđević 1987 i Rask 2005). Drugačijeg je mišljenja Škiljan (1994) koji je osamdesetih godina 20. stoljeća istaknuo kako smatra da komparativna lingvistika istražuje kroz usporedbu i srodne i nesrodne jezike, neovisno o vremenskoj perspektivi, a ukazuje na sličnosti i podudarnosti među njima. S druge strane kontrastivna lingvistika može obuhvatiti i komparativna i geografska (arealna lingvistika) istraživanja, a uočava i sličnosti i razlike unutar struktura pojedinih jezičnih sustava.

svoj zaokruženi teorijsko-metodološki okvir pronalazi upravo u dubinskoj analizi i usporedbi (obično sinkronijskih) svojstava neke jezične pojavnosti u dva jezika. Slažemo se s Filipovićem (1979, 1984) kako kontrastivne studije treba promatrati kao teorijski i primijenjeni doprinos jezikoslovnim istraživanjima, posebice stoga što, zbog razine na kojoj se analize provode, one stoje na razmeđu teorijske, primijenjene i pedagoške svrhovitosti. Takav uvid nudi i Radmila Đorđević (1987), prema čijoj se definiciji kontrastivna lingvistika bavi sinkronijskom usporedbom dvaju ili više jezika neovisno o tome jesu li srodni ili ne, za razliku od komparativne, tj. poredbene lingvistike. Možemo dodati kako je kontrastivna lingvistika ujedno i primijenjena, ona služi za izradu gramatika i rječnika koji namjenu pronalaze, između ostalog, i u poučavanju jezika.

Navedene aspekte našeg istraživanja također ćemo isticati tijekom naše analize kategorije povratnosti u poljskom i hrvatskom, djelomice zbog toga što nas je u metodologiji i analizi vodila potreba da uvide u sličnosti i razlike kategorije povratnosti u poljskom i hrvatskom smjestimo u okvir filoloških i lingvističkih teorijskih i primijenjenih istraživanja.

U razvoju kontrastivnih proučavanja jezika Svetlana Stanković (2009, prema Đorđević 2004) opisuje tri razdoblja: tradicionalno, klasično i moderno. Za tradicionalno su svojstvena tipološka istraživanja, a njegovo je vrijeme bilo 19. i početak 20. stoljeća. Klasično počinje nakon Drugog svjetskog rata i traje do 1965. godine i u to je vrijeme kontrastivna analiza prihvaćena kao znanstvena disciplina te se njezini rezultati počinju koristiti u brojnim jezikoslovnim područjima kao što su primjerice nastava stranih jezika, prevođenje, proučavanje bilingvizma, jezično planiranje i sl. Moderno razdoblje počinje 1965. godine i karakterizira ga bogatstvo aktivnosti vezanih uz kontrastivna istraživanja, kao što je mnoštvo studija i projekata, razmatranje teorijskih postavki, povezivanje stručnjaka na međunarodnom nivou, primjena modernih metoda itd.

Kako bi istražio koje je mjesto kontrastivne analize u lingvistici, James (1980) razvija način klasifikacije jezičnih disciplina u tri dimenzije. Prva, prema Sampsonu (1975: 4), govori o dva pristupa, generalističkom (istražuje fenomen ljudskog jezika u općenitom smislu, a pojedinačne jezike gleda samo kao različite primjere ljudskog jezika) i individualističkom (proučava pojedinačni jezik). Druga dijeli pristupe na onaj kojim se proučavaju jezici zasebno, u izolaciji, i onaj čije su metode komparativne. Komparativnu metodu izjednačava s lingvističkom tipologijom jer kreće od pretpostavke da jezici imaju dovoljno zajedničkog da ih se može uspoređivati i klasificirati. U trećoj se dimenziji poziva na de Saussurea i njegovu razliku između „dvaju jezičnih znanosti” (ibid.: 198, usp. Saussure 2000), dakle uvodi razliku dijakronijske i sinkronijske lingvistike.

Autor je navedene klasifikacijske dimenzije uveo kako bi smještanjem kontrastivne analize unutar njih utvrdio prirodu kontrastivne analize kao lingvističke discipline. Njegov je zaključak da kontrastivna analiza nije ni generalistička ni individualistička, već je negdje u sredini između tih dviju krajnosti. Ona se ne bavi klasifikacijom i više je zanimaju razlike, nego sličnosti među jezicima. Na kraju, ona se ne bavi poviješću jezika, ali nije ni u potpunosti posvećena proučavanju statičnih jezičnih pojava te je naziva hibridom među lingvističkim disciplinama. Na temelju svega navedenoga unutar klasifikacije prema trima kriterijima autor formulira sljedeću uvjetnu definiciju: „KA¹⁸ je lingvistička disciplina čiji je cilj stvoriti obrnute (tj. kontrastivne, ne komparativne) tipologije s dvije promatrane vrijednosti (KA uvijek uzima u obzir jedan par jezika), a temelji se na pretpostavci da su jezici međusobno usporedivi” (ibid.: 199). Bitno je istaknuti da se iz svega navedenog može zaključiti kako James (ibid.) izjednačuje kontrastivnu analizu s kontrastivnom lingvistikom, dakle gleda na nju kao na disciplinu. Mi se ovdje nećemo baviti terminološkim razlikama između dvaju pojmova, nego ćemo samo napomenuti da ćemo primijeniti kontrastivnu analizu kao metodu usporedbe obilježja povratnosti u poljskom i hrvatskom jeziku.

Volker Gast¹⁹ piše da „usko definirano, kontrastivna analiza istražuje razlike između parova (ili malih setova) jezika nasuprot pozadini sličnosti i s namjerom da pruži doprinos primijenjenim disciplinama kao što su učenje stranog jezika i prijevodni studiji” (Gast 2013).

Važan pojam u kontrastivnim istraživanjima jezika jest ekvivalencija (istovrijednost), a ekvivalentima se smatraju elementi različitih jezika koji su identični ili vrlo slični u aspektu koji je važan za istraživani problem (Gaszewski 2012: 72; v. i Vidović Bolt 2018). Njihovo se utvrđivanje temelji na znanju informanta koji je kompetentan u najmanje dvama jezicima te je to za njega prirodan i umnogome intuitivan proces (Krzyszowski 1990: 148; Gaszewski 2012: 72). S obzirom na kompleksnost jezika kao fenomena, sama ekvivalencija nije jednostavna pojava te se u analizi treba odlučiti koji tip ekvivalencije odgovara njezinu cilju. Različiti se tipovi mogu kombinirati, ovisno o potrebama, no Bogusławski (1970) ističe da se to mora činiti oprezno jer se tipovi ekvivalencije međusobno razlikuju po obilježjima. Ekvivalencije se mogu uspostaviti na raznim jezičnim razinama (morfološkoj, sintaktičkoj, semantičkoj) i načelno se može govoriti o ekvivalenciji: a) jezičnih oblika i b) funkcija ili značenja. Jedan tip ekvivalencije koji ističu Krzyszowski (1990) i Gaszewski (2012) tiče se tzv. semanto-sintaktičke ekvivalencije, a odnosi se na dvije razine – istovrijednost značenja i paralelizam oblika (koliko je to moguće). To u našoj analizi znači da ćemo idealiziranim primjerima

¹⁸ KA = kontrastivna analiza; kratica preuzeta prema citatu.

¹⁹ <http://www.personal.uni-jena.de/~mu65qev/papdf/CA.pdf>

ekvivalencije smatrati glagole koji su u poljskom i hrvatskom jeziku oblikovani prisutnošću povratne oznake te koji služe kao prijevodne istovrijednice jedni drugima. Naravno, ističemo da je riječ o idealiziranoj procjeni ekvivalencije jer dio naše jezične građe može ili ne mora biti tvoren povratnom oznakom (npr. *jakać się – mucati*), a dio ne mora imati samo jedan oblik u hrvatskom kao prijevodnu istovrijednicu (npr. *prosić się – moliti, tražiti, hitno zahtijevati, preklinjati*). Budući da su u središtu naše usporedbe poljski i hrvatski povratni glagoli, našu bismo analizu mogli nazvati i leksičkom kontrastivnom analizom (Žic Fuchs 1986). Kao što ističe Žic Fuchs (ibid.), pri leksičkoj kontrastivnoj analizi uputno je promotriti leksem ili par leksema s više strana, a ne držati se samo prijevodnih ekvivalenta, što autorica posebno ističe u kontekstu leksičkih praznina, primjerice u nedostatku leksikalizacije nekog pojma u određenom jeziku, ali i ističe važnost promatranja leksema u kontekstu njihove uporabe, što će se u našoj analizi pokazati korpusnim istraživanjima.

Kroz nekoliko različitih pristupa kontrastivnoj analizi te kratkim uvidom u njezin početak i razvoj, možemo uočiti da je sam pojam teško definirati, a samim time i pokazati što on sve obuhvaća. U ovom ćemo radu pristupiti kontrastivnoj analizi kategorije povratnosti u poljskom i hrvatskom jeziku ukazujući i na zajednička i na različita obilježja poljskih i hrvatskih povratnih glagola na morfološkoj, semantičkoj i sintaktičkoj razini. Glagole ćemo uspoređivati prema navedenim obilježjima sinkronijski, s njihovim prijevodnim ekvivalentima u hrvatskom jeziku. Konačno, uz teorijski doprinos, važna je primjenjivost rezultata, dakle da rad bude koristan u daljnjim kontrastivnim istraživanjima te primjenjiv u poučavanju poljskog jezika kao stranog.

3.2. Leksikografske i korpusne metode u suodnosu s kontrastivnom analizom

Suvremena kontrastivna analiza često se provodi u bliskom suodnosu s leksikografijom s jedne strane i korpusnom lingvistikom s druge strane. Što se leksikografije tiče, odnos je dvosmjernan. S jedne strane kontrastivna analiza često je preduvjet za izradu, prilagodbu i obogaćivanje rječničkih članaka u dvojezičnim rječnicima, obično s fokusom na određenu jezičnu pojavnost ili kategoriju (usp. npr. Vidović Bolt 2002 i njezinu studiju o glagolskom vidu u glagolima kretanja u poljskim i hrvatskim rječnicima). S druge strane rječnički su izvori često temelj odabira i usporedbe jezične (leksičke) građe dvaju analiziranih jezika. To se može odnositi na tiskane, ali i na nove vrste rječnika, posebice one elektroničke (Kononenko 2016). I u našoj analizi polazimo od rječničke građe, posebice zato što se fokusiramo na povratni glagol kao leksičku jedinicu, iako se sama povratnost, kao što smo vidjeli u gramatičkim opisima,

može smatrati i gramatičkom pojavnošću. Tu metodu možemo nazvati *leksikografski utemeljenom* metodom naše kontrastivne analize jer osnovni odabir i uzorak naše građe temeljimo na podacima iz poljskih i hrvatskih jednojezičnih i dvojezičnih rječnika (više o rječnicima i odabiru građe v. u poglavlju 4.1. *Odabir građe*). Međutim sami rječnici ne sadrže uvijek sve potrebne podatke za analizu neke pojavnosti (uključujući i povratnost), što često zahtijeva komplementarne metode kako bi se u analizi obuhvatile sve nijanse oblika i funkcija neke jezične kategorije. Stoga je i u kontrastivnoj analizi česta komplementarna metoda rječničkim izvorima, ona *korpusna*. Kao što ističe Raffaelli (2015: 167), primjena korpusne analize u sintaktičko-semantičkom opisu omogućava da dođemo do potvrda o značenjskim odnosima ili o pojavljivanju leksema u određenom tipu konstrukcija, odnosno empirijsku provjeru i potvrdu obilježja do kojih kao govornici inače intuitivno dolazimo. Dakle korpusna nam metoda omogućava da naš uzorak jezične građe i različita značenja povratnih glagola opisana u rječnicima potvrdimo u jezičnoj uporabi. Štoviše, u računalnim korpusima možemo doći do različitih standardnih i supstandardnih uporaba, odnosno stilova i registara koji postoje u dvama jezicima pa i na toj razini možemo usporediti kontekste u kojima su neke prijevodne inačice posvjedočene. Stoga nam kvalitativna²⁰ korpusno utemeljena kontrastivna analiza služi i za klasifikaciju i opis povratnih glagola, njihovih sintaktičkih okruženja i značenja, pogotovo kada je riječ o višeznačnim glagolima. Utoliko je korpusna jezična građa upotrijebljena u svrhu kontekstne analize, modela opisa leksičkog značenja koji zahvaća i opis značenja različitih jezičnih izraza, često u suodnosu sa sintaktičkim konstrukcijama (Raffaelli 2015: 150), što nam je osobito bitno kada su nam glagoli kao temeljni dijelovi rečenice u središtu istraživanja. Odabranim rječnicima i korpusima u ovom radu više ćemo se posvetiti u poglavlju 4.1, ali smatramo bitnim istaknuti kako je naša metodologija oblikovana temeljnim postavkama i ciljevima leksikografski i korpusno utemeljene kontrastivne analize. Kao što ćemo vidjeti u sljedećem poglavlju, postojeće kontrastivne analize poljskog i drugih jezika stavljaju različit naglasak na leksička, morfološka ili sintaktička svojstva povratnosti pa nam i naše odabrane metode služe da obuhvate dvojaku leksičko-gramatičku narav povratnih glagola.

²⁰ Pod kvalitativnim metodama podrazumijevamo one u kojima nisu prikupljani podatci mjereni u brojkama, a novi su uvidi doneseni shvaćanjem i interpretacijom (Schierholz 2015: 326).

3.3. Izabrani radovi o povratnosti u poljskom jeziku sa stajališta kontrastivne analize

Već smo napomenuli da je literatura o povratnosti u poljskom jeziku relativno bogata i u njoj, kao i u literaturi na hrvatskom i o hrvatskom, nalazimo nekolicinu kontrastivnih radova u kojima se ta jezična kategorija uspoređuje s istom u drugim jezicima. Izdvajamo sljedeće radove u kojima je kategorija povratnosti analizirana kontrastivno kroz različite pristupe: Aleksander Doros (1981) *Kategoria zwrotności w języku rosyjskim i polskim*, Henryk Kardela (1985) *A Grammar of English and Polish Reflexives* i Anna Drogosz (2008) *Reflexivization in English and Polish. A Cognitive Grammar Approach*.

Aleksander Doros (1981) u svom radu polazi od tvrdnje da kategorija povratnosti ima osobine leksičke, i u određenoj mjeri sintaktičke kategorije, te da bi pokušaj da je se svede u okvir samo jedne kategorije doveo do problema pri istraživačkim mogućnostima i u konačnici do plitkog pristupa problemu. Autor kreće od ruskog jezika i na temelju kategorije povratnosti opisane u ruskom, kao polaznu točku pri definiranju povratnih riječi (jer spominje i poljske povratne glagole poput *mycie się* (Doros 1981: 7)) prihvaća da su povratni svi glagoli koji imaju povratni afiks. Kao jedan od problema ruskog jezikoslovlja ističe da kategorija povratnosti u njemu nije sistematizirana jer se unutar nje isprepliću „fleksija i derivacija, morfologija i sintaksa, semantika i modalnost” (ibid.: 9). Navodi kako je to zbog složenosti problematike logično te da tek pri spoznaji širine mogućnosti povratnog afiksa u ruskom jeziku, postaju jasni problemi do kojih se dolazi kada se kategorija povratnosti pokuša svesti pod stanje (uz aktiv i pasiv) i kada se povratni glagoli pokušaju sistematizirati.

U poljskom jezikoslovlju, kako autor navodi, problem povratnosti nije često obrađivan, što objašnjava činjenicom da u poljskoj lingvistici nedostaje opis kategorije stanja (iako, kao što smo pokazali u prethodnom poglavlju, pojam se stanja često dovodi u svezu s povratnošću). Napominje kako je u nekim radovima površno izvršen opis i klasifikacija povratnih glagola, dok kao jedini rad koji je povratnosti posvećen navodi knjigu Krystyne Wilczewske (1966) *Czasowniki zwrotne we współczesnej polszczyźnie*. Iako naglašava kako je to djelo važan korak u poljskoj lingvistici te da u njemu postoje neki zanimljivi uvidi, smatra da njezina klasifikacija nije najbolja moguća i prihvaća je sa zadrškom.

Doros u svojoj poredbenoj analizi polazi od ruskog jezika i naglašava da su povratni glagoli u obama jezicima problematični, a poredbena analiza donosi velike teškoće. No ona je, prema njegovu mišljenju nužna, ne samo zbog teorijske razine, već i zbog primjene u učenju ruskog jezika u Poljskoj. Analizira glagole, a konstrukcije s morfemom *się* spominje tek marginalno te za temelj klasifikacije uzima semantički aspekt. Njegov se poredbeni opis može

sažeti u nekoliko točaka: ukazuje na statističku situaciju povratnih glagola u ruskom i poljskom, razmatra specifične grupe povratnih glagola (npr. one koji nemaju nepovratne parnjake, koji su u impersonalnoj funkciji i sl.), grupe povratnih glagola sa zajedničkim obilježjima, karakter ekvivalencije povratnih glagola u ruskom i poljskom jeziku te utjecaj kategorije povratnosti na distribuciju povratnih i nepovratnih glagola ovisnih članova (polj. *człony zależne*).

Autor zaključuje kako se povratni afiks kroz konstatne modifikacije svoje funkcije u oba jezika pretvorio u tvorbeni morfem. Statistički obrađeni podaci pokazali su kako je u ruskom jeziku veća frekvencija povratnih glagola nego u poljskom, a njihove se funkcionalne tendencije ne oblikuju jasno. Poneke se podudaraju, a poneke su različite i autor navodi da je njihov karakter stihijski i slučajan. Kao primjer zajedničke funkcije navodi glagole koje se upotrebljava kada su subjekt i objekt identični (rus. *otec moetcja* – polj. *ojciec się myje*) (ibid.: 71). Na samom kraju zaključuje da se kategorija povratnosti u oba jezika aktivno razvija, ali njezino funkcioniranje u svakom jeziku ima svoje specifičnosti.

Henryk Kardela (1985) analizira kategoriju povratnosti u engleskom i poljskom jeziku iz perspektive transformacijsko-generativne gramatike, točnije teorije upravljanja i vezivanja (engl. *Government and Binding Theory*). U generativnoj gramatici povratna oznaka *się* ispunjava subkategorizacijske zahtjeve glagola, dakle neodvojiva je od glagola koji prati. U dijelu posvećenom poljskom jeziku autor se bavi dvama povratnim oblicima: povratnom zamjenicom *siebie* i povratnom česticom *się* koja je neodvojiva od glagola uz koje dolazi. Prema Kardeli (1985), oblici *siebie* i *się* vezani su uz kategoriju koja njima upravlja na nekoliko načina, ovisno o tipu konstrukcije. Unutar konstrukcija postoje različiti tipovi koreferencije, što je bitno iz generativne perspektive jer se poljski smatra takozvanim *PRO-drop* (*ispuštanje zamjenice*) jezikom, odnosno jezikom u kojem može doći do elipse zamjenica u određenim sintaktičkim pozicijama. Tako su primjerice emfatične uporabe zamjenice *siebie* podložne elipsi, ali i dalje zadržavaju odnos koreferencije koji upućuje na subjekt:

18) Jerzy_i nie chciał [PRO_i robić tego sam_i].

Jerzy to nije htio učiniti sam.

19) /Ja/_i kazałem Piotrowi_j [PRO_j zrobić to samemu_j].

Rekao sam Petru da to učini sam. (Kardela 1985: 55)

Kao što se vidi iz primjera, u rečenici a) odnos koreferencije uspostavljen je između elemenata *Jerzy*, *PRO* i *sam*, dakle između sintaktičkog subjekta i povratne zamjenice. U

primjeru b) odnos koreferencije uspostavljen je između *Piotrowi*, *PRO* i *samemu*, dakle između sintaktičkog objekta i povratne zamjenice²¹. Nadalje u takozvanim inkoativnim konstrukcijama Kardela (1985: 68–69) promatra inkoativizaciju kao leksički proces koji zahtijeva suspenziju tematske uloge subjekta:

20) **Lód stopił siebie*.

*Led je rastopio sebe.

21) **Samolot zapalił siebie zaraz po starcie*.

*Avion je zapalio sebe odmah po polasku. (Kardela ibid.: 69)

Primjeri pokazuju da imenice *lód* (led) i *samolot* (avion) ne odgovaraju tematskoj ulozi vršitelja radnje iako su na poziciji subjekta. Tako se u inkoativnim konstrukcijama koje izražavaju promjenu stanja *się* gleda kao morfološki refleks koji blokira izricanje vršitelja radnje. Vidimo da je kontrastivni aspekt u Kardelinoj analizi izražen kroz opis sintaktičkih parametara koje dva jezika dijele i koji se ostvaruju kroz specifične jezične elemente (zamjenice i oznake).

S druge strane u kognitivnolingvističkim pristupima povratnost se ne promatra kao primarno sintaktički odnos (koji svoje posljedice ima na interpretaciju značenja), već kao primarno značenjski utemeljen odnos koji je vezan uz gradbu značenja i poimanje strukture događaja. Stoga je i kontrastivni aspekt analize usmjeren na jezične strukture koje govornici u dvama jezicima koriste kako bi profilirali strukturu događaja vezanu uz izražavanje povratnosti. U tom kontekstu Anna Drogoz (2008: 105–107) ističe da se uloga povratne oznake *się*, vezana uz prijelaznost kao sintaktičko-semantičku kategoriju, koja je u tradicionalnim pristupima definirana kao svojstvo glagola koji mora imati dopunu u direktnom objektu, u kognitivnoj lingvistici ne smatra diskretnom već stupnjevitom kategorijom. Tako se pretpostavlja postojanje kanonskog modela događaja koji je izražen prototipnom tranzitivnom rečenicom. Različite konstrukcije mogu biti bliže ili udaljenije od toga prototipa te njihovo oblikovanje ne ovisi samo o zahtjevima glagola za direktnim objektom, već o načinima na koje se prilagođava izričaj kanonske strukture događaja. Primjerice Langacker (1991, prema Drogoz 2008: 107) govori o povratnoj oznaci – u poljskom bi to bila *się* – kao o tvorbenom morfemu koji umanjuje

²¹ Bitno je istaknuti da se ova objašnjenja koreferencije u generativnim pristupima tumače specifičnim operacijama u derivaciji rečenice u svojoj dubinskoj strukturi (npr. operacija ‘pomakni’), a koje nisu pretpostavljene u funkcionalističkim pristupima sintaksi.

broj argumenata n koje glagol zahtijeva. Dakle glagoli kojima se dodaje povratna oznaka *się* imali bi broj argumenata $n-1$. Drogosz (ibid.: 107) ističe kako bi čak i primjeri pravih povratnih glagola pokazivali razliku u gradbi značenja ovisno o tome koristi li se naglašena zamjenica *siebie* ili oblik *się*: *Jan uderzył siebie / się* (*Jan je udario sebe / se*). Ono što možemo istaknuti kao zajedničke opservacije generativističkih i kongnitivnolingvističkih pristupa jest činjenica da povratna oznaka *się* modificira broj sudionika u argumentnoj strukturi glagola, kao i to da je kontrastivnim analizama uočeno da to svojstvo dijele različite povratne oznake u jezicima svijeta.

Kratki prikazi ključnih ideja triju djela koja se bave povratnošću u poljskom jeziku iz triju različitih perspektiva pokazuju nam koliko je kategorija povratnosti zanimljiva i izazovna tema za kontrastivan istraživački pristup. Isto tako govore nam i nešto o istraživanju povratnosti u poljskoj jezikoslovnoj tradiciji. Iz navedenoga možemo primijetiti kako poljsko jezikoslovlje umnogome uzima elemente pristupa koji su nastali izvan Poljske te ih primjenjuje na vlastitu jezičnu građu. Vidimo to u generativističkom i kognitivnom pristupu, a sam Doros navodi utjecaje ruske jezikoslovne tradicije na poljsku. Time se svakako poljska lingvistika obogaćuje i pruža nove uvide koji su potrebni za daljnja istraživanja.

3.4. Izazovi kontrastivne analize kategorije povratnosti u hrvatskom i poljskom jeziku

3.4.1. Sličnosti i razlike u jezičnim sredstvima za izražavanje povratnosti

Budući da je u našem radu riječ o proučavanju tipološki sličnih i genetski srodnih jezika, nameće se pitanje sličnosti i razlika u jezičnim sredstvima kojima oni izražavaju povratnost. Kako bismo te sličnosti i razlike sustavno prikazali, razložit ćemo ih na sljedeća jezična sredstva:

- a) Oba jezika imaju kategoriju povratnih glagola tvorenih povratnom oznakom *się / se*. Naravi i skupinama tih glagola posvetit ćemo većinu našeg rada.
- b) U oba jezika povratna oznaka *się / se* služi i tvorbi glagolskog stanja te se koristi kao jedan od načina za izražavanje pasiva (v. Belaj 2004; Oraić Rabušić 2018; Szlifersztejnowa 1969; v. poglavlje 4.5). To oprimjeruju sljedeće rečenice:

22) *Buduje się nowa droga.*

Gradi se nova cesta.

- c) U donekle bliskoj svezi s pasivom, povratna oznaka *się / se* temeljno je jezično sredstvo za tvorbu bezličnih (obezličenih) konstrukcija (v. poglavlje 4.5), dakle konstrukcija u kojima nije izražen subjekt, kao u primjeru:

23) *Buduje się nową drogę.*

Gradi se novu cestu.

- d) Postojanje posvojno-povratne zamjenice *swój – svoj*.

Posvojno-povratnom zamjenicom *svoj* u hrvatskom jeziku iskazuje se pripadanje subjektu bilo kojega roda ili broja (Barić et al. 2005: 2014). Silić i Pranjković (2007: 125–126) ističu da se njome uz posvojnost (pripadnost) iskazuje i povratnost koja se očituje u njezinu odnosu prema subjektu – „posvojnost se ‚vraća‘ na subjekt”. Nju se upotrebljava kada ono što se kazuje imenicom pripada subjektu:

24) *Ja imam swój kaput; Ti imasz swój kaput* (ibid.).

Kao i u hrvatskom, u poljskom se ekvivalent zamjenice *svoj – swój* odnosi na sve rodove i brojeve te se upotrebljava da bi se označio predmet koji je u odnosu sa subjektom rečenice: *wzięłam swój kapelusz* (dosl. *uzela sam svoj šešir*), *wziąłeś swój kapelusz* (dosl. *uzeo si svoj šešir*) (Bartnicka i Satkiewicz 1990: 91).

Iako poljske gramatike ne ističu povratno obilježje zamjenice *swój*, već je se definira i opisuje samo kao posvojnu zamjenicu, navedeni nam primjeri potvrđuju da je njezina funkcija jednaka funkciji hrvatske zamjenice *svoj*, dakle uz posvojnost njome se izriče i povratnost.

- e) Dativ povratne zamjenice *sebi (si) – sobie*.

Povratnost se, u ograničenom opsegu, može izražavati i dativom posvojne zamjenice *sebe / sobie*. U hrvatskom je u toj funkciji u upotrebi nenaglašeni oblik *si*, dok u poljskom nenaglašeni oblik ne postoji u standardnom jeziku. Takav je oblik *se* i tipičan je za razgovornu varijantu i dijalektalne varijante jezika (*Gramatyka współczesnego języka polskiego – Morfologia* 1984: 279; Nagórko 2012: 252).

Prema Nagórko (ibid.), osim zamjenice u dativu, *sobie* može vršiti i druge funkcije: funkciju čestice koja se upotrebljava radi efekta pojačanja, naglašavanja da subjekt vlada situacijom, kao npr. *myślę sobie* (mislim si), *śpięsam sobie* (pjevam si) i funkciju morfema koji je za stalno povezan s glagolom, npr. *radzić sobie* (snalaziti se, uspijevati), *wyobrażać sobie* (zamišljati si) (usp. Safarewiczowa 1961).

U hrvatskom se jeziku, prema Oraić Rabušić (2018: 29–32), dativnom enklitikom *si* može izražavati povratnost, iako nisu svi slučajevi jednako bliski značenju povratnosti. Prema autorici, najbliže su tom obilježju konstrukcije poput *umiti si lice*, *počešljati si kosu*, a najudaljenije su konstrukcije s glagolima *darovati*, *dati*. Ipak, moramo zamijetiti da su i jedni i drugi primjeri koje autorica navodi, primjeri glagola koji uz sebe vežu objekt u akuzativu, dakle odgovaraju prijelaznim glagolima te bi se stoga povratnost s dativnom konstrukcijom mogla vezati ponajprije uz razinu rečeničnih konstrukcija i trebala promotriti s ostalim licima zamjenica u dativu (*mi*, *ti*), a ne nužno povratnih glagola koji su nama u središtu analize.

f) Povratnost u imeničkim kategorijama.

Osim povratnom oznakom *się* / *se* koja se pridjeljuje glagolu ili specijaliziranim sintagmama za izražavanje povratnosti i uzajamnosti radnje, u obama jezicima možemo pronaći povratnost pridodanu imeničkim kategorijama. To se odnosi na nekoliko pojavnosti, jedna je zajednička poljskom i hrvatskom, a druga ih razlikuje. Zajedničke su obama jezicima složenice tvorene sa slobodnom zamjениčkom osnovom u prvom dijelu i spojnikom -o-, npr. *samobójstwo* – *samoubojstvo*, *samoobrona* – *samoobrana*, *samokrytyka* – *samokritika*²². Kao što S. Babić (2002: 372) navodi, to je plodan tip složenica, ali su mu ograničenja ta da u drugome dijelu dolaze imenice koje najčešće označuju radnju.

Druga je razlika ta što je poljski specifičan među slavenskim jezicima²³ po tome što produktivno koristi povratnu oznaku *się* u tvorbi glagolskih imenica, kao u sljedećim primjerima:

²² Bitno je napomenuti da u tuđicama u istom značenju dolazi vezana osnova *auto-*, npr. *autobiografia* – *autobiografija*.

²³ Osim u poljskom, povratne su imenice u manjoj mjeri posvjedočene u češkom jeziku, kao u sljedećem primjeru, ali je njihova tvorba ograničena i nisu produktivna kategorija kao u poljskom.

Petrovo včerejší vysvětlení se.

Peter's yesterday -Adj explanation SE.

(‘Peter's yesterday explanation himself.’) (Hron 2005: 9).

‘Petrovo jučerašnje objašnjenje *se.’

25) *Fundamentalna strategią uczenia się stosowaną przez prawidłowo rozwijające się²⁴ dziecko, jest imitacja.*

Temeljna strategija **učenja** koju primjenjuje dijete ako se pravilno razvija jest imitacija.

26) *Poznaj najlepszy sposób na **pozbycie się** zbędnych kilogramów.*

Upoznaj najbolji način za gubljenje (dosl. **rješenje se**) suvišnih kilograma.

Glagolske se imenice često u literaturi ističu kao jedan od najproduktivnijih obrazaca nominalizacije, i to pogotovo one tvorene afiksom *-nje* (Šaravanja 2015). Neda Pintarić (2010: 9–10) ističe da se u poljskom i hrvatskom jeziku radi o jednakim sufiksima *-nie = -nje, -anie = -anje, -cie = će*. U poljskom su glagolske imenice definirane kao nazivi radnji (*nomina actionis*, polj. *nazwy czynności*) koji se tvore pomoću sufikasa *-ni(e), -eni(e), -ci(e)*, kao npr. *kopanie (pilki)* ‘udaranje (lopte)’, *pływanie* ‘plivanje’, *zmuszanie* ‘primoravanje’, *palenie* ‘paljenje/pušenje’, *poczęcie* ‘začeće’, *ukłucie* ‘ubod’ (Nagórko 2012: 218). Njihov jezični status nije dokraja definiran, s obzirom na to da imaju imenski karakter i mijenjaju se kao imenice, a značenjski su bliske infinitivu. Ista autorica navodi i da je tvorba glagolskih imenica (polj. *gerundium*)²⁵ gotovo u potpunosti kategorijalna te da one nasljeđuju obilježja glagola:

i) aspekt, npr. *chwytanie / chwycenie* ‘hvatanje’, *sprzątanie / sprzątnięcie* ‘spremanje’, *trafianie / trafienie* ‘gađanje’, *urządzanie / urządzenie* ‘uređivanje’.²⁶

ii) povratnost, npr. *chwalenie się* dosl. ‘hvaljenje se’, *golenie się* dosl. ‘brijanje se’, *upijanie się* dosl. ‘opijanje se’ (Nagórko 2012: 2018).

Autori koji se bave nominalizacijom ujedno ističu dvojaku narav glagolskih imenica koje preuzimaju određena sintaktička i semantička svojstva glagola s jedne, ali i imenica s druge strane (npr. Chomsky 1980; Birtić 2008; Rozwadowska 1997; Šaravanja 2015). Tako

²⁴ Kao što je iz primjera razvidno, i glagolski participi u poljskom mogu zadržavati *się*, što ukazuje na različite načine kojima se povratnost može iskazivati (o glagolskom participu u poljskom i hrvatskom v. Hrdlička i Vidović Bolt 2019). Međutim ta je tema izvan opsega istraživanja ovoga rada.

²⁵ Nazivi *gerund* i *gerundium* nastali su pod utjecajem latinskog nazivlja u gramatikama suvremenih jezika (usp. Haspelmath 1987), a posebice se uvode i pod utjecajem jezikoslovnih opisa engleskog jezika (*-ing* nastavka, npr. *singing* ‘pjevanje’), najviše potaknuti studijom nominalizacije N. Chomskog (1970). U opisima se slavenskih jezika (npr. Sussex i Cubberley 2011) *gerundum* pak nazivaju mnogi oblici glagolskih priloga i pridjeva te stoga naziv *gerund* nije u potpunosti podudaran s pojmom glagolske imenice. Budući da nas u ovom radu zanimaju ponajprije glagolske imenice na *-nje* i *-će* te njihova tvorba u odnosu na preuzimanje povratne oznake *się*, koristit ćemo naziv *glagolska imenica* u svim sintaktičkim okruženjima u kojima se odabrani primjeri nalaze.

²⁶ U poljskom se, za razliku od hrvatskog, glagolske imenice mogu produktivno tvoriti od nesvršenih i svršenih glagola, što u nekim slučajevima otežava prevođenje poljskih imenica na hrvatski.

Koptjevskaja Tamm (2006: 653) ističe kako se nominalizirani oblici pojavljuju u tipičnim imenskim pozicijama u rečenici, pokazuju flektivna svojstva tipična imenicama (sklonidbu po broju i padežu), ali pokazuju neka ograničenja i sintaktička svojstva tipična za glagole, npr. imaju vlastite argumente, označavaju neku radnju ili događaj i sl.

Taj tip imenica koje su se razvile iz povratnih glagola, a primarno se tvore nastavcima *-nie* i *-cie*, npr. *uczyć się* ‘učiti’ > *uczenie się* ‘učenje’, *poruszać się* ‘kretati se’ > *poruszanie się* ‘kretanje’, *dzielić się* ‘dijeliti se’ > *dzielenie się* ‘dijeljenje’, *starzeć się* ‘stariti’ > *starzenie się* ‘starenje’, *myć się* ‘prati se’ > *mycie się* ‘pranje’, *czesać się* ‘češljati se’ > *czesanie się* ‘češljanje’. U poljskom se uz takve imenice u određenim upotrebama povratna oznaka zadržala, dok u hrvatskom takve slučajeve ne nalazimo.

S druge strane *się* u poljskom u naglašenom obliku nikada ne dolazi kod glagolskih imenica (**golenie siebie* ‘brijanje sebe’), dok je on u poljskom, kao i u hrvatskom, načelno prihvatljiv kod pravih povratnih glagola (ujedno često služi kao dokaz prave povratnosti, v. Wilczewska 1966), što navodi na tumačenje da se prenosi u tvorbi u svojstvu bližem afiksu (sukladno tumačenjima Popovića i Trostinske 1991, 1993, 2001, 2009), negoli zasebnom argumentu neke glagolske imenice.

Mjesto povratne oznake *się* u povratnih je imenica uvijek isto, ono se nalazi neposredno nakon imenice i nije moguće njezino premještanje. Iznimke od tog pravila moguće su u slučajevima gdje se dvije enklitike nalaze jedna uz drugu, preciznije dativ osobne zamjenice (*mi* ‘mi’, *ci* ‘ti’, *mu* ‘mu’) i akuzativ povratne zamjenice (*się* ‘se’). U takvim konstrukcijama dativ osobne zamjenice dolazi ispred akuzativa povratne zamjenice, dakle između imeničkog i zamjениčkog dijela (kao u primjeru 27):

27) *Jeden tylko był wyraźniejszy o tyle, że pani Barbara po chwili przyglądania mu się zaczęła rozróżniać słowa.* (Safarewiczowa 1954: 338)

Samo je jedan bio jasniji, utoliko što je gospođa Barbara nakon kratkog promatranja počela razlikovati riječi.

g) Participi.

U poljskom i hrvatskom nalazimo participe, glagolske pridjeve i glagolske priloge (za više o sličnostima i razlikama hrvatskih i poljskih participa v. Hrdlička i Vidović Bolt 2019). Jedna je od razlika u izražavanju povratnosti između dvaju jezika zadržavanje povratne

oznake pri preoblici glagola u glagolski pridjev radni (polj. *imiesłów przymiotnikowy czynny*) u poljskom jeziku, kao npr. *budzący się człowiek* (*budeći se čovjek), *interesująca się* (czyms) *pani* (*zanimająca se (čime) gospođa), *bijący się sportowiec* (*tukući se sportaš).

h) Konačno, sama se povratnost može izricati drugim sredstvima, kao što je naglašeni oblik povratne zamjenice *sebe* ili sintagme poput *sam sebe*, *sam sa sobom*. Takvim sintagmama, koje se obično pojavljuju kao dio glagolskog izraza, također ćemo se posvetiti u kasnijim poglavljima našega rada u kontekstu povratnosti, a posebno uzajamnosti.

Zaključno, treba istaknuti da različiti načini izražavanja povratnosti ukazuju na divergenciju u imeničkim kategorijama više negoli u glagolskim. Međutim kao što smo vidjeli u pregledima opisa povratnosti u hrvatskom i poljskom, izazovi kontrastivne analize ne moraju biti utemeljeni samo na razlikama u građi, nego i razlikama u opisnim tradicijama, što smatramo važnim istaknuti za daljnja filološka i lingvistička istraživanja kategorije povratnosti u dvama jezicima.

3.4.2. Razlike u opisnim tradicijama

Iz dosadašnjih je prikaza kategorije povratnosti u hrvatskom i poljskom jeziku vidljivo da jezikoslovci toj problematici pristupaju na različite načine te da za polazišnu točku svojih tumačenja uzimaju različitu temeljnu jedinicu analize. U hrvatskim je gramatikama i teorijskoj literaturi ona konzistentnija jer se uvijek radi o pojmu povratnoga glagola. Poljski autori s druge strane kao temeljnu jedinicu češće uzimaju čitavu gramatičku konstrukciju u kojoj se isprepliću pojmovi glagolskoga stanja, obezličjenja, kontekstno uvjetovanih značenja odnosno izvanjezično uvjetovanih okolnosti koje se navedenim konstrukcijama opisuju. To se može uočiti i u radu K. Wilczewske (1966) koja govori o vrstama povratnih glagola, ali mnoge od klasa (npr. pasivni) odgovaraju upravo kontekstualno uvjetovanim značenjima. Kako je njezina klasifikacija ponajprije usmjerena na fino nijansiranu podjelu brojnih manjih skupina glagola, smatramo da izostaje opis morfoloških i sintaktičkih parametara koji bi klasifikaciju učinio utemeljenom na više razina jezičnog opisa, pogotovo klasifikaciju „srednje razine” koja bi mogla biti primijenjena u objašnjavanju sličnosti nekoliko glavnih sintaktičko-semantičkih skupina povratnih glagola. Problem s razlikovanjem konstrukcija od, uže gledano, glagola možemo prikazati na sljedećim primjerima:

28) Każdy człowiek, który idzie ulicą, jakoś *się urodził*. (Wilczewska ibid.: 50)

Svaki čovjek koji ide ulicom nekako *se rodio*.

Glagol *roditi se*, u ovom kontekstu, autorica svrstava u zasebnu kategoriju povratnih glagola, tzv. pasivni glagoli. Međutim sljedeći nam primjeri dovode u pitanje postojanje zasebne glagolske vrste jer se radi o glagolima s raznim značenjskim obilježjima, koji bi inače pripadali različitim domenama.

29) Każdy człowiek, który idzie ulicą, jakoś *się przeszkolił*.

Svaki čovjek koji ide ulicom nekako *se odškolovalao*.

Dakle *roditi se* ukazuje na promjenu stanja subjekta, dok *odškolovalati* ističe završetak specifične aktivne radnje. Stoga ako možemo raznorodne glagole staviti u istu rečenicu, postavlja se pitanje je li to inherentno leksičko svojstvo glagola ili pak tvorba zasebnom gramatičkom konstrukcijom u koju mogu doći različiti svršeni glagoli. Čini nam se da bi poveznica glagola *roditi* i *odškolovalati* bila ta da pripadaju nepravim povratnim glagolima, kao

što predlažu autori hrvatskih gramatika (kao v. gore *buditi* (koga, što), *buditi se*). Daljnji nas primjeri posebno navode na pitanje je li ovdje riječ o zasebnoj glagolskoj vrsti pasivnih glagola, kako ističe Wilczewska:

30) *Nasza szóstka podzieliła się na dwie grupy.* (ibid.: 52)

Naša šestorka *podijelila se* na dvije grupe.

31) *A może owa kamienica też się dopiero buduje?* (ibid.)

A možda se i ova kuća tek *gradi*?

Primjeri pokazuju da je te rečenice moguće tumačiti kao tipične primjere pasivnih konstrukcija, dakle pasivnog glagolskog stanja, kao u primjerima dijateze dolje (32 i 33), a ne kao posebne vrste povratnog pasivnog glagola.

32) *Naszą szóstkę podzieliłiśmy na dwie grupy.*

Našu šestorku *podijelili smo* u dvije grupe.

33) *Nasza szóstka była podzielona na dwie grupy.*

Naša je šestorka *bila podijeljena* u dvije grupe.

U hrvatskim podjelama jedini bi primjer koji ne odgovara vrsti glagola nego konstrukcija bio primjer aktivno bezobjektnih glagola (prema Babić et al. 1991), gdje bismo također mogli istaknuti da veoma različiti glagoli mogu biti prihvatljivi u primjerima u kojima aktivno bezobjektna konstrukcija ima primarno značenje navike, a ne sam glagol:

34) *Krava se bode.* (ibid.: 675)

Usporedi analogijom s primjerima *roditi se*:

35) *Ljudi se rađaju / parkiraju / odgajaju* itd.

Stoga možemo zaključiti kako je za usporedbu kategorije povratnosti u hrvatskom i poljskom jeziku jedan od naših izazova iznaći temelj za međujezičnu klasifikaciju i analizu. Kako u poljskoj jezikoslovnoj literaturi ne nalazimo klasifikaciju koja bi odgovarala onoj

predloženoj za hrvatski jezik, smatramo da bi naš doprinos bio ujednačavanje kriterija za klasifikaciju u dvama slavenskim jezicima, i to klasifikacijom temeljenom na hrvatskim gramatikama, a primijenjenoj na poljski jezik. Navedenoj klasifikaciji nećemo pristupiti nekritički, ali smatramo da postoje određene prednosti koje hrvatske klasifikacije nude. Prva je ta što fokusom na glagole omogućuju razdvajanje gramatičkih konstrukcija vezanih uz glagolsko stanje, poput pasivne konstrukcije, od, strože gledano, povratnosti kao kategorije glagola. Druga je što se usredotočivanjem na glagol jasnije ističu i morfološki i leksički aspekti povratnosti. Konačno, treća je prednost ta što možemo vrednovati sličnosti između dva srodna jezika, evaluacijom i primjenom klasifikacije jednoga na onaj drugi.

S druge strane hrvatske gramatike time što pozornost usmjeravaju isključivo na glagol, nailaze na druge vrste problema. Jedan od njih je kako razriješiti ulogu *se* u leksičkom ustrojstvu glagola. On se primjerice javlja kod primjene opisa povratnosti na razvoj računalnih korpusa za hrvatski jezik i kod izrada e-rječnika²⁷. Često se rasprava o obilježjima povratnih glagola, prema našem mišljenju, bavi i svojstvima čitave glagolske fraze, odnosno glagolskoga izraza, dopuna koje pojedini glagol može imati i komplementarne distribucije elementa *se* s drugim oznakama koje označavaju jedan ili nekoliko aspekata povratnosti. Krenemo li od glagola, moramo istaknuti kako ćemo u našoj analizi sintaktičkih pravilnosti i razlika između poljskog i hrvatskog jezika govoriti ustvari o ustrojstvu glagolskoga izraza. U sljedećim ćemo poglavljima također naglasiti da ćemo našu klasifikaciju smatrati kao *tertium comparationis* (v. poglavlje 3.1), dakle ne samo kao presliku kategorija jednog jezika na kategoriju drugog jezika.

²⁷ Upotrebom računalnih korpusa upravo za analizu povratnih glagola u poljskom i hrvatskom jeziku, primijetili smo, između ostalog, važnost i kompleksnost statusa povratne oznake *se* / *się* kao dijela glagola.

4. Analiza povratnih glagola u poljskom i hrvatskom jeziku

Značajan se broj radova bavi tom sintaktičko-semantičkom kategorijom, istraživanjem povratnosti u jednom jeziku ili kontrastivnim istraživanjem dvaju jezika, ali u literaturi, koliko nam je poznato, ne nalazimo usporedni prikaz kategorije povratnosti u poljskom i hrvatskom jeziku. Kao što smo naveli u trećem poglavlju, naša se metoda može smatrati i leksikografski i korpusno utemeljenom.

Naša će polazišna točka biti poljski jezik te će se izabrana građa toga jezika usporediti s hrvatskom. Kontrastivna analiza može ići u dva smjera – može biti jednosmjerna ili dvosmjerna. Mi ćemo se poslužiti svojevrsnom metodom *tertium comparationis* (Krzeszowski 1990) jer se njome nadilazi osnovna kontrastivna analiza i uspostavlja okvir za usporedbu. Smjer od poljskoga prema hrvatskome u odabiru jezične građe odabrali smo jer smatramo da ima prednosti i može donijeti novitete u dosadašnja istraživanja jezičnih fenomena dvaju slavenskih jezika. Prednosti koje pritom uviđamo su sljedeće:

a) Može naći svoju primjenu u prevođenju i poučavanju poljskog kao stranog jezika. Za svaki odabrani povratni glagol poljskog jezika, ponudit ćemo odgovarajući hrvatski prijevodni ekvivalent te oba glagola klasificirati i analizirati na morfološkoj, semantičkoj i sintaktičkoj razini.

b) Gramatike hrvatskoga jezika, kao i velik broj radova na hrvatskom jeziku (ili o hrvatskom jeziku) koji istražuju temu povratnosti (npr. Belaj 2001; Matasović 2011; Oraić Rabušić 2015, 2017, 2018) daju široku sliku povratnih glagola i njihove analize, no prirodom svoga istraživanja (jednojezičnog) ne nude cjelovit uvid u raznolikost glagola koji mogu pripadati povratnim glagolima u slavenskim jezicima. Primjerice te se razlike očituju u tome što s poljskim kao polazišnim jezikom ne dobivamo nužno uvijek povratni glagol u hrvatskome (npr. polj. *spóźnić się* – hrv. *zakasniti*) ili ponekad dobivamo glagol koji pripada drugoj skupini povratnih glagola (npr. polj. *odezwać się* (*reflexiva tantum*) – hrv. *javiti se* (nepravi povratni)).

4.1. Odabir građe

Pri odabiru građe prepoznali smo dva moguća kriterija koja su u suodnosu s leksikografski i korpusno utemeljenom kontrastivnom analizom. To su leksikografski i korpusni kriterij odabira jezične građe. Prvi podrazumijeva odabir građe za analizu iz rječnika, a drugi iz korpusa, obično onih s najvećom učestalošću (frekvencijom). Odлучili smo se za leksikografski pristup jer u korpusnom uočavamo nedostatke koji bi mogli utjecati na analizu,

posebice stoga što u korpusnoj pretrazi kao učestale rezultate možemo dobiti primjere bezličnih i drugih povratnih konstrukcija. Drugim riječima, ekscerpciju povratnih glagola iz korpusa nije lako sustavno provesti jer korpusi ne lematiziraju povratne glagole kao zasebne leksičke jedinice te se samo mogu pronaći slijedovi oblika koji potencijalno jesu ili nisu povratni glagoli (npr. *može se, treba se* naspram *boji se, smije se* i sl.). Budući da je automatsko prepoznavanje povratnih glagola u korpusu problematično, “ručna klasifikacija” rezultata pretrage u konačnici bi ionako zahtijevala provjeru u rječnicima kako bi se te dvije kategorije razdvojile. Stoga se za razlikovanje povratnih glagola od drugih uporaba povratnih konstrukcija u korpusima treba koristiti rječnicima i intuicijom, tj. vlastitim jezičnim znanjem. Ovi su nas razlozi naveli da se pri odabiru građe poslužimo leksikografskim kriterijem.

Osim za kvantitativnu analizu, korpusi su dobri i za kvalitativnu analizu (leksema u kontekstu, potvrde njihovih značenja i sl.) te smo ih u te svrhe i konzultirali. Korpusna nam je pretraga dala primjere konteksta koji pokazuju grupu kojoj određeni povratni glagol pripada, kao i njegovo značenje (o važnosti korpusa za kontrastivnu analizu v. Filipović 1984: 13). Za korpusnu analizu koristili smo se Hrvatskim nacionalnim korpusom²⁸ koji broji 216.8 milijuna pojava, hrWaC-om (Hrvatski web korpus) s 1,9 milijardi pojava i Nacionalnim korpusom poljskog jezika²⁹ (*Narodowy korpus języka polskiego*) s više od petsto milijuna pojava.

Glagoli su ekscerptirani iz poljskog jednojezičnog rječnika *Uniwersalny słownik języka polskiego* (USJP 2003)³⁰, za koji smo se odlučili zbog njegove aktualnosti, suvremenosti i obima (broji oko 100 tisuća natuknica). U rječniku su povratni glagoli već navedeni kao zasebni oblici pa se korpus može koristiti naknadno kao provjera leksikografskih podataka, a ne obratno. Kao dodatnu provjeru koristili smo i online rječnike: *Słownik języka polskiego PWN*³¹ i *Wielki słownik języka polskiego*³² za poljske glagole te Hrvatski jezični portal³³ i mrežni valencijski rječnik E-Glava³⁴ za hrvatski jezik. Za prijevod smo poljskih glagola koristili *Poljsko-hrvatski rječnik* (Moguš i Pintarić 2002), zbog njegove suvremenosti i smjera prevođenja (kao drugi dvojezični rječnik trebamo spomenuti *Hrvatsko-poljski rječnik* J. Benešića (2015), prvotno izdan 1949. g., koji polazi od hrvatskih leksema).

²⁸ Dalje u tekstu HNK.

²⁹ Dalje u tekstu NKJP.

³⁰ *Uniwersalny słownik języka polskiego* (2003), Stanisław Dubisz (ur.), sv. 1–4, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. Dalje u tekstu USJP.

³¹ Dalje u tekstu SJP PWN. <http://sjp.pwn.pl/>

³² Dalje u tekstu WSJP. <http://www.wsjp.pl/>

³³ Dalje u tekstu HJP. <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>

³⁴ Dalje u tekstu E-Glava. <http://valencije.ihjj.hr/>

Između ekscerptiranih povratnih glagola iz rječnika USJP izabrali smo uzorak glagola (kojima smo pridružili njihove hrvatske ekvivalente) za opširniju analizu. Pri odabiru glagola koje smo analizirali vodili smo se sljedećim pravilima: 1. izbjegavali smo arhaizme jer nisu relevantni za sinkronijsku analizu i njihove su potvrde u korpusu rijetke pa se ne može doći do jasnih kontekstnih podataka, 2. izostavili smo (osim u slučajevima kada smo smatrali potrebnim) stilski i razgovorno obilježene povratne glagole jer: a) njihovi prijevodi mogu biti iznimno kulturološki obilježeni i stoga ne odražavaju jasno povratnost u jezičnom sustavu poljskog i hrvatskog jezika, b) nisu prisutni u glavnini građe koja se poučava na poljskom kao stranom jeziku. Isto tako isključili smo veoma specifične, posuđene glagole (kao npr. *afrikanizować się – afrikanizirati se*) jer je njihova frekventnost u istraživanim jezicima, prema podacima koje nam daju korpusi, zanemariva.

Dakle glagole koji predstavljaju glavninu našeg jezičnog uzorka odabrali smo na temelju sljedećih kriterija:

1. glagoli koji se navode kao glavni primjeri povratnih glagola u poljskim i hrvatskim gramatikama;
2. glagoli za koje smo potvrde ekvivalenata mogli pronaći u dvojezičnim rječnicima;
3. glagoli koji čine reprezentativan dio leksičkog sustava poljskog jezika. To podrazumijeva reprezentativnost uzorka prema različitim značenjskim skupinama glagola koje se često dovode u svezu s povratnosti (npr. glagoli higijene, stanja, fizičkog kontakta, emocija, mišljenja itd.).

Primjenom smo navedenih kriterija dobili uzorak od 470 povratnih glagola poljskog jezika, što s prijevodnim ekvivalentima čini preko 900 glagola za analizu i usporedbu (u nekim slučajevima riječ je o više prijevodnih ekvivalenata).

Budući da u analizi krećemo od samih (povratnih) glagola, a ne od povratnih konstrukcija, navest ćemo zašto smo se odlučili za takav pristup. Povratne glagole smatramo temeljnom leksičko-gramatičkom kategorijom u kojoj se povratnost realizira. Smatramo je temeljnom zato što se ona u povratnim glagolima realizira na svim razinama, na morfološkoj, leksičkoj, sintaktičkoj i semantičkoj razini. Kod povratnih gramatičkih konstrukcija to nije slučaj jer nisu prisutne morfološka i leksička razina, a čitava bi se druga studija mogla posvetiti njihovom odnosu s glagolskim stanjem (pasivom i aktivom). Također razlike u izražavanju povratnosti u imenskim kategorijama (glagolskim imenicama i participima) nisu nezavisne od

samih glagola od kojih su te imenske kategorije nastale, pa analizu povratnih glagola smatramo nužnim preduvjetom za daljnje članjenje ovih kategorija u budućim istraživanjima.

4.2. Skupine povratnih glagola i testovi za njihovo određivanje

Sve su dosadašnje klasifikacije, bilo u hrvatskom, bilo u poljskom jeziku, u nekim svojim segmentima podudarne, dok se u nekima razlikuju. Isto tako u nekim se slučajevima pokazuje kako su to fluidne kategorije jer sam glagol može nositi više značenja te ona mogu biti uvjetovana kontekstom, odnosno sintaktičkim okruženjem u kojem se glagol nalazi (npr. *On se tuče. Oni se tuku. On tuče samoga sebe*). Kako bismo uspostavili okvir za pristupanje kontrastivnoj analizi povratnih glagola u poljskom i hrvatskom jeziku, poslužiti ćemo se terminologijom iz knjige *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika* (Babić et al. 1991) kao bazom za daljnju klasifikaciju. U njoj nalazimo šest skupina povratnih glagola: pravi povratni, uzajamno povratni (recipročni), aktivno bezobjektni, nepravni povratni, *reflexiva tantum* i povratno zalihosni (redundantni). Tom ćemo se klasifikacijom koristiti iz već navedenih razloga – jer je najdetaljnija koju nalazimo u klasičnim hrvatskim gramatikama te su termini kojima se autori služe prepoznatljivi u literaturi na hrvatskom jeziku. Ovu ćemo klasifikaciju proširiti grupom povratnih glagola za koje smatramo da nedostaju (podjela nepravih povratnih glagola prema značenjskom pomaku) te usporediti s grupama koje nalazimo u literaturi. Grupu aktivno bezobjektnih glagola nećemo uzeti u obzir, točnije nećemo se koristiti tim terminom kao zasebnom glagolskom grupom. Tomu je tako zato što se kod aktivno bezobjektnih glagola radi o konstrukcijama, a ne samo o inherentnom značenju i sintaktičkom okružju glagola. Primjerice u slučajevima *krava se bode, mačka se grebe* imeničko-glagolske konstrukcije predstavljaju generičko značenje. U analizi ćemo krenuti od samih glagola i kroz kontekst na primjerima ponuditi kontrastivnu analizu poljskih i hrvatskih glagola. Analiza neće polaziti od već gotovih konstrukcija, ali će i one biti uzete u obzir.

Važnim smatramo pokazati na temelju kojih kriterija određujemo pripadnost povratnog glagola nekoj od navedenih skupina. Kako bismo dobili što širu sliku i pokušali obuhvatiti cjelinu povratnosti kao gramatičke i značenjske kategorije, uvodimo testove pomoću kojih određujemo kojoj grupi neki glagol pripada. Testirat ćemo glagole poljskoga jezika i njihove hrvatske ekvivalente, što će nam ukazati i na zajednička i na različita obilježja povratnih glagola

u dvama srodnim jezicima. Kao što smo već naglasili, neki će se glagoli naći u više od jedne skupine, ovisno o svome značenju i kontekstima u kojima ih nalazimo. Iste ćemo kriterije zbog jasnoće prikazati i tablicom.

4.2.1. Test 1 – test postojanja glagolskog oblika bez *se / się* (*reflexiva tantum*)

Prvi je test provjere postoji li glagolski oblik povratnoga glagola koji ne sadrži povratnu oznaku *se / się*. Time ćemo pokazati je li navedena povratna oznaka u izabranim glagolima poljskog i hrvatskog jezika sastavni dio leksičkog ustrojstva samog glagola ili pak nosi neku funkciju te se glagol bez nje mijenja, ili ostaje istog značenja. Glagoli za koje se pokaže da uza se imaju povratnu oznaku kao svoj neodvojiv dio pripadaju skupini *reflexiva tantum*, pripast će skupini glagola u kojih je povratna oznaka dio njihova leksičkog značenja.

Test 1: test postojanja glagolskog oblika bez *se / się*.

Primjerice ako uzmemo poljski glagol *bać się* i njegov hrvatski ekvivalent *bojati se*, vidimo da nijedan od njih ne može funkcionirati bez povratne oznake.

bać się ≠ **bać*

36) *Zaczął bać się* żywych ludzi. (NKJP)

Počeo **se bojati** živih ljudi.

37) **Zaczął bać* żywych ludzi.

**Počeo bojati* živih ljudi.

Poljski nacionalni korpus ne potvrđuje postojanje primjera glagola *bać się* bez povratne oznake, a sam nam primjer kojim smo pokušali stvoriti takav oblik u rečeničnom okruženju dokazuje da je on gramatički i značenjski u poljskom jeziku neodrživ.

bojati se ≠ **bojati*

38) *Što znači bojati se* smrti? (hrWaC)

39) *Što znači **bojati** smrti?

Primjer rečenice iz hrvatskog korpusa i njezine inačice u kojoj je glagol *bojati se* bez povratne oznake pokazuje nam situaciju analognu onoj u poljskom. Glagol istoga značenja ne može ni u hrvatskom funkcionirati u sintaktičkom okružju bez povratne oznake. Dakle oba glagola, i *bać się* i *bojati se*, ulaze u skupinu *reflexiva tantum*.

Kako bismo izbjegli bilo kakav oblik nedoumice, spomenut ćemo da je u hrWaC-u moguće pronaći i oblik *bojati* kao u sljedećem primjeru:

- 40) [...] *može se mehanički obrađivati ili **bojati** i postojano je na vanjske utjecaje.*
(hrWaC)

Na prvi je pogled jasno da se radi o glagolu različitom od *bojati se*. U ovoj je rečenici glagol *bojati*³⁵ u značenju ‘ostavljati trag boje, premazivati bojom’ (HJP), čiji je poljski ekvivalent *barwić*.

Kao jedan od tipičnih glagola predstavnika skupine *reflexiva tantum* u hrvatskom često se ističe glagol *nadati se*. Jezična intuicija i primjeri pokazuju nam da on ne može stajati bez povratne oznake:

nadati se ≠ **nadati*

- 41) *Samo **se** možemo **nadati** da će i poslije svega, poslije svih ljudskih brodoloma*
[...].

- 42) **Samo možemo **nadati** da će i poslije svega, poslije svih ljudskih brodoloma*
[...].

Ako pokušamo pronaći ekvivalent ovog prototipnog glagola *reflexiva tantum* hrvatskog jezika u poljskom, vidjet ćemo da ga nema. Važno je istaknuti da poljski jezik za izraz ‘nadati se’ koristi konstrukciju sastavljenu od pomoćnog glagola *mieć* (hrv. *imati*) i akuzativa imenice *nadzieja* (hrv. *nada*), a ne infinitiv glagola. Tako ćemo u poljskom reći *mieć nadzieję* što bismo na hrvatski doslovno preveli ‘imati nadu’.

³⁵ U tome značenju HJP u natuknici *bojati* upućuje na glagol *bojiti*, čiju definiciju navodimo.

43) *Miałam nadzieję, że zaraz wrócisz.* (NKJP)

(hrv. dosl. ***Imala** sam **nadu** da ćeš se odmah vratiti.)

Nadala sam **se** da ćeš se odmah vratiti.

Navedene nam rečenice pokazuju da ono što je prototipni primjer povratnoga glagola *reflexiva tantum* u jednom jeziku, u drugom se iskazuje na sasvim različit način. U poljskom nije moguće izreći nadu u nešto jednim glagolom kao u hrvatskom, već zahtijeva glagolsko-imensku konstrukciju, dakle sasvim različit oblik od povratnog oblika.

U poljskom ipak nalazimo istokorijenski glagol *nadać się / nadawać się*, ali u drugome značenju, u značenju ‘biti odgovarajući’. On dolazi i u obliku bez povratne oznake u kojemu se mijenja njegovo značenje te je primarno značenje glagola *nadać* ‘dati’.

44) *Nie, on nie **nadaje się** do boskości.* (NKJP)

Ne, on **ne odgovara** božanstvu. / Ne, on **nije odgovarajući** za božanstvo.

45) [...] *próbował stworzyć jakiś porządek w tym chaosie, **nadać** mu sens, [...].*
(NKJP)

[...] pokušao stvoriti nekakav poredak u tom kaosu, **dati** mu smisao, [...].

Prvi nam test pokazuje koji glagoli pripadaju grupi *reflexiva tantum*, onoj čiji članovi nužno uza se kao neodvojiv leksički dio imaju povratnu oznaku *se / się*. Na prvi pogled jednostavna skupina glagola, brojem nevelika, za koju možemo očekivati nevelika odstupanja između dva jezika, već nam je kod prvih primjera pokazala da to ne mora biti tako. Daljnjom ćemo analizom istražiti postoje li slični slučajevi u navedenoj glagolskoj skupini. Nakon što Testom 1 odvojimo glagole *reflexiva tantum*, pomoću narednih ćemo testova nastaviti klasifikaciju.

4.2.2. Test 2 – zamjena *se / się* sa *sebe / siebie* (pravi povratni glagoli)

Sljedeći test, Test 2, sastoji se u zamjeni povratne oznake *se / się* naglašenim akuzativnim oblikom povratne zamjenice *se / się*, dakle oblikom *sebe / siebie*. Time ćemo pokazati koji povratni glagoli imaju značenje prave povratnosti, u kojih se radnja koju subjekt

vrši odvijanja na samom subjektu, tj. u kojih je subjekt radnje ujedno i njezin objekt. U tih je glagola povratna oznaka *se / się* zamjenica. Skupina glagola koja prolazi na ovome testu naziva se pravim povratnim glagolima.

Test 2: zamjena povratne oznake naglašenim akuzativnim oblikom; zamjena *se sa (sam) sebe / się sa (samego) siebie*.

brijati se = brijati sebe

golić się = golić samego siebie; być golonym przez kogoś

U hrvatskom korpusu hrWaC za glagol *brijati se* s naglašenom zamjenicom (*brijati sebe*) nalazimo samo dvije pojavnice u istome obliku:

46) Da li je brijač **brijao sebe**? (hrWaC)

U poljskom nacionalnom korpusu ne nalazimo primjer za glagol *golić (samego) siebie*, no primjer nam potvrđuje (u izrazito malom broju) mrežni pretraživač Google:

47) *Zastanówmy się, czy pan Adas **golił sam siebie**, czy też nie.*

Razmislimo je li gospodin Adas **brijao sam sebe**, ili ipak ne.

Definicija glagola *golić się* na SJP PWN glasi: „1. *golić samego siebie*, 2. *być golonym przez kogoś*”, a definicija glagola *brijati se* na HJP: „1. (koga) *prikladnim priborom koji reže odstranjivati dlake s kože*, 2. *jako strugati, derati, hladiti (o vjetru)*, 3. (se) a. v. *brijati (1) b. ne nositi bradu ili brkove*”. Unatoč činjenici da hrvatski korpus nudi samo dvije potvrde, a poljski nijednu za oblike glagola sa zamjenicom *sebe / siebie*, jezična nam intuicija i rječničke definicije potvrđuju da navedeni glagoli prolaze na testu zamjene povratne oznake akuzativnim oblikom povratne zamjenice *se / siebie* te da pripadaju skupini pravih povratnih glagola. Bitno je također istaknuti da se u jeziku preferiraju kraći oblici zbog jezične ekonomije pa tako u korpusima očekujemo da će sveukupna učestalost kraćeg oblika *se / się* biti prisutna i u onim slučajevima gdje je moguće upotrijebiti duži oblik *sebe / siebie*.

Ono što je važno istaknuti jest da mnogi glagoli ne pripadaju ovoj glagolskoj skupini, što se vidi u tome da ne prolaze na ovome Testu 2:

*błyszczec się ≠ *błyszczec siebie*

48) *Wszystko wygląda dużo soczyściej, wszystko **błyszczyc się** niemiłosiernie [...].*
(NKJP)

Sve izgleda puno sočnije, sve se užasno bliješti [...].

49) **Wszystko wygląda dużo soczyściej, wszystko **błyszczyc siebie** niemiłosiernie [...].*

*Sve izgleda puno sočnije, sve bliješti sebe užasno [...].

*bliještati se ≠ *bliještati sebe*

50) *Srebrno odijelo **bliješti se** na njemu, još više crne, špicaste cipele.* (hrWaC)

51) **Srebrno odijelo **bliješti sebe** na njemu, još više crne, špicaste cipele.*

Glagoli *błyszczec się* i *bliještati se* ne prolaze Test 2. Vidimo da ni kao samostalne sintagme, ni kao dijelovi rečenice ne mogu funkcionirati s naglašenim akuzativnim oblikom povratne zamjenice *se / się*. Time se pokazuje kako povratna oznaka *se / się* u njih nije zamjenica, ali nije ni dio leksičke strukture glagola (Test 1) jer oba glagola postoje i bez povratne oznake, što nam pokazuju sljedeći primjeri:

52) [...] *jej twarz wygładzała się, oczy zaczynały **błyszczec**, [...].* (NKJP)

[...] njezino lice se zaglađivalo, oči počele bliještati [...].

53) *Sustipanski simbol ponovo **bliješti** u svojoj prekrasnoj bjelini.* (hrWaC)

Dakle glagoli *błyszczec się* i *bliještati se* nisu pravi povratni glagoli. Test 2 pokazao je da oni ulaze u neku od drugih grupa povratnih glagola, što ćemo potvrditi u daljnjem testiranju.

Već smo napomenuli da je povratnost složena kategorija te da granice između različitih glagolskih skupina nisu uvijek jasne, to jest da isti glagol ponekad može pripadati u više od jedne skupine. To vidimo pri ispitivanju glagola Testom 2 u kojem neki glagoli čije je značenje recipročno mogu naizgled proći ovaj test, ali se pokazuje da u tom slučaju u njih nije riječ o

recipročnom značenju. Kao primjer poslužit će nam poljski glagol *bić się* i njegov prijevodni ekvivalent na hrvatskom *tući se*.

bić się = bić siebie

54) *Skowyczał z rozpaczy i **bił się** pięścią w czoło [...].* (NKJP)

Cvilio je iz očaja i **udarao se** šakom o čelo [...].

bić się ≠ bić siebie

55) [...] i Halle **bił się** w ringu z prawdziwymi wymiataczami. (NKJP)

[...] i Halle **se tukao** u ringu s pravim razbijačima.

Dva nam primjera iz poljskog korpusa pokazuju kako glagol istog leksičkog oblika može nastupiti u dva različita značenja. Prvi primjer prolazi na Testu 2 te se u njemu radi o pravoj povratnosti, dakle subjekt ‘tuče sebe po čelu’ što znači da je on i vršitelj i trpitelj iste radnje. Drugi nam primjer daje potvrdu da postoji oblik glagola *bić się* u kojem *się* nije moguće zamijeniti sa *siebie*, što znači da se radnja koju vrši subjekt ne odvija na njemu samom, već se odvija uzajamno između najmanje dva subjekta. Ova nam dva primjera pokazuju kolika je važnost konteksta u kojem se glagol nalazi kako bi se odredilo pripada li on povratnim glagolima te utvrdile nijanse u kategoriji povratnosti. Veliko je pitanje koji glagoli leksički inherentno sadrže povratnost, a u kojih se povratnost ili uzajamnost utvrđuje tek u rečeničnom okruženju, što znači u interakciji s drugim jezičnim funkcijama.

Situaciju analognu poljskoj potvrđuju nam primjeri iz hrvatskog korpusa:

tući se ≠ tući sebe

56) *Njegova je ideja bila **tući se** s policijskim kordonima [...].* (hrWaC)

tući se = tući sebe

57) [...] *sada prebiralala svaki događaj i **tukla se** po glavi...* (hrWaC)

Prvi primjer ukazuje na uzajamnost radnje, dok je u drugome riječ o povratnoj radnji, što pokazuje sličnost u značenjskom funkcioniranju glagola *bić się* u poljskom i *tući se* u hrvatskom jeziku.

4.2.3. Test 3 – zamjena se / się sa jedan drugoga / jeden drugiego (uzajamno povratni ili recipročni glagoli)

Sljedeći je test kojim ćemo provjeriti je li kod povratnog glagola moguće zamijeniti povratnu oznaku *se / się* konstrukcijama *jedan drugoga / jeden drugiego*. Glagoli koji prođu taj test pripadaju skupini uzajamno povratnih ili recipročnih, onih koji imaju više od jednog subjekta koji vrše radnju jedan na drugome, tj. oni u kojih su subjekti jednaki objektima te su najmanje dva.

Test 3: test zamjenjivosti *se / się* sa *jedan drugoga / jeden drugiego*.

58) *Strażnicy rozcierali ręce i **klepali się** po udach i plecach.* (NKJP)

Stražari su trljali ruke i **udarali se** po bedrima i leđima.

59) *Klepaliśmy **jeden drugiego** po plecach [...].* (NKJP)

Udarali smo jedan drugoga po leđima [...].

Bitno je napomenuti da je ova grupa povratnih glagola fluidna, ovisi o kontekstu. Sami glagoli koji se u ovoj grupi nalaze mogu isto tako pripadati i nekoj drugoj, ovisno o rečeničnom okruženju u kojem ih proučavamo. Tako primjerice navedeni glagoli *klepać / udarati* mogu doći u kontekstu u kojem se govori da se dvoje ili više subjekata međusobno udara, ili da netko ‘udara samoga sebe’.

60) *Od czasu do czasu **klepaliśmy się** po twarzy, nogach, szyi, próbując zabić wysysające krew komary.* (NKJP)

S vremena na vrijeme **udarali smo se** po licu, nogama, vratu, pokušavajući ubiti komarce koji su nam sisali krv.

Neki su glagoli leksički inherentno „recipročniji od drugih”, tj. njima se izražava radnja za koju je potrebno više od jedne osobe te bismo ih primarno mogli svrstati u uzajamno

povratnu skupinu, dok drugi primarno pripadaju drugim grupama, ali u određenim sintaktičkim okruženjima postaju uzajamno povratni. Spomenut ćemo samo neke za koje smatramo da u sebi nose značenje radnje koja uključuje više od jedne osobe: *sresti se, voljeti se, ljubiti se, tući se; spotkać se, kochać se, całować się, bić się* itd.

Leksički inherentno povratni glagoli često imaju dopunu u obliku prijedloga ‘s / sa’ + instrumental u hrvatskom i ‘z / ze’ + instrumental u poljskom. To nam pokazuju primjeri:

61) *Marek się spotkał / bił / całował z Janem.*

Marek se sreo / tukao / ljubio s Janom.

Taj nam uvid pokazuje da bismo kao dodatni test za određivanje inherentno recipročnih glagola mogli uvesti dopunu sa ‘s / sa’ i ‘z / ze’ + instrumental.

Test 3.1. – dopuna sa ‘s / sa’ i ‘z / ze’ + instrumental

Test 3.1.: dopuna sa ‘s / sa’ i ‘z / ze’ + instrumental.

62) *Marek się pobił z Janem.*

Marek se potukao s Janom.

Primjeri pokazuju da je glagol *pobić się* tipičan predstavnik skupine uzajamno povratnih glagola, koji dolaze s dopunom u prijedložnom instrumentalu.

63) **Marek się drapał z Janem.*

*Marek se grebao s Janom.

Primjeri pokazuju da ni u poljskom ni u hrvatskom jeziku glagoli *drapać się / grepsiti se* ne dolaze s prijedlogom i dopunom u instrumentalu. No oni mogu biti uvršteni u grupu recipročnih povratnih glagola jer u drugim okruženjima odgovaraju definiciji, dakle izražavaju radnju koju vrše dva ili više subjekta jedan na drugome.

64) *Njihov cimer dao je iskaz policiji u kojem tvrdi da su oboje bili vrlo agresivni, **grebali se** i šamarali, te razbijali sve oko sebe.* (hrWaC)

Dok korpus hrvatskoga jezika hrWaC daje primjere za recipročno značenje glagola (od kojih je više navedeni izdvojen), poljski korpus NKJP ne nalazi primjere recipročnog značenja glagola *drapać się*, ali u njemu nalazimo samo primjere prema kojima bismo ga mogli smjestiti u druge grupe povratnih glagola:

65) *Robotnicy przestępowali z nogi na nogę, **drapali się** po głowach, [...].*

Radnici su cupkali s noge na nogu, grebli se po glavama [...].

66) [...] *zupełnie zdrowym na umyśle ludziom **drapać się** na sam szczyt.*

[...] potpuno mentalno zdravim ljudima **penjati se** na sam vrh.

U prvom primjeru glagol nam govori da se radi o radnji kojom subjekt sam sebe grebe po glavi. Dakle radnja se vraća na subjekt koji time ujedno postaje i objekt, što znači da se radi o pravom povratnom glagolu.

Drugi je primjer radnje glagola *drapać się* u sasvim novome značenju – ‘penjati se, uspinjati se’. Kao što možemo vidjeti, glagol *drapać się* u ovome kontekstu pada i na Testu 1 i na Testu 2, iz čega je vidljivo kako on ne pripada ni skupini pravih povratnih ni skupini uzajamno povratnih glagola. Njemu ćemo se vratiti u daljnjim testovima kako bismo pokušali odrediti vrstu povratnosti koju on nosi u ovome značenju.

Spomenimo da, iako bismo u poljskom jeziku mogli zamisliti i kontekst u kojem glagol *drapać się* ukazuje na međusobnu radnju dvaju ili više subjekata koju vrše jedan na drugome, korpus nam ne daje potvrdu. To znači da glagol *drapać się* u određenom sintaktičkom okruženju zasigurno može nastupiti u uzajamno povratnom ili recipročnom značenju, ali za to nismo pronašli potvrdu među postojećim primjerima poljskog korpusa.

4.2.4. Test 4 – postojanje dviju inačica istih sintaktičkih i semantičkih obilježja (zalihosni ili redundantni glagoli)

Testom 4 ispitat ćemo u kojih glagola postoje inačice u povratnom obliku, dakle s povratnom oznakom *se / się* i bez povratne oznake, a da između njih nema značenjskih niti sintaktičkih razlika. Preciznije rečeno, provjerit ćemo koji glagoli ostaju potpuno nepromijenjeni kada se makne povratna oznaka *se / się*. Time ćemo dobiti skupinu glagola pod nazivom povratno zalihosni ili redundantni glagoli.

Test 4: ispitivanje funkcioniranja glagola bez povratne oznake *se / się*.

Kao primjer takvih glagola u hrvatskom jeziku navodimo one često spominjane u literaturi, kao što su *šetati (se)*, *zahvaliti (se)*, *sjati (se)*. U ovih glagola nema promjena ni na semantičkoj ni na sintaktičkoj razini kada dolaze s povratnom oznakom ili bez nje, što nam pokazuju i primjeri iz korpusa i njima analogni na kojima je proveden test 4.

67) *Čak smo im davali ručne svjetiljke da mogu **šetati** po mjestu, pa su neki uzeli, a neki nisu.* (hrWaC)

68) *Čak smo im davali ručne svjetiljke da **se** mogu **šetati** po mjestu, pa su neki uzeli, a neki nisu.*

69) *Poslije napornog posla gledaju svoju parcelu kako **se sjaji** na suncu...*
(hrWaC)

70) *Poslije napornog posla gledaju svoju parcelu kako **sjaji** na suncu...*

Primjeri rečenica s glagolima *šetati (se)* i *sjati (se)* potvrđuju da nema promjena u njihovu funkcioniranju neovisno u kojoj inačici dolaze, s povratnom oznakom ili bez nje. S druge strane glagol *zahvaliti (se)* upitan je po svojim semantičkim obilježjima kada dolazi u obliku s povratnom oznakom. Sljedeći nam primjeri iz korpusa pokazuju da on može funkcionirati u obje inačice na jednak način, i značenjski kao i sintaktički.

71) *Zato želim ponovno **zahvaliti** svima vama koji ste osposobljavali tijekom svoga rada djecu i mladež za konkretne vještine i znanja, dakle, za svakodnevni život.* (hrWaC)

72) *Zato **se** želim ponovno **zahvaliti** svima vama koji ste osposobljavali tijekom svoga rada djecu i mladež za konkretne vještine i znanja, dakle, za svakodnevni život.*

No postoji jedna značenjska razlika koju se ponekad navodi. Prema njoj glagol *zahvaliti* znači ‘izraziti zahvalnost’, dok glagol *zahvaliti se* znači ‘odbiti nešto’. Online rječnik HJP razliku ne navodi, nego kao drugo značenje (bez povratne oznake ili s njom) navodi: „(na čemu) a. dati ostavku b. odreći se (čega), odbiti (službu, počasti)”.

Korpusno nam pretraživanje daje primjere za oba značenja.

73) *Također, **zahvalio se** svim vatrogascima, posebno dobrovoljnim društvima [...]. (HJP)*

74) *Kad je u studenome stigla prva Bayernova ponuda, koja je jamčila godišnju zaradu od 2.000.000 eura, **zahvalio se** jer je “već sve dogovorio s jednim drugim klubom”.*

Navedeni primjeri pokazuju kako nam korpus hrWaC potvrđuje oba značenja glagola *zahvaliti se* (u znatno većem broju u prvome značenju, ‘izraziti zahvalnost’), što ukazuje na činjenicu da se ova značenjska razlika ne poštuje uvijek u hrvatskom jeziku.

4.2.5. Test 5 – postojanje dviju inačica istih semantičkih, ali različitih sintaktičkih obilježja (nepravi povratni glagoli 1)

Nakon što smo Testom 2 utvrdili koji glagoli imaju inačicu u kojoj je moguće staviti *sebe / siebie* na mjesto *se / się*, ovim ćemo testom ispitati glagole koji padaju na Testu 2 (nemaju inačicu sa *sebe / siebie*), ali imaju inačicu bez *se / się* i mogu imati izravni objekt (biti prijelazni), ali u njih ne dolazi do značenjskih pomaka u samom glagolu. U sklopu ovog testa bitno je razjasniti što podrazumijevamo pod značenjskim pomakom jer i kod ove glagolske skupine može doći do promjene značenja na razini čitave rečenice i sudionika nad kojima se radnja vrši. Međutim o značenjskom pomaku govorit ćemo jedino kad dolazi do značenjskog pomaka kod samoga glagola te sukladno tome leksikalizacije novog pojma izraženog povratnim glagolima (*iskazati – iskazati se*). Slično navedenoj skupini, Alina Israeli (1997: 81) tumači i skupinu ruskih povratnih glagola, tzv. kvazi-sinonimne glagole, tj. glagole koji su definirani u rječnicima s istim značenjem kao njihovi nepovratni parnjaci (npr. *rešit’ – rešit’sja*). Iako postoje razlike u tumačenju ruskih povratnih glagola i naše građe, vidljivo je da se i u leksikografskim izvorima hrvatskog i poljskog često glagole ove skupine tretira kao da imaju jedno značenje ili se povratne inačice ne navode kao zasebne leksičke jedinice ili zasebna značenja.

Test 5: ispitivanje postoji li inačica bez *se* / *się* u kojoj ne dolazi do pomaka u značenju.

Kao primjer možemo uzeti glagole *budzić (się)* / *buditi (se)*³⁶.

75) *Człowiek w ogóle powinien **budzić się** o świcie [...].* (NKJP) – uobičajena radnja

Čovjek bi **se** općenito trebao **buditi** u zoru [...].

76) *Przyjechałem zabrać coś z domku, a nie chciałem pana **budzić**.* (NKJP) – nema povratnosti

Došao sam nešto uzeti iz kućice, a nisam Vas htio **buditi**.

Primjeri pokazuju da glagol *budzić się* i glagol *budzić* imaju isto značenje, ali različita sintaktička i formalna svojstva. Glagol s povratnom oznakom pokazuje da se ne radi o pravoj povratnosti jer nema radnje koju subjekt izvršava i koja se na njega vraća, već se radi o radnji koja se događa na subjektu, koju subjekt doživljava bez kontrole nad radnjom. Prijelazni oblik glagola izražava istu radnju koja se događa nekom drugom. Ona se događa objektu, a njegov gramatički oblik ukazuje na prijelaznost: *pana* = A.

Situaciju analognu poljskoj možemo vidjeti i u hrvatskom jeziku na primjerima prijevodnih ekvivalenata glagola *budzić* i *budzić się*.

77) [...] *za tjedan ili dva uspjeh ćete sami od sebe upadati u san i **buditi se** u željenom terminu.* (hrWaC)

78) *No, i dalje nisam htio **buditi** roditelje a ni strah nije jenjavao.* (hrWaC)

Oblik glagola bez povratne oznake u hrvatskom, kao i u poljskom, otvara mjesto objektu u akuzativu, dok značenjske promjene nema. Prema terminologiji koju smo preuzeli od Babić et al. (1991), ovi bi glagoli, koji prolaze na Testu 5, pripadali skupini nepravih povratnih glagola. No budući da postoje i oni koji po svojim svojstvima pripadaju navedenoj skupini, a ipak se unekoliko razlikuju od onih koji prolaze na Testu 5, ovu ćemo skupinu nazvati nepravim povratnim glagolima 1.

³⁶ Navedeni glagoli i u poljskom i u hrvatskom mogu u određenim slučajevima doći s naglašenim oblikom *siebie* / *sebe*, kao primjerice pri naglašavanju. No to su izrazito rijetki slučajevi koje ne potvrđuje ni NKJP ni hrWaC.

Testom 6 utvrdit ćemo postojanje glagola koji imaju inačice bez *se / się*, ali glagoli bez povratne oznake razlikuju se od onih s povratnom i značenjski i sintaktički.

4.2.6. Test 6 – postojanje dviju inačica različitih semantičkih i sintaktičkih obilježja (nepravi povratni glagoli 2)

Testom 6 ispitat ćemo razlike između glagola koji pripadaju grupi nepravih povratnih. Dok smo Testom 5 izdvojili glagole koji se ne mijenjaju značenjski nego samo sintaktički kada im se doda / oduzme povratna oznaka, sada ćemo pokušati utvrditi postojanje glagola u kojih povratna oznaka unosi promjenu u samo značenje, kao i u sintaktičko okruženje. Kao primjer uzet ćemo poljske glagole *popisać* i *popisać się*.

Online rječnik SJP PWN glagol *popisać* definira: „1. napisati puno tekstova; 2. pisati kroz neko vrijeme”, a glagol *popisać się* „pokazati svoje vještine, sposobnosti i sl. ili pohvaliti se njima”.

79) *Chciał **popisać się** swoją erudycją i zrobił z Izmaela belfra.* (NKJP)

Htio se **iskazati** svojom erudicijom i od Ismaela je napravio učiteljčica.

80) [...] *będę mógł trochę **popisać**, bo muszę teraz dużo nadrabiać za parę miesięcy leniuchowania.* (NKJP)

[...] moći ću malo **po(na)pisati**, jer sad moram puno nadoknaditi za nekoliko mjeseci ljenčarenja.

81) [...] *niech odgryzie sobie rękę, którą te bezeceństwa **popisala**.* (NKJP)

[...] neka si odgrize ruku koja je te grozote **ispisala**.

Osim značenjskog pomaka do kojega dolazi ako povratnom obliku glagola maknemo povratnu oznaku, vidimo da je promjena nužna i u sintaktičkom okruženju. Tako u drugom primjeru vidimo glagol u značenju 2. koji ne zahtijeva dopunu, dok u trećem primjeru glagol dolazi u značenju 1. gdje se otvara mogućnost za objekt u akuzativu.

U hrvatskom jeziku ne nalazimo prijevodni ekvivalent glagola *popisać się* u povratnom obliku, dakle nema ekvivalentnog pomaka u značenju između povratnog i nepovratnog oblika glagola *popisati / ispisati*.

Kao primjer u hrvatskom jeziku navodimo glagole *iskazati* i *iskazati se*. Online rječnik HJP navodi definiciju glagola *iskazati* na sljedeći način: „1. (što) izreći; 2. (se) istaknuti se, pokazati se onako kako treba, postupiti kako valja”. Dakle vidimo da rječnik HJP tretira obje inačice kao jedan glagol usprkos njihovu različitom značenju. Korpus hrWaC potvrđuje nam primjere upotrebe glagola u obje varijante:

82) *Možemo **iskazati** zadovoljstvo odazivom sudionika.* (hrWaC)

83) *U prvom dijelu kampa djeca su imala priliku **iskazati se** u različitim igrama [...].* (hrWaC)

84) *[...] tek zadnjih godinu dana dobili su šansu **iskazati se** koncertima pred strogom zagrebačkom publikom [...].* (hrWaC)

85) *Država je štit i pozornica iza kojega se osjećamo sigurni, a koja nam omogućuje **iskazati se**.*

Dok oblik bez povratne oznake ima prijelazni oblik te zahtijeva izravni objekt, u povratnom obliku glagola mogu nastupiti različite dopune. Tako prvi primjer pokazuje dopunu u prijedložnom instrumentalu, drugi u besprijedložnom instrumentalu, a treći ne zahtijeva dopunu. Ono što su nam potvrdili primjeri u poljskom i u hrvatskom jeziku jest da grupa nepravih povratnih glagola 2 postoji u oba jezika i u čestoj je upotrebi, no ne radi se nužno o prijevodnim ekvivalentima između dva jezika.

Zbog lakše preglednosti i odabira grupe kojoj određeni glagoli pripadaju, testove za njihovo određivanje donosimo i u obliku tablice. U njoj je u prvom vodoravnom retku navedeno obilježje prema kojem testiramo glagol, a u prvom okomitom retku nalazi se vrsta glagola. Obilježja se naznačuju s (+) kada ih određeni glagol ima, tj. pozitivan je na testu tih obilježja i (-) kada je glagol negativan na testu obilježja, dakle kod obilježja koja određenom glagolu nisu svojstvena.

Potkategorija povratnog glagola	Postojanje oblika bez <i>se / się</i>	Zamjenjivost <i>se / się</i> sa <i>sebe / siebie</i>	Zamjenjivost <i>se / się</i> sa <i>jedan drugoga / jeden drugiego</i>	Postojanje oblika bez <i>se / się</i> među kojima nema sint. ni semant. razlike	Postojanje inačice bez <i>se / się</i> , ali ne dolazi do značenjskih pomaka	Postojanje inačice bez <i>se / się</i> – sint. i semant. promjene
<i>Reflexiva tantum</i> (smijati se)	-	-	-	-	-	-
Pravi povratni (brijati se, češljati se)	+	+	+ / -	-	-	-
Nepravi povratni 1 – bez razlike u značenju (plašiti djecu – plašiti se)	+	-	+ / -	-	+	-
Nepravi povratni 2 – pomak u leksičkom značenju (držati govor – držati se govora; slagati (se), odnositi (se))	+	-	-	-	-	+
Uzajamno povratni (recipročni)	+	+ / -	+	-	+ / -	-
Povratno zalihosni (redundantni) (šetati (se))	+	-	-	+	+	-

Tablica 3. Testovi za određivanje vrsta povratnih glagola. Tablicu navodimo i u Prilogu 2.

Navedena nam tablica zorno pokazuje problematiku povratnih glagola, tj. činjenicu da su oni fluidna kategorija te da je njihovu pripadnost određenoj grupi teško odrediti. To se vidi kroz činjenicu da pri određenim glagolskim skupinama imamo obilježje +/-, što znači da u takvih glagola njihova pripadnost nekoj grupi najčešće ovisi o kontekstu u kojem se nalaze. Samim time, u ovom radu ne pretendiramo izvršiti konačnu podjelu povratnih glagola po grupama prema njihovim obilježjima, već pomoću jedne od mogućih podjela usporediti povratne glagole poljskog i hrvatskog jezika.

Kao što smo vidjeli u ovom poglavlju, povratne smo glagole podijelili na sljedeće grupe: *reflexiva tantum*, pravi povratni, nepravi povratni 1, nepravi povratni 2, uzajamno povratni (recipročni) i povratno zalihosni (redundantni). U našoj ćemo analizi razvrstati povratne glagole poljskog jezika prema navedenim kategorijama i zatim pristupiti analizi na morfološkoj, sintaktičkoj i semantičkoj razini. Kako se klasifikacija povratnih glagola direktno tiče pojedinih radnji koje mogu ili ne mogu biti povratne, odnosno koje se mogu ili ne mogu na specifičan način odnositi prema samom subjektu radnje, zanimljivo je promotriti koji od dva pola – onaj morfološki ili onaj sintaktičko-semantički – pokazuje sustavnosti u ostvarivanju povratnosti. Takva analiza može dati dublje kontrastivne uvide u građu dvaju slavenskih jezika. Ova potonja klasifikacija ima potencijal za usporedbu zajednički naslijeđenih, ili barem konvergentnih u razvoju, povratnih glagola.

Bitno je istaknuti da se dvije navedene klasifikacije, ona prema značenjskim skupinama i ona prema morfološkim i sintaktičkim obilježjima glagola, međusobno presijecaju. Primjerice poljski glagol *pocić się* i hrvatski *znojiti se*, iako raznih korijena, označavaju isti ‘proces’ znojenja, dakle ‘lučenja tjelesne tekućine koja izlazi na površinu kože’. Stoga, gledano iz semantičke perspektive, možemo reći da je čin ‘znojenja’ univerzalan proces podoban da se oblikuje povratnim glagolima u oba jezika. S druge strane ako pogledamo poljski glagol *opiekować się* i njegov hrvatski ekvivalent *njegovati* (koga), primjećujemo da je sama radnja ‘njegovanja’ usmjerena na objekt te da se struktura te radnje može izraziti i prijelaznim glagolom (*njegovati* koga) i povratnim (*brinuti se* o kome). Treći primjer pokazuje presijecanje i morfološke i semantičke razine. Glagoli *klaniać się* i *klanjati se* imaju isti korijen i isto značenje u oba jezika, što je relevantno za radnju klanjanja koja označava pomicanje tijela samoga subjekta.

Analiza će biti provedena na svakoj glagolskoj skupini (*reflexiva tantum*, pravi povratni, nepravi povratni 1, nepravi povratni 2, uzajamno povratni ili recipročni, povratno zalihosni ili redundantni) i predstavljena u zasebnim poglavljima posvećenima pojedinoj skupini glagola. Glagoli će unutar pojedinih skupina, gdje je to primjenjivo, biti okupljeni u značenjski srodne podskupine odnosno klase.

4.3. *Reflexiva tantum*

Grupa glagola pod nazivom *reflexiva tantum* dijeli zajedničko obilježje nepostojanja paralelnog oblika glagola bez povratne oznake. To ukazuje na činjenicu da je u tih glagola povratna oznaka *się / se* dio glagola, da s glagolom tvori nerazdvojnu leksičku cjelinu. Iako je u predmetnoj literaturi usvojen naziv kojim se i mi koristimo, on nije u svim opisima povratnih glagola u upotrebi. Nalazimo ga u gramatici hrvatskog jezika Babić et al. (1991), no ne navode ga sve hrvatske gramatike. Tako primjerice Katičić (2002: 104) u svojoj *Sintaksi hrvatskoga književnog jezika* piše o njima kao o glagolima koji čine posebnu gramatičku (morfološku) cjelinu, nisu prijelazni, ali traže uz sebe povratnu zamjenicu u akuzativu (njezin nenaglašeni oblik) te ističe kako oni nisu u pravom smislu povratni.

Isto tako Silić i Pranjković (2007: 40) ne spominju termin *reflexiva tantum*, nego ih navode kao glagole u kojih je „se sastavni dio morfolškoga i leksičkosemantičkoga ustrojstva glagola” i koji nemaju paralelan oblik bez *se*. Navode da su tipični takvi glagoli – sativni glagoli, dakle „glagoli kojima se izriče dosta radnje (lat. *satis* = dosta)” i „tvore se prefiksima *na-* i *iz-* i povratnom česticom *se*”. (ibid.: 56–57). Primjeri su sativnih glagola *najesti se*, *napiti se*, *naraditi se*, *izmoriti se*. U ovom tumačenju vidimo razliku od našega shvaćanja nekih sativnih glagola koji mogu postojati kao prijelazni glagoli, npr. *napiti se* – *napiti nekoga*, *izmoriti se* – *izmoriti nekoga*. Ovi bi primjeri (oba koja su preuzeta iz Silić i Pranjković 2007) prema našoj klasifikaciji pripadali skupini nepravih povratnih glagola 1 jer, neovisno o tome nalaze li se u povratnom ili prijelaznom obliku, ne mijenjaju svoje značenje (*dati komu tekućine*, *dovesti koga u stanje umora*).

Hrvatska gramatika (Barić et al. 2005) također ih ne imenuje tim terminom, već samo, uz primjere, navodi da postoje glagoli koji nemaju odgovarajući nepovratni glagol istoga značenja.

U svojoj analizi Belaj (2001) glagole *reflexiva tantum* određuje kao primarnopovratne objašnjavajući kako su prototipni povratni glagoli upravo oni „kod kojih se element *se* pojavljuje u funkciji čestice te glagoli čija upotreba nije moguća bez *se*” (ibid.: 4). Unutar te grupe autor prepoznaje dvije podgrupe *reflexiva tantum*. Jednu čine glagoli koji su obilježeni „semantikom zatvorenosti radnje unutar jednoga ili više pojedinačnih subjekata, dok drugu skupinu čine također glagoli *reflexiva tantum*, ali s uzajamno povratnim značenjem” (ibid.). Dakle osim tipičnih predstavnika grupe, kao što su *ponašati se*, *smijati se*, *nadati se*, *bojati se*, *naspavati se*, *najesti se* itd., autor članovima ove skupine smatra i glagole poput *rastati se*, *sastati se*, *natjecati se*, *utrkivati se*, *svađati se*, *potući se*, *rukovati se* itd. Iz Belajevih je opisa

vidljivo da je *reflexiva tantum* definirana primarno kao morfološka (tvorbena) kategorija, koja na semantičkoj razini može odražavati različita značenja, poput uzajamnosti. Ipak, mi ćemo uzajamne glagole obraditi kao zasebnu kategoriju jer nalazimo pravilnosti (i neke sustavne razlike između hrvatskog i poljskog) u jezičnim sredstvima kojima se oblikuje struktura glagolskog izraza s uzajamnim značenjem i njegovim dopunama (v. poglavlje 4.4).

Pri svojoj podjeli povratnih glagola Ivana Oraić Rabušić (2018) izdvaja glagole *reflexiva tantum* i definira ih kao glagole „koji nasuprot sebi nemaju prijelazne ili neprijelazne parnjake” (ibid.: 76). Autorica u ovu skupinu uvodi podjelu na podskupine prema živosti ili neživosti sudionika te njihovim tematskim ulogama i značenju. Tako dobiva tri podskupine: a) glagoli u kojih se na subjektnom mjestu nalaze živi sudionici u ulozi vršitelja ili iskustvenika, b) glagoli u kojih se na subjektnom mjestu nalaze neživi sudionici u ulozi trpitelja (pacijensa) i c) glagoli uz koje se ne može uvrstiti imenica u funkciji subjekta (ibid.: 77–79). Budući da se podjela koju uvodi Oraić Rabušić (ibid.) temelji na tvrdnji da je povratna oznaka (uvijek i u svakom od slučajeva povratnih glagola) čestica, tako je ona čestica i kod skupine *reflexiva tantum*. Autorica se u toj tezi poziva na teoriju Karela Olive, češkog jezikoslovca koji smatra element se česticom. U tome on nastavlja misao Kopeckog i Havránka, koji tvrdi da *se* i *sebe* nisu isti (Oraić Rabušić 2018).

Teorija koju zastupa Oraić Rabušić (2018), a prema kojoj je povratna oznaka *se* uvijek čestica, odgovara pristupu koji zastupaju Babić et al. (1991), no odstupa od stava iznesenog primjerice u gramatici Barić et al. (2005) te u *Sintaksi* R. Katičića gdje se povratna oznaka *se* smatra povratnom zamjenicom, a Silić i Pranjković (2007) izdvajaju jednu skupinu glagola u kojih *se* nije čestica nego zamjenica i ima isključivo sintaktičku ulogu, dakle ulogu objekta (*kupati se*, *brijati se* itd.). Belaj (2001) je navodi kao zamjenicu kada *se* nalazi uz tercijarnopovratne glagole, one najudaljenije od prototipa, a oni su takvi zato što je uz njih *se* vezano samo sintaktički, a ne morfološki i leksički.

Smatramo to važnim spomenuti jer *se* u skupini *reflexiva tantum* tretira kao čestica, no koliko nam je poznato, bez pobližeg objašnjenja. Možemo se složiti da je gramatikalizirana u slučajevima kada je nalazimo u takvih glagola, no među različitim načinima na koje čestice modificiraju riječi teško je pronaći onaj koji bi odgovarao upravo povratnoj oznaci *se*. Možemo pretpostaviti da u ovome slučaju sinkronijski uvid nije dostatan jer u glagola *reflexiva tantum* ne nalazimo oblike bez povratne oznake (prijelazne), te da bi dijakronijska analiza vjerojatno dala podatke o njihovom nastanku. Želimo spomenuti da *se* time ne dobiva njezin pobliži opis stoga što su čestice zapravo vrlo raznorodna vrsta riječi, koja ponekad označuje službu riječi već klasificiranih u drugu vrstu riječi. Isto tako zbog velike unutrašnje raznolikosti samih

čestica, teško je pronaći njihova sveobuhvatna zajednička obilježja, kao što to možemo u drugim vrsta riječi.

U kategoriji *reflexiva tantum* možemo naći argumente za poimanje *se / się* kao čestice zbog visokog stupnja gramatikalizacije, ali i kao morfema, afiksalnog elementa koji je neodvojiv od glagola i s njime čini jedan leksički oblik, tj. jedan leksem.

S jedne strane vidimo da se *se / się* ne ponaša kao tipični afiks u hrvatskom i poljskom jeziku. Sljedeći paralelni prikaz glagola nastalog sufiksalsnom tvorbom i povratnog glagola upućuje na problematiku pri tumačenju povratne oznake *se* kao morfema. Vidimo da se kod glagola *rezati* tvorbeni sufiks lijepi na osnovu, a nakon njega dolazi flektivni nastavak, dok se u glagolu *brijati se* povratna oznaka ne lijepi na osnovu niti nužno dolazi uz nju (napominjemo da može doći ispred i u tom se slučaju nalazi uz osnovu glagola).

rež-em	brij-em se
rež-eš	brij-eš se
rež-e	brij-e se
rež-emo	brij-emo se
rež-ete	brij-ete se
rež-u	brij-u se

Ne samo da u hrvatskom ne nalazimo *se* kao morfem, nego u tvorbi nema slučajeva koji se na taj način ponašaju. Babić (2002: 516) navodi da „ako se glagol tvori od glagolske osnove, dakle od glagola, tada se odmah zna da novi glagol može značiti samo modifikaciju glagolske radnje osnovnoga glagola s obzirom na vid, način vršenja glagolske radnje i značenje ili jedno i drugo”. Dvije su osnovne vrste tvorbe od glagola: sufiksalsna i prefiksalsna. S druge strane povratna oznaka ne mora donijeti promjenu vida glagola, no utječe na način vršenja glagolske radnje i na značenje. Dapače, u kategoriji *reflexiva tantum* glagoli bez *se* nisu potpuni i ne postoje kao inačice bez *se / się*, (*bojati, *smijati; *bać, *śmiał), stoga se *se / się* može smatrati nužnim tvorbenim elementom za tvorbu leksičkih oblika glagola (glagolskih leksema). Takvo su mišljenje svojim radovima zagovarali Popović i Trostinska (v. poglavlje 2.3) tumačeći ga kao morfem satelit i time obogatili pristup povratnim glagolima te ponudili inovativno gledište na status povratne oznake *se* u hrvatskom jeziku. Ostaje otvoreno pitanje hoće li novo mjesto za navedeni afiks biti otvoreno – za što plediraju i Tafrá i Košutar (2009), a s čime se i mi slažemo – s obzirom na to da se razlikuje po dvama svojim temeljnim obilježjima od ostalih afikasa: a) nije pridodan osnovi glagola i b) nije vezan uz glagol već ostavlja dojam da se radi

o dvama leksičkim jedinicama koje nose jedno značenje. Utjecaju tvorbe na povratne glagole (točnije prefiksalne tvorbe) detaljnije ćemo se posvetiti kasnije u poglavlju.

Poljski jezik, kao i hrvatski, sadržava glagole koji odgovaraju grupi *reflexiva tantum*. Kao i u slučaju hrvatskih gramatika, sam termin ne nalazimo u svim gramatikama. Navodi ga *Gramatyka współczesna języka polskiego – Morfologia* (1984: 139), a te glagole definira kao one u kojih je *się* neodvojiv, funkcionalno prazan sastavni dio glagolskog leksema (*bać się* (*bojati se*), *podobać się* (*svidati se*)).

Posebno je poglavlje glagolima *reflexiva tantum* posvetila Krystyna Wilczewska u svojoj monografiji *Czasowniki zwrotne we współczesnej polszczyźnie* (1966). Autorica piše kako smatra da je termin *reflexiva tantum*, prihvaćen u predmetnoj literaturi, ipak preuzak u odnosu prema cjelokupnoj problematici povratnih glagola koji nemaju odgovarajući aktivni oblik. Ističe da postoje i primjeri koji uz povratni imaju i analogni aktivni oblik (npr. *rozegrać się : rozegrać partię – razigrati se : odigrati partiju*, *nagadać się : nagadać komuś – naprićati se : przigovoriti kome*), ali da ih to svojstvo ne isključuje iz skupine *reflexiva tantum*, već paralelizam povratnog i aktivnog oblika treba smatrati slučajnim. Tomu je tako zato što glagolima pristupa iz pozicije tvorbe riječi te analizira ponašanje glagola iz tog kuta, a ne kroz semantičke razlike. Same glagole *reflexiva tantum* dijeli u dvije skupine polazeći od sljedeće tvrdnje: „*reflexiva tantum* i ostali povezani s njima ili ne pokazuju neposredno podrijetlo od neke druge poljske riječi, ili su stvoreni od riječi koja nije njihov aktivni ekvivalent” (Wilczewska 1966: 115). Te su dvije grupe: 1. etimološki izolirani *reflexiva tantum* (npr. *bać się – bojati se*, *modlić się – moliti se*, *śmiać się – smijati se*) i 2. *reflexiva tantum* s jasnom etimološkom poveznicom (npr. *domagać się – tražiti*, *żudjeti za čím*, *napodróżować się – napatovati se*, *przyjrzyć się – dobro pogledati*, *promotriti*).

U opisu prve grupe Wilczewska (ibid.) objašnjava da taj jezični materijal nije podoban za analizu jer nema etimološke poveznice s drugim glagolskim oblicima. Nisu u potpunosti izolirani u poljskom leksiku, ali ako tvore glagolske oblike, oni su značenjski jako udaljeni, a ako tvore imenske s istim korijenom, njih treba smatrati sporednima (*wtórny*). Njihovo bi današnje stanje mogla objasniti povijesna istraživanja razvoja leksika i semantike, no autorica takvo istraživanje ne provodi, već određene glagole provjerava u Lindeovu rječniku i uspoređuje ih sa suvremenim stanjem.

Drugu grupu dijeli na dvije podgrupe: a) odglagolski (*odczasownikowe*) *reflexiva tantum* i b) odimenski (*odimienne*) *reflexiva tantum*.

Kao što je razvidno iz podjele, ključ prema kojem autorica dijeli glagole *reflexiva tantum* primarno je morfološki, odnosno tvorbeni te etimološki. Smatramo zanimljivim primijeniti morfološki kriterij na našu jezičnu građu, ali iz drugog razloga. Naime kako su glagoli *reflexiva tantum* leksički okamenjeni oblici glagola s povratnom oznakom (što govori činjenica da ne postoje bez povratne oznake), može se postaviti pitanje jesu li glagoli *reflexiva tantum* podložni sličnostima ili razlikama kakve nalazimo u dijeljenom leksiku slavenskih jezika, npr. u obliku lažnih prijatelja (usp. Sokolić i Vidović Bolt 2012; Lewis 2016), ili je pak riječ o korijenski sličnim ili istim leksemima u kojima je potencijalno riječ o nasljeđivanju povratne oznake iz nekog starijeg jezičnog stanja. Elżbieta Tabakowska (2003: 8) ističe kako je moguće da su, dijakronijski gledano, u ranijim stadijima jezika glagoli *reflexiva tantum* bili semantički i formalno prijelazni i da se mogu smatrati jednim stupnjem u povijesnom razvoju jezika. Kao što ćemo iz primjera vidjeti, usporedba glagola *reflexiva tantum* u poljskom i hrvatskom navodi na zaključak da je riječ o, kontrastivno gledajući, između jezika raznolikoj i nepravilnoj skupini glagola, ali ističemo da je ovo pitanje razlogom zašto ćemo u ovoj skupini govoriti i o podjeli na istokorijenske i raznokorijenske glagole. Ujedno ćemo pokazati kako u ovoj skupini nalazimo i veća odstupanja u ekvivalencijama glagola, na morfološkoj ili na sintaktičkoj razini.

S druge strane neke ćemo glagolske oblike, prefigirane glagole, također uključiti u ovo poglavlje jer u leksikografskim izvorima kojima smo se služili (i hrvatskim opisima) oni su navedeni kao leksički oblici u kojima prefigirani glagolski leksem ne postoji bez povratne oznake, npr. **naradovati*. Iz leksičke perspektive dakle i oni se mogu smatrati pripadnicima kategorije *reflexiva tantum*, ali su tvorbeno bitno različiti od neprefigiranih glagola *reflexiva tantum*, što će postati razvidno u drugom dijelu poglavlja.

Od 470 izabranih poljskih glagola 41 pripada grupi *reflexiva tantum*, što pokazuje da se radi o malom postotku u odnosu na ukupan broj povratnih glagola. S obzirom na tako malu brojnost glagola koji pripadaju istraživanoj skupini, razvidno je da oni nisu dominantna kategorija u poljskom jeziku. Od navedenog broja 20 je istokorijenskih glagola u poljskom i hrvatskom jeziku, a 21 je raznokorijenski, s time da tri glagola mogu pripadati i jednoj i drugoj skupini, ovisno o izboru prijevodnog ekvivalenta (*borykać się – batrgati se : boriti se, nadenerwować się – naživcirati se : nanervirati se, wstydzić się – sramiti se : stidjeti se*).

Među glagolima *reflexiva tantum* ističu se dvije grupacije koje se odlikuju određenom sustavnošću: 1. neprefigirani glagoli i 2. prefigirani glagoli u kojima ne postoji prefigirani oblik bez povratne oznake. Tako u prvoj skupini nalazimo glagole kao npr. *bać się, kajać się, kłaniać*

się itd., a u drugoj *odezwać się, pomodlić się, zakochać się* itd. U njih nalazimo zajedničko tvorbeno obilježje – svi su prefigirani te ćemo na njima ispitati odnos između prefiksacije i povratnosti *reflexiva tantum*.

Neprefigirani glagoli

U našem uzorku 20 glagola odgovara neprefigiranim *reflexiva tantum*, dakle riječ je o omeđenoj skupini čiji je broj neznatno manji od ukupnog broja izabranih glagola. Mali broj glagola koji pripadaju grupi *reflexiva tantum* općenito u poljskom jeziku dovodi u pitanje Belajevu (2001: 3-4) tvrdnju da je u njima riječ o primarnopovratnim glagolima jer se u drugim skupinama povratnost bogato ostvaruje u brojnijem dijelu glagola. U ovoj se skupini mogu napraviti i daljnje podjele po značenjski srodnim skupinama glagola, i to posebice onih koji se često navode u literaturi kao tipični predstavnici skupine *reflexiva tantum*, glagoli kojima se izriču psihička stanja.

Skupini kojom se izriču psihička stanja pripadaju sljedeći glagoli:

awantuirować się – svađati se, prepirati se

bać się – bojati se

borykać się – boriti se, batrgati se, mučiti se

kajać się – kajati se

łasić się – umiljavati se

lękać się – bojati se

obawiać się ^{KSIĄŻK.} – pribojavati se, bojati se

podobać się – sviđati se

wstydzic się – stidjeti se, sramiti se

Unutar skupine u koju smo smjestili glagole koji u najširem smislu nose značenje određenih psihičkih stanja nalazimo glagole morfološki i sintaktički različitih obilježja, kako unutar polazišnog jezika, poljskog, tako i u usporedbi s hrvatskim. Prva je činjenica na koju želimo ukazati ta da ekvivalenti u dvama jezicima ponekad imaju isti korijen, a ponekad su raznokorijenski. Istokorijenskima pripadaju: *bać się, borykać się, kajać się, wstydzic się* i njihovi hrvatski ekvivalenti. Različite korijene od njihovih prijevodnih ekvivalenata u hrvatskom jeziku imaju: *awantuirować się, lękać się, łasić się, obawiać się, podobać się*.

Glagol *bać się*, osim što ima isti korijen i potpuno analogno značenje hrvatskome *bojati se*, ponaša se i sintaktički isto. Tako nam primjeri pokazuju da oba glagola otvaraju mjesto objektu u besprijedložnom genitivu i u akuzativu:

86) *Zaczął **bać się** żywych ludzi.*

Počeo se bojati živih ljudi.

87) *Bo ja też nie **boję się** żadnych przygód i trudów i jestem gotów na wszystko...*

Jer se ja ne bojim nikakvih napora i pustolovina, i spreman sam na sve...

88) *Što više vjerujem u nevidljivo, sve se manje **bojim** Virginije Woolf.*

89) *Budite strpljivi i nemojte se **bojati** neuspjeha.*

90) *Zaczynałam **bać się** o bezpieczeństwo naszej dzielnej tygrysicy.*

Počinjem se bojati za sigurnost naše hrabre tigrice.

91) *Od tego czasu Stefan zaczął **bać się** o siebie [...].*

Od tada se Stefan počeo bojati za sebe [...].

92) *[...] bilo gdje u svijetu i koji se neće **bojati** za svoju opstojnost.*

93) *[...] da bi upoznali svi narodi zemaljski ime tvoje i **bojali** se tebe [...].*

Prva nam četiri primjera pokazuju da je sintaktičko ponašanje poljskog i hrvatskog glagola s genitivom isto, dakle bez prijedloga i s mogućnošću živog ili neživog objekta. U posljednja četiri primjera vidimo da se u konstrukciji s prijedložnim akuzativom u dvama jezicima prijedlozi koji dolaze razlikuju: u poljskom dolazi prijedlog *o*, dok u hrvatskom nalazimo prijedlog *za*.

Glagoli *borykać się* i *wstydzić się* mogu se gledati kao istokorijenski i kao raznokorijenski u odnosu s njihovim hrvatskim prevedenicama, ovisno o leksemima koje

izaberemo za njihove ekvivalente. Tako bismo *borykać się* mogli prevesti kao *boriti se*, dakle prevedenicom istoga korijena, ili kao *batrgati se*, čime dobivamo hrvatski glagol različitoga korijena. Upućujemo na oba prijevodna ekvivalenta stoga što se jedan korijenski podudara s poljskim glagolom, a drugi ne, ali napominjemo kako je njihovo značenje uvjetovano kontekstom i ne mora se u svim okruženjima podudarati sa značenjem glagola *borykać się*. Kod svih triju glagola primjećujemo da otvaraju mjesto objektu u prijedložnom instrumentalu:

94) *Stacjonujący na północy żołnierze Cesarstwa, którzy dotąd musieli **borykać się** tylko z pojedynczymi bandami Alerczyków [...].*

Carski vojnici, koji su stacionirani na sjeveru, koji su **se** dosad morali **boriti** samo s pojedinim bandama Alera [...].

95) [...] *s ludima koji se hrabro **bore** s tom bolešću.*

96) [...] *ostavljeni da se **batrgamo** s vlastitim identitetima [...].*

Dok kod istokorijenskih *borykać się*³⁷ i *boriti se* nalazimo mogućnost objekta u akuzativu, glagol *batrgati se* takvu mogućnost nema:

97) *Ale to los ludzi wszystkich – wszyscy **borykać się** musimy o pieniądze [...].*

Ali to je sudbina svih ljudi – svi **se** moramo **batrgati** za novac [...].

98) *U igrici možete imat svoje tvrtke, biti vojnik i **borit se** za Hrvatsku [...].*

Oba hrvatska glagola imaju mogućnost objekta u prijedložnom gentivu, dok poljski *borykać się* nema:

99) [...] *jer smo **se** višekratno **borili** protiv Latina.*

100) [...] *ili **se** pak **batrgamo** oko poslova kojima bi se morao baviti netko drugi.*

³⁷ WSJP ukazuje samo na mogućnost dopune u obliku prijedložnog instrumentala („borykać się + z CZYM”), no korpus NKJP ukazuje i na mogućnost vezanja s prijedložnim akuzativom. Budući da WSJP takve mogućnosti ne bilježi, smatrat ćemo ih rubnima.

Glagol *wstydzić się* možemo prevesti glagolima *stidjeti se* i *sramiti se*, od kojih je prvi istog korijena kao poljski, a drugi različitog. Spominjemo oba prijevodna ekvivalenta u hrvatskom jeziku zato što je jedan istokorijenski, a drugi raznokorijenski u odnosu na poljski glagol, a radi se o sinonimima, dakle između njih nema razlike te ih je moguće koristiti naizmjenice u različitim kontekstima. Sva tri glagola mogu imati objekt u besprijedložnom genitivu:

101) [...] *Andreas wstydzi się swego kaczego chodu.*

[...] *Andreas se srami* svog pačjeg hoda.

102) [...] *u kojoj publika nema razloga stidjeti se svog smijeha.*

103) [...] *u kojoj publika nema razloga sramiti se svog smijeha.*

Isto tako mogu imati i dopunu u obliku za + akuzativ:

104) *Zaznaczył także, że bardzo wstydzi się za to, co jego ziomkowie [...].*

Dao je do znanja i da se srami za to što su njegovi sunarodnjaci [...].

105) [...] *do koljena četvrtog mora se stidjeti za zla [...].*

106) *Ne moramo više hodati pognute glave niti se sramiti za sve što je bilo.*

Sintaktička razlika između poljskog i hrvatskih glagola jest u tome što poljski glagol otvara mjesto i objektu u genitivu s prijedlogom *z / za*, dok hrvatski glagoli tu mogućnost nemaju, nego oni otvaraju mjesto uzročnom prijedlogu *zbog*:

107) *W liście pisze, że wstydzi się za tych wyborców [...].*

U pismu piše da se stidi zbog tih birača [...].

108) *Oczyszczalnia im się nie podoba – wstydzi się za swoich Adam Franczak [...].*

Čistionica im se ne sviđa – Adam Franczak srami se zbog svojih [...].

Moramo napomenuti kako je provjerom glagola *wstydzić się* u mrežnom rječniku WSJP utvrđeno da on otvara mjesto dopuni u obliku ‘za KOGO’, ali ‘za CO’ ni ‘za CZEGO’ nisu navedeni. Dakle potvrđeno je postojanje dopune za + G / A, ali samo u slučaju da je objekt živo biće. Informaciju da je uz *wstydzić się* moguće upotrijebiti konstrukciju ‘za coś’, dakle za + A gdje objekt znači nešto neživo, daje Mirosław Bańko na mrežnoj stranici PWN Poradnia językowa³⁸. Mrežni rječnik HJP kod glagola *stydzić się* pruža informaciju da uza se ne mora imati dopunu, kao i da može imati dopunu u G (koga, čega), dok glagol *sramić się* ne nudi informacije o mogućim dopunama. Iako poljski korpus daje svega deset rezultata za konstrukciju *wstydzić się za*, imamo rječničku potvrdu da je ona inherentna poljskom jezičnom sustavu. U hrvatskom se korpusu hrWaC nalaze svega tri rezultata za *stydzić się za* i osamnaest za *sramić się za*, no rječnik HJP ne ukazuje na takve konstrukcije, čime se može objasniti malen broj rezultata pri pretrazi. Dopuna u obliku za + G pokazuje nam nepodudarnost u upotrebi analiziranih glagola. Razlike su primjetne ne samo između dvaju jezika, već i između dvaju sinonima u hrvatskom jeziku. Između poljskog i hrvatskog razlika je potvrđena time što poljski rječnik navodi mogućnost uporabe navedene dopune, dok hrvatski ne navodi, te poljski korpus daje i njezine primjere, a hrvatski ne. Unutar hrvatskog jezika, na razliku nam ukazuje frekventnost glagola *stydzić się* i *sramić się* s dopunom za + A, gdje je potonji pronađen u znatno više primjera (čiji je broj ukupno gledano ipak malen). Ako usporedimo poljski glagol s hrvatskim prijevodnim ekvivalentima uzimajući u obzir korijen riječi, vidimo da u ovom slučaju nema sintaktičkih razlika koje bi se mogle objasniti korijenskim razlikama. Štoviše, u sintaktičkoj razlici koju smo istaknuli, istokorijenski je glagol (gledano kroz broj korpusnih rezultata) udaljeniji od njegova sinonima, čiji se korijen razlikuje od korijena glagola *wstydzić się*.

Glagol koji se ističe prepoznatljivim stranim podrijetlom *awanturować się* (WSJP ukazuje na francusko podrijetlo) ima svoj prijevodni ekvivalent u hrvatskom glagolu *svađati se*. Prije svega treba istaknuti kako njegov hrvatski prijevodni parnjak ne pripada skupini *reflexiva tantum* jer može doći u obliku bez povratne oznake s objektom u akuzativu. Takvi su primjeri rijetki, ali ih korpus bilježi, a potvrđuje to i HJP u kojem nalazimo leksem *svađati* (koga, što).

³⁸ <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/wstydzic-sie;4112.html>

109) *Vi ste dužni povezivati a ne **svađati** ljude i društvene skupine.*

Navedeno sintaktičko ponašanje *svađati* smatramo rubnim te napominjemo kako je prijelazni oblik svojstveniji njegovu svršenom prefigiranom parnjaku *posvađati*:

110) *Linić je novinarima zamjerio da pokušavaju **posvađati** koaliciju.*

Možemo uočiti ključne razlike između dvaju glagola: njihov različit korijen i pripadnost drugim skupinama povratnih glagola.

Na sintaktičkoj razini glagol *awantuirować się* otvara mjesto dopunama u prijedložnom instrumentalu i prijedložnom akuzativu, te konstrukciji ‘že REČENICA’.

111) *Panie, przecież ja nie mam ochoty **awantuirować się** z panem [...].*

Gospodine, ali ja **se** ne želim s vama **svađati** [...].

112) *[...] złota rybka, o którą **awantuirowała się** Beata Justyńska, zdechła po tygodniu.*

[...] zlatna ribica, zbog koje **se svađala** Beata Justyńska, uginula je nakon tjedan dana.

113) *[...] zjawił się wtedy po raz drugi i zaczął **się awantuirować**, że to wszystko dzieje się za wolno.*

[...] pojavio se tada po drugi put i počeo **se svađati**, da se sve to odvija presporo.

Glagol *svađati se* također otvara mjesto dopuni u prijedložnom instrumentalu, ali i u prijedložnom genitivu:

114) *Poštovati bračnoga druga, a ne **svađati se** s njime, pogotovo ne dizati ruke na drugoga.*

115) *Počnu **se svađati** oko priglupih detalja i od lišća ne vide drveće [...].*

Vidimo da i na sintaktičkoj razini postoje razlike između poljskog i hrvatskog glagola. Dok oba otvaraju mjesto objektu u instrumentalu, poljski glagol može uza se tražiti i akuzativ, a hrvatski traži genitiv.

Dakle važno je uočiti da su glagoli *awantuirować się* i *suađati se* primjeri glagola koji pripadaju istoj značenjskoj skupini glagola koji se odnose na psihička stanja, a među njima su zamjetne razlike i na morfološkoj i na sintaktičkoj razini, kao i na razini same povratnosti (sintaktičko-semantička razina).

Ako zaključno pogledamo podskupinu glagola *reflexiva tantum* povezanih oko značenja psihičkih stanja, uočavamo sličnosti i razlike na morfološkoj i sintaktičkoj razini između glagola poljskog i hrvatskog jezika. Među njima nalazimo i glagole istoga korijena i one s različitim korijenima. Važno je istaknuti da u hrvatskom jeziku nalazimo sinonime različitih korijena, dakle one od kojih je jedan istokorijenski s poljskim (npr. *wstydzic się* i *stidjeti se*), a drugi raznokorijenski (*wstydzic się* i *sramiti se*). Na ovom malom uzorku izabranih glagola pokazalo se da njihov korijen ne utječe u znatnoj mjeri na vrstu povratnosti u odabranom jeziku. Tako smo pronašli samo dva glagola koji imaju različite korijene i u dvama jezicima na različit način izražavaju povratnost (*awantuirować się* – *suađati se* i *nadenerwować się* – *naživcirati se*) te jedan koji u hrvatskom nije povratan (*dowiedzieć się* / *dowiaduywać się* – *doznati* / *doznawati*, *saznati* / *saznavati*). O glagolima *nadenerwować się* – *naživcirati se* i *dowiedzieć się* / *dowiaduywać się* – *doznati*, *saznati* detaljnije ćemo pisati u poglavlju o skupini prefigiranih glagola. Ovdje ih samo ističemo kao primjere glagola sa značenjem psihičkih stanja čiji se ekvivalenti u hrvatskom ne podudaraju s poljskima u tipu povratnosti.

Na sintaktičkoj razini među glagolima postoje stanovite razlike, no teško je procijeniti utječe li na njih vrsta korijena riječi (isti ili različit korijen). Tako kod raznokorijenskih glagola *awantuirować się* i *suađati se*, uz sličnosti uočavamo i razlike u dopunama, gdje poljski glagol traži prijedložni A, a hrvatski prijedložni G. Slično i kod glagola *wstydzic się* koji ima dva prijevodna ekvivalenta, istokorijenski *stidjeti se* i raznokorijenski *sramiti se*, nalazimo podudarnosti i razlike između glagola dvaju različitih jezika, no ne nalazimo većih sličnosti s istokorijenskim ekvivalentom u odnosu na raznokorijenski.

Slično se ponašaju i ostali glagoli, koji se ne okupljaju oko značenjski srodnih obilježja, ali također pokazuju idiosinkratičnost svojstvenu leksičkim razlikama u dvama jezicima.

Toj skupini pripadaju sljedeći glagoli:

*czołgać się*³⁹ – puzati; poniżavati se
jaskrawić się KSIĄŻK. – šareniti se, bliještati
klaniać się – klanjati se
korzenieć się – zakorjenjivati se; korijeniti se (HJP)
lenić się – biti lijen, ljenčariti
logować się ANGL. – logirati se
modlić się – moliti se
opiekować się – brinuti se, njegovati
*pienić się*⁴⁰ – pjeniti se
pocić się – znojiti se
troszczyć się KSIĄŻK. – brinuti se

Takvih je glagola jedanaest, od kojih 6 istokorijenskih i 5 raznokorijenskih u odnosu na njihove hrvatske prijevodne ekvivalente. Istokorijenski su parovi: *klaniać się* – klanjati se; *korzenieć się* – zakorjenjivati se, korijeniti se (HJP); *lenić się* – ljenčariti; *logować się* ANGL. – logirati se; *modlić się* – moliti se; *pienić się* – pjeniti se. Raznokorijenski su: *czołgać się* – puzati, ponižavati se; *jaskrawić się* KSIĄŻK. – šareniti se, bliještati; *opiekować się* – brinuti se, njegovati; *pocić się* – znojiti se; *troszczyć się* – brinuti se. Taj nam izabrani uzorak glagola pokazuje da je kod glagola okupljenih oko navedene značenjske domene broj istokorijenskih i raznokorijenskih približno jednak.

Prema njihovim mogućim dopunama i primjerima iz korpusa ispitat ćemo sintaktičko ponašanje tih glagola u poljskom i hrvatskom jeziku te ih usporediti. Prva razlika koju je bitno istaknuti odnosi se na vrstu povratnosti koja je inherentna glagolima. Svi su poljski glagoli pripadnici grupe *reflexiva tantum*, no njihovi hrvatski ekvivalenti nisu. Tako možemo uočiti da sljedeći glagoli u dvama jezicima ne pripadaju istim skupinama povratnih glagola: *czołgać się* – puzati (nije povratan), *poniżavati se* (nepravi povratni 1), *jaskrawić się* – šareniti se (nepravi povratni 1), *modlić się* – moliti se (nepravi povratni 1), *opiekować się* – brinuti se (nepravi povratni 1), *troszczyć się* – brinuti se (nepravi povratni 1). Tim ćemo se glagolskim skupinama detaljnije posvetiti u narednim poglavljima, za sada ćemo samo podsjetiti kako nepravi povratni 1 imaju svoj nepovratni parnjak, ali dobivanjem povratne oznake ne mijenjaju svoje temeljno

³⁹ Rječnici USJP (2003), SJP (2003) i Mędak (1997) navode samo povratni glagol *czołgać się*, dok mrežni rječnik WSJP ukazuje i na postojanje njegove prijelazne inačice *czołgać* + A.

⁴⁰ Rječnik SJP (2003) i Mędak (1997) navode samo povratni glagol *pienić się*, dok mrežni rječnik WSJP ukazuje i na postojanje njegove prijelazne inačice *pienić* + A.

značenje. Vidimo da je među njima jedan istokorijenski par (*modlić się – moliti se*), dok su ostali raznokorijenski.

Glagolski par koji se ističe većom razlikom jest *lenić się – ljenčariti*, gdje hrvatski prijevodni ekvivalent nije povratni glagol (**ljenčariti se*). Samim time, očekivano je da će razlike na sintaktičkoj razini biti velike. Glagol *lenić się* može doći s dopunama u prijedložnom genitivu i prijedložnom instrumentalu, što pokazuju sljedeći primjeri:

116) *Lenić się do pracy.* (USJP)

Biti lijen za posao. / Nevoljko raditi.

117) *Lenić się z odpowiedzią na list.* (USJP)

Biti lijen za odgovoriti na pismo. / Odgađati odgovor na pismo.

Glagol *ljenčariti* isto tako otvara mjesto dopuni u prijedložnom instrumentalu, ali za razliku od poljskog parnjaka ne može imati dopunu u prijedložnom genitivu:

118) *Używajcie u luksuzu i na jeden dan zapomnijcie na wszystko i ljenčaricie na swoich drogich.*

Glagol *czołgać się* u poljskom jeziku dolazi u tri značenja, o kojima ovise i njegove dopune. Dva su nam značenja važna da ukažemo na njegovu sintaksu. U prvom značenju, ‘puzati’, uz njega može stajati priložna oznaka, a isti je slučaj i s hrvatskim neprijelaznim parnjakom *puzati*:

119) *Często wypadalo czołgać się po ziemi.*

Često je bilo poželjno puzati po zemlji.

Poljski se i hrvatski glagol podudaraju i u drugom, prenesenom značenju – ‘poniziti se’, te u oba jezika uz glagol može stajati dopuna u prijedložnom instrumentalu:

120) [...] *kiedy miała lat dwadzieścia, czołgała się przed nią na kolanach* [...].

[...] kada je imala dvadeset godina, klečao je pred njom na koljenima [...].

121) [...] *to znači da ćemo kada uđemo u EU konstantno **puzati** pred tom grupom i moljakati još novca.*

122) *Priča o dečku kojeg je cura stjerala uza zid te on **puže** pod njom.*

Ovi nam slučajevi glagola *czolgać się* i *puzati* ukazuju na zanimljivu podudarnost dvaju raznokorijenskih glagola, od kojih je jedan povratan, a drugi nije, i u njihovim doslovnim i u prenesenim značenjima.

Jedna od zanimljivosti vezana uz glagole *troszczyć się* i *opiekować się* jest ta što ih oba možemo prevesti glagolom (različitog korijena) *brinuti se*. Glagoli se svojim značenjem razlikuju pa potonji u hrvatskom ima i prijevodni ekvivalent (također raznokorijenski, ali i prijelazni) *njegovati*. S obzirom na značenjske razlike dvaju poljskih glagola, ispitat ćemo njihove dopune.

Glagol *opiekować się* dolazi samo s dopunom u besprijedložnom instrumentalu, dok glagol *troszczyć się* otvara mjesto različitim dopunama, kao primjerice: prijedložni akuzativ (o kogo/co), konstrukcija ‘*żeby rečenica*’.

123) [...] *która przyjechała z Warszawy, by **opiekować się** chłopcem.*

[...] koja je doputovala iz Varšave kako bi se brinula o dječaku / da bi njegovala dječaka.

124) [...] *gdy już nie miała sił **opiekować się** wielkim domem, dostała mieszkanie właśnie tutaj.*

[...] kada mama više nije imala snage **brinuti se** o velikoj kući, dobila je stan upravo ovdje.

125) [...] *który zamiast osłaniać swoje dziecko jak tarcza i **troszczyć się**, żeby nie spotkało go nic złego [...].*

[...] koji, umjesto da **se oslanjao** na svoje dijete kao štit, i brinuo se da mu se ne bi dogodilo ništa loše [...].

126) *Czy matka nie powinna bardziej **troszczyć się** o dziecko?*

Zar se majka ne treba više **brinuti** o djetetu?

Prijelazni glagol *njegovati*⁴¹ ekvivalent je poljskog povratnog *opiekować się*, ali glagol *brinuti se* može biti u istoj funkciji kada otvara mjesto dopuni u prijedložnom akuzativu:

127) [...] *która przyjechała z Warszawy, by **opiekować się** chłopcem.*

[...] koja je doputovala iz Varšave da bi se brinula o dječaku / da bi njegovala dječaka.

128) [...] *sposobnosti majke da **se brine** za dijete.*

129) *Ona nas je donijela na svijet, hranila i **njegovala**, pripremala za život...*

Dopune kojima glagol *brinuti se* još otvara mjesto i prijedložni su lokativ i prijedložni genitiv:

130) [...] *obiteljski prijatelji ili oni koji **se brinu** o djeci.*

131) *Ako primijetiš da **se** stalno **brineš** oko cigareta i samo čekaš trenutak [...].*

Jedini primjer istokorijenskih prijevodnih ekvivalenata koji ne pripadaju istim vrstama povratnih glagola u ovoj podgrupi jest par *modlić się* (*reflexiva tantum*) – *moliti se* (nepravi povratni 1). Glagoli dolaze u istim značenjima: 1. obraćati se molbom i 2. izgovarati molitvu, s tom razlikom što je hrvatski glagol u prvom značenju prijelazan i povratan, a u drugom samo povratan, dok je poljski, kao *reflexiva tantum*, povratan u oba slučaja.

Poljski glagol otvara mjesto dopunama u prijedložnom genitivu i prijedložnom akuzativu:

132) *Zaczęła **modlić się** do Boga, aby zabrał sprzed jej oczu widok nieżywego Fritza.*

Počela **se moliti** Bogu da joj izbriše sliku mrtvoga Fritza ispred očiju.

⁴¹ HJP ukazuje na još jedno značenje glagola *njegovati* – ‘njegovati koga (živo)’ i ‘njegovati što (neživo)’. Pretraga korpusa hrWaC pokazala nam je da je glagol znatno češće u upotrebi s dopunom u značenju čega neživog (prijateljstvo, tradicija...).

133) *Idąc nie przestawał **modlić się** o śmierć.*

Hodajući, nije **se** prestajao **moliti** za smrt.

Hrvatski glagol *moliti* prijelazan je te kao takav može biti u značenju molitve ili molbe:

134) *Agneza je **molila** Boga da joj tijelo ostane netaknuto za Krista.*

135) *Krenula je kod svoje bogate sestre **moliti** pomoć u hrani i vodi, ali ju je sestra grubo odbila.*

S druge strane u značenju molitve može doći i kao dopuna u prijedložnom dativu povratnom glagolu *moliti se*:

136) *Ne mogu ostati u molitvi, **moliti se** Bogu, a s druge strane sudjelovati u protuboštvu.*

Analiza izabranih glagola pokazuje da među njima na razini kontrastivne analize postoje znatne razlike. Od ukupnog broja glagola *reflexiva tantum* (41), 21 se glagol razlikuje morfološki, dakle ima različite korijene u dvama istraživanim jezicima. Više od pola ih ima ekvivalent u hrvatskom jeziku koji pripada različitom tipu povratnosti (*czolgać się, jaskrawić się, modlić się, opiekować się, troszczyć się*), a jedan je od takvih *modlić się*, jedini istokorijenski. Samim time, razumljivo je da postoje i sintaktičke razlike unutar analizirane skupine glagola.

Prefigirani glagoli reflexiva tantum

Druga skupina glagola koju smo izdvojili kao zasebnu podgrupu unutar skupine *reflexiva tantum* prefigirani su povratni glagoli. Za razliku od prethodno opisanih glagolskih grupacija u kojima smo prepoznali zajednička značenjska obilježja, među preostalim glagolima nismo prepoznali značenjske osobine pod koje bismo ih podveli, ali vidimo da imaju zajedničko tvorbeno obilježje, prefiksaciju, te smo odlučili na njima ispitati paralelizme između poljskih prefigiranih glagola i njihovih hrvatskih prijevodnih ekvivalenata.

Svi glagoli ove podgrupe nisu nastali na isti način. Dakle u nekih prepoznajemo prefigirane povratne glagole (npr. *zemścić się, pomodlić się*), dok su drugi (npr. *naczekać się*,

naczytać się) nastali procesom koji se, prema tumačenju Branke Tafre i Petre Košutar (2009), smatra cirkumfiksacijom. Napominjući kako u hrvatskoj literaturi gotovo uopće ne nalazimo pojam cirkumfiksa, Tafra i Košutar (ibid.), između ostalih vrsta glagola, na povratnim glagolima pokazuju postojanje cirkumfiksa u hrvatskom jeziku. Definiraju ga kao afiks „od dvaju dijelova (prefiksa i sufiksa) koji imaju jedno značenje i koji funkcioniraju zajedno kao jedan afiks” (Tafra i Košutar 2009: 98). Pokazuju to na primjeru *na--- se* u glagolu *naspavati se*: „budući da ne postoje riječi **naspavati* ni **spavati se* koje bi bile motivirajuće za *naspavati se*, *na-* i *se* mogu se tumačiti samo kao jedan dvomorfemski afiks, dakle *na + spavati + se*” (ibid., prema Šipka 2003: 7).

U gramatikama se poljskog jezika (Nagórko 1998, 2012) opisuje cirkumfiks kao tvorbeni afiks poljskog jezika, ali njime se ne smatra *się* uz koji dolazi prefiks. Nagórko (1998) navodi kako se u poljskim gramatikama *się* ponekad tretira kao postfiks, zbog analogije s ruskim *-sja / -s’*. Možemo pretpostaviti da se autorica referira, između ostalih, na knjigu *Gramatyka współczesnego języka polskiego – Morfologia* (1984) u kojoj se navodi kako analogija s ruskim nije točna kada se opisuje poljski *się*, ali da termin ‘postfiks’ i za poljski *się* omogućuje opis te pojave u području tvorbe riječi.

Iako se na prvi pogled čini da su glagoli *reflexiva tantum*, barem na tvorbenoj razni, prilično jedinstvena kategorija te da ih je lako razlučiti od ostalih vrsta povratnih glagola, ipak nailazimo na određene razlike u shvaćanju pojedinih povratnih glagola i njihovu svrstavanju u podskupine. Kao što smo već spomenuli, Wilczewska (1966) opširno piše o glagolima *reflexiva tantum* i napominje da su njihova tvorbeni pravila vrlo raznolika, no da ih je ipak moguće obuhvatiti formalno-značenjskim shemama. Ipak, navodi kako se može dogoditi da poneki glagoli koji toj skupini pripadaju imaju i analogan aktivni glagol, kao što su to npr. *rozegrać się – rozegrać partię*, *nagadać się – nagadać komuś*, no to ih ne isključuje iz grupe *reflexiva tantum*. Ističe da se u takvim slučajevima „podudarnost oba oblika – povratnog i aktivnog – [treba] smatrati potpuno slučajnom” (ibid.: 114). S njezinim se tezama ne bismo složili. Prema našem bi shvaćanju glagoli *rozegrać się* i *nagadać się* pripali drugim skupinama povratnih glagola – prvi skupini nepravi povratni 2, a potonji skupini nepravi povratni 1. *Rozegrać się* ulazi u grupu nepravi povratni 2 upravo zbog razlike u značenju glagola *rozegrać* (‘odigrati’) i njegova povratnog parnjaka *rozegrać się* (‘odigrati se’), dok *nagadać się* (‘napričati se’) ulazi u skupinu nepravi povratni 2 jer ne dolazi do značenjskog pomaka kada glagol *nagadać* (‘napričati’) postane povratan. Teško je prihvatiti i tezu da su značenjska podudaranja dvaju oblika, aktivnog i povratnog, nekog glagola sasvim slučajna, tj. bez motivacije, jer se radi o

istoj osnovi. Još jednom ističemo da su, prema našem shvaćanju, glagoli *reflexiva tantum* samo oni koji nemaju nepovratni parnjak.

Sljedeći glagoli čine podskupinu prefigiranih glagola *reflexiva tantum*, od kojih su neki, kao što ćemo vidjeti, nastali prefiksalmom tvorbom, a neki su u užem značenju *reflexiva tantum* i oblikovani su cirkumfiksom. Takav je primjer glagola *zakochać się / zakochiwać się* – zaljubiti se, u kojemu nalazimo tvorbu novoga značenja od *kochać* – voljeti, ljubiti posredstvom cirkumfisa *za* + *się* s inkoativnim značenjem na koje se nadodaje novo leksičko značenje (zaljubljivanje) (usp. razliku s *voljeti* > *voljeti se* > *zavoljeti se* koje je i dalje uzajamno značenje).

doszukać się / doszukiwać się – pronaći / pronalaziti; domisliti se / domišljati se

dowiedzieć się / dowiadywać się – doznati, saznati

nachlać się POT. – napiti se

nachorować się POT. – nabolovati se

nachwalić się POT. – nahvaliti se

nacieszyć się – naradovati se

naczekać się POT. – načekati se

naczytać się POT. – načitati se: a) puno pročitati, b) zasititi se dugim čitanjem

nadenerwować się POT. – naživcirati se

nadziwić się – načuditi se

nagłodować się POT. – nagladovati se

najeść się / najadać się – najesti se / najedati se

najeździć się – navoziti se

odezwać się / odzywać się – javiti se / javljati se

pokłonić się KSIĄŻK. – nakloniti se

pomodlić się – pomoliti se

przedostać się / przedostawać się – probiti se / probijati se

rozbiec się / rozbiegać się – razbjeżati se

zakochać się / zakochiwać się – zaljubiti se / zaljubljivati se

zemścić się – osvetiti se

zjawić się / zjawiać się KSIĄŻK. – pojaviti se / pojavljivati se

Unutar ove podskupine izdvojili smo 21 glagol kako bismo na jednom mjestu obuhvatili sve glagole *reflexiva tantum* koji su nastali prefiksacijom ili cirkumfiksacijom. Najbrojniji su glagoli nastali prefiksacijom s prefiksom *na-*.

Govoreći o tvorbenim procesima prefigiranih glagola, možemo uočiti nekoliko tvorbenih obrazaca koji rezultiraju oblikom prefigiranog povratnog glagola, a mogu nam ponuditi različite poglede na odnos prefiksa i povratne oznake, u suodnosu s cirkumfiksom.

Tako možemo izdvojiti glagole *nacieszyć się*, *nadenerwować się* POT., *nadziwić się*, u kojih prepoznajemo povratno značenje koje glagoli nisu poprimili zbog prefiksacije, već su sami neprefigirani glagoli bili povratni. Kako bismo pobliže objasnili, pokazat ćemo dva stupnja tvorbe navedenih glagola.

Kao osnovu glagola *nacieszyć się* prepoznajemo glagol *cieszyć* (hrv. *radovati*⁴², *veseliti*) koji je prijelazan, dakle s objektom u akuzativu. Kada mu se dodijeli povratna oznaka *się*, on poprima povratno značenje (polj. *cieszyć się* = hrv. *radovati se*, *veseliti se*). Prefiksacijom s *na-* dobivamo glagol *nacieszyć się* (hrv. *naradovati se*). Prema tome možemo vidjeti dva stupnja tvorbe prefigiranog povratnog glagola *reflexiva tantum cieszyć się*:

1.	<i>cieszyć</i>	<i>radovati</i>
2.	<i>cieszyć + się</i>	<i>radovati + se</i>
3.	<i>na + cieszyć się</i>	<i>na + radovati se</i>

Sljedeći prefigirani par glagola *reflexiva tantum*, *nadenerwować się* i *naživcirati se*, kao i prethodni, ima isti prefiks *na-* u oba jezika, ali nije u oba jezika riječ o ekvivalenciji na razini procesa tvorbe jer hrvatski glagol ne pripada skupini *reflexiva tantum*, već je dio grupe nepravih povratnih glagola 1. To znači da on ima prijelazni parnjak u obliku glagola *naživcirati* (koga, što):

137) *Onda me i to naživcira.*

138) [...] *naživcirala* je Arsena pa su malo vikali [...].

⁴² Iako su hrvatski primjeri veoma rubni i ograničeni na supojavljivanje paradigmom osobnih zamjenica, npr. *Mene raduje kada mogu pomoći; Raduje nas činjenica što su pokrovitelji ovogodišnjeg događaja [...]; Raduju me njihova pitanja...*

Poljski glagol *nadenerwować się* dobar je primjer za problematiziranje poljsko-hrvatskih prijevodnih ekvivalenata jer uz *naživcirati se* u hrvatskom jeziku postoji i glagol *nanervirati se*. U osnovi su im glagoli *živcirati* i *nervirati*. Dakle vidimo da uz raznokorijenski ekvivalent, hrvatski jezik sadrži i istokorijenski. Rječnik HJP daje sljedeću definiciju glagola *nervirati*: „1. (koga) ići komu na živce, uzrujavati koga, uznemiravati; živcirati, 2. (se) biti u stanju napetih živaca; uzrujavati se, živcirati se”, dok za glagol *živcirati* navodi samo kako se radi o razgovornoj inačici glagola *nervirati*. Postanak glagola *reflexiva tantum nadenerwować się* i *naživcirati se* može se prikazati analogno više spomenutim glagolima *nacieszyć się* i *naradovati se*. I u njih nalazimo nepovratne (prijelazne) glagole koji postaju povratni te prefiksacijom poprimaju obilježja *reflexiva tantum*⁴³.

1.	<i>denerwować</i> ⁴⁴	<i>živcirati</i>
2.	<i>denerwować + się</i>	<i>živcirati + se</i>
3.	<i>na + denerwować się</i>	<i>na + živcirati (se)</i>

Dakle prijelazni glagoli *denerwować* i *živcirati* postali su povratni te su njihovi povratni parnjaci prefigurirani. Glagol *nadenerwować się* navodi Wilczewska (1966: 123) kao jedan od intenzivnih glagola (*intensiwa*) koji nastaju prefiksacijom povratnih glagola. Intenzivni su glagoli oni koji izražavaju „vršenje radnje dugo i intenzivno, sve do umora, do sita”, a tvore se prefiksom *na-* (i prefiksima *roz-* i *wy-*, u kojim slučajevima nose i druga obilježja osim intenziteta) (ibid.: 122).

Važno je istaknuti da značenje prefiksa *na-*, kako u poljskom, tako i u hrvatskom, nema jedinstveno značenje. Uz sativno, kojim se izriče „dosta radnje”, on ima i totivno značenje kojim se izriče „sva radnja (od početka do kraja)” (Silić i Pranjković 2007: 57–58). Bitno je uvesti tu razliku jer Wilczewska (1966: 122) kao njegovo značenje navodi intenzitet, ne naglašavajući da intenzivna radnja ne mora biti izvršena do kraja.

Četiri analizirana glagola, *nacieszyć się* i *nadenerwować się* te njihovi hrvatski prijevodni ekvivalenti *naradovati se* i *naživcirati se* pokazala su kako povratni glagoli mogu postati prefigurirani te se pomoću prefiksa *na-* može intenzivirati njihovo značenje, radnja se

⁴³ Glagol *nadenerwować się* kao *reflexiva tantum* navode online rječnik PWN i *Słownik form koniugacyjnych czasowników polskich* (1997) Stanisława Mędaka. U rječniku Doroszewskog na mrežnoj stranici rječnika PWN nalazimo i prijelazni glagol *nadenerwować*, no potvrdu njegove uporabe nismo pronašli te se vodimo klasifikacijom dvaju prije spomenutih rječnika.

⁴⁴ Kod glagola *denerwować* možemo primijetiti da je nastao prefiksacijom s obzirom na to da mu je u osnovi imenica *nerw*, no tim se tvorbenim postupkom nećemo baviti jer nije ključan u nastanku povratnog glagola.

glagola njime pojačava. Oba bi, prema Siliću i Pranjkoviću (2007), pripala skupini sativnih glagola jer nijedan ne izriče radnju izvršenu u cijelosti, do kraja. Ujedno, oni su pokazali pravu prefiksaciju jer i u poljskom i u hrvatskom jeziku mogu imati povratni oblik bez prefiksa: *cieszyć się* i *denerwować się*, *radovati se* i *živcirati se*. Dakle želimo naglasiti da se u ovim slučajevima radi o prefiksu *na-*, a ne o cirkumfiks *na--- se*. Oni bi odgovarali tvorbenom obrascu koji shemom možemo prikazati na sljedeći način:

Glagol (ob. prijelazan) > glagol + się > prefiks + glagol + się

Sljedeći nam poljski glagoli pokazuju nešto drugačiji tvorbeni obrazac. Kao što smo napomenuli, postoje glagoli koji nisu povratni, ali prefiksacijom nužno postaju povratni. U njih ne može doći samo prefiks bez povratne oznake. Ponavljamo, u tim slučajevima smatramo da se radi o cirkumfiks. Takvi su glagoli: *dowiedzieć się* / *dowiadzać się* – doznati / doznavati, saznati / saznavati, *nachlać się* – napiti se, *nachorować się* – nabolovati se, *nacześć się* – načekati se, *naczytać się* – načitati se, *nagłodować się* – nagladovati se, *najeść się* – najesti se, *najeździć się* – navoziti se, *rozbiec się* / *rozbiegać się* – razbježati se / razbježavati se. Kroz sljedeće ćemo primjere istražiti kakve su tvorbene osobitosti njihovih hrvatskih prijevodnih ekvivalenata te pokazati u kakvim se sintaktičkim okruženjima mogu pojaviti.

Među ovim je glagolima *dowiedzieć się* / *dowiadzać się* jedini čiji je hrvatski ekvivalent *doznati* prijelazan. Osim te razlike, uočavamo da su i njihovi korijeni različiti, ali prefiksi su isti. Svršeni oblik *dowiedzieć się* pokazuje nam da teza o cirkumfiks funkcionira u poljskom jeziku. U osnovi ovoga glagola nalazimo glagol *wiedzieć* koji u hrvatskome prijevodu glasi *znati*. Oblici **wiedzieć się* i **dowiedzieć* u poljskom su negramatični te kada glagol *wiedzieć* postane prefigiran (*do* + *wiedzieć*), uz njega nužno dolazi i povratna oznaka *się* te dobivamo povratni glagol *reflexiva tantum* *dowiedzieć się*. Prefiks *do-* „tvori glagole koji označuju postizanje cilja, rezultata, željene posljedice pomoću prethodnog dugotrajnog, najčešće teškog vršenja temeljne aktivnosti, tj. sadržane u značenju aktivnog neprefigiranog glagola koji služi kao osnova” (Wilczewska 1966: 121). Kod Silića i Pranjkovića (2007) nalazimo isto značenje prefiksa *do-* u hrvatskom jeziku, i oni ga nazivaju finitivnim značenjem. Vidimo da oba glagola imaju isti prefiks, ali u slučaju hrvatskog glagola taj prefiks ne zahtijeva i povratnu oznaku, tj. ne djeluje kao cirkumfiks.

Već spomenuti prefiks *na-* sa svojim značenjima (intenzivno, sativno, totivno) u nekih glagola obavezno dolazi s povratnom oznakom *się* / *se*. Takav je primjer glagol *najeść się* i njegov hrvatski ekvivalent *najesti se*. U osnovi ovih glagola nalazimo istokorijenske glagole

jeść u poljskom i *jesti* u hrvatskom. Oba su glagola postala povratna cirkumfiksom jer ne postoje kao povratni bez prefiksa (**jeść się*, **jesti se*), niti kao prefigirani nepovratni glagoli (**najeść*, **najesti*). Dakle glagoli *jeść* i *jesti* ne mogu postati prefigirani prefiksom *na-* već nužno dobivaju cirkumfiks *na--- się / se*. Slično je i s glagolima *naczytać się* i *nagłódować się* te njihovim hrvatskim ekvivalentima *načitati se* i *nagladovati se*. Oni predstavljaju relativno otvorenu skupinu glagola tvorenih pravilnim obrascem.

Takvim bi glagolima odgovarao drugačiji tvorbeni obrazac:

Glagol (ob. prijelazan) > prefiks + glagol + *się* (prefiks + glagol = cirkumfiks)

Govorimo li o tvorbenim obrascima prefigiranih glagola, važno je istaknuti i one primjere koje ćemo kao prefigirane glagole uvrstiti u druge sintaktičko-semantičke skupine povratnih glagola. To su glagoli koji imaju sljedeći tvorbeni obrazac:

Glagol > prefiks + glagol > prefiks + glagol + *się*

Takvi bi primjeri bili glagoli *budzić* > *obudzić* > *obudzić się*, kojima odgovaraju hrvatski glagoli *buditi* > *probuditi* > *probuditi se*. Takve glagole ne smatramo slučajevima cirkumfiksalne tvorbe jer postoje inačice bez povratne oznake, već ih svrstavamo u skupinu nepravih povratnih glagola 1, o kojoj će riječi biti kasnije u radu. Ipak, smatramo važnim istaknuti moguće tvorbene varijacije odnosa prefiksa i povratne oznake jer se iz leksičke perspektive tvorbeni obrazac 2 može pripisati skupini *reflexiva tantum* iz razloga što nema inačice bez povratne oznake. S druge strane usporedbom neprefigiranih i prefigiranih glagola *reflexiva tantum* možemo uočiti da je riječ o dvama bitno različitim procesima leksikalizacije glagolskih oblika. U prvom je slučaju, onom neprefigiranih povratnih glagola, riječ o leksičkim okamenjenim višerječnim oblicima, dok je u drugom slučaju, onom prefigiranih povratnih glagola s cirkumfiksom, riječ o gramatičkom produktivnom procesu. Dvije strane procesa nastajanja leksičkih oblika povratnih glagola, ipak, odražene su u leksikografskim izvorima na sličan način pa nam je rasprava o kategoriji *reflexiva tantum* pokazala kako je ne smijemo promatrati samo kao malobrojnu skupinu glagola u kojima povratna oznaka ima praznu funkciju gramatikaliziranog elementa, već kao skupinu na kojoj možemo promotriti presijecanje dviju veoma različitih tendencija jezičnoga sustava – one za leksikalizacijom i one za gramatičkom produktivnošću.

4.4. Uzajamno povratni (recipročni) glagoli

Kategorija uzajamnosti (recipročnosti) jedna je od problematičnih kategorija za jednoznačnu definiciju u onim jezicima u kojima je oznaka povratnosti istovremeno i oznaka recipročnosti. Iznimka problemu određivanja uzajamnih glagola nisu niti hrvatski niti poljski jezik. König i Gast (2008: 12) ukazuju na činjenicu da se recipročnost i povratnost ne mogu uvijek gledati ravnopravno zato što kod recipročnosti (nužno) nalazimo više surečenica u izrazu, što nije slučaj s povratnošću. To vidimo u primjeru:

139) On me udario i ja sam udario njega. = Mi smo udarali *jedan drugoga*. = Mi smo se *udarali* (tukli).

U navedenom primjeru vidimo radnju koju dva agensa vrše jedan na drugome i u hrvatskom jeziku ona može biti izražena dvjema surečenicama, izrazom *jedan drugoga* i povratnom oznakom *se*. Dakle recipročnost ili uzajamnost radnje ne mora nužno biti izražena dvjema surečenicama, ali će se u određenih glagola, za osobu koja poznaje hrvatski jezik, podrazumijevati da se radi o najmanje dva aktera koji vrše radnju jedan na drugome. U sljedećem primjeru vidimo da neće svi glagoli kojima se uzajamna radnja izriče nositi isto značenje:

140) Mi smo se *brijali*. = On se *brijao* i ja sam se *brijao*. ≠ On je brijao mene i ja sam brijao njega. / Mi smo brijali *jedan drugoga*.

Za razliku od primjera s glagolom *udarati se*, primjeri s glagolom *brijati se* govore nam da ‘međusobno brijanje’ dvaju agensa nije njegovo temeljno značenje. Dakle vidimo da se u hrvatskom jeziku recipročnost može izraziti povratnom oznakom *se*, koja je temeljna jedinica izražavanja povratnosti. U različitim se drugim jezicima, primjerice romanskima i starogrčkome, a i ostalim slavenskim jezicima, uzajamnost radnje može iskazati istim sredstvima kao i povratnost, no npr. u turskome se ona iskazuje posebnim sufiksima, koji nisu isti kao sredstva za izražavanje recipročnosti (Marković 2013: 207–208). Marković (ibid.) navodi sljedeće primjere:

141) *Adam and Eve blamed themselves*. (REFL.)
(A. i E. okrivljivali su se (svak sebe).)

142) *Adam and Eve blamed **each other**.* (RECIP.)

(A. i E. okrivljivali su se (jedno drugo).)

143) *tur. Sultan ve Şeherezad sev-**in**-ir-ler.* (-REFL-PRES-3.PL)

Sultan i Šeherezada se raduju.

144) *Sultan ve Şeherezad sev-**iş**-ir-ler.* (-RECIP-PRES-3.PL)

Sultan i Šeherezada se vole.

Navedeni nam primjeri pokazuju raznovrsnost sredstava izražavanja uzajamnosti radnje u različitim jezicima. Prema tom bismo prikazu mogli reći da se hrvatski jezik po mogućnostima njezina iskazivanja nalazi između engleskog i turskog. Dakle hrvatski i engleski dijele sintagmu ‘each other’ (jedno drugo) za iskazivanje recipročnosti, dok se u sredstvima za iskazivanje povratnosti razlikuju: ‘themselves’ / *se*. Turski se s druge strane svojim zasebnim sufiksima za svaku od navedenih kategorija (povratnost i uzajamnost) razlikuje od hrvatskog u potpunosti jer u hrvatskom jedno sredstvo – povratna oznaka *se* – može izraziti obje kategorije, dok u turskom za svaku navedenu kategoriju postoji posebno sredstvo, zasebni sufiksi navedeni u primjerima 143) i 144).

S obzirom na to da se kategorije povratnosti i uzajamnosti presijecaju, kako na značenjskoj razini, tako i na razini samog izraza (povratne oznake) u oba istraživana jezika, hrvatskom i poljskom jeziku, te je zahtjevno odrediti same glagole kojima bi značenje uzajamnosti radnje bilo inherentno, u analizi ćemo krenuti od *glagolskih izraza* kako bismo pokušali sistematizirati skupinu glagola koja u sebi nosi uzajamno značenje. Kao što smo u teorijskom dijelu opisali, klasifikacija se u hrvatskim gramatikama temelji na glagolima, dok se u poljskim teorijama ona zasniva na različitim (izvanjezičnim) kriterijima. Mi ćemo izabranim glagolima, za koje su prethodni testovi pokazali da mogu izražavati uzajamnost radnje, priključiti sredstva za njezino izražavanje u poljskom i hrvatskom jeziku, čime ćemo dobiti glagolske izraze koje ćemo podvrgnuti analizi. Vjerujemo da će nam ta metoda pomoći utvrditi: 1. koji bi bili tipični uzajamno povratni glagoli i 2. kakav je suodnos poljskih i hrvatskih uzajamno povratnih glagola.

Glagole koje ubrajamo u skupinu uzajamno povratnih odabarali smo prethodno navedenim testovima: testom zamjenjivosti *se / się s jedan drugoga / jeden drugiego* i testom dopuna sa ‘s / sa’ i ‘z / ze’ + instrumental. Na taj smo način dobili 33 povratna glagola kojima se izražava uzajamnost radnje. To je skupina glagola na kojima vršimo analizu za koju vjerujemo da će pokazati stanovite razlike unutar same grupe u poljskom jeziku (budući da analiza kreće od poljskog), kao i između poljskih i hrvatskih glagola. Govoreći o sintaktičkim sredstvima kojima se kategorija uzajamnosti može izraziti, možemo navesti nekoliko oblika glagolskog izraza koji se sustavno pojavljuju u građi i nalazimo ih u kontekstima obrađena 33 glagola.

To su za poljski:

- a) Glagol + *się*
- b) Jeden drugiego / wzajemnie / między sobą / X z Y
- c) Z sobą / do siebie
- d) Glagol + *się* + z / ze + instrumental

Za hrvatski:

- a) Glagol + *se*
- b) Jedan drugoga / jedan s drugim
- c) Međusobno
- d) Glagol + *se* + s / sa + instrumental
- e) Glagol + *se* + za⁴⁵

Kao što se vidi u navedenom prikazu, neka su od sredstava za izricanje uzajamnosti radnje različita, dok postoji određena pretpostavka da neki glagoli bez ikakvih specifikatora mogu primarno biti tretirani kao uzajamni. Ti su specifikatori dio glagolskoga izraza i mogu ili pojačati ili prilagoditi značenje uzajamnosti. Ujedno možemo vidjeti bitne razlike u nekima od

⁴⁵ Okruženje pod e) navodimo samo kako bismo pokazali da su u hrvatskome za poljski glagol *ożenić się* moguće dopune i sa ‘za + akuzativ’: *Ożeniti se za / Vjenčati se za* (uz *Vjenčati se s kim*). Ovu dopunu nećemo smatrati eksplicitnim izrazom uzajamnosti jer ‘za + akuzativ’ naglašava ponajprije direkcionalno značenje, dok se uzajamnost implicira ponajprije izvanjezičnim znanjem. U poljskome korpusu ne nalazimo dopune navedenog glagola sa ‘za’. Isto tako možemo napomenuti da u poljskom ne postoji glagol *udati se*, već se u istome značenju upotrebljava perifrazni izraz *wyjsć za mąż*, npr. ‘Jak Wanda mogła **wyjsć za mąż** za niego?’ (hrv. Kako **se** Wanda mogla **udati** za njega?).

tih specifikatora uzajamnosti. Ponajprije tu želimo istaknuti sintagmu *z sobą*,⁴⁶ dosl. hrv. *sa sobom*, koja u hrvatskom ne nosi uzajamno značenje, već upravo suprotno. Poljski nam primjeri pokazuju kako se njome izražava uzajamnost radnje:

145) *Jak oni z sobą rozmawiali?*

*Kako su oni **sa sobom** razgovarali?

Kako su oni **međusobno** razgovarali?

146) *[...] reszta należała do Petrovalu i oni z sobą się rozliczali.*

*[...] ostatak je pripadao Petrovalu i oni su se **sa sobom** razračunavali.

[...] ostatak je pripadao Petrovalu i oni su se **međusobno** razračunavali.

147) *[...] z jakiego powodu oni z sobą wojowali [...].*

*[...] iz kojeg su razloga oni **sa sobom** ratovali [...].

[...] iz kojeg su razloga oni **međusobno** ratovali [...].

Primjeri nam pokazuju da ono što bi bio doslovan prijevod sintagme *z(e) sobą*, u hrvatskome jeziku ne može služiti kao specifikator uzajamnosti radnje. Štoviše, ta nam sintagma u hrvatskom govori da određeni agens vrši radnju koja nikako ne može uključivati drugog agensa i odnosi se na jednosmjernu radnju, što potvrđuju primjeri iz hrvatskog korpusa (hrWaC):

148) *Gdje se to najdublje susrećemo i upoznajemo sami sa sobom i sa svojim djetetom?*

149) *Pozdrav Sam na stazi, ali ustvari se utrkuješ sa samim sobom.*

Dakle u dvjema navedenim rečenicama vidimo da radnju vrši agens na samome sebi, bez mogućnosti sudjelovanja druge osobe. To se značenje može pojačati pridjevom *sam*. No i u poljskom jeziku u drugim kontekstima sintagma *z sobą* može ispunjavati istu funkciju kakvu nalazimo u hrvatskome:

⁴⁶ U upotrebi nalazimo oblike: *z sobą* i *ze sobą*. M. Bańko na savjetodavnoj mrežnoj stranici PWN ističe da je u tekstovima češći oblik *ze sobą*, ali da su oba oblika pravilna (<https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/z-soba-czy-ze-soba;5929.html>).

150) *Poprzedniego dnia długo walczyła z sobą, zanim zdecydowała się [...].*

Prethodnoga se dana dugo borila **sa sobom**, dok nije odlučila [...].

151) *Musiałem coś z sobą zrobić [...].*

Morao sam nešto **sa sobom** učiniti [...].

Iz navedenih primjera možemo vidjeti da analizirana sintagma može nositi isto značenje u oba jezika, ali značenje je to koje naglašava samostalnost subjekta, a ne uzajamnost. S druge strane uzajamnost se u hrvatskom ne izražava doslovnim prijevodom te sintagme, već je prevodimo prilogom ‘međusobno’, što smo vidjeli u prethodnim primjerima. Bitno je istaknuti i da, kada bismo poljske primjere u kojima se sintagmom ‘z sobą’ izražava radnja koju agens vrši sam (sa sobom) izrekli u množini, dobili bismo uzajamno značenje, dok bi ono u hrvatskom bilo distributivno:

152) *Poprzedniego dnia długo walczyli z sobą, zanim zdecydowali się [...].*

Prethodnog (prošlog) dana (jučer su se) dugo su se borili **sa sobom**, dok nisu odlučili [...].

153) *Musielismy coś z sobą zrobić [...].*

Morali smo nešto **sa sobom** učiniti [...].

Dakle u primjeru 152) vidimo da su dva (ili više) agensa vršila radnju borbe jedan na drugome, dok hrvatski prijevod ukazuje na više aktera koji su radnju i dalje vršili sami na sebi, svaki se akter radnje borio sam sa sobom, a nisu se borili međusobno. Slično je i u drugome primjeru, gdje je u poljskom jeziku radnja postala ona koju akteri vrše jedan (na) drugome, dok u hrvatskom svaki akter ‘mora nešto učiniti sa samim sobom’.

Činjenica da *z(e) sobą* na hrvatski prevodimo prilogom ‘međusobno’ ukazuje na divergentan razvoj u dvama srodnim jezicima. Ako pažljivije pogledamo, vidimo da je i sama riječ ‘međusobno’ nastala gramatikalizacijom dvaju leksema ‘(iz)među’ i ‘sebe’ te da njezino značenje ne mora biti vezano uz uzajamnost radnje, već može označivati i distributivnost, što vidimo u rečenici:

154) *Medusobno su podijelili plijen.*

Kao sredstvo za izražavanje uzajamnosti u poljskom jeziku nalazimo i prijedložno zamjениčnu konstrukciju *na siebie*. Slično kao kod više navedene *z(e) sobą*, doslovan prijevod, koji u hrvatskom glasi ‘na sebe’, ne može se koristiti kao indikator uzajamnosti, što nam govore primjeri:

155) *Przykro mi, ale nie masz wyjścia. Jesteśmy **na siebie** skazani.*

(?) Žao mi je ali nemaš izlaza. Osuđeni smo **na sebe**.

Žao mi je ali nemaš izlaza. Osuđeni smo **jedno na drugo** (jedan na drugoga ako su dva muškarca).

156) *Bo bracia czasem się kłócą, skarżą **na siebie** rodzicom i stale ze sobą rywalizują.*

*Jer braća se ponekad svađaju, tuže (se) **na sebe** i stalno se nadmeću.

Jer braća se ponekad svađaju, tuže **se / jedno na drugo** roditeljima i stalno se nadmeću.

Pokazuje se da doslovan prijevod sintagme *na siebie* ne funkcionira u uzajamnom značenju u hrvatskom jeziku, već ju je potrebno prevoditi s ‘jedno drugo / jedan drugoga’ kako bi se temeljno značenje iz poljskoga zadržalo. No i u poljskom, kao i u hrvatskom, ono može biti pokazatelj usmjerenosti radnje na sam subjekt, u kojim se slučajevima i prevodi doslovno, kao npr.:

157) *Byłem wściekły **na siebie**, że nie miałem dość odwagi [...].*

Bio sam bijesan **na sebe**, jer nisam imao dovoljno hrabrosti [...].

Isto tako kao u primjeru 158), rečenica izražena množinom u poljskom bi nosila značenje uzajamne radnje, dok bi u hrvatskom ona bila distributivna, tj. svaki bi od agensa vršio radnju sam (na) sebi odnosno osjećao bijes prema sebi samome.

158) *Byliśmy wściekli **na siebie**, że nie mieliśmy dość odwagi [...].*

Bili smo bijesni **na sebe**, jer nismo imali dovoljno hrabrosti [...].

Kao jedan od osnovnih pokazatelja uzajamnosti radnje istaknuli smo i sintagmu *jeden drugiego* u poljskom jeziku. Ona daje do znanja da jedan agens vrši radnju na drugome te da drugi agens povratno vrši radnju na prvome. Takvo je izražavanje uzajamne radnje očito, kao u primjerima:

159) *Pewnego razu patrzę: czają się w krzakach, szukają, **jeden drugiego** łapie...*

Jednom sam gledao: pritajuju se u grmlju, traže, **jedan drugoga** hvataju...

160) *Trzech się rzuca na górę, **jeden drugiego** łapie za nogi [...].*

Trojica se bacaju uvis, **jedan drugoga** hvataju za noge [...].

Navedeni primjeri pokazuju da se upotrebom *jeden drugiego* nužno iskazuje uzajamna radnja u kojoj mogu sudjelovati najmanje dva agensa, a, kao što je razvidno iz primjera 160), može ih biti i više. Sama činjenica da izraz koji u sebi sadrži brojeve ‘jedan’ i ‘dva’, i čija je funkcija iskazivanje radnje koju upravo osobe označene tim brojevima izvršavaju, može biti upotrijebljena za radnju koju izvršava više od dva agensa, ukazuje na okamenjenost te sintagme i potencijalno proširenje značenjskih osobina koje u sebi nosi, tj. da može iskazivati više značenja, a ne samo uzajamnost radnje.

U izrazima s navedenom sintagmom ne nalazimo razlike u poljskom i hrvatskom jeziku, što potvrđuju prijevodi poljskih primjera, kao i izvorni hrvatski:

161) *Zapucali su i ubili **jedan drugoga**.*

162) *Oni oponašaju **jedan drugoga**.*

U poljskom sam izraz ‘jeden drugiego’ može biti modificiran primjerice kao ‘jeden z drugim’ ili zamijenjen nekim drugim izrazima, npr. ‘wzajemnie’, ‘między sobą’, ‘X z Y’. Kroz sljedeće ćemo primjere istražiti u kojim su slučajevima takve zamjene moguće te dolazi li nužno s drugim izrazom i do promjene značenja koje se izriče. Isto tako istaknut ćemo kako stvar stoji s prijevodnim varijantama u hrvatskom jeziku, mogu li one biti upotrijebljene i prenosi li se njima značenje iz poljskoga.

Ako pogledamo sljedeću rečenicu iz poljskoga korpusa, vidimo da se doslovnim prijevodom s poljskog u hrvatski prenosi njezino značenje:

163) *Dosyć tej krwi, przestańcie się bić **jeden z drugim**, na obiad, ale już!*

Dosta te krvi, prestanite se tući (***jedan s drugim**), na ručak, ali odmah!
(prestanite tući jedan drugoga)

*Dosta te krvi, prestanite se tući **zajedno**, na ručak, ali odmah!

Dosta te krvi, prestanite se tući **međusobno**, na ručak, ali odmah!

164) *Milczeć **jeden z drugim**!*

*Šutite **jedan s drugim**!

*Šutite **zajedno**!

Šutite **obojica**!

Primjer 163) iz poljskog korpusa, kao i prijevod na hrvatski, govore nam da modifikacija ‘jeden z drugim’ / ‘jedan s drugim’ funkcionira u oba jezika te da se njome može izreći uzajamna radnja. No već nam sljedeći primjer 164) ukazuje na dvije činjenice vezane uz navedenu modifikaciju. Prva je ta da je uz nju potreban povratni glagol (u najširem značenju dakle glagol koji uz sebe ima povratnu oznaku *się*) kako bi značenje cijelog glagolskog izraza iskazivalo uzajamnu radnju. Vidimo to na primjeru glagola *milczeć* / *śutjeti*, gdje navedena rečenica znači da bi dvije osobe (muškog roda ili jedna muškog, a druga ženskog roda⁴⁷) trebale *śutjeti*⁴⁸ neovisno jedna o drugoj, iako su zajedno. Ako sintagmu ‘jeden z drugim’ prevedemo zajedno, ni tada u hrvatskome nećemo dobiti uzajamno značenje već distributivno, tj. pokazat će se da akteri izvršavaju istu radnju, ali ne jedan (na) drugome, već, ovisno o glagolu, ili a) svaki na sebi (*Češljajte se zajedno.*) ili b) akteri skupa na nekom drugom (*Tucite se zajedno.*).

Analizom pokušavamo pokazati da su neki glagoli inherentno uzajamni, tj. da njihovo temeljno značenje čini radnja koja je uzajamna i zahtijeva najmanje dva subjekta. Pokazuje se da ako glagol *milczeć* – *śutjeti* zamijenimo nekim od glagola s našega popisa, npr. *całować się* – *ljubiti se*, *dogadać się* – *dogovoriti se*, *domówić się* – *dogovoriti se*, *kochać się* – *voljeti se*, *kontaktować się* – *kontaktirati* itd., time dobivamo sljedeće rečenice:

⁴⁷ Kada bi se radilo o dvjema osobama ženskoga roda, sintagma bi glasila ‘jedna z druga’.

⁴⁸ Glagol koji označuje šutnju, *milczeć* / *śutjeti*, ne može ni u kojem slučaju nositi uzajamno značenje. U nekom bi širem smislu on tako mogao biti shvaćen u rečenicama sa specifikatorom uzajamnosti ‘jeden drugomu’ / ‘jedan drugomu’: *Oni milczą jeden drugiemu.* / *Oni śute jeden drugomu.* Razliku možemo pokazati ako se umjesto njega stavi drugi glagol, npr. *śmiać się* / *śmijati se*: *Oni się śmieją jeden drugiemu.* / *Oni se śmiju jeden drugomu.* U rečenicama s drugim glagolom uočavamo da je smijanje uzajamno, tj. usmjereno od prve osobe prema drugoj i od druge prema prvoj, dok je sam glagol ‘šutnje’ teško definirati kao nositelja uzajamnog značenja jer se njime i ne izražava neka aktivna radnja nego stanje.

165) *Całujcie się / dogadajcie się / kochajcie się **jeden z drugim!***

166) *Ljubite se / dogovorite se / volite se (?) **jedan s drugim!***

167) *Ljubite se / dogovorite se / volite se **međusobno!***

168) *Ljubite / *dogovorite / volite **jedan drugoga!***

Kao što primjeri pokazuju, ‘jeden z drugim’ u poljskom funkcionira kao pojačivač uzajamnosti pa je po tome sličniji leksemu ‘međusobno’ negoli sintagmi ‘jedan drugoga’ / ‘jedan s drugim’ u hrvatskom. Nadalje primjeri također pokazuju da postoji određeno stupnjevanje u prihvatljivosti zamjene se s ‘jedan drugoga’.

Ono što kao sljedeće smatramo bitnim istaknuti jest sintaktičko okruženje pokazatelja uzajamnosti ‘X z Y’, gdje umjesto ‘jeden’ i ‘drugi’ unosimo specifičnije odrednice oba vršitelja uzajamne radnje. Pokazatelj ‘X z Y’ u hrvatskome možemo prevesti dvojako, i može se pojavljivati s različitim glagolima koji ne izriču uzajamnost. U jednom slučaju on odgovara koordiniranoj imenskoj frazi ‘X i Y’, kao u primjeru:

169) **Jan z Kubą** idą do sklepu.

Jan i Kuba idu u dućan.

U drugom slučaju, i različitom redu riječi, ‘X z Y’ može odgovarati i socijativnom značenju prijedložne fraze ‘z + instrumental’, kao u primjeru:

170) **Jan z Kubą** poszedł do sklepu.

Jan je otišao u dućan **s Kubom**.

171) **Jan z Kubą** poszli do sklepu.

Jan i Kuba su otišli u dućan.

Čini se da dvije prijevodne inačice ovise o položaju prijedložne fraze u rečenici, odnosno o tome tretiramo li prijedložnu frazu kao dio koordinirane prijedložne fraze, u kojem je slučaju ona dio subjekta: ‘Jan z Kubą’ u smislu ‘Jan i Kuba’ (koordinirani subjekt) ili dio

rečeničnog proširka s prijedložnom frazom u značenju socijativnosti (kao u drugom primjeru), gdje je ‘z Kubą’ komplement glagola, a ‘Jan’ subjekt. Možemo uočiti da je kanonski red riječi prijedložne fraze u hrvatskom različit od poljskoga.

172) (?) **Jan s Kubom** je otišao u dućan.

***Jan s Kubom** otišli su u dućan.

Ivana Brač (2018) ističe kako je u hrvatskom jeziku problematično jednoznačno određivanje uloge ‘s + instrumental’ s glagolima uzajamnog značenja te kako različiti istraživači smatraju da je ona na razmeđu dopune i dodatka, Pacijensa i Teme i slično. Međutim autorica (ibid.) također ističe kako je njezina uloga nedvosmisleno istaknuta u glagolima koji imaju tzv. leksički uzajamno značenje (npr. *dopisivati se*). Upravo preko te konstrukcije nalazimo u literaturi potvrdu za našu tezu da su neki glagoli inherentno uzajamni, tj. da u sebi nose uzajamno značenje ili da su ‘više uzajamni’ od nekih drugih glagola. *Gramatyka współczesnego języka polskiego – Morfologia* (1984: 140–141) navodi da u slučajevima kada kao subjekt nastupa izraz koji označuje skup designata (npr. *sąsiedzy*, *Wacek z Jackiem*), tada rečenica koja sadrži (zamjenicu) *się* ima najmanje dvije mogućnosti za semantičku interpretaciju, tj. dvoznačna je: „a) svaki element skupa designata subjektne imenske grupe ujedno je vršitelj (kauzator) radnje usmjerene na druge elemente te grupe, a ujedno je i objekt radnje koju sam vrši; b) svaki element skupa designata subjektne imenske grupe je vršitelj (kauzator) aktivnosti usmjerene na druge elemente tog skupa, a ujedno je i objekt radnji koje vrše drugi elementi skupa designata subjekta”. Kao primjer u navedenoj gramatici navodi se dvostruka semantička interpretacija rečenice:

173) **Wacek i Jacek** klepią się po plecach. (ibid.) = **Wacek z Jackiem** klepią się po plecach.

Wacek i Jacek udaraju se po leđima.

Značenja koja možemo iz navedene rečenice iščitati su sljedeća:

- a) Wacek udara samoga sebe po leđima i Jacek udara samoga sebe po leđima.
- b) Wacek udara Jaceka po leđima i Jacek udara Waceka po leđima.

U slučaju a) radi se o povratnoj konstrukciji u užem značenju te riječi, a u slučaju b) o sintaktičkoj konstrukciji koja izražava uzajamnu radnju (ibid.). Autor navodi kako izbor

interpretacije ne ovisi o jezičnim (strukturnim) činjenicama, već o „poznavanju izvanjezične stvarnosti (znanju o svijetu, poznavanju situacije u kojoj je navedena rečenica bila izrečena)” (ibid.: 141). Tako će se za određene glagole (kao npr. *całować się* – ljubiti se, *mijać się* – mimoilaziti se) kao očita nametnuti interpretacija b), dok će se za glagole poput *myć się* – prati se, *dusić się* – gušiti se itd. podrazumijevati da se radi o interpretaciji a). To ćemo pokazati na sljedećim rečenicama:

174) *Jan z Kubą się widują.*

Jan i Kuba se viđaju.

175) *Jan z Kubą się gołą.*

Jan i Kuba se briju.

176) *Jan z Kubą się mijają.*

Jan i Kuba se mimoilaze.

U prvom ćemo primjeru zasigurno, kada čujemo takvu rečenicu, pomisliti na sliku u kojoj Jan i Kuba vide jedan drugoga, međusobno se vide, a ne da svaki od njih vidi svoj odraz u ogledalu. S druge strane primjer u kojem se govori o radnji brijanja vjerojatno će nam u misli prizvati sliku u kojoj Jan i Kuba odvojeno briju svaki svoje lice.

Kao različit primjer od oba navedena možemo istaknuti glagol *mijać się* / *mimoilaziti se*, u kojemu različite interpretacije nisu moguće jer je u samom glagolu sadržana radnja koja nužno zahtijeva najmanje dva agensa, bilo kao subjekt i objekt (*Jan mimoilazi Kubu.*) ili kao dva subjekta koja su ujedno i objekti radnje kao u navedenoj rečenici 176. U slučaju koordinirane imenske fraze ‘Jan i Kuba’ u hrvatskome je moguće proširenje ‘s + instrumental’, koje nam pokazuje novo uzajamno značenje između subjekta (*Jan i Kuba*) i sudionika uvedenog sa ‘s + instrumental’, što nadalje oprimjeruje ‘s + instrumental’ kao jednu od oznaka uzajamnosti:

177) *Jan i Kuba se mimoilaze s Hrvojem.*

Govoreći o samim glagolima koje smo izdvojili iz rječnika, možemo navesti 33 glagolska oblika, od kojih ćemo napraviti podjelu na one koji bi bili intrinzično uzajamni,

odnosno leksički uzajamni⁴⁹ glagoli te one koji bi u jednom od svojih značenja nosili značenje uzajamnosti.

Kao prvu skupinu obradit ćemo leksički uzajamne glagole. Bitno je na početku napomenuti na što se pod pojmom leksičke uzajamnosti u ovome radu misli. To su primarno glagoli čija semantička struktura događaja podrazumijeva recipročno sudjelovanje dvaju ili više sudionika. Navedena semantička razina ustvari je povezana s izvanjezičnim znanjem o svijetu u pojedinim radnjama koje se glagolima označavaju. Unutar te skupine možemo pronaći nekoliko pravilnih značenjskih kategorija.

Prvu kategoriju čine glagoli komunikacije. Oni su ujedno i jedna od najvećih kategorija jer pojam komunikacije tipično podrazumijeva više sudionika. U tu kategoriju ulaze sljedeći glagoli poljskog jezika i njihovi prijevodni parnjaci:

dogadać się / dogadywać się POT. – dogovoriti se / dogovarati se, sporazumjeti se / sporazumijevati se

domówiać się / domawiać się – dogovoriti se / dogovarati se, sporazumjeti se / sporazumijevati se

klócić się – svađati se, prepirati se

kontaktować się – kontaktirati (družiti se, nazivati se, čuti se, sastajati se, nastojati biti u vezi)

obgadać się / obgadywać się POT. – olajati / olajavati, ogovarati jedan drugoga (ogovarati se)

rozumieć się – razumjeti se

witać się – pozdravljati se

Prva dva navedena glagola *dogadać się / dogadywać się* – *dogovoriti se / dogovarati se*, *domówiać się / domawiać się* – *dogovoriti se / dogovarati se* sinonimni su, s time da se prva inačica može smatrati supstandardnom varijantom (*Dogadamy się, Fremde, nie ma obawy.* – *Dogovorit ćemo se, Fremde, bez brige.*). Također, kao što vidimo u hrvatskim prijevodnim inačicama, ti glagoli, osim značenja ‘postići dogovor’, mogu nositi i značenje ‘uspješne komunikacije zbog slabijeg poznavanja (stranog) jezika’, što u hrvatskom može odgovarati samo glagolu ‘sporazumjeti se’. Pokazuju nam to sljedeći primjeri:

⁴⁹ Termin leksički uzajamni glagoli preuzimamo prema Brač (2018).

178) *Dwóch młodych mężczyzn próbowało **dogadać się** z nią po niemiecku, a potem po angielsku.*

Dvojica mladih muškaraca pokušavala su **se sporazumjeti** s njom na njemačkom, a zatim na engleskom.

Nadalje iako su glagoli *domówić się* i *dogovoriti se* raznokorijenski, pokazuju isto morfosemantičko proširenje, *mówić – govoriti* > *domówić się – dogovoriti se*. Za razliku od toga u hrvatskom ne postoji isto proširenje za glagol *gadać – brbljati – dogadać się*. Kod glagola *gadać* još jedno morfosemantičko proširenje nalazimo u obliku *obgadać się*, hrvatski ‘olajati, ogovarati jedan drugoga’. U hrvatskom ne nalazimo leksički uzajamnu inačicu, što nam potvrđuju i hrvatski rječnički izvori. Istokorijenski pak uzajamni parnjak nalazimo u primjerima *rozumieć się – rozumjeti se*:

179) *Rozumiemy się bez ustalania kodu.*

Razumijemo se bez utvrđivanja koda.

U zanimljivoj inačici koju dijele i hrvatski i poljski, glagol *rozumieć się – rozumjeti se* pojavljuje se uz nužnu prijedložnu dopunu, u poljskom ‘na’, u hrvatskom ‘u’, koja mijenja glagolsko značenje u ‘dobro poznavati što’. Dodatkom prijedložne dopune gubi se uzajamno značenje i leksikalizira novo⁵⁰.

180) [...] *że taki prostak jak ja nie rozumie się na rachunkach.*

[...] da **se** običan čovjek ne **razumije** u račune.

Govoreći o leksički uzajamnim glagolima, u ovu smo skupinu dodali i glagol *klócić się – svađati se, prepirati se*, iako bi on po morfosintaktičkim kriterijima pripao i u skupinu *reflexiva tantum*. Odlučili smo ga uključiti i u ovu skupinu jer se on po svojim značenjskim obilježjima može promatrati i kao posve sintaktički okamenjen recipročan glagol, u smislu da je oznaka *se* ostala neodvojeni marker recipročnosti za svađu kao svojevrsnu dinamičnu radnju u komunikaciji.

⁵⁰ Katunar (2015) naziva taj i slične primjere glagolsko-prijedložnim konstrukcijama u hrvatskom jeziku, u kojih prijedlog služi kao element gradbe novih glagolskih značenja.

181) *Zaczynają się kłócić.*

Počinju **se svađati**.

182) *Ale kłócił się z jej matką.*

Baš **se svađao** s njezinom majkom.

Kao jedan od glagola koji se razlikuju po ostvarivanju oznake *się* / *se* jest glagol *kontaktować się* – kontaktirati.

183) *Paszkiewicz kontaktował się z nami po raz ostatni w 1993 roku.*

*– Paszkiewicz **se** je **kontaktirao** s nama posljednji put 1993. godine.

– Paszkiewicz je **kontaktirao (je razgovarao)** s nama posljednji put 1993. godine.

184) *Kontaktował się pan z jej rodzicami?*

*– Jeste li **se kontaktirali** njezine roditelje?

– Jeste li **kontaktirali (obavijestili)** njezine roditelje?

U hrvatskom jeziku u rječnicima nalazimo samo dopunu ‘s + instrumental’ te dopunu u akuzativu, kontaktirati *koga*, kao u prevedenim primjerima. Glagol je zanimljiv jer pokazuje različita sintaktička proširenja u posuđenicama u srodnim slavenskim jezicima.

Sljedeću skupinu sačinjavaju glagoli fizičkoga kontakta. To su:

bić się – tući se

całować się – ljubiti se

kochać się – voljeti se, voljeti jedan drugoga

łapać się – хватati se, loviti se

obcałować się / obcałowywać się POT. – izljubiti se

objąć się / obejmować się – zagrliti se(be)

pobić się – potući se

pocałować się – poljubiti se

pogryźć się – izgristi se (međusobno); posvađati se RAZG.

ucalować się KSIĄŻK. – poljubiti se, izljubiti se

Fizički kontakt, obično živih ljudskih sudionika, također podrazumijeva uzajamnu radnju. U skupini možemo vidjeti da postoji nekoliko izvedenica glagola *całować się* koje nijansiraju značenja radnje ljubljenja prefiksacijom: *obcałować się*, *pocałować się*, *ucalaować się*. U skupini također treba istaknuti nekoliko razgovornih značenja određenih glagola. To je ponajprije *kochać się*, koji ima supstandardno značenje ‘voditi ljubav’, u čemu se razlikuje od hrvatskoga, gdje takvog značenja nema, te *pogryźć się*, koji u razgovornom značenju ustvari pripada u skupinu glagola komunikacije sa značenjem ‘posvađati se’.

Sljedeći nam primjeri pokazuju različita značenja glagola *kochać się*:

185) *Obaj bracia **kochali się** bardzo.*

Oba su **se** brata jako **voljela**.

186) *Dla mnie bardziej nawet erotyczny niż sam seks. (Mężczyzna do Kobiety podczas tańca: – Chciałbym **kochać się** z tobą... [...]).*

Za mene čak i erotičniji od samog seksa. (Muškarac Ženi za vrijeme plesa: – Htio bih s tobom **voditi ljubav**... [...]).

187) ***Kochała się** pani w nim?*

*– Voljeli ste se u njega, gospođo?

– **Voljeli** ste ga, gospođo? / – **Bili** ste **zaljubljeni** u njega, gospođo?

Tri nam različite upotrebe glagola *kochać się* ukazuju na nekoliko sličnosti i razlika u dvama jezicima. U prvoj navedenoj rečenici nalazimo značenje istovjetno onome u hrvatskom jeziku, dakle uzajamno značenje u kojem dva agensa osjećaju emociju ljubavi jedan prema drugome. Kontekst u kojem je navedeni glagol upotrijebljen u drugoj rečenici ukazuje nam na razliku jer se u hrvatskom jeziku značenje ‘voditi ljubav’ ne može izreći glagolom ‘voljeti se’⁵¹. Treći je slučaj zanimljiv jer pokazuje međujezičnu razliku na semantičkoj i sintaktičkoj razini. U hrvatskome ne nalazimo značenje glagola ‘voljeti (se)’ u smislu ‘biti zaljubljen (u koga)’, već se ta dva (povezana i bliska) osjećaja iskazuju različitim glagolima. Isto tako, na sintaktičkoj razini, hrvatski jezik ne poznaje dopunu glagolu ‘voljeti (se)’ u obliku ‘u +

⁵¹ Isto bi se značenje možda moglo upotrijebiti u izrazito obilježenoj upotrebi, kao npr. ‘Voljeli su se na javnom mjestu.’, no za takve slučajeve ne nalazimo primjere u hrvatskom korpusu ni potvrdu u rječnicima.

instrumental', već ona može biti samo u akuzativu, dok 'u + instrumental' nosi značenje priložne oznake (mjesta, načina, vremena), što je moguće pronaći u poljskom:

188) *Kochali się w całkowitym milczeniu [...].*

Voljeli su se u potpunosti tišini [...].

189) *Niech cały świat się dowie, jak kocha się w Krakowie [...].*

Neka cijeli svijet sazna kako **se voli** u Krakovu [...].

Trećoj skupini pripadaju glagoli koji se odnose na društvena događanja i radnje u najširem smislu:

cierpieć się – podnositi se, trpjeti se

obdarować się / obdarowywać się KSIĄŻK. – međusobno se darovati / darivati

odprowadzić się / odprowadzać się – otpratiti, ispratiti / ispraćati jedan drugoga; ispratiti se / ispraćati se

ożenić się – oženiti se, vjenčati se

pobrać się / pobierać się – uzeti se, vjenčati se

poczęstować się – počastiti se, ugostiti se (međusobno)

traktować się – odnositi se jedan prema drugomu

widywać się – viđati se

Navedeni glagoli zanimljivi su po tome što uzajamnost podrazumijeva određene društvene i kulturne običaje te tako pokazuje svezu onoga što nazivamo leksička uzajamnost glagola s pojedinim konvencionaliziranim i tradicionalnim običajima u nekom društvu. Posebice tu možemo istaknuti radnje poput darivanja i vjenčanja, gostoprimstva, pa i susreta. Potonji primjer susreta slično se značenjski proširio u oba jezika pa tako glagol *viđati se* u okamenjenom nesvršenom obliku u hrvatskome jeziku može označavati (površnu) ljubavnu vezu, dok ga u poljskome ne nalazimo u tom značenju:

190) „*Čula sam da se viđaju, ali ja ih nikada nisam vidjela zajedno. Možda još uvijek nisu sigurni kakav je njihov odnos pa ne bi htjeli da netko drugi zna za to.*”

191) *Frontman Musea i glumica **viđaju se** mjesec dana, piše Sun.*

Poljski nam primjer govori da u kontekstu ljubavne veze možemo pronaći navedeni glagol, ali on će spomenuto značenje imati samo ako je to iz konteksta očito:

192) *Po dwóch tygodniach poszli do łóżka; **widywat się** z nią banalnie, w hotelach, kiedy Robert był jeszcze w pracy.*

Nakon dva tjedna otišli su u krevet; **viđao se** s njom uobičajeno, po hotelima, dok je Robert još bio na poslu.

S druge strane glagolom *spotykać się* – *susretati se*, može se izreći isto značenje koje nosi glagol *viđati se* u hrvatskom, dakle značenje (površne) ljubavne veze, što pokazuju primjeri:

193) *Sluchalem uważnie, kiedy mówiła, że **spotyka się** z nim już od dwóch tygodni i teraz przenosi się do niego [...].*

Slušao sam pozorno kada je govorila da ***se susreće / se viđa** s njim već dva tjedna i sada se seli k njemu [...].

Taj bismo glagol (*spotykać się*) na hrvatski jezik preveli glagolom ‘susretati se’, za koji je iz navedenog primjer očito da neće nositi značenje ljubavne veze, nego učestalih susreta neovisno o prirodi odnosa osoba koje se susreću.

Također glagol *cierpieć się* – *trpjeti se, podnositi se* odlučili smo uvrstiti u ovu skupinu jer u kombinaciji sa *się*, kao i njegovi hrvatski parnjaci, podrazumijeva interakciju s nekim drugim entitetom pa su tako i česti izrazi u hrvatskom: ‘oni se jedva podnose / trpe’, ‘oni se moraju trpjeti čitav život’. To je značenje, naravno, prošireno od značenja ‘podnošenje nekog neugodnog osjećaja’, primjerice boli.

194) *Nie **cierpią się** jednak osobiście i z tego głównie powodu nie mogą się porozumieć.*

Ipak **se** osobno ne **trpe** i iz tog se razloga ne mogu sporazumjeti.

Ostali se glagoli uvjetno mogu uvrstiti u ovu skupinu sa širokim značenjem, iako se neki tiču emocija:

(po)lubić się – voljeti se

minąć się / mijać się – zaobići se / zaobilaziti se, mimoići se / mimoilaziti se (iako mu je temeljno značenje prostorno, može značiti i izbjegavanje)

Glagoli koji kao jedno od istaknutih značenja imaju uzajamnost su sljedeći:

chwycić się / chwytąć się – uhvatiti se / hvatati se

ciągnąć się POT. – vući se, sporo hodati

częstować się – častiti se, gostiti se

dotknąć się / dotykać się – dotaknuti se / doticati se

dusić się – gušiti se

obrzucić się / obrzucać się KSIĄŻK. – nabacivati se

Kao što se iz navedenih primjera može uočiti, glagoli imaju i povratna značenja, međutim na temelju rječničkih natuknica ističu se i konvencionalizirana uzajamna značenja. Kao jedan primjer možemo istaknuti poljski glagol *częstować się* koji ima više značenja, a ona se mogu prevesti kao ‘častiti se’, ‘nuditi’, ‘uzimati’, ‘jesti’, ‘posluži(va)ti se’, ‘uzajamno si paliti cigaretu’, ‘nuditi jedan drugomu nešto’, te odgovaraju i scenariju međusobnog ugošćavanja pa u skladu s time i međusobnog čašćenja, ali i udovoljavanja samom sebi (*Częstować się cukierkiem – Častiti se kolačem*). O povratnom nasuprot uzajamnom značenju svjedoče nam i sljedeći primjeri:

195) *Właściwie, kto posiadał pieniądze, mógł się raczyć kawą i częstować się chlebem omaszczonym margaryną...*

Zapravo, tko je imao novaca, mogao se gostiti kavom i **častiti se** kruhom namazanim margarinom...

196) *Ci palacze, podzieleni na zamknięte kręgi, z rzadka wymieniali między sobą zdawkowe uwagi, czasem służyli sobie ogniem i częstowali się papierosami.*

Ti pušači, podijeljeni u zatvorene krugove, rijetko su međusobno izmjenjivali usputne primjedbe, ponekad su **se** posluživali vatrom i **častili** cigaretama.

U obama jezicima glagol *częstować się – častiti se* nosi ista značenja, među kojima, osim spomenutih, nalazimo i ironično značenje ‘vrijedati koga’. Primjeri pokazuju da se njegova dva temeljna značenja poklapaju u istraživanim jezicima i upotrebljavaju na isti način te da je za razumijevanje značenja koje se glagolom izriče bitan kontekst, odnosno da o rečeničnom okruženju ovisi je li glagol upotrijebljen u uzajamnom ili u povratnom značenju.

U navedenoj skupinu uzajamnih glagola u obama slavenskim jezicima uočen je značajan broj raznokorijenskih glagola koji se na razini semantike uvelike preklapaju te je razvidno da navedeni glagoli sa sudionicima u ulogama vršitelja radnje (a povratno i njezina recipročnog trpitelja) najčešće rabe žive ljudske sudionike. To nam svjedoči / upućuje nas da je leksička uzajamnost usko vezana uz pojedine domene ljudskoga iskustva te da potencijalne izvore recipročnosti, barem na semantičkoj razini, možemo potražiti u glagolima koji označuju ljudsku interakciju.

Na sintaktičkoj razini jezici koriste donekle divergentna sredstva i kontekste kao pojačivače recipročnosti, što nam ukazuje na razlike koje je potrebno istaknuti i u poučavanju (stranog) jezika.

4.4. Pravi povratni glagoli

Od svih skupina povratnih glagola, grupa pravih povratnih glagola ona je koja nam ponajviše ukazuje na složeni status *się / se* kao zamjenice, a u svezi s time i sa sintaktičkim statusom *się / siebie // se / sebe* kao dopune povratnim glagolima. Upravo se u pravim povratnim glagolima *się / se* može smatrati direktnim objektom jer je povratnost kao gramatička kategorija povezana s kategorijom prijelaznosti glagola, a prijelaznost je definirana kao „osobina glagola da njihova radnja prelazi ili ne prelazi na objekt” (Barić et al. 2005: 230).

U hrvatskim gramatikama nailazimo na različito tumačenje odnosa prijelaznosti i povratnosti. Tako u gramatici Barić et al. (ibid.) nalazimo da su povratni glagoli posebna vrsta glagola s obzirom na objekt (v. poglavlje 2.3).

Babić et al. (1991: 675) navode da su glagoli koji uza se imaju česticu *se* neprijelazni, tj. da prijelazni glagol dobivanjem čestice *se* postaje neprijelazan i ne može se slagati s akuzativom izravnog objekta, kao u primjerima: *braniti dijete*, *braniti se od neprijatelja*. Čestica *se* pokazatelj je neprijelaznosti te se oni glagoli u kojih su subjekt i objekt istovjetni nazivaju pravim povratnim glagolima.

Silić i Pranjković (2007: 40–41) navode da kod povratnih glagola u kojih oblik *se* stoji nasuprot obliku *sebe* on ima isključivo sintaktičku ulogu, tj. ulogu objekta (zamjenjiv je sa *sebe*).

*Hrvatska školska gramatika*⁵² glagole prema predmetu radnje dijeli na prijelazne, neprijelazne i povratne. Prijelazni su glagoli oni koji uza se imaju izravni ili pravi objekt (objekt u akuzativu), neprijelazni mogu biti bez objekta ili imati neizravni objekt, a povratni su oni koji uza se imaju *se*. Oni se dijele na prave povratne, neprave povratne i uzajamno povratne te je u pravim povratnih *se* zamjenica i znači ‘sebe’.

Katičić (2002: 103–104) piše da se povratna zamjenica u svom naglašenom ili enklitičkom obliku ponekad javlja kao objekt u akuzativu te da su takve konstrukcije doista povratne „jer se radnja ‚vraća’ subjektu, koji je ujedno i objekt, i nisu prave prijelazne jer glagolska radnja ne prelazi na neki drugi objekt” (ibid.: 104). Ipak, takvi su glagoli „prijelazni po bitnoj gramatičkoj oznaci toga pojma jer glagol u njima ima pravi objekt u akuzativu, pa se u tom drugom i gramatički bitnijem smislu prijelaznost i povratnost ne isključuju” (ibid.).

Ističući svoje slaganje s Katičićevim stavom, Belaj (2001: 6–7) napominje da tercijarnopovratni glagoli (kako naziva prave povratne) „nisu zasebne leksičke jedinice, tj.

⁵² <http://gramatika.hr/>. Lana Hudeček i Milica Mihaljević, *Hrvatska školska gramatika* = HŠK.

njihova je pripadnost kategoriji povratnih glagola sintaktičke, a ne morfološke naravi” (ibid.: 6). Isto tako autor ističe da treba jasno razlučiti semantičku od sintaktičke povratnosti, te da pravi povratni glagoli jesu prototipični povratni sa semantičkoga gledišta, ali s gramatičkog (morfosintaktičkog) oni to ne mogu biti. Budući da je gramatička povratnost bitnija od semantičke, on ih smatra perifernim primjerima kategorije povratnosti i naziva ih tercijarnopovratnima.

Navedene nam gramatike hrvatskoga jezika pokazuju da odnos prijelaznosti i povratnosti, tj. pitanje mjesta povratnih glagola unutar kategorije prijelaznosti, nije usustavljen. Vidimo da se javljaju dvije mogućnosti u tom odnosu:

1. Povratnost kao zasebna gramatička kategorija
2. Povratni glagoli kao podvrsta:
 - a. Podvrsta prijelaznih glagola (pravi povratni glagoli, Belaj (2001: 7) ih naziva tercijarnopovratnim glagolima)
 - b. Podvrsta neprijelaznih glagola (ostali povratni glagoli)

U poljskim je gramatikama situacija sljedeća: Piotr Bąk (2004: 359) piše kako povratni oblik / stanje (*strona zwrotna*) izražava istovremeno aktivno i pasivno stanje, što znači da je netko subjekt radnje i njezin predmet (*myć się – prati se*), ali potom napominje da postoje i druga dva njezina značenja: u aktivu izražavanje stanja (*światło się świeci – svjetlo se svijetli, lampa się pali – lampa se pali*) i može biti predikatom besubjektnih rečenica (*Błyska się. – Bljeska se, Do miasta jedzie się tramwajem. – Do grada se vozi tramvajem*). *Gramatyka współczesnego języka polskiego – Morfologia* (1984) kod problema tzv „povratnog oblika” kao jednu od funkcija konstrukcija sa *się* navodi povratne konstrukcije u užem značenju u kojima je oblik *się* objekt u akuzativu.

Pišući o dijatezi, tj. glagolskom stanju, Nagórko (2012: 150–153) ističe kako je ona vezana uz prijelazne glagole jer bliži objekt prijelaznog glagola može postati subjektom, a dalji objekt nema tu mogućnost:

197) *Jan (A⁵³) naprawiał rower (O⁵⁴). / Jan naprawił rower.*

Jan je popravljao bicikl. / Jan je popravio bicikl.

⁵³ A = subjekt-agens, vršitelj radnje.

⁵⁴ O = subjekt-pacijens, objekt radnje.

198) *Rower (O) był naprawiony przez Jana (A).* / *Rower został napawiony przez Jana.*

*Bicikl je bio popravljn od Jana. / *Bicikl je postao popravljn od Jana.

(Nagórko 2012: 151)

Autorica objašnjava da je promjena dijateze iz aktivnog stanja u pasivno specifična za prijelazne glagole, dok neprijelazni ne mogu tu promjenu izvršiti. Prototipni su prijelazni glagoli oni koji upravljaju objektom u akuzativu ili, rjeđe, u genitivu (*brnić (czego)*) i instrumentalu (*kierować (czym)*) koji pri promjeni u pasiv postaju nominativ. U širem smislu, i glagoli koji upravljaju nekim drugim padežima mogu biti prijelazni: dativ (*dziękować (komu)*), instrumental (*myśleć o (kim, czym)*), ali oni ne dopuštaju pasivizaciju, odnosno promjenu dijateze (ibid.).

Uz aktiv i pasiv, Nagórko (ibid.) navodi i srednje stanje, tzv. *medium*, gdje je objekt u poziciji subjekta i s površinskom blokadom agensa:

Rover (O) naprawia się kao gramatičan oblik, prema **Rower naprawia się przez Jana* kao negramatičan. (ibid.).

Iako se kod *mediuma* govori o glagolima koji uza se imaju povratnu zamjenicu *się*, autorica ih razlikuje od povratnih glagola, koje naziva *reflexivum*. U povratne se glagole ubrajaju svi uz koje stoji *się*, ali Nagórko navodi da o kategoriji stanja možemo govoriti samo onda kada riječca *się* nije stalni dio glagola. Glagoli koji je imaju kao svoj inherentan dio neprijelazni su, njihov je subjekt čovjek koji doživljuje određena psihofizička stanja ili predmet u kojem se samostalno odvija neki proces. Oni su inherentno ili semantički povratni. *Medium* je definiran kao vrsta dijateze koja se temelji na tome da se kod sintaktičkih struktura koje su tvorene dvomjesnim glagolima jedna glagolska sastavnica briše, a na njezino mjesto dolazi gramatički supstitut koji se naziva povratnim morfemom (Polański 1999: 358). Odnos medija i povratnosti i u svjetskoj je literaturi složen.⁵⁵ Kemmer (1993) u svojoj tipološkoj studiji mediopasiva (ili medija) ubraja i brojne povratne glagole u mediopasiv kao krovnu kategoriju koja služi razvoju povratnih i drugih značenja u jezicima svijeta (npr. glagoli higijene, uzajamni

⁵⁵ Polančec (2018) medij u slavenskim jezicima naziva i povratnim medijem upravo zbog korištenja povratne oznake pri smanjenju glagolskih valencija te ga nazivom razlikuje od tzv. flektivnog medija, kakvog nalazimo u starogrčkom i staroindijskom, a koji se na temelju tih jezika i izvorno formirao kao zasebna gramatička kategorija.

povratni glagoli, glagoli promjene držanja tijela itd.). S druge strane Israeli (1997) navodi i kritiku svrstavanja raznih skupina glagola u mediopasiv u ruskom jeziku, ponajprije to da se detalji analize pojedinog jezika, poput ruskog, pa onda i raznolikih podskupina glagola, gube u širokoj kategoriji mediopasiva. Ta nam se kritika čini relevantnom i sa stajališta kontrastivne analize, kojoj je između ostaloga zadatak istaknuti i fino nijansirane razlike između leksičkih i gramatičkih sustava dvaju ili nekoliko jezika te se njezina primjena ne može poistovjetiti s generalizacijama prisutnim u tipološkim opisima.

Sljedeći primjeri pokazuju podjelu na *reflexivum* i *medium* koja se temelji na tome jesu li subjekt (A) i objekt (O) koreferentni, tj. odnose li se na iste entitete u izvanjezičnom svijetu ili ne:

199)

A = O (reflexivum)	A ≠ O (medium)
199.1) Ona ogłada się w lustrze / skaleczyła się	199.4) Książka sprzedaje się dobrze
199.2) Ona chwali się / oszukuje się	199.5) Klucz odnalazł się
199.3) Oni kochają się / unikają się / kłóćą się	199.6) Jajko gotuje się

Nagórko za prepoznavanje *samopovratnosti* (*samozwrotność*) navodi isti test kojim se i mi služimo – zamjena *się* sa *siebie*, ali napominje kako ta interpretacija nije automatska, nego ovisi o leksičkom značenju glagola i znanju o svijetu. Do potencijalne višeznačnosti dolazi kod glagola koji mogu biti uzajamno povratni. Kao primjer daje rečenice *Oni myją się / zabili się* (ibid.: 152) iz kojih ne proizlazi da je radnja nužno uzajamna (o čemu smo pisali u prethodnom poglavlju).

Dakle kao što smo istaknuli u uvodnim poglavljima, u tumačenju poljskih povratnih glagola često se miješaju razine stanja kao svojstva rečenice i povratnosti kao inherentnog leksičkog svojstva nekih glagola (pa i valencijskoga). Stoga je približavanje poljskog i hrvatskog opisa u ovoj kategoriji relevantno kako bismo i na poljskoj jezičnoj građi, kao što je to slučaj s hrvatskom, iznijeli popis temeljnih primjera pravih povratnih glagola kao leksičkih jedinica te tako olakšali njihovo poučavanje hrvatskim govornicima.

Pišući o povratnim glagolima, Nagórko (1998: 91–93) problematizira „povratno stanje” te navodi da smatra kako je gramatična samo opozicija aktiv – pasiv. Ipak, piše da su konstrukcije sa *się* višefunkcionalne te da samo kod nekih možemo govoriti o pravom povratnom značenju, dakle istovjetnosti vršitelja i objekta.

U podjeli na SIE 1 i SIE 2, koju je Bańko (2002: 75–77) preuzeo od Salonija, kao jednu od funkcija SIE 1 navodi da je vršitelj radnje ujedno i njezin objekt:

200) *Tutejsi chłopci są zabobonni i **leczą się** u znachorów.*

Ovdašnji seljaci su praznovjerni i **liječe se** kod vračeva. (Bańko ibid.)

Dakle možemo vidjeti da se, prema hrvatskim i poljskim gramatikama, povratni glagoli javljaju kao problematična skupina na sintaktičko-semantičkoj razini, i da se može zaključiti kako je njihov status na granici prijelaznosti i neprijelaznosti. Ključno je pitanje možemo li povratnu oznaku *se* smatrati objektom i u kojim slučajevima, s obzirom na to da je njezin akuzativni oblik upravo *se / się* (nenaglašeni) // *sebe / siebie* (naglašeni).

Kao temeljni problem javlja se pitanje može li se povratna oznaka *se / się* i njezini naglašeni oblici *sebe / siebie* smatrati objektom, i ako ne, koja je njezina funkcija u rečenici. Budući da su navedeni oblici u paradigmama poljskog i hrvatskog jezika akuzativni oblici, pretpostavka je da, ukoliko oni imaju ulogu objekta, da će to biti direktan objekt, čime bi se kod određenih glagola, onih koje smatramo pravim povratnim, povratnost izjednačila s prijelaznošću. Takvi su tipični primjeri pravih povratnih glagola npr. *czesać się, golić się, myć się*, što nam potvrđuju rečenice iz korpusa:

201) *Joanna **czesała się** i poprawiała spódniczkę [...].*

Joanna **se češljala** i popravljala suknju [...].

202) *Nie **czesał się** chyba od tej nocy z Krzysią.*

Nije **se češljao** vjerojatno od one noći s Krzysiom.

203) *[...] po wyjściu spod prysznic, zaczął **golić się** przed lustrem.*

[...] nakon izlaska ispod tuša počeo **se brijati** pred ogledalom.

204) *Potem wróciła i **myła się** mydłem.*

Zatim **se** vrátila i **prala** sapunom.

Primjer broj 201 ukazuje na još jedan aspekt vezan uz povratnu oznaku, a to je njezina pozicija u rečenici. Iako *się* u rečenici može zauzimati različite pozicije, izbjegava se njegovo smještanje na početku i na kraj rečenice (Jodłowski 1977: 171), a ne može biti ni u naglašenoj poziciji (Bańko⁵⁶). Isto tako ono može stajati iza glagola, ali se u slučajevima u kojima postoji mogućnost izbora, preporuča uvrstiti *się* ispred glagola (Bańko *ibid.*).

Primjeri rečenica iz korpusa pokazuju upotrebu navedenih glagola i njihovu poziciju unutar rečenice. Kao primjer možemo istaknuti rečenicu broj 201 koja u sebi sadrži glagol *czesać się*, a njezine varijante mogu biti sljedeće:

205) *Joanna **czesała się**.*

*Joanna *češljala se*.

206) *Joanna **czesała siebie**.*

Joanna je *češljala sebe*.

207) *Joanna **siebie czesała**.*

Joanna je *sebe češljala*.

208) *Joanna **się czesała**.*

Joanna *se češljala*.

209) *Joanna **czesała się** grzebieniem.*

*Joanna *češljala se* češljem.

210) *Potem wróciła i **myła się**.*

Zatim se vrátila i *prala se*.

⁵⁶ <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/pozycja-slowa-sie;13458.html>.

211) **Potem wróciła i myła siebie.*

*Zatim se vratila i prala sebe.

212) **Potem wróciła i się myła.*

*Zatim se vratila i se prala.

213) *Potem się myła.*

Zatim se prala.

214) *Potem siebie myła.*

Zatim je sebe prala.

Ovi primjeri ilustriraju mjesto povratne oznake u rečenici, u njezinu nenaglašenom i naglašenom obliku, u usporedbi s mogućnošću njezina položaja u hrvatskom jeziku.

Pišući o povratnim konstrukcijama, Anna Wierzbicka (2006) ističe kako se one obično definiraju u kategorijama koreferencije subjekta i objekta, dakle da se o povratnim konstrukcijama radi kada je subjekt koreferentan s objektom, tj. vrši radnju na sebi samome. Ujedno smatra kako bi se prema njima moglo zaključiti da u poljskom jeziku nema pravih povratnih konstrukcija, što pokazuje primjerima:

215) *Ewa zabiła Adama.*

Eva je ubila Adama.

216) *Ewa zabiła się.*

Eva se ubila.

217) *Ewa skaleczyła Adama.*

Eva je porezala Adama.

218) *Ewa skaleczyła się.*

Eva se porezala.

219) *Ewa umyła Adama.*

Eva je oprala Adama.

220) *Ewa umyła się.*

*Eva je oprala sebe. (Eva se oprala.) (Wierzbicka 2006: 448)

Wierzbicka (ibid.) navodi da je u svakome paru rečenica glagol u prvoj rečenici prijelazan, a glagol u drugoj neprijelazan jer ne dopušta objekt, nego samo subjekt.

Autorica za povratnost predlaže sljedeće prototipno značenje:

(Z) u određenom vremenu netko je nešto učinio

Zbog toga

se u tom vremenu nešto dogodilo toj osobi⁵⁷ (ibid.: 453)

Kao primjer daje rečenicu:

221) *Henryk zabił się, podcinając sobie żyły.*

Henryk se ubio prerezavši si žile.

Na temelju ove formule daje sljedeću definiciju povratne konstrukcije: „Povratna konstrukcija je ona koja kodira značenje definirano u formuli (Z) (a možda i neka druga značenja)” (ibid.: 454). Iako je ova definicija utemeljena na značenju, autorica ističe da na isti način uzima u obzir i sintaktički aspekt jer rečenica koja ispunjava semantički uvjet (Z) neće biti prihvaćena kao „povratna” ako ne ispunjava i sintaktički uvjet. Dakle u različitim jezicima iste prevedene rečenice ne moraju biti povratne. Tako naprimjer sljedeća poljska rečenica zadovoljava uvjete povratnosti, dok njezin engleski (i hrvatski) prijevod ne zadovoljava:

222) *Henryk położył się.*

Henryk lay down.

Henryk je legao.

⁵⁷ w jakimś czasie ktoś coś zrobił
z tego powodu
w tym samym czasie coś stało się tej samej osobie

U hrvatskom jeziku glagol *leći* nema uz sebe povratnu oznaku te ne zadovoljava uvjete povratnosti. Hrvatski bi prijevod rečenice zato glasio:

Henryk je legao.

Iako sam glagol ne smatramo povratnim, hrWaC daje potvrde (16) glagola *leći* s povratnom oznakom (dijelom dijalektalno kajkavski *legnuti se*):

223) [...] ali i dalje zatvorenih očiju, te *se legao*, a u stvari nastavio spavati [...].

224) Gledao sam samo gdje bih *se legao*.

Takvi primjeri ukazuju na postojanje određenog broja glagola u hrvatskom koji funkcioniraju i s povratnom oznakom i bez nje (barem u razgovornom jeziku), o čemu će biti više riječi u poglavlju o zalihosno povratnim glagolima. Prema Wierzbickoj, taj glagol ispunjava semantički uvjet povratnosti, ali sintaktička je povratnost kod njega upitna. Subjekt u rečenici je *legao* i dogodila mu se promjena položaja, ali na razini rečenice nije istaknuto da je **Henryk (je) legao sebe*. Taj glagol nije ni prijelazan jer uz njega ne može stajati direktan objekt.

Zanimljiv aspekt povratnosti koji ističe Wierzbicka (ibid.) pitanje je nenaglašenog oblika zamjenice *siebie*, dakle *się*, koji se javlja kao objekt ili pacijens radnje. Navodi da sama činjenica da je riječ koja je kandidat za objekt nenaglašena može ukazivati na nizak stupanj prijelaznosti rečenice. Uspoređujući je s klitikom *go* (nenaglašeni oblik zamjenice *niego*), autorica smatra da *się* ne bi trebalo tretirati kao povratnu zamjenicu, nego kao česticu koja pretvara prijelazni glagol u neprijelazni. To pokazuje primjerima:

225) *Zobaczył Adama samego / pijanego*.

Vidio je Adama samoga / pijanoga.

226) *Zobaczył go samego / pijanego*.

Vidio ga je samoga / pijanoga.

227) **Zobaczył się samego / pijanego.*

*Vidio se samoga / pijanoga. (ibid.: 450)

Prema njezinu je mišljenju većina poljskih konstrukcija koje se smatraju povratnima zapravo neprijelazna. Kao primjer navodi sljedeće konstrukcije smatrane povratnima u poljskom jeziku:

228) *Kochaj bliźniego jak siebie samego.*

Ljubi bližnjega kao samoga sebe.

229) *On nienawidzi samego siebie.*

On mrzi samoga sebe.

Ti su primjeri prijelazne konstrukcije, objekt je jednak subjektu, no one su u visokom stupnju obilježene i obično zahtijevaju emfatični označitelj *samogo / samej / samych*. Rečenice su bez njega moguće, ali zahtijevaju kontekstni kontrast.

Od tih dviju struktura, ona koju autorica smatra neprijelaznom temeljna je, što pokazuje primjerima:

230) *Ewa okryła się kocem.*

*Eva pokrila se dekom.

231) *?Ewa okryła siebie sama kocem.*

Eva je pokrila sebe samu dekom.

232) *??Ewa okryła siebie kocem.*

Eva je pokrila sebe dekom.

Takva je situacija i kod suprotnih rečenica:

233) *?Ewa okryła samą siebie, a nie okryła Adama.*

Eva je pokrila sebe samu, a nije pokrila Adama.

234) *Ewa sama się okryła, a Adama nie okryła.*

*Eva sama se pokrila, a Adama nije pokrila.

235) **Ewa okryła się sama, a nie okryła Adama.*

*Eva pokrila se sama, a nije pokrila Adama.

Wierzbicka (ibid.) dodaje još jedan test koordinacije, na primjeru engleskog jezika, navodeći da tzv. povratne rečenice u engleskom karakterizira nizak stupanj prijelaznosti (jer ne mogu biti pretvorene u pasivnu rečenicu), ali se kod njih objekt koji sadrži član *-self* može povezati veznikom *and* s drugim vrstama objekta:

236) *Henryk covered his wife and himself with a blanket.*

U poljskom jeziku to nije moguće, što potvrđuje prijevod rečenice:

**Henryk przykrył się i żonę kocem.*

U hrvatskom je situacija ista te bi rečenica glasila:

**Henkryk se pokrio i ženu dekom.?*

Navodeći test koordinacije u povratnim rečenicama, Wierzbicka (ibid.) se poziva na Hoppera i Thompson (1980: 252–253) koji nude preciznije testove. Autori su detaljno opisali pojam prijelaznosti kroz razradu njezinih temeljnih obilježja na tipološki različitim jezicima. Bitno je istaknuti da prijelaznost promatraju kao stupnjevitu pojavnost u kojoj tipični slučajevi s visokim stupnjem prijelaznosti zadovoljavaju sljedeće kriterije:

- a) dva ili više sudionika (A i O)⁵⁸
- b) radnja (prema tzv. ne-radnji, odnosno stanju)
- c) aspekt (svršeni – nesvršeni)
- d) punktualne (prema ne-punktualnima)
- e) voljna ili namjerna (prema ne-voljnoj)
- f) afirmativni (kontekst) (prema negativnom)

⁵⁸ Vršitelj i trpitelj radnje, Agens i Pacijens.

- g) način ('realis', 'irealis')
- h) visok stupanj agentivnosti vršitelja radnje
- i) stupanj zahvaćenosti radnjom
- j) individuacija objekta

Od ovih kriterija za raspravu o povratnim glagolima smatramo najbitnijim istaknuti kriterije a), b), e), h), i). Naime promotrimo li поближе izdvojene kriterije, možemo zamijetiti kako pravi povratni glagoli, i to tipični primjeri poput *czesać się*, *golić się*, *myć się*, po kriterijima voljne radnje i po kriteriju zahvaćenosti radnje zadovoljavaju visok stupanj prijelaznosti, dok po kriteriju a) (broj sudionika) od njega odstupaju.

237) *Tu przed lustrem stała Anielka i czesła się.*

Tu je pred ogledalom stajala Anielka i *češljala se*.

238) *Golił się pan kiedyś brzytwą?*

Brijali ste *se* ikada britvom?

239) *Myje się samą wodą, nie używa mydła, żadnych kosmetyków.*

Pere se samom vodom, ne koristi sapun, ni ikakvu kozmetiku.

Drugim riječima, glagoli osobne higijene označavaju voljnu radnju kojom je objekt u velikoj mjeri zahvaćen. O zahvaćenosti radnjom pišu i Barić et al. (2005: 432–433) opisujući izravni objekt, te kao skupinu glagola kojima radnja zahvaća i mijenja objekt, navode one kojima radnja izriče promjenu na objektu, ali ne napominju skupinu pravih povratnih glagola, već isključivo prijelazne glagole poput *uprljati*, *oprati*, *probuditi*.

Sličnu situaciju nalazimo i kod glagola koji znače nanošenje ozljede ili samoubojstvo:

240) *Kaleczył się boleśnie i nieudolnie [...].*

Ranjavao se bolno i neuspješno [...].

241) [...] *który ranił się nożem w uda, aby nie zasnąć podczas medytacji.*

[...] koji *se ranio* nožem u bedra kako ne bi zaspao za vrijeme meditacije.

242) *Mój pierwszy mąż **zabił się** strzałem z pistoletu.*

Moj prvi muž **ubio se** pucnjem iz pištolja.

Kao i u gore navedenim glagolima, radi se o voljnoj radnji kojom je objekt u velikoj mjeri zahvaćen.

To se čini i jednim od razloga zbog kojeg se i u analizama valentnosti glagol *se* u primjeru *počešati se* smatra dopunom (Samardžija 1986: 131–132). S druge strane pogledamo li glagole poput *bojati se* (*reflexiva tantum*) ili *buditi se* (nepravi povratni), možemo uočiti da oni ne zadovoljavaju iste kriterije kao pravi povratni. Drugim riječima, mogli bismo istaknuti da su tipični primjeri pravih povratnih glagola u manjem dijelu kriterija ipak višeg stupnja prijelaznosti negoli ostale kategorije povratnih glagola, što ujedno može biti razlogom njihovu problematičnom statusu *se* kao dopune.

243) ***Boisz się** czegoś nowego...*

Bojiš se nečeg novog...

244) *Nawet ptaki **bały się** siedzieć na murach i dachach Pałacu pod Blachą.*

Čak su **se** i ptice **bojale** sjediti na zidovima i krovovima Palače pod Blachom.

245) [...] ***budził się** o szóstej, a najpóźniej piętnaście po szóstej.*

[...] **budio se** u šest, a najkasnije petnaest poslije šest.

246) *Pił, **budził się** nieprzytomny, zasypiał, żeby zapomnieć, że żyje.*

Pio, **budio se** bunovan, tonuo u san kako bi zaboravio da živi.

Između odabranih glagola za analizu, sedamdeset dva (72) smo prepoznali kao prave povratne glagole. To su sljedeći glagoli:

bronąć się – brani se
cenić się – cijeniti se
chwalić się – hvaliti se
czesać się – češljati se
czwicić się – vježbati
czyścić się – čistiti se
drapnąć się / drapać się – grepsiti se; tući se
edukować się KSIĄŻK. – educirati se
emancypować się KSIĄŻK. – emancipirati se
ewakuować się – evakuirati se
farbować się – bojiti se, farbati se
frustrować się KSIĄŻK. – frustrirati se
golić się – brijati se
irytować się KSIĄŻK. – iritirati se
kaleczyć się – ranjavati se
kąpać się – kupati se
karać się – kažnjavati se
karmić się – hraniti se
kiwać się / kiwnąć się – nagnjati se; njihati se
klepnąć się / klepać się – pljesnuti se, udariti se
kontrolować się – kontrolirati se
kręcić się – vrtjeti se
liznąć się / lizać się – liznuti se / lizati se

masować się – masirati se
maznąć się – mazać się
mianować się KSIĄŻK. – nazivati se, imenovati se
mierzyć się – mjeriti se
myć się – prати se
nagrać się / nagrywać się – nasvirati se; naplesati se; snimiti se
obejrzeć się – okrenuti se, osvrnuti se
obmacać się / obmacywać się – opipa(va)ti se
obmyć się / obmywać się – poprati se
obnażyć się / obnażać się KSIĄŻK. – obnaživati se, svlačiti se
obrócić się / obracać się – okretati se
obronić się – obraniti se
obsłużyć się / obsługiwać się – posluživati se (sam)
obstrzyc się / obstrzygać się POT. = ostrzyc się – ośišati se
odgiąć się / odginać się – nakriviti se, nagnuti se
oglądać się – gledati samoga sebe
ogolić się – obrijati se
osuszyć się / osuszać się – osušiti se
pchnąć się / pchać się – udariti se
pilnować się – čuvati se, brinuti se za se(be)
pobrudzić się – uprljati se, zaprljati se
poczesać się / poczesywać się POT. – počešljati se

podciągnąć się / podciągać się – podići se / podizati se
podgolić się / podgalać się POT. – malo se obrijati
podnieść się / podnosić się – dići se / dizati se
podpalić się / podpalać się – zapaliti se
pogłaskać się – pogladiti se
pokazać się / pokazywać się – pokazati se, ukazati se
przebić się / przebijać się – probosti se, probiti se; proći
przedstawić się / przedstawiać się – predstaviti se
ranić się – raniti se
rzucić się / rzucać się – baciti se / bacati se
skaleczyć się – raniti se, porezati se
skryć się / skrywać się – s(a)kriti se / s(a)krivati se
truć się – trovati se
ubrać się / ubierać się – oblačiti se, odijevati se
uchronić się KSIĄŻK. – zaštititi se
ważyć się – vagati se
widzieć się – vidjeti se
wygolić się / wygalać się – izbrijati se, obrijati se
zabić się / zabijać się – ubiti se
zabłocić się – zablaiti se
zabrudzić się – zaprljati se

Ako pogledamo izabrane glagole, vidimo da dio njih prema Wilczewskoj (1966) pripada najreprezentativnijoj podskupini neposredno povratnih glagola⁵⁹, onima koji označuju aktivnost usmjerenu na površinu vlastita tijela.

Pretragom u korpusu istražili smo za koliko od navedenih pravih povratnih glagola postoji potvrda njihova oblika sa *siebie* umjesto sa *się*. Pokazalo se da su trideset tri (33) glagola od navedena sedamdeset dva (72) potvrđena s naglašenim oblikom povratne oznake. To ne

⁵⁹ Poljski termin – *czasowniki bezpośrednio zwrotne*.

znači da ostali ne pripadaju pravim povratnim glagolima, jer kako navodi Wilczewska (ibid.: 29), njihovo je unutarnje gramatičko obilježje „**teoretska mogućnost** zamjene povratnog glagola odgovarajućim aktivnim glagolom s bližim objektom u obliku forme *siebie*, često u svezama *sam* ili *samego siebie*” [istaknuo M. H.]. Tako i Nagórko (2012: 152) smatra da spomenuti test ne daje uvijek uvjerljive rezultate zbog toga što ne zvuče svi primjeri prirodno (polj. z punktu widzenia naturalności): ?*skaleczyć siebie* (raniti sebe, porezati sebe), ?*utopić siebie* (utopiti sebe) (ibid.).

Primjeri su pokazali da se naglašeni oblik *siebie* kod povratnih glagola koristi u obilježenim situacijama, dakle iz pragmatičkih razloga. Takav je slučaj pri naglašavanju, isticanju subjekta, što vidimo iz sljedećih rečenica:

247) *W moim odczuciu aktorem może zostać człowiek, który nie **ceni siebie** [...].*

Prema mom mišljenju glumcem može postati samo čovjek koji ne **cijeni sebe** [...].

248) [...] *w którym autor **chwali siebie** jako lojalnego płatnika podatków [...].*

[...] u kojem autor **hvali sebe** kao lojalnoga platišu poreza [...].

249) *Chcę **obejrzeć siebie** w telewizji, niech pani będzie cicho!*

Želim **vidjeti sebe** na televiziji, budite tiho, gospođo!

Pri tom isticanju često se radi o rečenicama u kojima nastupaju dva ili više sudionika:

250) *Będę **bronit siebie** i swoich znajomych.*

Branit ću **sebe** i svoje poznanike.

251) *Ma zwyczaj **karać siebie** oraz innych za wyimaginowane wykroczenia.*

Ima običaj **kažnjavaťi sebe** i druge za izmišljene prijestupe.

252) *Dawniej **karmił siebie** i dziecko serialami [...].*

Ranije je **hranio sebe** i dijete serijama [...].

253) *Żołądek przrósł mi do serca, klepię siebie i biedę*⁶⁰ po plecach.

Želudac mi se zalijepio za srce, **tapšam sebe* i siromaštvo po leđima.

S druge strane neki autori dovode u pitanje ekvivalenciju nenaglašenog *se sa sebe*, što dodatno usložnjava sintaktičku, semantičku i pragmatičku analizu. Tako Anna Wierzbicka (ibid., prema Wierzbicka 2006: 448) smatra kako se *się* (za razliku od *siebie*) ne može tretirati kao objekt, nego kao partikula koja mijenja prijelazni glagol u neprijelazni. Wierzbicka navodi da se upotrebom *się* daje do znanja da govornik ima na umu samo jednog sudionika događaja, koji je izražen subjektom rečenice. U povratnim je oblicima prototipan subjekt čovjek, dok su to kod prijelaznih glagola čovjek i neživi entitet.

Kao što smo vidjeli, sintaktički gledano, neki se pravi povratni glagoli u određenim slučajevima mogu gledati kao prijelazni, tj. sam se subjekt može gledati kao objekt koji vrši radnju na samome sebi. To nam pokazuje važnost semantičkog pristupa u analizi povratnosti, odnosno da je nemoguće isključiti semantičku razinu i osloniti se samo na sintaktičku. Za ustroj rečenice i glagola kao njezina središta od važnosti su i semantičke uloge, izvorno vezane uz dubinsku semantičku strukturu rečenice i sudionika nekog događaja / radnje te načina na koje se oni morfosintaktički analiziraju u rečenici (prvi put istaknuto u radovima Charlesa Fillmorea (1968, 1977)). Neke su uloge (agens) tipično vezane uz sintaktičku funkciju subjekta, dok su druge (npr. pacijens) tipično vezane uz funkciju objekta ili druge dopune glagola. Stoga vidimo da nam one mogu biti važne u raspravi o semantičkoj povratnosti glagola. Semantičkim je ili tematskim ulogama dio svoga rada posvetila I. Oraić Rabušić (2018: 51–63). Autorica je prihvatila razlikovanje Teme i trpitelja (Pacijens⁶¹) prema J. I. Saeedu (2009) gdje je uloga Pacijensa ta da je glagolskoj radnji podvrgnut najčešće tako da se on njome i mijenja, a Tema je argument koji ostaje nepromijenjen radnjom, ali njome biva pomaknut, tj. mijenja mu se položaj (Oraić Rabušić 2018: 61). Pišući o agentivnosti, Zofia Zaron (2009: 89–98) analizira pojam Agensa koji je prema njoj „vršitelj radnje, odnosno djelatno biće koje dolazi uz prijelazni glagol⁶²” (ibid., prema Urbańczyk i Kucała 1999) te kritizira jednostavnost i nejasnost te definicije. Autorica navodi četiri gledišta za definiranje pojma Agensa koja nalazimo u

⁶⁰ *Klepać biedę* frazem je u značenju ‘biti siromašan’, dok bi se ta sintagma doslovno mogla prevesti kao ‘tapšati siromaštvo’.

⁶¹ Nagórk (2012: 210) navodi da Pacijens ima pasivnu ulogu; javlja se u strukturama motiviranim kroz semantičke glagole s najmanje dva elementa čije značenje obuhvaća pojam aktivnog subjekta i pasivnog predmeta (ili posljedice) radnje.

⁶² *Sprawca czynności, względnie istota działająca występująca przy czasowniku przechodnim.*

semantičko-sintaktičkim opisima: 1) onaj tko što radi i zna da to radi [ili: je to napravio], 2) onaj tko što s čim radi (neovisno je li svjestan da što radi), 3) onaj tko zna što o čemu i 4) onaj [živo biće] tko je aktivan (djelatan⁶³) fizički ili umno (ibid.: 97–98). Sama se ne odlučuje za neko od njih, ali smatra da se ipak treba jasno odabrati jedno. Ne ulazeći u raspravu o pojmu Agensa, mi ćemo se voditi navedenom jednostavnom definicijom prema kojoj je agens vršitelj radnje. Razmotrit ćemo kako odabrani pravi povratni glagoli poljskoga jezika u usporedbi s hrvatskim ostvaruju svoje semantičke uloge.

Odnos Agens – Pacijens podrazumijeva zahvaćenost „objekta” radnjom, čime se podrazumijeva da je Agens živo biće koje izvršava (na sebi) voljnu / namjernu radnju. Pretpostavit ćemo da će povratna oznaka *się / se* biti bliže pravom objektu kod glagola koji pokazuju svojstva bliža prototipnoj prijelaznosti.

Sljedeći bi glagoli stoga odgovarali odnosu Agens – Pacijens:

czesać się – češljati se; *drapnąć się / drapać się* – počesati se, zagrepsti se / češati se / grepsti se; *farbować się* – bojiti se, farbati se; *golić się* – brijati se; *kaleczyć się* – ranjavati se, rezati se; *karmić się* – hraniti se; *klepnąć się / klepać się* – udariti se / udarati se; *lizać się* – lizati se; *masować się* – masirati se; *maznąć się / mazać się* – mazati se / namazati se malo; *myć się* – prati se; *obmyć się / obmywać się* – isprati se / ispirati se; *obstrzyc się / obstrzygać się* POT. = *ostrzyc się* – ošišati se / šišati se; *oczyścić się / oczyszczać się* – očistiti se / čistiti se; *ogolić się* – obrijati se; *pobrudzić się* – uprljati se; *poczesać się / poczesywać się* POT. – počesljati se / češljati se RAZG.; *podgolić się / podgalać się* POT. – podbrijati se / podbrijavati se RAZG.; *podpalić się / podpalać się* – zapaliti se / zapaljivati se; *pogłaskać się* – pomilovati se, pogladiti se; *przebić się / przebijać się* – probosti se / probijati se; *ranić się* – raniti se; *skaleczyć się* – raniti se, porezati se; *truć się* – trovati se; *ubrać się / ubierać się* – obući se, oblačiti se; *wygolić się / wygalać się* – obrijati se, izbrijati se / izbrijavati se; *zabić się / zabijać się* – ubiti se / ubijati se; *zabłocić się* – zablatiti se; *zabrudzić się* – zaprljati se.

Izabranu grupu glagola možemo smatrati prototipnim primjerima pravih povratnih glagola jer se u njih Pacijens realizira sintaktički, i to u obliku izravnog objekta. Stoga je odnos koreferencije A=O koji navodi Nagórko (2012: 152) temeljna definicija za identifikaciju pravih povratnih glagola. To smo pokazali i temeljnim testom za pravu povratnost, zamjenom nenaglašenog oblika povratne oznake (*się / se*) njezinom naglašenom inačicom (*siebie / sebe*)

⁶³ Czynny.

te ćemo na primjerima iz korpusa istražiti ima li Agens u radnji navedenih glagola ulogu Pacijensa, odnosno „trpi” li radnju izraženu glagolom.

254) *Ja **golę się** przed lustrem.*

Ja **se brijem** pred ogledalom.

255) *Ale **lizać się** po ramieniu w publicznym miejscu?*

Ali **lizati se** po ramenu na javnom mjestu?

256) *[...] że przez cały czas **masowała się** po ramionach [...].*

[...] da **se** cijelo vrijeme **masirala** po ramenima [...].

257) *Bezskutecznie wbijał palce, **raniąc się** do krwi.*

Uzaludno je zabijao prste **ranjavajući se** do krvi.

258) *Kiedys jedna **truła się** gazem, ale ją uratowali, bo weszli przez balkon.*

Jednom **se** jedna **trowała** plinom, ali su ju spasili, jer su ušli kroz balkon.

259) ***Truje się** tymi myślami [...].*

Truje se tim mislima [...].

Odabrani primjeri iz korpusa potvrđuju da se u navedenim glagolima radnja vrši na subjektu, dakle subjekt je zahvaćen radnjom te se on (donekle) uslijed te radnje mijenja: posljedica je brijanja promjena vanjštine, ranjavanje i trovanje uzrokuju ozljedu objekta, dok glagoli *lizać* i *masować* ne ostavljaju vidljive posljedice, ali uslijed njih objekt na sebi ima trag sline, odnosno postaje fizički opušten. Zanimljiv je primjer rečenica 259) u kojoj je glagol *truć się* upotrijebljen u prenesnom značenju te radnja ne ostavlja fizički trag na objektu, ali ga mijenja emocionalno ili psihički. Slično je i s glagolom *zabić się*, s tom razlikom što za radnju povratnog glagola nalazimo samo fizičku posljedicu smrti, dok njegova prijelazna nesvršena varijanta (*zabijać*) može nositi i značenje *mučenja, gnjavaže*, tj. emocionalnog utjecaja objekta na Agensa.

260) ***Zabił się**, bo nie mógł tego znieść!*

Ubio se jer to nije mogao podnijeti!

261) [...] *gdy nagle poczuł, że **zabija go** rutyna, usiadł w domu na wsi i tak siedział.*

[...] kada je naglo osjetio da **ga ubija** rutina, sjeo je u kući na selu i tako sjedio.

Klasifikacija povratnih glagola iz mnogih je već navedenih razloga problematična te stoga naglašavamo kako su kategorije fluidne i poneki glagoli mogu ući u različite skupine, ovisno o kontekstu u kojemu su upotrijebljeni. To je očigledno kod uzajamno povratnih glagola, što smo vidjeli pri njihovoj klasifikaciji i analizi. No kod pravih povratnih glagola njihova bi grupa trebala biti zatvorena i jasno odijeljena od drugih, što na sintaktičkoj razini pokazuje izjednačenost subjekta i objekta, a na semantičkoj uloga Pacijensa. Međutim u opisu se semantičkih uloga često ističe i Tema kao uloga koja je često realizirana direktnim objektom, npr. *Mama je odvela dijete u školu.* (dijete je Tema). Razlika Pacijensa i Teme bitna je ne samo za razlikovanje semantičke uloge se, što ističe I. Oraić Rabušić, već i za tumačenje semantičke uloge Agensa. U primjeru *Marko se odvezao u školu.* i *Marko se može tumačiti kao Tema* jer mijenja lokaciju pa bismo za podskupinu pravih povratnih glagola mogli govoriti o jednakosti Teme i objekta, a ne o jednakosti Agensa i objekta. Dakle T=O (za razliku od A=O).

Na sljedećim ćemo primjerima pokazati može li objekt u konstrukcijama s pravim povratnim glagolima imati ulogu Teme.

bronąć się – braniti se; *cenić się* – cijeniti se; *chwalić się* – hvaliti se; *ćwiczyć się* – vježbati; *czyścić się* – čistiti se; *edukować się* KSIĄŻK. – educirati se KNJIŻ.; *emancypować się* KSIĄŻK. – emancipirati se KNJIŻ.; *ewakuować się* – evakuirati se; *nagrać się / nagrywać się* – nasvirati se, naplesati se; *irytować się* KSIĄŻK. – iritirati se KNJIŻ.; *karać się* – kažnjavati se; *karmić się* – hraniti se; *kiwać się / kiwnąć się* – naginjati se / nagnuti se; *kontrolować się* – kontrolirati se; *kręcić się* – vrtjeti se, vrpeljati se, vrzmati se; *mierzyć się* – mjeriti se, odmjeravati se, boriti se; *obejrzeć się* – osvrnuti se; *obmacać się / obmacywać się* – opipati se / opipavati se; *obnażyć się / obnażać się* KSIĄŻK. – obnažiti se / obnaživati se; *obrócić się / obracać się* – okrenuti se / okretati se; *obronić się* – obraniti se; *obsłużyć się / obsługiwać się* – poslužiti se / posluživati se; *odgiąć się / odginać się* – nagnuti se / naginjati se; *ogłądać się* – osvrtati se, okretati se; *osuszyć się / osuszać się* – osušiti se / isušivati se; *pilnować się* – čuvati se; *podnieść się / podnosić się* – podići se / podizati se; *pokazać się / pokazywać się* – pokazati se / pokazivati se; *przedstawiać się* – predstaviti se; *rzucać się* – bacati se; *skryć się / skrywać się* – sakriti se / sakrivati se; *ubrać się / ubierać się* – obući se / oblačiti se; *uchronić się* KSIĄŻK. – sačuvati se;

ważyc się – *vagati se*; *widzieć się* – *vidjeti se*; *zabłocić się* – *zablatiti se*; *zabrudzić się* – *zaprljati se*.

Za razliku od Pacijensa kojega radnja mijenja, Tema nakon radnje ostaje nepromijenjena, ali promijenjenog položaja te su stoga za tu semantičku ulogu važni glagoli kretanja.

262) Profesor **kiwał się** w fotelu do przodu i do tyłu.

Profesor **se njihao** u fotelji naprijed i nazad.

263) Paterowi, który **kręcił się** tam bez celu [...].

Pateru koji **se** tamo **vrzmao** bez cilja [...].

264) Staje przed lustrem, **obraca się**, czasu jest mało [...].

Staje pred ogledalo, **okreće se**, vremena je malo [...].

265) Ale **podniósł się** z ławki i usiadł w konfesjonale, który stał tuż obok.

Ali **podigao se** s klupe i sjeo u ispovjedaonicu koja je stajala odmah pokraj.

266) Karol **rzuca się** w kierunku Kingi.

Karol **se baca** prema Kingi.

Navedeni primjeri tipični su glagoli kretanja te na njima izvršena radnja ne unosi promjenu, nego se mijenja samo njihova pozicija. Kao glagol koji svrstavamo u istu skupinu, no sa značenjskom razlikom, ističemo *ewakuować się*, koji podrazumijeva kretanje, ali mu to nije temeljno značenje. Sama evakuacija mora biti izvršena kretanjem, ali osnovno je značenje izbjegavanje opasnosti (te uslijed toga nužno kretanje).

267) [...] miejscowi **ewakuowali się** z pól.

[...] mještani su **se evakuirali** s polja.

Unutar grupe pravih povratnih glagola čiji objekt ima značenje Teme nalazimo i one koji ne znače promjenu položaja.

268) Robert **bronil się** w tej rozmowie niczym ostatni rycerz [...].

Robert **se branio** u tom razgovoru kao posljednji vitez [...].

269) **Ceniła się** bardzo [...].

Jako **se cijenila** [...] / Jako je **sebe cijenila** [...].

270) Pierwszy raz **kapala się** w tak ciepłym morzu.

Prvi **se** put **kupala** u tako toplom moru.

271) Salomea **kontrowala się** dlatego, że nie chciała [...].

Salomea **se kontrolirala** zato što nije htjela [...].

272) W swoim pokoju w sanatorium miał łazienkową wagę, na której **ważył się** rano i wieczorem.

U svojoj sobi u toplicama imao je kupaonsku vagu na kojoj **se vagao** ujutro i uvečer.

S obzirom na dosad opisane kategorije povratnih glagola, *reflexiva tantum* i uzajamno povratne, mogli bismo kao definicije za tri kategorije ponuditi i sljedeću shemu.

Reflexiva tantum glagol + se (vršitelj ≠ dopuna), *Jan boi się wilka.* (*Jan se boji vuka.*)

Uzajamno povratni glagol + se (vršitelj + vršitelj; Agens i Su-agens), *Jan i Kuba się biją.*
(*Jan i Kuba se tuku.*)

Pravi povratni glagol + se (vršitelj = trpitelj; A=O; T=O) *Jan się goli.* (*Jan se brije.*);
Kuba się waże. (*Kuba se waże.*)

Navedenu shemu nam još preostaje nadopuniti kategorijom nepravih povratnih glagola 1, koja će se ponašati različito od prije navedenih opisa:

Nepravi povratni 1 glagol + se (vršitelj / doživljač ≠ dopuna; dopuna X / 0).

4.5. Nepravi povratni glagoli

Skupina nepravih povratnih glagola za svoje glavno obilježje ima nemogućnost zamjene *se / się* sa *sebe / siebie*, ali ima mogućnost da se *se / się* zamijeni izravnim objektom. To su dakle glagoli koji mogu biti i povratni i prijelazni (pod uvjetom da smatramo kako se radi o istome glagolu koji u jednom slučaju uza se ima izravni objekt, a u drugom povratnu oznaku). Pod prijelaznošću smatramo da mogu biti prijelazni u punom smislu riječi, a ne kao pravi povratni glagoli koji se nalaze na granici između prijelaznosti i povratnosti (jer se u njih nenaglašeni oblik povratne oznake može zamijeniti naglašenim), što smo opisali u prethodnom poglavlju (npr. *czesać się; on się czesze / cesać (samego) siebie // češljati se; on se češlja / češljati (samoga) sebe*).

Naziv nepravi povratni glagoli preuzeli smo od Babić et al. (1991), gdje nalazimo da se u tu skupinu uvrštavaju glagoli s gore navedenim obilježjima. Isti termin nalazimo i u gramatici Barić et al. (2005), s tom razlikom što njezini autori nepravim povratnim glagolima nazivaju sve one koji imaju povratnu zamjenicu *se*, a nisu pravi povratni ni uzajamno povratni. Kao što se može uočiti u Barić et al. (ibid.), tendencija je da se nepravi povratni glagoli definiraju negativno u odnosu na druge kategorije, kao „ostatak” koji ne pripada drugim, nedvosmislenije definiranim kategorijama. Razlog tome, kao što ćemo vidjeti u sljedećem poglavlju, možemo pronaći u bliskoj svezi povratnosti kao rečenične i leksičke kategorije. Ipak, u pregledu glagola poljskog i hrvatskog jezika primijetili smo da ta grupa unutar sebe sadrži jednu bitnu razliku: neki od glagola ne mijenjaju svoje temeljno značenje neovisno pojavljuju li se u svom povratnom ili u prijelaznom obliku, dok drugi u dvama oblicima imaju različita značenja.

Tako primjerice glagol *budzić się / buditi se* nosi isto temeljno značenje ‘buđenja, prekida sna’ i kada dolazi s povratnom oznakom *se / się*, i kada dolazi s izravnim objektom:

273) *Budził się wtedy zlany potem i nie mógł zasnąć do bladego świtu.* (NKJP)

Budio se tada obliven znojem i nije mogao zaspati do rane zore.

274) [...] *a potem czuleś takie martwiące poruszenia regularne, wstrząsiki niewiadomego pochodzenia, budziłeś Bronkę i pytałeś, co to [...].* (NKJP)

[...] a zatim si osjetio uznemirujuća pravilna gibanja, laganu trešnju nepoznatog podrijetla, *budio* si *Bronku* i pitao što je to [...].

275) *Bez obzira na vrijeme, najljepše je buditi se uz tebe...* (hrWaC)

276) *Evo za koji tren ću **buditi** svoje **pospance**, svoje web župljane ‘nedjeljnom budilicom’.* (hrWaC)

S druge strane u oba jezika nalazimo glagole čije je temeljno značenje različito kada se odnosi na subjekt radnje od onoga kada se odnosi na izravni objekt. Kao primjer ponavljamo glagole iz poglavlja Testovi, poljski *popisać*, *popisać się* i hrvatski *iskazati*, *iskazati se*. Uočavamo da glagol *popisać* nosi značenje ‘napisati puno tekstova, pisati kroz određeno vrijeme’, a glagol *popisać się* ‘iskazati se, pohvaliti se, praviti se važan’. Glagol *iskazati* znači ‘izreći što, pokazati osjećaje’, a glagol *iskazati se* znači ‘istaknuti svoje vještine u čemu’.

277) *Komisarz swoje zrobił, **popisał**, pojechał...*

Komesar je svoje napravio, **popisao** (**napravio popis**), otišao...

278) *Nie **popisala się** policja.*

Policija **se** nije **iskazala**.

Istaknuti nam primjeri ukazuju na razliku između glagola *budzić* / *budzić się* // *buditi* / *buditi se* i glagola *popisać* / *popisać się* // *iskazati* / *iskazati se*. Potonji glagoli, osim sintaktičke razlike, kada se objekt u akuzativu zamijeni povratnom oznakom, zadobivaju i bitnu značenjsku razliku, što nas navodi da bismo ih trebali smatrati različitim glagolima, dakle različitim leksikografskim jedinicama (o čemu više u poglavlju o nepravim povratnim glagolima 2), npr.:

279) *Bio je to eksperiment pomoću kojeg je želio **iskazati** empatiju prema ženama.*

280) *Sada **se** moraju **iskazati**.*

Razvidno je iz primjera 279) da se glagol *iskazati empatiju* u značenju izražavanja osjećaja razlikuje od glagola *iskazati se* u značenju ‘pokazati svoje kvalitete’. Prva skupina glagola, unatoč sintaktičkoj razlici koju povlači zamjena objekta povratnom oznakom (i obratno), ne mijenja u velikoj mjeri značenje samoga glagola, tj. ne mijenja njegovo temeljno značenje. Tako *buditi se* i *buditi (koga)* znači promjenu stanja iz sna na javu, što nam pokazuju primjeri 275) i 276): *buditi se* i *buditi pospance* ima isti ishod.

Iz navedenih smo razloga skupinu nepravih povratnih glagola podijelili na dvije grupe. Prva su nepravni povratni glagoli 1, u kojima ne dolazi do velikog značenjskog pomaka, a druga nepravni povratni glagoli 2, u kojima se s promjenom objekta u povratnu oznaku značenje mijenja. Kao podvrstu nepravih povratnih glagola mogli bismo uvrstiti i skupinu povratnih zalihosnih (redundantnih) glagola, kao što to čini Belaj (2001: 5–6), no njih ostavljamo kao zasebnu glagolsku grupu upravo zbog temeljnog obilježja da se radi o istim glagolima s istim značenjskim obilježjima i istim sintaktičkim obilježjima (dopuna), neovisno dolaze li s povratnom oznakom ili bez nje (npr. *świecić / świecić się // svijetliti / svijetliti se*) čija se radnja odnosi na subjekt u oba svoja oblika. Tu ćemo skupinu u poglavlju 9 opisati kao zalihosne (redundantne) glagole u užem smislu.

Kod ove nam se vrste glagola, posebno kod skupine nepravni povratni glagoli 2, kao važno nameće pitanje njihova leksikografskog statusa. S obzirom na razlike koje postoje između prijelaznog i povratnog oblika navedenih glagola, nameće se pitanje treba li ih tretirati kao zasebne leksičke jedinice te ih kao takve uvrstiti u rječnike ili uvrstiti samo prijelazni oblik, a njegovu povratnu „izvedenicu” obraditi kao jedno od mogućih značenja, o čemu piše i Šojat (2008: 194–201). Šojat (ibid.) navodi da u hrvatskoj leksikografskoj praksi ne nalazimo jednoznačna rješenja te ističe primjer *Rječnika hrvatskoga jezika* (2000) urednika J. Šonje i *Hrvatskog čestotnog rječnika* (1999) M. Moguša i suradnika. U *Rječniku hrvatskoga jezika* nerefleksivni se glagol nalazi kao glavna natuknica, a refleksivni kao podvarijanta u okviru natuknice (npr. *hraniti* kao natuknica, a *hraniti se* kao podvarijanta u okviru natuknice). S druge strane u *Hrvatskom čestotnom rječniku* prijelazne su i povratne varijante glagola zasebno obrađene kao samostalne natuknice (npr. *voziti* i *voziti se*, *voljeti* i *voljeti se*). Šojat (2008) zagovara odvojeno pisanje prijelaznog i povratnog glagola, posebice utemeljeno i na razlici u sintaktičkim i semantičkim valencijama nepovratnih i povratnih glagola, što opravdava primjerom rečenične uporabe glagola *naljutiti* i *naljutiti se*:

„Naljutio sam se kad sam to čuo. → naljutiti se

Naljutilo me to što sam čuo. → naljutiti mene

Naljutio sam sebe namjerno, kako bih imao što uvjerljivije lice za tjeranje djece na spavanje. → naljutiti se” (ibid.: 200).

Ključno je pitanje, koje se tiče nepravih povratnih glagola, po čemu se oni razlikuju od pravih povratnih na sintaktičkoj i na semantičkoj razini. Razlika je na sintaktičkoj razini, kao što smo već naveli, u tome što, iako obje skupine glagola mogu imati izravan objekt, on kod nepravih povratnih ne može biti naglašeni oblik povratne zamjenice, dakle *siebie / sebe*. Ta

činjenica na semantičkoj razini unosi razliku da kod nepravih povratnih Agens ne može biti istovjetan Pacijensu (što je obilježje pravih povratnih glagola). Šojat (2008) ističe i kako je u takvim primjerima riječ o se kao čestici, a ne kao zamjenici (usp. i Oraić Rabušić 2018). Narav oblika se kao čestice, odnosno gramatikalizirane jezične jedinice kojom se može modificirati primarno sintaktička razina valencijskih okvira nekoga glagola, blisko je povezana i s drugim sintaktičkim okruženjima u kojima se služi kao gramatička oznaka neke rečenične preoblike. Drugim riječima, promjena sintaktičkih okvira uz minimalne značenjske promjene dovodi skupinu nepravih povratnih glagola 1 u blisku svezu s pasivom i obezličenim konstrukcijama, u čemu leži problematika njihove nedvosmislene identifikacije i klasifikacije. Na primjerima izabranih glagola poljskog jezika koje smo odredili kao neprave povratne glagole 1, istražiti ćemo njihova sintaktička i semantička obilježja te ih usporediti s odgovarajućim glagolima u hrvatskom jeziku.

4.5.1. Nepravi povratni glagoli 1: problem stanja kao rečenične (sintaktičke) ili glagolske (leksičke) kategorije

Skupina nepravih povratnih glagola, kao što smo istaknuli, odlikuje se obilježjem da dolaze u obliku s povratnom oznakom, kao i bez nje, dakle imaju povratni i prijelazni oblik. Svi su glagoli koje smo ekscerpirali iz rječnika USJP u njemu navedeni kao zasebne leksičke jedinice, što znači da su smatrani posebnim povratnim glagolima (glagoli s povratnom oznakom *się*). Budući da se u gramatikama uz same glagole govori i o „povratnim konstrukcijama”, tj. konstrukcijama⁶⁴ s povratnom oznakom, nameće se pitanje jesu li svi glagoli koje smo odabrali za analizu zasebne leksičke jedinice ili oni dolaze u određenim konstrukcijama kao inačice prijelaznih glagola. To nas pitanje posebno zanima jer smo krenuli od pretpostavke da je moguće izdvojiti povratne glagole u poljskom i hrvatskom jeziku te ih prema njihovim određenim obilježjima podijeliti u skupine. Posebno važnim smatramo istražiti tu problematiku zato što u poljskom jeziku glagole ne nalazimo okupljene u grupe na isti način kao u hrvatskom, već se o njima govori i u okviru tzv. povratnog stanja koje se navodi uz aktiv i pasiv (više o pasivu i bezličnim konstrukcijama v. u Krzek 2011; Nagórko 2012; Moulton 2015). Tako Nagórko (1998: 81) navodi da konstrukcije sa *się* ne moraju uvijek imati povratno značenje,

⁶⁴ U jezikoslovlju se posljednjih desetljeća razvija pristup pod nazivom *konstrukcijska gramatika* u kojem se konstrukcije određuju kao jezični znakovi, jedinstvene cjeline kojih se značenje ne može izvesti iz značenja njihovih dijelova (usp. Goldberg 1995; Katunar 2015). U ovom ćemo radu termin *konstrukcija* upotrebljavati u teorijski neutralnom smislu, podrazumijevajući pod tim gramatičku konstrukciju, tj. određeni tip rečeničnog ustrojstva okupljenog oko povratnog glagola. To je u skladu s gramatičkim opisima hrvatskog i poljskog, gdje se pojam konstrukcije također koristi u neutralnom smislu u opisne svrhe.

kao ni uzajamno, već mogu imati i primjerice bezlično značenje pa se u skladu s time autorica odlučuje kao gramatičnu prihvatiti samo opoziciju *aktiv – pasiv*. Isto tako ističe kako se o kategoriji stanja može govoriti samo onda kada riječca *się* nije pripisana glagolu za stalno (Nagórko 2012: 151).

Stanisław Szober (1933) piše o glagolima poljskog jezika koji se upotrebljavaju u obliku aktivnog i/ili povratnog stanja (*strona czynna bądź zwrotna*) bez značenjske promjene ili s malom promjenom u značenju. Tu raspravu smatramo važnom jer nam govori o načinu na koji može doći do stvaranja nepravih povratnih glagola 1, kao i o pojmu stanja koje će biti od važnosti za izdvajanje tipičnih primjera nepravih povratnih glagola 1. Autor navodi glagole poput *śpieszyć – śpieszyć się* (*žuriti – žuriti se*), *prosić – prosić się* (*moliti – moliti se komu, preklinjati, kumiti*), *śluchać – śluchać się* (*slušati – slušati se*) i sl. Objašnjava kako u poljskom postoje tri stanja, aktivno, pasivno i povratno, pri čemu u većini slučajeva postoji istovjetnost između glagolskog stanja i odgovarajućeg glagolskog oblika. Kao slučajeve koji od te istovjetnosti odstupaju, navodi spomenute glagole (i neke druge) koji imaju „povratni oblik, ali značenje aktivnog stanja” (ibid.: 8–9). Szober to objašnjava time što je kod povratnog stanja odnos subjekta i predikata obostran, i aktivan i pasivan. Zbog toga se povratno stanje nameće glagolima koji izražavaju neke procese velikoga intenziteta ili unutarnja stanja, organska ili duhovna, a posebno različita osjećajna stanja.

Takvi su glagoli navedeni u primjerima u članku. Neki od njih izražavaju kretanje (*ruch*): *śpieszyć – śpieszyć się* (*žuriti – žuriti se*), *zapadać – zapadać się* (*padati – upadati, rušiti se*), *chwytąć – chwytąć się* (*hvatati – hvatati se*), podražaje i osjetilne glagole: *świecić – świecić się* (*svijetliti – svijetliti se*), *łśnić – łśnić się* (*sjajiti – sjajiti se*), *patrzeć – patrzeć się* (*gledati – pogledavati se, buljiti, piljiti*), *śluchać – śluchać się* (*slušati – slušati se*), osjetilna stanja: *kochać – kochać się* (*voljeti – voljeti se*), *prosić – prosić się* (*moliti – moliti se, preklinjati, kumiti*), *zdumieć – zdumieć się* (*začuditi – začuditi se*), mentalne procese: *znać – znać się* (*znati – znati se, biti stručnjak*), *poznać – poznać się* (*upoznati – upoznati se, znati što raditi*) i voljne činove: *rządzić – rządzić się* (*vladati, upravljati – dirigirati, nametati svoju vlast*) (ibid.: 9).

Stanisław Szober navodi da glagoli ovoga značenjskoga razreda u staroindijskom i starogrčkom imaju oblik *medium*, što odgovara poljskom povratnom obliku (više o mediju v. u Marković 2013; Nagórko 2012; Tabakowska 2003). Zajedničko je grčkom i indijskom obliku s poljskim da imaju trojako značenje: dinamično, povratno i uzajamno (= *medium dynamicum, medium reflexivum, medium reciprocum*) (ibid.). Prvo je značenje povratnog stanja ključno zato što taj oblik poprimaju navedeni glagoli. U nekih je bitno drugo značenje jer određeni glagoli kojima se izražavaju tjelesni pokreti i razna duhovna stanja imaju povijesno utemeljen oblik

povratnog stanja. Dok se danas njihovim povratnim oblikom izražava aktiv, nekada se povratnim oblikom izražavalo povratno stanje, primjerice glagol *kręić się* (*vrtjeti se*) značio je isto što i *kręić siebie* (*vrtjeti sebe*) (kao npr. *kręić koło* (*vrtjeti kotač*) ili što drugo), a glagol *smućić się* (*žalostiti se*) bio je jednak glagolu *smućić siebie* (*žalostiti sebe*) (kao *smućić kogoś* (*žalostiti koga*)). Dakle oni bi prema našoj klasifikaciji u svom nekadašnjem značenju pripadali pravim povratnim glagolima, dok danas ulaze u skupinu nepravih povratnih 1. Autor ovu promjenu objašnjava time što se u osjećaju govornika moment pasivnosti pomaknuo u prvi plan i ti su glagoli počeli označavati stanja i poprimili su karakter aktivnog stanja. Te su značenjske promjene provedene, ali nisu utjecale na promjenu oblika te je ostala nepodudarnost između značenja i oblika, odnosno između povratnosti kao rečenične ili glagolske (leksičke) kategorije.

I u hrvatskim je klasifikacijama problematika povratnosti kao rečenične ili pak glagolske kategorije razvidna. Primjerice Oraić Rabušić (2018) povratnost u hrvatskome jeziku analizira preko dvije temeljne jedinice analize. Prvu čini glagol kao leksičko-sintaktička kategorija, a drugu konstrukcija kao rečenična kategorija. I dok je, vjerujemo, moguće uspostaviti svezu između značenja konstrukcija i samih glagola, u podjelama koje autorica navodi ne daje se uvid u svezu konstrukcijskoga značenja i svojstva glagolske kategorije. *Baciti se* primjerice autorica navodi kao primjer konstrukcija samouzročne radnje (2018: 166–167), tj. konstrukcija u kojima se javljaju glagoli kretanja i glagoli pokreta i micanja s ljudskim vršiteljem. U istu skupinu glagola autorica smješta i glagole koji bi prema našim klasifikacijama pripadali drugim skupinama povratnih glagola, npr. *ispričati se* kao nepravi povratni glagol 2 (na temelju promjene značenja od prijelaznoga *ispričati*), ili pak *boksati se* (koji navodi na uzajamno značenje)⁶⁵.

I sveza između pasiva, kao konstrukcije u kojoj se se tipično ostvaruje, i povratnih glagola nije jednoznačno opisana u hrvatskim gramatikama. Primjerice Barić et al. (2005) ističu kako je pasiv izražen i leksičkim i tvorbenim sredstvima, a u povratnih glagola i zamjenicom *se*, što nas navodi na pitanje u kojim iskazima možemo tvrditi da je riječ o povratnome glagolu posve odvojenom od pasivne konstrukcije, na što autori ne daju odgovor. Primjerice rečenice poput *Dobri su učenici hvaljeni – Dobri se učenici hvale, Njiva je uzorana – Njiva se ore, Kuća je sagrađena – Kuća se gradi* navode kao inačice pasiva (i to, možemo uočiti, prema svršenosti ili nesvršenosti glagolskoga vremena), ali možemo također zamijetiti da postoje i primjeri koji

⁶⁵ Autorica govori o glagolu *baciti se* kao glagolu koji pripada trećoj skupini povratnih glagola, podskupini kojima subjektno mjesto zauzimaju imenice koje označuju i živa bića te uloge vršitelja, Doživljavača i sl., a na objektnome mjestu imenice koje označavaju što živo ili neživo (2018: 84). Kao što je razvidno iz opisa, i semantičke uloge koje se mogu pripisati navedenoj skupini mogu ustvari biti temeljem bitno različitih sintaktičkih okvira glagola (npr. Agens naspram Doživljavač).

se razlikuju od ove pasivne opozicije, poput *Dobri se učenici hvale svojim ocjenama*, tj. koji ne podliježu opreci od aktivne inačice *Nastavnici hvale dobre učenike* jer i sami imaju aktivnu interpretaciju. To je veoma slično Szoberovim zapažanjima o aktivnim interpretacijama nekih poljskih glagola koje smo prethodno spominjali.

Iz navedenoga možemo zaključiti da granica prema kojoj odvajamo povratni glagol kao zaseban leksem naspram glagola u kojeg je se posljedica gramatičkih preoblika ne mora biti čvrsta i da se nepravi povratni glagoli 1, najviše od svih ostalih kategorija povratnih glagola, nalaze na sjecištu leksičkih i gramatičkih kategorija.

Istraživanje odnosa *konstrukcija – glagol* možemo oprimjeriti trima slučajevima koji pokazuju problem nedvosmislenog odvajanja povratnih konstrukcija od povratnih glagola: glagolima *budować / graditi*, *straszyć / plašiti* i *uczyć / učiti*.

Prvi smo glagol odabrali kao tipičan primjer koji se često uzima za preobliku kao pokazatelj promjene stanja. Glagol u aktivnom stanju dolazi u tipičnom okruženju:

S buduje / gradi O.

Agens buduje / gradi Pacijens.

AKTIV: *Pan Tom buduje dom. (Gospodin Tom gradi kuću.)*

PASIV: *Dom jest budowany (przez pana Toma). (Kuća se gradi (od gospodina Toma).)*

Pasiv je od aktiva dobiven zamjenom mjesta S i O. U pasivnom stanju *dom* ostaje subjekt, a *Pan Tom* ostaje objekt koji ne mora biti izrečen.

Ako usporedimo aktiv i tzv. povratno stanje, situacija je sljedeća:

AKTIV: *Pan Tom buduje dom. (Gospodin Tom gradi kuću.)*

TZV. POVRATNO STANJE: *Dom się buduje. Ø (Kuća se gradi. Ø)*

U ovoj je preoblici objekt iz aktivne rečenice (*dom / kuća*) postao subjektom, a subjekt je neizrečen.

Objašnjenje sličnih konstrukcija (s istim glagolom) nalazimo u poljskoj gramatici *Gramatyka współczesnego języka polskiego – Morfologia* (1984: 139–141). Autor kao jedan

funkcionalni tip konstrukcija sa *się*, sa svoja dva podtipa, izdvaja neosobne / bezlične (*nieosobowe*) konstrukcije kao što su:

a) *We wsi buduje się nową szkołę.* (U selu se gradi novu školu.)

b) *Ta szkoła już się buduje osiem lat.* (Ta se škola gradi već osam godina.)

U primjeru a) radi se o neobilježenoj dijatezi: argument koji odgovara objektu radnje (*nową szkołę / novu školu*) zauzima strukturalno-sintaktičku poziciju tipičnu za aktivne rečenice – poziciju objekta u akuzativu (*Robotnicy budują we wsi nową szkołę. Radnici grade u selu novu školu*). Funkcionalna se razlika između te rečenice i rečenice a) ne tiče dijateze, nego iskazivanja (*robotnicy / radnici*) ili neiskazivanja vršitelja radnje (kauzatora).

U rečenici b) situacija je drugačija: argument – objekt radnje prenesen je na strukturalno-sintaktičku poziciju subjekta (*ta szkoła / ta škola*), dakle radi se o neobilježenoj dijatezi, pasivnoj (rečenica b) i rečenica *Ta szkoła jest już budowana przez osiem lat. Ta je škola građena već osam godina.* sinonimne su). I a) i b) pokazuju neodređenost, nepostojanje (izostanak) vršitelja radnje (kauzatora). Tako bezlične konstrukcije tipa *buduje się₁* (u rečenici a) i *buduje się₂* (u rečenici b) s jedne su strane u funkcionalnoj opoziciji prema osobnim aktivnim oblicima (*buduje*) i pasivnim konstrukcijama (*jest budowana*) kao one koje signaliziraju neodređenost vršitelja radnje, a s druge su strane međusobno u funkcionalnoj opoziciji s obzirom na tip dijateze koju reprezentiraju. S obzirom na različite sintaktičke osobitosti (nedostatak rekcije s nominativom u a) – rekcija s nominativom u b)), različit opseg pojavljivanja (prve su moguće za praktički sve glagolske lekseme, a druge samo za one koji imaju pasivan oblik), oblike *buduje się₁ / gradi se₁* i *buduje się₂ / gradi se₂* treba tretirati kao različite sintaktičke konstrukcije: aktivna bezlična *buduje się₁ / gradi se₁*, pasivna bezlična *buduje się₂ / gradi se₂*.

	vršitelj (određen / izrečen) (<i>okreśony</i>)	neodređen / neizrečen vršitelj (<i>nieokreśony</i>)
aktiv	(<i>Jan</i>) <i>buduje (szkołę)</i> (<i>Jan</i>) <i>gradi (školę)</i>	(<i>Szkołę</i>) <i>buduje się</i> (<i>Školę</i>) <i>se gradi</i>
pasiv	(<i>Szkoła</i>) <i>jest budowana</i> (<i>przez Jana</i>) (<i>Škola</i>) <i>je građena (od</i> <i>Jana)</i>	(<i>Szkoła</i>) <i>buduje się</i> (<i>Škola</i>) <i>se gradi</i>

Razlika između bezličnih i ličnih konstrukcija temelji se na tome što su bezlične obilježene, funkcionalno specijalizirane: „upotreba bezlične konstrukcije blokira mogućnost iskazivanja vršitelja radnje” (*Gramatyka współczesnego języka polskiego – Morfologia*: 140). Osobne (lične) konstrukcije neobilježene su, dopuštaju mogućnost iskazivanja vršitelja, ali to nije obvezno (*ibid.*).

Dakle vidimo da *Gramatyka współczesnego języka polskiego – Morfologia* (*ibid.*) navedene konstrukcije ne smatra stanjem, iako o njima govori kao o jednom od tipova konstrukcija sa *się* unutar tzv. povratnog stanja.

Kao drugi primjer na kojem ćemo istražiti funkcioniraju li preoblike isto kao u primjeru *budować / graditi*, uzimamo glagol koji pripada drugoj značenjskoj skupini, skupini psiholoških glagola: *straszyć / plašiti*. Taj smo glagol odabrali jer je u hrvatskom jeziku *plašiti se* tipičan primjer nepravog povratnog glagola 1 te će nam preoblike, uz usporedbu dvaju poljskih glagola, pokazati postoje li razlike između poljskoga *straszyć* i hrvatskoga *plašiti*.

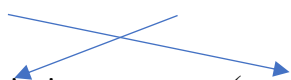
S *straszy* O.

Agens *straszy* Doživljivača.

Za razliku od glagola *budować / graditi*, kod psiholoških je glagola objekt Doživljivač jer se radnja ne vrši na njemu, već on radnju doživljava.

AKTIV: *Jan straszy dzieci. (Jan plaši djecu.)*

PASIV: *Dzieci są straszone (przez Jana.). (Djeca su plašena (od Jana).)*

AKTIV: *Jan straszy dzieci. (Jan plaši djecu.)*

TZV. POVRATNO STANJE: **Dzieci się straszq (Jana). (Djeca se plaše (Jana).)*

281) **Jan się straszy dzieci.*

Jan se plaši djece.

282) **Dzieci się straszq Jana.*

Djeca se plaše Jana.

Razvidno je da glagoli *budować / graditi* i *straszyć / plašiti* imaju zajednička sintaktičko-semantička obilježja. Nijedan od glagola ne dopušta sljedeće rečenice. Takve rečenice se smatraju negramatičnima:

**S_{Nom} straszyć się O_{Gen}.*

(**Dzieci się straszq Jana.*)

S_{Nom} plašiti se O_{Gen}.

(**Djeca se plaše Jana.*)

**S_{Nom} budować się O_{Gen}.*

283) **Dom się buduje pana Toma.*

**S_{Nom} graditi se O_{Gen}.*

284) **Kuća se gradi gospodina Toma.*

Isto tako uočavamo razliku između poljskog glagola *straszyć się* i hrvatskog *plašiti se* u dopuni. Naime hrvatski glagol dopušta dopunu u genitivu:

Jan se plaši djece. (=Jan se boji djece.)

S_{Nom} plašiti se O_{Gen}.

dok poljski ne dopušta:

**Jan się straszy dzieci.* (*Jan se plaši djece.*)

*S_{Nom} *straszyć się* O_{Gen}.

U poljskom je, kao i u hrvatskom, moguća instrumentalna dopuna (objekt u instrumentalu), ali u tom slučaju subjekt ne može biti u nominativu, već u akuzativu:

285) *Jana się straszy dziećmi.*

Jana se plaši djecom.

S_{Ak} *straszyć się* O_{Instr.}

što ima sasvim drugačije značenje u kojem je Janu pripisana uloga Doživljavača, a djeci uloga Sredstva.

Kada bismo saželi razliku između glagola *straszyć się* i *plašiti se*, mogli bismo reći da hrvatski glagol ima dodatni sintaktički okvir u genitivu, odnosno javlja se u gramatičkoj konstrukciji s genitivnom dopunom koja u poljskom nije ovjerena, i to onda kada izlazi izvan klasičnih preoblika stanja, što ukazuje na njegovo postojanje kao povratnog glagola s nezavisnim sintaktičkim okvirom. Vjerojatno je odsutnost takvih okvira u poljskom razlogom što se glagoli straha i ostalih osjećaja smatraju nekim oblicima preobliske stanja. Međutim tome ne mora uvijek biti tako, što će nam pokazati i treći primjer, glagol *uczyć się* / *učiť*.

S *uczy* / *uči* O.

Agens *uczy* / *uči* Tema.

AKTIV: *Anna uczy Kubę matematyki.* (*Ana uči / poučava Kubu matematiki.*)

PASIV: *Matematyka jest uczona (przez Annę).* (*Matematika je poučavana (od Anne).*)

// *Kuba jest uczony (przez Annę).* (*Kuba je poučavan (od Anne).*)

AKTIV: *Anna uczy matematykę.* (*Ana uči / poučava matematiku.*)

TZV. POVRATNO STANJE: *Anna uczy się matematyki.* (**Anna se uči matematiki.*)

Kao što se može vidjeti iz primjera, glagoli *uczyć* i *uczyć się* razlikuju se po tome što ne dopuštaju čitanje iz obrnutih perspektiva (kao što je to slučaj s preoblikama aktiva u pasiv). Tome je tako zato što se ne radi o istim radnjama učenja ili poučavanja, iako je značenjska razlika minimalna: *uczyć* = poučavati, tj. učiti drugoga, a *uczyć się* = učiti gradivo samoga sebe.

Ovime smo ukazali na razliku između glagola *budować (się)* / *graditi (se)*, *straszyć (się)* / *plašiti (se)*, *uczyć (się)* / *učiti (se)*. Preoblike u pasiv i u tzv. povratno stanje, odnosno obezličenu konstrukciju, pokazale su nam sljedeće (za hrvatski):

1. Glagol *graditi* u pasivu⁶⁶ postaje konstrukcija *je građen(a)*;
2. Glagol *graditi* u povratnoj konstrukciji postaje konstrukcija *se gradi*;
3. Glagol *plašiti* u pasivu postaje konstrukcija *su plašena*;
4. Glagol *plašiti* u povratnoj konstrukciji postaje konstrukcija *se plaše*;
5. Glagol *plašiti se* omogućuje rečenicu: S_{Nom} *plašiti se* O_{Gen}. (*Djeca se plaše Jana.*), dok glagol *graditi* to ne dopušta: *S_{Nom} *graditi se* O_{Gen}. (**Kuća se gradi gospodina Toma.*). Glagol *učiti se* dopušta rečenicu S_{Nom} *učiti se* O_{Dat}. (*Anna se uči matematici.*);
6. Glagol *učiti* pokazuje minimalnu stilističku razliku između *učiti* i *učiti se*, što ne smatramo bitnim za raspravu o preoblikama, ali i jedno i drugo čitanje možemo smatrati aktivom.

Poljski glagol *budować* / *budować się* u preoblikama pokazuje sljedeću situaciju:

1. Glagol *budować* u pasivu⁶⁷ postaje konstrukcija *jest budowany*;
2. Glagol *budować* u povratnoj konstrukciji postaje konstrukcija *buduje się*;
3. Glagol *straszyć* u pasivu postaje konstrukcija *są straszone*;
4. Glagol *straszyć* u povratnoj konstrukciji postaje konstrukcija *się straszą*;
5. Glagol *straszyć się* ne omogućuje rečenicu: S_{Nom} *straszyć się* O_{Gen}. (**Dzieci się straszą Jana.*), isto kao i glagol *graditi*: *S_{Nom} *graditi se* O_{Gen}. (**Kuća se gradi gospodina Toma.*);
6. Glagol *uczyć się* ne označava povratno stanje, već cijela rečenica i dalje ima interpretaciju aktiva: *Anna uczy się matematyki.* (**Anna se uči matematici.*), zapravo je *Anna uči matematiku.* (ili dij. *Anna se uči matematici.*).

⁶⁶ Navodimo oblike glagola u pasivu i obezličenim konstrukcijama gore navedenih primjera rečenica.

⁶⁷ Navodimo oblike glagola u pasivu i obezličenim konstrukcijama gore navedenih primjera rečenica.

Odabrali smo navedene glagole jer pokazuju ono što bismo mogli nazvati problemom nedvosmislenog određivanja tzv. povratnog stanja. To je posebno jasno u primjeru *uczyć się / učiti (se)*, gdje rečenica i dalje nosi aktivnu interpretaciju, iako je riječ o alternaciji s nepovratnim glagolom. Iz tog razloga neki istraživači (Wiemer 2007: 521) ističu da povratna zamjenica u poljskom ne služi kao oznaka pravoga pasiva, već da je riječ o značenjima nalik pasivu (engl. *passive-like meanings*). Dodatno, Wiemer (ibid.) ističe kako se ta značenja nalik pasivu često preklapaju i s antikauzativom (*Spodnie się piorą. – Hlače se peru.*, usporedi i konstrukcije neuzročne radnje u Oraić Rabušić 2018) ili pak s događajima koji su se dogodili protiv volje ili bez voljne kontrole Agensa (*Rozlało mi się mleko. – Razlilo (prolilo) mi se mlijeko.*). Dodamo li tome druge primjere antikauzativa koje Wiemer (ibid.) navodi, poput *Mala siostra uspokoiła się. – Mala sestra se umirila.*, uviđamo da se nepravi povratni glagoli 1 mogu promatrati kao kategorija koja se okuplja oko glagola sa značenjem stanja što se često odvijaju bez volje vršitelja ili Doživljavača. Manji broj njih, npr. *uczyć się*, možemo smatrati i glagolima aktivnosti ili radnje.

Uz navedene primjere preoblika, smatramo da je bitno istaknuti i dodatni kriterij za uvrštavanje određenih glagola (ponajprije stanja) u kategoriju nepravi povratni glagoli 1, a to je njihova čestotnost u jezičnoj uporabi. Tako treba napomenuti da je glagol *straszyć się* u rječniku USJP (2013) naveden samo u uzajamno povratnom značenju, s primjerom *Chłopcy straszili się wzajemnie. (Dječaci su se plašili međusobno. / Dječaci su plašili jedan drugoga.)*, dok WSJP navodi samo njegov prijelazni oblik *straszyć*. Glagol smo ipak uvrstili u skupinu nepravih povratnih glagola 1 zato što postoji i kao povratni glagol, dakle s povratnom oznakom *się* i zato što korpus potvrđuje njegovu upotrebu u velikom broju primjera bez uzajamno povratnog značenja.

286) **Straszy się** pacjentów prywatyzacją czy komercjalizacją szpitali [...].

Plaši se pacijente privatizacijom ili komercijalizacijom bolnica [...].

287) Smokami **straszy się** u nas dzieci.

Zmajevima **se** kod nas **plaši** djecu.

288) *Przypomniała sobie, jak w liceum dziewczyny **straszyły się**, że po skrobance można nie mieć więcej dzieci.*

Prisjećala se kako su **se** u gimnaziji djevojke **plašile** da nakon pobačaja možda više neće moći imati djecu.

289) *Jeżeli **straszysz się**, że nie jesteś nic wart, skoro coś ci nie wyjdzie, wówczas podobny jesteś do osoby, która ucieka przed czymś strasznym [...].*

Ako **se plašiš** (se bojiš) da ništa ne vrijediš, ako ti ništa ne uspijeva, onda si sličan osobi koja bježi pred nečim strašnim [...].

Stoga nas ovaj kratak pregled odnosa konstrukcija – glagol navodi na sljedeće zaključke: a) odnos pasivnih, bezličnih i drugih povratnih konstrukcija te povratnih glagola može se promatrati kao kontinuum u kojem neki tipični i učestali glagoli služe kao predstavnici u podjelama povratnih konstrukcija, b) određeni primjeri povratnih konstrukcija sadrže učestale glagole koji se mogu promatrati i kao leksičke i kao gramatičke jedinice proizvedene određenim preoblikama, c) opis nepravih povratnih glagola 1 može se utemeljiti na Szoberovim zapažanjima o stanju kao gramatičkoj, ali i leksičkoj kategoriji. Podsjetimo, Szober (1933) ističe kako je u nekih glagola pasivno stanje pomaknuto u prvi plan, pa se tako može govoriti o glagolima koji nose značenja aktivnoga stanja, što je u skladu s primjerima koje smo prikupili u ovoj kategoriji glagola, a koje ćemo u sljedećem poglavlju pokušati prikazati upravo kao glagole za koje su ključni pojmovi stanja ili pak promjene stanja.

U hrvatskoj se literaturi o povratnosti, kao što smo naveli, susrećemo s terminom *nepravi povratni glagoli*, dok se u poljskoj takav termin ne nalazi. Ključno je obilježje skupine *nepravih povratnih glagola 1* (osim nemogućnosti zamjene *się* / *se* sa *siebie* / *sebe*) funkcioniranje s povratnom oznakom i bez nje, gdje ne dolazi do pomaka u značenju ili do bitne značenjske promjene. Kao primjer istaknuli smo glagole *budzić (się)* / *buditi (se)*. Ova se skupina glagola, koju smo podijelili u dvije podgrupe, definira negativno, što je razvidno iz samog naziva *nepravi povratni glagoli*. Dakle to bi bili oni glagoli koji nisu pravi povratni glagoli (ni uzajamno povratni), odnosno svi oni koji s povratnim glagolima dijele obilježje da uz njih stoji povratna oznaka.

Već smo istaknuli da se pristupi kategoriji povratnosti, pa i povratnim glagolima, u poljskoj jezikoslovnoj literaturi razlikuju od onih hrvatskih po tome što se samoj povratnosti ne pristupa kroz prizmu glagola kao nositelja te kategorije. U tome nalazimo i razlog što se pojam nepravih povratnih glagola ne navodi u poljskoj predmetnoj literaturi. Ipak, Wilczewska (1966) u svojoj detaljnoj podjeli izdvaja skupinu povratnih glagola koji s odgovarajućim aktivnim glagolima ulaze u neregularne sveze. Tu grupu autorica dijeli na dvije podgrupe: a) povratni glagoli koji uvode minimalne značenjsko-stilske razlike prema odgovarajućim aktivnim glagolima i b) odnos aktivnog i povratnog stanja izražava se semantičkim razlikama. U toj bi podjeli skupina a) odgovarala *nepravim povratnim glagolima 1*, a skupina b) *nepravim povratnim glagolima 2*.

Glagole koje ubrajamo u ovu grupu možemo u poljskoj literaturi pronaći objašnjene i određenim gramatičkim svojstvima i/ili okupljene oko određenih značenjskih domena. Tako Nagórko (1998: 180), objašnjavajući različite funkcije povratne oznake *się*, navodi onu tvorbenu u kojoj prepoznaje dvije uloge: prvu, gdje se *się* u derivatnoj operaciji dodaje glagolu i drugu, gdje je derivat oblik bez *się*. Primjer su prve funkcije glagoli intenziteta (*intensiva*) kao npr. *pytać się* (*pitati se*), *prosić się* (*preklinjati*), *wrócić się* (*vratiti se*), a druge „kauzativni glagoli s komponentom ‘uzrokovati’ u svojoj semantičkoj strukturi, usp.: *uspokajać* (*kogo*) ‘powodować, że (*ktoś*) *się* *uspokaja*’ (*umirivati* (*koga*) ‘prouzročiti da *se* (*tko*) *umirio*’, analog. *palić* (*coś*), ‘powodować, że (*coś*) *się* *pali*’ (*paliti* (*što*), ‘prouzročiti da *se* (*što*) *pali*’), *wystraszyć* (*kogo*) ‘spowodować, że (*ktoś*) *się* *wystraszył*’ (*prestrašiti* (*koga*) ‘prouzročiti da *se* (*tko*) *prestrašio*’ i tome slično” (ibid.: 189). Razlika koju Nagórko uvodi pokazuje nam bitno obilježje glagola koje smatramo *nepravima povratnima 1* – kauzativnost kao bitno semantičko obilježje u kojemu se semantičke uloge Agensa i Pacijensa ne ponašaju jednako kao kod *pravih povratnih glagola*, odnosno Agens u ovim slučajevima nije jednak Pacijensu, već ulozi Doživljavača. Kauzativni glagoli kod Nagórko odgovarali bi onomu što smo gore naveli kao antikauzativ, odnosno konstrukciji neuzročne radnje.

Glagoli *straszyć* / *straszyć się* (*wystraszyć* / *wywstraszyć się*) u poljskom jeziku i njihovi hrvatski prijevodni ekvivalenti *plašiti* / *plašiti se* (*prestrašiti* / *prestrašiti se*⁶⁸) pokazuju

⁶⁸ Glagole *plašiti* / *plašiti se* upotrebljavat ćemo kao sinonimne s glagolima *strašiti* / *strašiti se* jer u poljskom kao polazne glagole uzimamo *straszyć* / *straszyć się* koji su ekvivalentni navedenim hrvatskim inačicama.

sintaktička i semantička svojstva tipična za ovu skupinu⁶⁹. U oba jezika glagoli pripadaju domeni osjećaja, preciznije osjećaja straha.

290) *Straszyl go Czerwonym Diabłem.*

Plašili su *ga* Crvenim Vragom.

291) *Pamiętam, że babcia nas nim straszyla, kiedy rozrabialiśmy.*

Baka *nas* je njime *plašila* kada smo bili zločesti.

Navedeni nam primjeri ukazuju na razlike između prijelaznih i povratnih glagola u oba jezika. Glagol *straszyć* traži tipičan izravni objekt (u akuzativu), kao i njegov hrvatski prijevod *plašiti* (*strašiti*). U rečenici 291) *baka* je na sintaktičkoj razini subjekt, a na semantičkoj ona poprima ulogu uzroka (našeg) straha. Oblik *nas* (akuzativ 1. os. mn. osobne zamjenice *my*) objekt je koji doživljava osjećaj straha, čime on poprima ulogu Doživljavača (Raffaelli 2015: 253–256). Njegova se uloga od uloge Pacijensa razlikuje po tome što se radnja ne vrši na njemu, on se tom radnjom ne mijenja, nego se mijenja njegovo (unutarnje) stanje. Dakle subjekt je uzrok radnje, što ističe i Nagórko (1998: 180) pišući o kauzativnim glagolima, a to smo istaknuli kao njihovo važno obilježje. Dakle:

Babcia (baka) = UZROK

Nas (3. os. mn. od *my*) = DOŽIVLJIVAČ

Kao što vidimo, isto tako funkcioniraju i poljski i hrvatski primjeri:

292) *Wystraszył się tych myśli. Prestrašio se tih misli.* (povratna oznaka) – On = subjekt

293) *Grzesiek jest wystraszony. Grzesiek je uplašen.* (imenski, pridjevni predikat) – Grzesiek = subjekt

294) *Marko se uplašio buke.* (povratna oznaka) Marko = subjekt

⁶⁹ Kao što smo već napomenuli, povratni su glagoli fluidna kategorija te njihovo značenje može ovisiti o kontekstu. Tako i kod nepravih povratnih glagola 1 nalazimo primjere koji mogu nositi uzajamno povratno značenje, kao glagol *straszyć się* u rečenici ‘*Straszq się wzajemnie.*’ (hrv. Plaše se uzajamno.).

295) Marko *je uplašen*. (imenski predikat) Marko = subjekt

Povratni nam oblik ukazuje da povratna oznaka na sintaktičkoj razini funkcionira i kao obilježje detranzitivnosti, a na semantičkoj kao obilježje dekauzativnosti, kao u primjerima:

296) [...] *babcia się przestraszyła (nas)*.

[...] baka *se preplašila* nas.

297) *Ludzie mnożyli się, rozłaząc po plamce błękitu [...]*.

Ljudi su *se množili*, razilazeći se po mrljici plavetnila [...].

Po sličnom ključu kao *przestraszyć się – preplašiti se* – funkcioniraju i drugi glagoli kojima se izražavaju osjećaji, npr. *dziwić się – čuditi se; cieszyć się – veseliti se; interesować się – interesirati se; krzywdzić się – kriviti se; martwić się – brinuti se; przerazić się – prestraviti se; przestraszyć się, wystraszyć się – prestrašiti se; ucieszyć się – obradovati se; zabawić się – zabaviti se; denerwować się – živcirati se*.

298) *Każda cieszyła się, gdy robiłaś tatuaż, a potem...*

Svaka *se veselila* kad si radio tetovažu, a zatim...

299) *Dziwię się, że to wiesz.*

Čudim se što to znaš.

300) *Denerwowała się, gdy jej dokuczał.*

Živcirala se kad joj je dosađivao.

Pogledamo li navedene glagole, možemo primijetiti da svi redom pripadaju glagolima osjećaja i dodatno označavaju (većinom) negativne osjećaje kojima se obično može naći jedan jasan vanjski uzrok. Pojam uzroka, kao što smo prikazali u alternaciji sa *straszyć / plašiti*, stoga smatramo ključnim za izmjenu glagolskoga oblika bez povratne oznake *się / se* i s njom jer nalazimo različita kontekstna okruženja koja se smatraju gramatički pravilnima u dva slučaja.

Govoreći o uzročnosti, Croft (1993) ističe tzv. mentalne glagole (glagole emocija, percepcije i mišljenja) kao glagole koji pokazuju specifičan način realizacije subjekta i objekta

s obzirom na semantičke uloge. Naime Croft (ibid.) ističe kako je kanonski oblik uzročnoga lanca onaj koji se izriče prijelaznom rečenicom poput *Marko razbija vazu*. Marko je vršitelj i začetnik radnje ‘razbijanja’, a ono se ostvaruje na vazi, usp. i *Marko plaši djecu*. Neki glagoli u svojem tipičnom kontekstu (bez drugih gramatičkih oznaka ili parafraza) impliciraju takav lanac događaja. S druge strane jezici imaju na raspolaganju različita gramatička sredstva kojima mogu promijeniti interpretaciju takvih glagola. To se odnosi i na raspored semantičkih uloga s obzirom na to jesu li u poziciji subjekta ili objekta. Tako neki jezici, poput ruskog, kada žele Doživljavača staviti na mjesto subjekta, neke glagole moraju posebno označiti ili s „detranzitivizirajućim (refleksivnim) sufiksom -*sja* ili s imenskim predikatom kao *nado* ‘biti potreban, treba’” (ibid.: 57), *on se plaši oluje, on je preplašen zbog oluje*. I u jednom i u drugom slučaju riječ je o stativnim predikatima. Stativni predikati ili stativni glagoli, tj. glagoli stanja, stoga će nam biti ključna osnova po kojoj grupiramo nepravne povratne glagole 1 jer smatramo da je uzročnost (tj. dekauzativizacija) kao sintaktičko-značenjska kategorija ključna za izdvajanje tipičnih predstavnika ove podskupine. Drugim riječima, na poziciji subjekta u *glagol* + *się* / *se* nalazi se osoba ili predmet kojem se neko stanje događa ili koji prolazi neku promjenu stanja. Smatramo važnim napomenuti da su i mnogi glagoli skupine *reflexiva tatum* također glagoli stanja (*bać się – bojati se, kajać się – kajati se, zakochać się – zaljubiti se*), samo što je u tim slučajevima riječ o povratnoj oznaci u potpunosti inkorporiranoj u temeljno značenje glagola. Međutim tumačenje glagola stanja kao jedne od temeljnih skupina glagola koji su u bliskoj svezi s povratnošću, može nam i nastanak oblika *reflexiva tantum* prikazati u novom svjetlu.

Vratimo li se na nepravne povratne glagole 1, možemo istaknuti da zbog iznimne gramatičke uloge koju *się* / *se* ima u takvim primjerima, ne čudi da su nepravni povratni glagoli problematična kategorija u opisu jer se: a) najviše približavaju povratnim konstrukcijama sa *się* / *se* kao gramatičkoj, a ne leksičko-glagolskoj pojavnosti i b) predstavljaju problem s omeđivanjem ove skupine kao glagolske vrste. Međutim smatramo da je bitno o njima govoriti kao o skupini glagola jer su neki predstavnici iznimno učestali i, kao što ćemo pokazati, imaju svojstva zasebnih leksičkih jedinica.

U tom kontekstu zamislivo je da bi govornicima jezika koji nemaju ništa nalik povratnoj oznaci *się* / *se* bilo korisno navesti popise glagola koji pripadaju u sve vrste povratnih glagola, a ne samo učiti ih općenitijim bezličnim konstrukcijama ili govoriti o stanju i dijatezi bez popisa učestalih glagola koji se ponašaju kao zasebne leksičke jedinice.

Druge skupine glagola koje se ne odnose na emocionalna stanja ipak se odnose na postajanje ili promjenu stanja kada dodamo element *se*. Takvi su i primjeri glagola koje redom možemo parafrazirati na različite načine, ponajprije parafrazom ‘postati X’:

odciąć się = stać się odciętym – odvojiti se = postati odvojen; *odłamać się = stać się odłamanym* – odlomiti se = postati odlomljen; *odlepić się = stać się odlepionym* – odlijepiti se = postati odlijepljen; *odmienić się = stać się odmienionym* – mijenjati se = postati promijenjen; *odmłodzić się = stać się młodszym* – pomladiti se = postati mlađim (pomlađenim).

Kod ovih je glagola također bitno uočiti, u svezi s promjenom stanja, da se oni ostvaruju primarno kao svršeni parnjaci s prefiksima, a nesvršene parnjake ostvaruju sufiksima (npr. *odlepiać się – odljepljivati se*) ili glasovnim promjenama u poljskom (npr. *odmładzać się – pomładźivati se*) pa mnogi od njih i svršenosti ukazuju na promjenu stanja kao omeđeni proces. Usporedimo li to s primjerima koje smo imali u pravim povratnim glagolima, gdje je subjekt u ulozi Teme, npr. ‘*podnieść się z krzesła*’ – ‘*podići se sa stolca*’ ili ‘*podnieść się z podłogi*’ – ‘*podići se s poda*’, možemo vidjeti da je riječ o sličnoj kategoriji, ali s razlikom da je u primjeru *podići se* riječ o voljnom pokretanju Teme. I u tome nalazimo razliku između razvrstavanja pravih povratnih glagola s Temom, kojoj se mijenja lokacija, i nepravih povratnih 1, kojima se mijenja stanje u užem smislu (npr. *podnieść się – podići se* – ‘stać się podniesiony’ / ‘postati podignut’).

Kao primjer glagola koji, ovisno o kontekstu, svrstavamo u prave povratne glagole ili u neprave povratne 1 ističemo *garbić się – grbiti se*. U rečenici 301) vidimo voljno pogrbljivanje tijela, dok je u 302) do grbljenja došlo (tijekom dugog vremenskog perioda) neovisno o volji objekta:

301) *Chłopiec przestaje jeść i **garbi się** nad miską.*

Dječak prestaje jesti i **grbi se** (nadvija se) nad zdjelicom.

302) *Wiek sprawił, że gubernator **garbił się** lekko, ale ruchy miał ciagle żwawe.*

Godine su učinile da **se** gubernator **grbio** (pogrbljivao), ali pokrete je još uvijek imao živahne.

Tako neki glagoli kao *grbiti se* dopuštaju dvostruku interpretaciju, ali ne možemo sve slične glagole koji označavaju neko pomicanje smatrati pravima povratnima. Takav je primjer *poravnati se*, usporedi *Poravnala je stolnjak.* / *Stolnjak se poravnao.*

O glagolima stanja (stativnim glagolima) pišu Barić et al. (2005: 223) i definiraju ih kao glagole koji „izriču proces u kojem se ništa ne radi niti se zbiva, nego je taj proces stanje u kojem se netko ili nešto nalazi. Ne postoji nikakav razvoj procesa i može se samo reći koliko je vremena netko (nešto) proveo u danom stanju”. Autori navode da se glagolima stanja izriču: „boje (*bijeliti se, crnjeti se*), postojanje i boravljenje (*biti, boraviti*), mirovanje (*mirovati, šutjeti*), položaj tijela (*čučati, ležati*), fiziološko zbivanje (*disati, boljeti*), stanje svijesti (*bdjeti, spavati*), volje, nužde (*htjeti, morati*)” (ibid.).

Glagoli se stanja unutar sebe kao grupe razlikuju prema različitim obilježjima, što se vidi iz navedene podjele. Ove su podjele značenjske i ne znače nužno da glagoli jedne podskupine imaju istu sintaktičku strukturu. Drugim riječima, ne kažemo da je *się / se* uvijek oznaka glagola stanja, već da je on u toj ulozi kada se dodaje na glagol stanja sa strukturom Subjekt (Uzrok) predikat Objekt (Doživljivač). Postoje i glagoli stanja koji imaju drugačije sintaktičke okvire i čije je stanje često intrinzično vezano uz subjekt. To je primjer *On spava. / On śpi.*⁷⁰ Mi ćemo našu podjelu temeljiti na značenjskim klasama glagola koji označavaju razna stanja. Radi jasnoće predložimo sljedeću podjelu glagola odabranih za analizu:

Promjena temeljnog (intrinzičnog) svojstva ili stanja: *marnować się* – kvariti se, uništavati se; *mieszać się* – miješati se; *mnożyć się* – množiti se, razmnožavati se; *odmienić się* – promijeniti se; *orientować się* – orijentirati se; *oswobodzić się* – osloboditi se; *pogorszyć się* – pogoršati se; *pogubić się* – izgubiti se, pogubiti se; *psuć się* – kvariti se; *robić się* – raditi se, u tijeku je; *rozbić się* – razbiti se; *składać się* – sastojati se, biti sastavljen; *skomplikować się* – zakomplicirati se; *trząść się* – drhtati, tresti se; *trzymać się* – držati se.

U ovoj skupini promjena stanja odnosi se na promjenu nekog temeljnog entiteta neodvojivog svojstva. To je svojstvo vrlo često glagolom naznačena svojevrsna opozicija, npr. ‘funkcionalnost – nefunkcionalnost’ ili ‘sloboda – zatočeništvo’. Takvi bi primjeri bili:

303) *Wszystko działało jak marzenie, tylko akumulator **psuł się** raz po raz.*

Sve je radilo kao urica, samo **se** akumulator **kvario** svaki put.

304) *Oswobodzić się od nich.*

Osloboditi se od njih.

⁷⁰ Usporedi i razlike u optativnoj dativnoj konstrukciji *Chce mi się spać.* (hrv. dosl. **Hoće / želi mi se spavati. / Spava mi se.*) naspram druge interpretacije (dakle subjekt nije Doživljivač) u **Chce mi się straszyć.* / **Plaši mi se.,* **Chce mi się dziwić.* / **Čudi mi se.,* **Chce mi się martwić.* / **Brine mi se.*

Jedna je podskupina ovih glagola ona koja se tiče svojevrsnog fizičkog ili fizikalnog stanja, u koju bismo ubrojili sljedeće glagole:

Fizička i fizikalna stanja: *dławić się* – daviti se, gušiti se; *jąkać się* – mucati; *jątrzyć się* – gnojiti se; *jeżyć się* KSIĄŻK. – kostriješiti se; *obsmażyć się* – zarumenjeti se, zapeći se; *obsuszyć się* – prosušiti se; *piec się* – peći se; *pogarbić się* – pogrbiti se (zgrbiti se, zguriti se); *roztopić się* – rastopiti se.

Stanja u prirodi: *bielić się* – bijeliti se; *chmurzyć się* – oblačiti se; *czerwienić się* – crveniti se, stidjeti se, rumeniti se; *oblodzić się* – zalediti se (pokriti se ledom); *odmrozić się* – odmrznuti se; *zmienić się* – promijeniti se.

U hrvatskim se gramatikama, kao što smo spomenuli, pod vrstama glagola stanja navode i medijalni glagoli (Barić et al. 1997). Stanja u prirodi, možda više od drugih skupina, dobar su primjer odsutnosti volje ili kontrole nad nekim događajem. Dapače, primjeri poput *oblodzić się* – *zalediti se* (*pokriti se ledom*) ili *odmrozić się* – *odmrznuti se* jasno ukazuju da živi sudionici, odnosno Agensi, nemaju neposrednu kontrolu. Ona može biti tek posredna u primjerima poput:

305) *Odmroziła mięso na obiad.*

Odmrznula je meso za ručak.

jer se u njima i dalje implicira temperaturna promjena kao pravi uzrok promjene stanja. Temperaturna promjena istaknuta je u primjerima poput:

306) *Jezioro się zmarzło podczas zimy.*

Jezero *se zaledilo* tijekom zime.

Ljudska / društvena stanja:

Kategoriju ljudskih i društvenih stanja načelno bismo mogli podijeliti na dvije podskupine: prva bi se ticala promjene stanja ljudskih **fizičkih karakteristika** ili tjelesnih stanja. U tu bismo skupinu mogli staviti primjere poput:

budzić się – buditi se; *leczyć się* – liječiti se; *obudzić się* – probuditi se; *ocknąć się* – prenuti se; *odmłodzić się* – pomladiti se; *poćwiczyć się* – provježbati (se); *rodzić się* – roditi se; *rozbudzić się* – razbuditi se; *wybudzić się* / *wybudzać się* ŚROD. MED. – buditi se polako ob. iz narkoze; *odchudzić się* – smršaviti; *garbić się* – grbiti se, pogrbljivati se; *zmęczyć się* – umoriti se, izmučiti se.

Kao što se vidi iz primjera, promjena stanja odnosi se na dimenzije svijesti, zdravlja, postojanja ili dobi. S druge strane pod tipično ljudska stanja moramo uključiti i ona koja se tiču **društveno-kulturne dimenzije ljudskih djelatnosti**. U nju ulaze glagoli koji se tiču imovinskih stanja, edukacije, ali i pojedinih međuljudskih odnosa i društvene interakcije. Tako bi se u toj skupini nalazili glagoli:

bogacić się – bogatiti se; *charakteryzować się* – karakterizirati se, odlikovati se; *doszkolić się* – doškolovati se; *meblować się* – namještati vlastiti stan ili ured; *opóźnić się* – zakasniti; *prosić się* – moliti, kúmiti za nešto; *przebudzić się* – probuditi se; *przeciwstawić się* – suprotstaviti se; *wychować się* – odgojiti se; *zabawić się* – zabaviti se; *nagadać się* POT. – napričati se; *nagotować się* POT. – nakuhati se; *nahałasować się* – nagalamiti se.

Kao treću podskupinu ljudskih stanja mogli bismo navesti rituale. Tu ulaze glagoli koji ukazuju na specifične djelatnosti u kulturi koji impliciraju promjenu neke relevantne kulturno utemeljene karakteristike pojedinca, poput krštenja ili braka.

Rituali: *ochrzcić się* – pokrstiti se; *odczarować się* – skinuti čari sa sebe; *ofiarować się* – žrtvovati se; *ożenić się* – oženiti se.

Zadnje su dvije skupine one koje se tiču mentalnih glagola (Croft 1993), od kojih možemo razdvojiti skupinu glagola osjećaja i skupinu glagola intelekta, odnosno mišljenja.

Osjećaji: *czuć się* – osjećati se; *cieszyć się* – radovati se, veseliti se; *demoralizować się* – demoralizirati se; *denerwować się* – živcirati se; *dziwić się* – čuditi se; *martwić się* – brinuti se; *miewać się* KSIĄŻK. – biti, osjećati se; *obrazić się* – uvrijediti se; *poczuć się* – osjetiti se; *przerazić się* – prestraviti se, užasnuti se; *przestraszyć się* – prestrašiti se; *rozgniewać się* – razljutiti se; *ucieszyć się* – obradovati se; *zawstydzić się* – postidjeti se, zastidjeti se.

Intelekt: *decydować się* – odlučivati se; *dekoncentrować się* KSIĄŻK. – dekoncentrirati se; *domyślić się* – dosjetiti se, domisliti se; *douczyć się* – dodatno učiti, naučiti do kraja; *interesować się* – zanimati se; *koncentrować się* KSIĄŻK. – koncentrirati se; *kształcić się* – educirati se, obrazovati se; *nauczyć się* – naučiti; *pomylić się* – zabuniti se (pogriješiti); *poradzić się* – savjetovati se; *przekonać się* – uvjeriti se; *rozumieć się* – razumjeti se; *skoncentrować się* – skoncentrirati se; *uczyć się* – učiti; *wyjaśnić się* – izjasniti se, razjasniti se; *zainteresować się* – zainteresirati se; *zamyślić się* – zamisliti se; *zdecydować się* – odlučiti se; *znać się* – biti stručnjak.

4.4.2. Nepravi povratni glagoli 2

Na početku smo poglavlja o kategoriji nepravih povratnih glagola istaknuli kako se unutar ove raznorodne skupine može napraviti i raspodjela podskupina koje ne nalazimo u poljskim i hrvatskim opisima povratnih glagola. U prvu grupu, onu nepravih povratnih glagola 1, ušli bi glagoli u kojima nalazimo minimalne značenjske razlike s njihovim nepovratnim oblicima, čije su razlike primarno na sintaktičkoj razini. U drugu bi grupu pripadali povratni glagoli u kojih dolazi do većih značenjskih razlika u odnosu na nepovratni oblik glagola pa stoga možemo govoriti i o tvorbi novih leksema na temelju uvođenja morfosintaktičke oznake *se / się*. U toj bismo skupini, za razliku od nepravih povratnih glagola 1, stoga mogli govoriti i o ulozi *se* u procesu leksikalizacije, i to u onome smislu u kojem leksikalizacija podrazumijeva pridruživanje nekoga leksema nekomu pojmu (Raffaelli 2015). Promatranje *se* kao jednog od morfosintaktičkih sredstava na raspolaganju u procesu leksikalizacije zagovara i Raffaelli (2016) na primjerima glagola *ugledati* (koga ili što) i *ugledati se na* (koga ili što). U prvome je slučaju, prema autorici, riječ o glagolu percepcije, npr. *ugledati pticu na stablu*, dok je u drugome riječ o metaforičkome proširenju značenja glagola, npr. *ugledala se na svoje učitelje*. Značenjsko proširenje ne ovisi isključivo o promjeni pojmovnoga sadržaja toga glagola, već i o morfosintaktičkim sredstvima (*se* i prijedlogu *na*) bez kojih novo, metaforički utemeljeno značenje ne bi bilo moguće izraziti. Stoga se primjeri poput *ugledati se na...* mogu smatrati složenim leksičkim izrazima, odnosno višerječnim jedinicama u kojih je upravo *se* ona jezična jedinica koja djelatno mijenja značenje glagola, a naravno i njegovu sintaktičku okolinu (u smislu da povratni glagol ne može uzimati iste dopune kao i njegovi prijelazni nepovratni parnjaci). U svojoj ulozi leksikalizacijskog elementa *se* je veoma sličan skupini *reflexiva tantum*, ali uz jednu važnu razliku – postojanje nepovratne inačice glagola u sinkronijskome opisu ove kategorije omogućuje nam da proučavamo sveze između značenjskih proširenja povratnih naspram nepovratnih oblika.

U poljskome nalazimo primjere koji se ponašaju na način veoma sličan navedenim hrvatskim primjerima. Jedan od njih već smo nekoliko puta spomenuli, a to je *popisać się – iskazati se, istaknuti se, napraviti se važan* naspram *popisać – popisati*. Međutim postoje i drugi primjeri koji ukazuju na to da je riječ o pravilnoj ulozi *się / se* u tvorbi hrvatskoga i poljskoga leksika. U mnogim primjerima možemo pronaći određenu metaforičku svezu između značenja nepovratnih oblika i onih izvedenih povratnih. Tome je tako primjerice u glagolima *policzyć*

się – *obraćunati se, razraćunati se (s kim)* nasuprot nepovratnim oblicima *policzyć – pobrojiti, izraćunati*, kao u primjerima:

307) *Policzyłem* kartki.

Pobrojio (izbrojio) sam kartice.

308) *Policzmy się* z wami!

Obraćunat ćemo se s vama!

U poljskom i u hrvatskom jeziku prisutna je slična metaforička sveza između ‘brojčanih dugovanja’ u konkretnome smislu i ‘međuljudskih odnosa’, koja je vidljiva i u drugim izrazima poput *izravnavati s kim račune, polagati kome račune, čist račun duga ljubav* i sl., ali i u imenici *obraćun* (polj. *obrachunek*) u značenju ‘okršaja, sukoba’.

309) [...] *jest to ostateczny obrachunek z przeszłością, próba jej ujarznienia.*

[...] to je posljednji **obraćun** s prošlošću, pokušaj njezina upokoravanja.

Slične poveznice u oba jezika nalazimo i u sljedećim primjerima:

uciec się / uciekać się KSIĄŻK. – pribjegavati čemu, uteći se čemu, prikloniti se (pobjeći)

310) *Który uciekł* z domu?

Koji je **pobjegao** od kuće?

311) *Musiałem zatem uciec się do zgoła innych metod* [...].

Morao sam zato **pribjeći** sasvim dugim metodama [...].

Mnogi od primjera iz ove skupine povratnih glagola svoja značenja proširuju na temeljne specifične pojmovne sveze između radnji koje se izražavaju nepovratnim inačicama naspram onih povratnih. Primjerice glagoli *tłumaczyć się – isprićavati se, izgovarati se* temelje svoja značenja na različitim ishodišnim glagolima komunikacije. U poljskome je to *tłumaczyć – prevoditi*, u kojemu bi povratna varijanta isticala svojstva prevođenja kao djelatnosti u kojoj se sadržaj ‘prilagođava’ i mijenja s obzirom na izvornu informaciju (doslovno ‘prevoditi se’), dok bi u hrvatskome ona bila temeljena na svojstvu ‘izgovaranja’, kao u primjerima:

312) [...] *wykład, który na dobitkę moja żona tłumaczyła na język polski* [...].
[...] predavanje koje je za nagradu moja žena **prevodila** na poljski jezik [...].

313) *Myślisz, że stary tłumaczył się przede mną?*

Misliš da **se** stari preda mnom **opravdavao** (**izgovarao**, **tumačio**)?

Zanimljivo je da su i u jednom i u drugom jeziku povratni glagoli pripadnici iste kategorije, nepravi povratni 2, ali ne polaze od značenjem ili smislom istih nepovratnih oblika. Slični su i glagoli:

zastanowić się / zastanawiać się – zamisliti se (promisliti), zapitati se

zastanowić – začuditi, pobuditi pozornost, iznenaditi

314) *Nie zastanowiło pana, że chodzi z bandażem na głowie?*

Nije vas **iznenadilo** (**začudilo**) što hoda sa zavojem na glavi?

315) *A potem zastanowił się.*

A zatim **se zamislio** / **zapitao se**.

U poljskom je polazni oblik u značenju ‘iznenađenja, čuđenja’, kao i u hrvatskom onaj u značenju ‘zamišljanja, pitanja’ blisko povezan sa značenjem ‘promišljanja’ koje nalazimo u oblicima *zastanowić się – zamisliti se, zapitati se*, ali vidimo iz ishodišnih oblika da je temeljen na dvije različite polazišne točke procesa mišljenja i propitivanja.

U nekim slučajevima može biti riječ i o specijalizaciji značenja nekoga nepovratnog glagola dodatkom *się*. To nam pokazuje primjer *wprowadzić się / wprowadzać się – useliti / useljavati se*. Glagol *wprowadzić / wprowadzać*, nasuprot povratnome parnjaku *wprowadzić się*, može označavati i doslovna i prenesena značenja ‘uvesti / uvoditi, dovesti / dovoditi’, kao u primjerima:

316) *Wprowadziłem samochód.*

Dove(za)o sam auto (u dvorište, garažu i sl.).

317) *Zaraz nas wprowadzili do jakiegoś korytarza w lewym skrzydle [...].*

Odmah su nas **doveli** do nekog hodnika u lijevom krilu [...].

318) *Bez trudu może **wprowadzić** człowieka w psychozę [...].*

Bez muke može **dovesti** čovjeka do psihoze (u psihozu) [...].

U slučaju hrvatskoga prijevodnoga parnjaka *useliti se* ne možemo tvrditi da je riječ o nepravom povratnom glagolu 2, nego o povratnom glagolu koji se u određenim kontekstima ponaša i kao redundantni povratni glagol, usp. *uselili smo u novi stan – uselili smo se u novi stan*.

Dokaz da nepravi povratni glagoli 2 mogu pokazivati međusobno različita i svakom jeziku specifična značenjska proširenja, pokazuju nam i sljedeći primjeri pod 319)–329). Naime za razliku od gore navedenih primjera, u našoj je analizi s poljskim kao polazišnim jezikom postalo jasno da hrvatski prijevodni parnjaci ne moraju pripadati istoj kategoriji (u nekim slučajevima nisu ni povratni glagoli), odnosno ne polaze od istog metaforički proširenoga nepovratnoga oblika.

nabyć się – naboraviti se, dovoljno dugo boraviti

nabyć – kupiti, steći, nabaviti

319) *Tam **nabyliśmy** trochę towaru: ciepłe szaliki [...].*

Tamo smo **nabavili** nešto robe: tople šalove [...].

320) ***Nabyć się** nad morzem, w górach, na świeżym powietrzu – to moje marzenie.*⁷¹

Naboraviti se na moru, u planinama, na svježem zraku – to je moj san.

nabiegać się – natrčati se

nabiegać – podlijevati, slijevati, puniti se, navirati

321) *Łzy **nabiegały** nam do oczu, ściekały nam po policzkach [...].*

Suze su nam **navirale** na oči, slijevale se po obrazima [...].

⁷¹ Izvor primjera: <http://www.solidarnosc.gda.pl/po-godzinach-z-s/na-koncu-jezyka/reudnoci-z-nabywanym-prawem/>

322) *Dosyć **nabiegał się** w swoim czasie po schodach na czwarte piętro [...].*

Dosta **se natrčao** u svoje vrijeme po stepenicama na četvrti kat [...].

nadać się / nadawać się – odgovarati, pasati

nadać – dati, darovati; nadavati (se)

323) *Było to imię, które **nadała** psu parę dni wcześniej.*

Bilo je to ime koje je **dala / nadjenula** psu nekoliko dana ranije.

324) ***Nadał** mu owiec i krów, złota i srebra, sług, niewolników i niewolnic.*

Dao (nadavao) mu je ovaca i krava, zlata i srebra, sluga, robova i robinja.

325) *Tak, Karolina **nada się** znacznie lepiej.*

Da, Karolina će puno više **odgovarati**.

wybrać się / wybierać się – spremić se / spremić se (krenuti / kretati)

wybrać / wybierać – izabrati, odabrati, pobrati / izabirati, odabirati, pobirati

326) *Już **wybrałem** miejsce, w które strzelę.*

Već sam **izabrao** mjesto na koje ciljам.

327) ***Wybierz się** tam jutro.*

Krenut ću tamo sutra.

jąkać się – mucati

jąkać – mrmljati, mumljati

328) *Zaczerpnęła powietrza i bojąc się tego, co może za chwilę usłyszy, zaczęła **jąkać** niezdarnie.*

Uzela je zraka i, bojeći se onoga što će možda za tren čuti, počela je bespomoćno **mumljati**.

329) *Mówilem z trudem, jękając się, z przerwami.*

Govorio sam s mukom, *mucajući*, s pauzama.

Uvid u takve razlike važan je iz nekoliko razloga. Prvi je taj da nam specifične razlike pokazuju da je doista riječ o tvorbi novih leksema koji se mogu razlikovati od jezika do jezika. U usporedbi s drugim kategorijama glagola to je zanimljivo jer pokazuje kako se, za razliku od nepravih povratnih glagola 1, neprave povratne glagole 2 treba promatrati na leksičkome dijelu spektra povratnosti, a *se* / *się* primarno kao tvorbeni element, a tek posljedično sintaktički element (što često nije slučaj u poljskim opisima). Drugi je važan razlog to što smatramo da se u poučavanju poljskoga jezika kategorija nepravih povratnih glagola 2 mora izdvojiti kako bi se ukazalo na neke specifičnosti, posebice onda kada se usvaja vokabular specifičan određenome jeziku. To nas dovodi do pitanja prijevodnih istovrijednica u onim slučajevima kada se dolazi do razlika u kategorizaciji tipova povratnih glagola u poljskom u usporedbi s hrvatskim. Naime služeći se kategorijom nepravih povratnih 2, možemo približiti isti fenomen u dvama jezicima koji se temelji na specifičnosti odabira navedenih dvaju jezika. Problem prijevodne istovrijednosti ili ekvivalencije često se ističe i frazeološkim kontrastivnim studijama poljskog i hrvatskoga, a koje, smatramo, mogu biti primijenjene i na šire probleme ekvivalencije jezičnih jedinica u usporedbi dvaju jezika. Kako je, kao što se iz primjera može vidjeti, u nepravim povratnim glagolima 2 često riječ o značenjski neprozirnim jezičnim jedinicama, smatramo da nam primjena ove klasifikacije može i otkriti nešto o sličnostima i razlikama ove kategorije nepravih povratnih glagola.

Govoreći o tipovima ekvivalencija, u frazeološkim studijama obično se ističu tri glavna tipa ekvivalencije (Vidović Bolt 2018), ona apsolutna, djelomična i nulta. Kao što Vidović Bolt (ibid.), pa i Čagalj i Svítková (2014) ističu, ekvivalencije je moguće proširiti i na druge tipove i podtipove. Prva je ona apsolutna, u kojoj se dva frazema, ili u našem slučaju dva povratna glagola, preklapaju u slikovitosti, na semantičkom planu, u strukturi i na planu izraza. Apsolutnih je podudaranja u većini slučajeva veoma malo, pa ih tako u našoj građi možemo očekivati samo u onim slučajevima gdje su glagoli istokorijenski i oblikovani istovrijednim morfosintaktičkim sredstvima, npr. *poprawić się* / *poprawiać się* – *popraviti se*, (*poboljšati se*) / *popravlјati se*. Druga je ekvivalencija – ona djelomična – mnogo češća, a odnosi se na jedinice s manjim ili većim razlikama u leksičkom sastavu, gramatičkoj strukturi ili stilističkoj vrijednosti (v. u Vidović Bolt 2018). Razlike, kao što se iz gore navedenih primjera može vidjeti, mogu postojati na tvorbenom planu, gdje se povratni glagoli često razlikuju po

odabranome leksičkome sastavu. Tu se, prema našem mišljenju, trebaju izdvojiti oni povratni glagoli koji svoja značenja temelje na odabiru različitih glagola i sinonima, ali koji pripadaju istome semantičkom polju (usp. Čagalj i Svítková 2014). To su primjerice glagoli:

tlumaczyć się – ispričavati se, izgovarati se (nasuprot prevoditi)

tknąć się / tykać się – dodirnuti se / dirati se, ticati se

objawić się / objawiać się KSIĄŻK. – objaviti se / objavljivati se, ukazati se / ukazivati se

330) *Chcieli, aby mówił za naród... aby im **objawił** wolę narodu polskiego.*

Htjeli su da govori za narod... da im **objavi** volju poljskog naroda.

331) *Talent magiczny **objawił się** u chłopca stosunkowo późno, lecz za to niezwykle gwałtownie.*

Mađioničarski talent **pojavio se (pokazao se)** kod dječaka relativno kasno, ali zato neobično snažno.

złożyć się / zakładać się – kladiti se; zasnovati se / zasnivati se (nasuprot smatrati, pretpostavljati, dati u zalog)

332) *–José, mógłbyś **złożyć** szkołę tańca!*

–José, mogao bi **otvoriti** školu plesa!

333) ***Zalóżę się**, że ich alfons już czmychnął z Breslau.*

Kladim se da je njihov svodnik već šmugnuo (zbrisao, klisnuo) iz Breslaua.

U ovoj su podskupini posebno zanimljivi glagoli koji svoju djelomičnu ekvivalenciju temelje na odnosu događaj – poddogađaj, odnosno odnosu *pars pro toto* pri tvorbi specijaliziranog povratnoga značenja. To su primjerice glagoli *targować się* – *cjenkati se* i *pisać się* – *potpisivati se* na što. *Targować* u svojem nepovratnom obliku primjerice znači ‘trgovati’, pa je događaj ‘cjenkanja’ koji se njegovim povratnim parnjakom ističe ustvari bliska i nešto specifičnija radnja vezana uz čin ‘trgovanja’.

Najbrojniji su međutim oni povratni glagoli gdje se ekvivalencija može uspostaviti samo na semantičkom planu, poput:

wybrać się / wybierać się – krenuti prema izabrati, odabrati, pobrati

zabrać się / zabierać się – prihvatiti se čega prema uzeti, oduzeti, zadržati

nadstawić się / nadstawiać się POT. – riskirati za koga; (zauzeti se, izložiti se) prema *nadstawić* – postavljati, podmetnuti

334) *Kuba Walach odepchnął Chaima i pierwszy **nadstawił** miskę [...].*

Kuba Walach je odgurnuo Chaima i prvi **prinio** zdjelicu [...].

335) [...] *nie potrafimy **nadstawić się** za kolegę, żeby tylko jemu uratować skórę...*

[...] ne uspijevamo **se izložiti** za kolegu, kako bismo samo njemu spasili kožu...

Neke od primjera mogli bismo promatrati i u svjetlu lažnih prijatelja⁷² (Lewis 2010; Sokolić i Vidović Bolt 2012), pogotovo onda kada postoji ekvivalencija na planu izraza, ali razlika na planu sadržaja, poput *podać się / podawać się* – *predstaviti se / predstavljati se* (prema *dati, dodati*), razl. hrvatski *podati se*, kao u primjerima:

336) ***Podaliśmy** paszporty.*

Dali smo putovnice.

337) *Oszukała, **podala się** za matkę tego dziecka.*

Prevarila je, **predstavila se** kao majka tog djeteta.

Konačno, u manjem dijelu primjera možemo pronaći i nultu ekvivalenciju, barem u jednome od temeljnih značenja povratnoga glagola. Ilustrativan je u tome primjer *odegrać się / odgrywać się* u značenju ‘pobijediti nakon izgubljene igre’, kojemu ne nalazimo prijevodni ekvivalent u navedenim kontekstima. Međutim ekvivalencija postoji u prenesenome značenju, *osvetiti se, revanširati se* u primjerima:

338) ***Odegrał się** na rywalu wygrywając w Bydgoszczy.*

Revanširao se suparniku pobijedivši u Bydgoszczu.

⁷² Lažni su prijatelji parovi riječi iz dvaju različitih jezika, čiji je oblik isti, a značenje se razlikuje (Lewis 2010; Sokolić i Vidović Bolt 2012).

339) *Dlatego próbował przynajmniej **odegrać się** na niej za jej obojętną pobłażliwość, raniąc ją poprzez publiczne upokorzenie.*

Zato joj **se** barem pokušavao **osvetiti** za njezinu ravnodušnu popustljivost, povrijedivši je javnim ponižavanjem.

Kao što se iz rasprava o prijevodnim ekvivalencijama može zaključiti, leksikografska rješenja mogu biti raznolika za kategoriju nepravih povratnih glagola 2, ali ono na što nam ona ukazuju jest važnost da ih se promatra kao tvorbeni i leksički podsustav povratnih glagola koji podilazi usporedbi sličnijoj okamenjenim leksičkim negoli gramatičkim jedinicama u kojima se kodiraju gramatička značenja.

4.6. Povratno zalihosni (redundantni) glagoli

Grupa glagola koje nazivamo povratno zalihosnima razlikuje se od ostalih svojim odnosom s povratnom oznakom *se*, točnije svojim oblikom i funkcijom. To su oni glagoli koji mogu na isti način funkcionirati sa *se* i bez *se*, gdje su u oba slučaja neprijelazni. Babić et al. (1991: 676) u tu skupinu ubrajaju sljedeće glagole: *blistati (se)*, *sjati (se)*, *početi (se)*, *svršiti (se)*, *kretati (se)*, *šetati (se)*, *svratiti (se)*, *igrati (se)*. Silić i Pranjković (2007: 41) ističu primjer glagola *šetati se* i *šetati* kao onoga koji nosi isto značenje i s česticom *se* i bez nje. Autori takve glagole svrstavaju u istu skupinu s ostalim glagolima koji se pojavljuju sa *se* ili bez *se*, a kada je *se* u funkciji čestice (npr. *micati se*, *buditi se*, *miriti se*, *osjećati se*), stavljamo ih u skupinu koju smo nazvali nepravim povratnim glagolima 2.

Sami se povratno zalihosni glagoli unutar sebe razlikuju po svojim obilježjima, što ističe Belaj (2001: 5–6) koji ih dijeli u tri podgrupe:

a) glagoli u kojih nema razlike u značenju glagola kad dolazi sa *se* i bez *se*, a koji nisu prijelazni (*blistati / blistati se*, *klizati / klizati se*):

[...] blistao je srebrni svijećnjak s kristalnim visuljcima [...].

[...] koja se blistala u njegovoj šaci [...].

b) glagoli koji bez *se* mogu biti i prijelazni i neprijelazni, a u upotrebi sa *se* mogu biti samo neprijelazni (*šetati / šetati se*, *završiti posao – završiti / završiti se*):

[...] dok god je profesor svakog jutra šetao svog malog crnog psa [...].

Dok smo se šetali hipodromom [...].

[...] pa su stoga šetali obalom [...].

c) glagoli u kojih nema promjene u značenju sa *se* i bez *se*, a glagol bez *se* prijelazan je (*igrati / igrati se*):

[...] zbog čega ne bih mogao s dečkima iz kvarta igrati nogomet.

[...] onda je lokalnim špijunima došlo vrijeme da se počnu igrati skrivača.

Belajevu podjelu preuzima i Ivana Oraić (2008: 279) pri razvrstavanju glagola s elementom *se* u valencijskom rječniku hrvatskih glagola. Primjeri navedenih glagola, kao i Belajeva podjela samih povratno zalihosnih glagola, pokazuju da unutar ove skupine postoje razlike. Neki se od tih glagola, iako ih možemo smatrati povratno zalihosnima zbog njihova temeljnog zajedničkog obilježja (isto značenje i funkcija s povratnom oznakom i bez nje), mogu naći i u drugim skupinama, što samo potvrđuje našu tezu da granice između skupina povratnih glagola često ne mogu biti oštro povučene i ovise o različitim kriterijima koji su pri njihovu

određivanju primjenjivi. Ponovno ističemo glagol *šetati (se)* koji, zbog mogućnosti da bude prijelazan, možemo uvrstiti u grupu nepravih povratnih glagola 1, kao što glagol *igrati (se)* može nositi uzajamno povratno značenje. Unatoč fluidnim i donekle arbitrarno postavljenim granicama, ponavljamo da smatramo kako je glagole korisno podijeliti u grupe iz glotodidaktičkih razloga, dakle radi olakšanog učenja zahtjevnije materije na stranom jeziku. Upravo stoga zadržavamo skupinu povratno zalihosnih glagola kao zasebnu. Isto tako smatramo da su povratno zalihosni (redundantni) glagoli u užem smislu, odnosno, pravi povratno zalihosni glagoli, oni u kojih doista nema nikakve razlike između značenja i funkcije glagola kada dolazi s povratnom oznakom i kada dolazi bez nje.

Zalihost⁷³ je u jeziku česta pojava, štoviše jezična je komunikacija u velikoj mjeri zalihosna, što omogućuje jasnije iznošenje misli i njihovo razumijevanje. Definirana je kao pojava koja se sastoji od više elemenata nego što je minimalno potrebno. U jeziku se ona očituje kroz kombiniranje elemenata koji su već kao samostalni dovoljni da bi se razlikovalo svaku riječ ili rečenicu od drugih riječi ili rečenica (Matthews 2014: 337). Dakle zalihosnim se smatra ono što je suvišno, nepotrebno da bi se unijela određena razlika između jezičnih jedinica. Ako u tom svjetlu pogledamo glagole koje se u literaturi smatra povratno zalihosnima, vidimo da je krovni termin kojim se tu grupu obilježava neprecizan, jer unutar nje postoje određene razlike među glagolima. Iako se povratna oznaka kod svih obuhvaćenih glagola može na neki način smatrati zalihosnom, u nekim slučajevima ona unosi razliku, na sintaktičkoj ili na semantičkoj razini.

Kao što smo naveli, Belaj (2001) je uočio i istaknuo međusobne razlike između glagola navedene skupine. Tako skupina b) u njegovoj podjeli, glagoli koji bez povratne oznake mogu biti prijelazni i neprijelazni, a s njom samo neprijelazni, ima za svog predstavnika glagol *šetati (se)*. Taj je glagol u svom prijelaznom obliku specifičan jer je akuzativna dopuna koju dopušta gotovo isključivo⁷⁴ ‘pas_{Akuzativ}’. To nam potvrđuje mrežni korpus hrvatskog jezika hrWaC u kojem, osim imenice ‘pas’ (i slično: *štene, cucak*), u akuzativu nalazimo i dopune ‘kućni ljubimci’ i ‘djeca’ (i slično: *beba, unučica*).

340) *Onda mu je na um pala ideja da bi mogao drugima šetati pse.*

⁷³ Zalihost = zalihosnost = redundancija.

⁷⁴ Korpus potvrđuje i druge akuzativne dopune, poput npr. *kolica, policiju, krpice*, ali ih smatramo stilski obojenima i ne uzimamo u obzir.

341) *Prema riječima ravnatelja, Dražena Markote, neodgovorni građani su uništavali prostor **šetajući** kućne ljubimce.*

Primjer 341) pokazuje da kao dopuna dolazi i hiperonim imenice *pas*, *kućni ljubimci*. U tim se upotrebama zasigurno radi o poopćenju, ali prema našim spoznajama, psi su jedini kućni ljubimci koje se šeće, a ni korpus ne potvrđuje upotrebu naziva drugih kućnih ljubimaca kao akuzativne dopune.

S druge strane nalazimo i spomenute akuzativne dopune koje se sve mogu podvesti pod imenicu *djeca*:

342) [...] *ne moraš našminkana i u štiklama **šetati bebu** kvartom, ali drži do sebe.*

343) *Zamislite sebe za 20-ak godina kad budete **šetali unuke** i kad Vas budu pitali što ste napravili za svoj i naš grad, što će te odgovoriti?*

Primjeri 342) i 343) javljaju se u korpusu, što pokazuje da su u upotrebi, no smatramo ih rubnim primjerima koji pokazuju da je glagol *šetati* prijelazan. Smatramo da se ljudska bića općenito ne ‘šeću’, tj. ne izvode se u šetnju, već je tu radnju na taj način, prema našem mišljenju, moguće pripisati tipično psima i ljudskim sudionicima kojima je također potrebno vodstvo pri šetanju.

Ove smo primjere istaknuli kako bismo pokazali da je glagol *šetati* (+ A) različit od glagola *šetati (se)*. On je sintaktički i semantički ograničen na jednu tipičnu akuzativnu dopunu (*pas*), a u tom slučaju opisuje različitu radnju od one koja se izriče neprijelaznim glagolom *šetati* ili njegovom povratnom inačicom *šetati se*. Kada prijelaznom glagolu dodamo povratnu oznaku *se*, on ima različitu argumentnu strukturu od prijelaznog glagola bez *se*. Dakle smatramo da se ovdje radi o dvama različitim glagolima te da prijelazni glagol nije jednak povratno zalihosnom, što pokazuju sljedeći primjeri:

344) ***Šetati** psa po parku. (≠ **Šetati se** sa psom po parku. ≠ ***Šetati se** psa po parku.)*

Navedene nam razlike ukazuju da prijelazni glagol treba promatrati odvojeno od povratno zalihosnog glagola. Slične se diferencijacije mogu uočiti i kod glagola kao što su naprimjer *odmarati* (oči) – *odmarati se*, *dogovarati* (posao) – *dogovarati se*, *seliti* (prijatelja) –

seliti se, kartati (poker) – *kartati se*. U svih navedenih glagola akuzativna dopuna uvodi (pa makar i minimalnu!) razliku u radnju koju opisuje te se oni stoga ne mogu smatrati povratno zalihosnima u užem smislu. Takvima ćemo, povratno zalihosnim glagolima, smatrati isključivo one u kojih je funkcioniranje s povratnom oznakom jednako onome bez nje, tj. izostavljanje povratne oznake ne unosi nikakvu razliku niti na sintaktičkoj, niti na semantičkoj razini, kao u primjeru 345). U primjeru se ne mijenja argumentna struktura glagola, on je u oba slučaja neprijelazan i slijedi mu priložna oznaka mjesta:

345) *Šetati po parku (parkom).* = *Šetati se po parku (parkom).*

Ovako shvaćena zalihost ograničava skupinu povratno zalihosnih glagola na malen broj onih koji se bez razlike pojavljuju s povratnom oznakom ili bez nje. S tom ćemo idejom pristupiti poljskim glagolima te istražiti postoji li navedena pojava u poljskom jeziku i može li se ograničiti na grupu povratnih glagola koji dijele istaknuta obilježja te može li se usporediti s hrvatskim povratno zalihosnim glagolima.

Poljski jezik, kao i hrvatski, raspolaže određenim brojem glagola koji postoje u nepovratnom obliku, dakle bez povratne oznake *się*, kao i s njom, u povratnom obliku, gdje obje inačice nose isto značenje i funkcioniraju u istom sintaktičkom okruženju. Takve je glagole Wilczewska (1966) nazvala *povratnim glagolima koji unose minimalne značenjsko-stilističke razlike u odnosu na odgovarajuće aktivne glagole*⁷⁵.

Druga su grupa glagoli čija se aktivna i povratna varijanta značenjski razlikuje, preciznije rečeno, razlike nisu minimalne. Autorica je unijela podjelu na dvije grupe, napominjući da ih je teško sistematizirati jer se kod njih ne može govoriti o nekoj trajnoj jezičnoj tendenciji, već o sporadičnim činjenicama. Pri prvoj glagolskoj skupini, koja je bliska povratno zalihosnim glagolima kako ih mi shvaćamo, Wilczewska (ibid.) ističe da se ne može govoriti o glagolima koji sa *się* i bez *się* ne sadrže nikakve međusobne razlike, već smatra da razlike uvijek postoje, ali ih je teško precizirati i poopćiti.

U literaturi se, kako navodi Wilczewska (ibid.: 98), ponekad glagolima ove skupine pripisuje dinamična funkcija, tj. smatra se da oni izriču viši stupanj intenziteta. S tim se autorica ne slaže, nego piše da se to svojstvo može prepoznati u manjem dijelu takvih glagola, ali da jezične činjenice pokazuju kako bi određivanje cijele grupe povratnih glagola tim obilježjem

⁷⁵ Czasowniki zwrotne wprowadzające minimalne zróżnicowania znaczeniowo-stylistyczne wobec odpowiednich czasowników zwrotnych.

bilo neprecizna generalizacija. Slična tumačenja glagola koji u obliku *sa się* i *bez się* ne mijenjaju (u velikoj mjeri) značenje, nalazimo i u suvremenoj poljskoj literaturi, gdje se navodi da im *się* dodaje određenu obojenost, emfazu, intenzitet (Bańko 2012: 77; Nagórko 1998: 18). Takvi su glagoli *pytać – pytać się* (pitati – pitati se), *dotknąć – dotknąć się* (dotaknuti – dotaknuti se), *prosić – prosić się* (moliti, tražiti, preklinjati), *wrócić – wrócić się* (vratiti – vratiti se). Ovu skupinu glagola Wilczewska (1966: 101) izdvaja kao jednu od podskupina glagola s *minimalnim značenjskim razlikama*, ali dodaje da je u njih naglašavanje intenziteta najčešće pomiješano s prijeznom (pogrdnom, pejorativnom) nijansom. Takvima smatra glagole: *grzebać się* (kopati; vući se), *szastać się* (šuškati; razbacivati se novcem, razmetati se), *wkuwać się* (bubati, štrebati), *rządzić się* (vladati, upravljati, *nametati se kao glavni*), *uganiać się* (ganjati, naganjati), *dłubać się* ((za)dubiti se u nešto), *gmerać się* (otezati, odugovlačiti), *przysięgać się* (prisezati, zaklinjati se) itd.

Pišući o tzv. povratnim imenicama i glagolima iz kojih se one izvode, Halina Safarewiczowa (1954) izdvaja skupinu glagola s pleonastičnim *się*, tj. onih u kojih prisutnost ili neprisutnost povratne oznake ne utječe na značenje. U njih ubraja glagole poput *dotykać się – dotykać* (doticati (se)), *przesiadać się – przesiadać* (sjedati na drugo mjesto, presjedati), *spóźnić się – spóźnić* (zakasniti).

O usporednim oblicima *sa się* i *bez się* kod poljskih glagola pisao je i Stanisław Szober (1933). Autor navodi da postoji određeni broj glagola u poljskom jeziku koji mogu biti upotrebljavani u aktivnom i povratnom stanju bez bitne promjene ili s malom značenjskom promjenom te objašnjava njihove paralelne oblike kroz pojam stanja. Ističe da kod onih glagola kod kojih dodavanje povratne oznake *się* unosi promjenu, ta se promjena ne tiče stanja jer glagol ostaje u aktivu.

Kao jedan od primjera ističe glagol *śpieszyć – śpieszyć się* (žuriti – žuriti se), koji i u poljskom i u hrvatskom pripada povratno zalihosnim glagolima, što potvrđuju primjeri 346) i 347):

346) *Obok przewalał się tłum ludzi, którzy o tej porze śpieszyli na popołudniowe przedstawienia [...].*

Pokraj je prolazilo mnoštvo ljudi koji su u to vrijeme **žurili** na popodnevne predstave [...].

347) [...] *nie chciał się zatrzymać, bo się bardzo śpieszył na ważne spotkanie.*

[...] nije se htio zaustaviti, jer **se** jako **žurio** na važan sastanak.

Isti glagol, koji smatramo jednim od tipičnih malobrojnih predstavnika ove skupine, navodi i Wilczewska (1966: 104–105) unutar podskupine povratnih glagola čiji je odnos prema funkciji aktivnog glagola neodređen. Ta se podgrupa, prema njezinu mišljenju, ne može obuhvatiti unutar jednog okvira, ali pojedinačne su analize moguće. Glagol *śpieszyć* – *śpieszyć się* navodi kao primjer koji pokazuje kako, unatoč značenjskim razlikama između varijante s povratnom oznakom i bez nje, oni u govornoj praksi ulaze u kontekste u kojima se te razlike gube i tako doprinose procesu ujednačavanja značenja. *Śpieszyć* znači ‘hitati (*podążyć*), smjerati (*zmierzać*)’, dakle ‘ići brzo’. *Śpieszyć się* znači ‘brzo izvršavati neku radnju’, što može biti upravo radnja hodanja te se zbog toga oba glagola mogu naći u istom tekstu i u istom kontekstu.

U hrvatskom se jeziku povratno zalihosni glagoli javljaju kao standardološki problem. Tako *Hrvatska školska gramatika* ističe primjer glagola *odmarati* i *odmarati se*. Prvi se smatra prijelaznim i takav je samo kad uz njega stoji dopuna koja označuje dio tijela, npr. *odmarati noge*, *odmarati ruke*. Drugi je glagol povratan i uvijek ga treba upotrebljavati sa *se*. Tako je pogrešno reći *Cijeli ću dan odmarati*, i jedino je pravilno *Cijeli ću se dan odmarati*. (HŠG⁷⁶). Sličnu situaciju koja se tiče odnosa standardnog jezika prema drugim idiomima nalazimo i u poljskom, što ističe Wilczewska (1966: 100, 103–104) u dvjema podgrupama navedene grupe glagola. U jednoj autorica okuplja glagole specifične za dječji način govora kojima se označuje neslaganje s tuđom radnjom, kao u primjerima 348) i 349):

348) *Mamo, on się sypie piaskiem w oczy*.

dosl. *Mama, on **se sipa** pijeskom u oči. / Mama, on mi **sipa (baca)** pijesak u oči.

349) *Mareczku, przestań sypać piaskiem w oczy*.

dosl. Marek, prestani **sipati** pijesak u oči. (ibid.: 100)

Primjeri pokazuju da ne postoji razlika između glagola s povratnom oznakom i onoga bez nje ni na sintaktičkoj, niti na semantičkoj razini. No, prema autorici, upravo ta dva primjera jasno pokazuju razliku između govora djece i odraslih. Glagol *sypać* mogli bismo uvrstiti u

⁷⁶ <http://gramatika.hr/pravilo/glagoli-prema-predmetu-radnje/37/>

skupinu nepravih povratnih glagola 1 jer može imati akuzativnu dopunu (npr. *sypać popiół* ‘sipati pepeo’), dok bismo glagol *sypać się* mogli uvrstiti u uzajamno povratne glagole jer kontekst u primjeru 348) pokazuje da se radi o dva sudionika radnje koja oba mogu postati agensima (*Oni się sypią piaskiem w oczy. Na przystanku sypałam się z Emilem piaskiem. – Na stacji sam se s Emilem nabacivala (*sipala) pijeskom.*)

Slično je i s drugim glagolima koje Wilczewska ubraja u dotičnu podskupinu: *drażnić się* (dražiti (se), izazivati (se)), *rzucać się* (nabacivati se). Ove napomene ističemo kako bismo još jednom naglasili da skupine povratnih glagola nisu strogo omeđene i da ovise o kontekstu u kojem se glagol upotrebljava. Sličnu pojavu autorica prepoznaje i u „uličnoj” inačici govora odraslih, koja se najčešće javlja u afektu, što pokazuje primjer izjave nakon što je jedan sudionik radnje primio udarac u glavu:

350) Co *się* pan **rozbija-a-a**!? (ibid.: 100)

Zašto *se tućete*!?

Kao drugu podskupinu glagola udaljenih od standardnoga jezika Wilczewska navodi one u kojih je *się* čestica bez ikakvog značenja, dakle bez gramatičke i semantičke funkcije. Autorica navodi, iako ističe da to ne može autoritativno tvrditi bez statističke obrade, kako su oni glagoli uz koje dolazi *się* specifični za razgovorni jezik te ih se zato nalazi u dijaloškim oblicima i općenito, pri stilizaciji na razgovorni (*potoczny*) jezik. Neki su od tih glagola: *patrzeć się* (gledati), *spojrzeć się* (pogledati), *ślucać się* (slušati (jedan drugoga), biti poslušan), *znaczyć się* (značiti), *zostać się* (ostati = *zostać*, a *zostać się* = zadržati se) itd. Kao primjer kojim potvrđuje da različiti oblici glagola ne unose sadržajne razlike, navodi sljedeći tekst iz romana *Noći i dani*⁷⁷:

351) *Ktoś z domowych przeszedł mimo zajętego patrzeniem gościa, który drgnął i zapytał zamieszany: –Kto jest ta panienka w takim staniczku w zygzag? Młodym człowiekiem, który się tak zapytał, był Bogumił Niechcic.* (Wilczewska 1966: 104)

Netko od domaćih prošao je pokraj gosta zauzetoga gledanjem, koji je zadržao, i **upitao** zbunjen: –Tko je ova gospođica u prsluku s cik-cakom? Mladi čovjek koji je tako **zapitao** bio je Bogumił Niechcic.

⁷⁷ Maria Dąbrowska: *Noce i dnie*, Kraków, 1947.

Od glagola koje smo za analizu ekscerpirali iz rječnika, kao povratno zalihosne prepoznali smo sljedeće: *błyszcząć się* – bliještati se; *doczekać się* – dočekati; *łśnić się* – sjajiti se; *patrzeć się* – gledati; *patrzyć się* – gledati, piljiti; *pieścić się* – milovati se, maziti se, tj. jedan drugoga; *świecić się* – svijetliti (se); *zateśknić się* – zaželjeti se. Kao što vidimo, broj je tih glagola iznimno malen, što je i očekivano, s obzirom na to da nam je dosadašnja analiza povratnih glagola pokazala da dodavanje povratne oznake *się* / *se* na glagol u najvećem broju slučajeva unosi određenu promjenu. Iako smo odabrali pristup prema kojem povratno zalihosnima smatramo one glagole koji značenjski i sintaktički funkcioniraju potpuno jednako s povratnom oznakom i bez nje, i među odabranim glagolima pronalazimo jedan koji bismo prema njegovim obilježjima smjestili u drugu glagolsku skupinu, odnosno shvaćamo ga povratno zalihosnim u širem smislu (kao što to čine Belaj 2001 i Oraić 2008).

Jedan je glagol među onima koje smo izdvojili prijelazan te bi pripadao u skupinu nepravi povratni glagoli 1, ali prema Belajevoj (2001) klasifikaciji to bi bio povratno zalihosni glagol skupine c). To je glagol *pieścić się* (milovati se, maziti se). Izdvajamo ga jer se po svojim obilježjima razlikuje od povratno zalihosnih glagola, ali ga ipak navodimo unutar ove glagolske skupine jer, kao što smo pokazali, postoje tumačenja koja funkcije povratne oznake u takvih glagola smatraju zalihosnima. To je dakle prijelazni glagol koji, kada uz njega stoji povratna oznaka *się*, ima isto (ili približno isto značenja) kao i kada uz njega stoji dopuna u akuzativu. To je razvidno iz sljedećih primjera:

352) *Zaczęłem delikatnie **pieścić** brązową, opaloną skórę.*

Počeo sam nježno **milovati (gladiti)** smeđu, osunčanu kožu.

353) *Róża na przemian całowała dziewczynki, **pieściła się** z malpką i opowiadała różne przygody z podróży [...].*

Róża je naizmjenice ljubila djevojčice, **mazila se** s majmunčićem i pričala razne doživljaje s putovanja [...].

Primjeri pokazuju da, za razliku od glagola bez povratne oznake, glagol s povratnom oznakom ne može imati dopunu u akuzativu, a može nositi i uzajamno povratno značenje.

Tri su ekscerpirana glagola koja smatramo u punom smislu povratno zalihosnima: *błyszcząć się* – bliještati se; *łśnić się* – sjajiti se; *świecić się* – svijetliti se, sjati. Njih nalazimo i

kod Wilczewske (1966: 102) okupljene u podskupinu glagola koji označuju emitiranje svjetla. Sljedeći primjeri iz korpusa pokazuju da povratna oznaka u navedenih glagola ne unosi nikakve promjene, ni značenjski, niti sintaktički:

354) [...] *czarne oczy **błyszczały** bystro, jak u czujnego zwierzątka.*
[...] crne oči **bliještale** su bistro, kao u oprezne životinje.

355) ***Błyszczały się** również paznokcie dziewczyny, pokryte brokatowym lakierem.*
***Bliještali** su (se) i djevojčini nokti pokriveni brokatnim lakom.*

356) *Skóra obojga **lśniła** od wody.*
Koža obojice **sjajila je** od vode.

357) *Na widnokręgu **lśniło się** morze dalekie.*
Na obzoru **se sjajilo** sinje more.

358) *Wokół było ciemno, tylko mała lampka **świeciła** na nocnym stoliku.*
Uokolo je bilo tamno, samo je mala lampica **svijetlila** na noćnom ormariću.

359) *Za oknami zrobiło się ciemno, czy raczej ciemniej, bo i tak wszędzie **świeciły się** latarnie i lampy [...].*
Vani je bio mrak, zapravo malo manje mračno, jer su **se** i tako svuda **svijetlili** fenjeri i svjetiljke [...].

Glagol *doczekać się – dočekati* pripada istoj skupini kao prethodno navedena tri glagola, iako se njegovo značenje ne odnosi na emitiranje svjetlosti. Prema sintaktičkim i semantičkim obilježjima, on odgovara povratno zalihosnim glagolima jer povratna oznaka *się* u određenim kontekstima ne mora unositi nikakvu razliku. Pokazuju to sljedeći primjeri:

360) *Został i szczęśliwie **doczekał** emerytury.*
Ostao je i sretno **dočeka**o mirovinu.

361) [...] *nie trafiła do śmietnika, tylko **doczekała się** emerytury na podłogowej łazience.*

[...] nije dospjela u kantu za smeće, nego je **dočekala** mirovinu na podu kupaonice.

Kao i prethodna četiri glagola, i glagoli *patrzeć się – gledati; patrzeć się – gledati* pripadaju skupini povratno zalihosnih. Glagoli su to sinonimnih značenja, čija se upotreba s povratnom oznakom ne razlikuje od upotrebe bez nje.

362) *Rowerzysta nie przestaje **patrzeć** w sufit.*

Biciklist ne prestaje **gledati** u strop.

363) *Będą **patrzeć się** w mój sterczący brzuch jak w kulę [...].*

Buljit (piljit) će u moj nabrekli trbuh kao u kuglu [...].

364) ***Patrzyła** na niego z tak poważną miną, że aż jego samego to przstraszyło.*

Gledała ga je tako ozbiljna lica da je to i njega samoga prestrašilo.

365) *Chłopiec **patrzy się** na nią.*

Dječak je **gleda**.

Glagol *zateśknąć się – zażeljeti se* nalazimo u rječniku USJP (2003) u značenju intenzivnog osjećaja želje, čežnje i potkrijepljen je primjerom:

366) ***Zateśknąłby się** za najbliższymi, gdyby ich zabrakło.*

Zaželio bi *se* najbližih kada bi ih ponestalo.

Ističemo njegovo značenje i primjer iz rječnika (ibid.) stoga što mrežni rječnik WSJP ne navodi glagol u njegovu povratnom obliku, već samo inačicu bez povratne oznake *się*, a korpus bilježi samo jedan primjer povratnog glagola:

367) ***Zateśkniło się**, pożałowało za braćmi – za Janem z rodu Canapariów [...].*

Poželjelo bi *se*, pożałovalo za braćom – za Janom od roda Canaparia [...].

Primjer je iz književnog djela napisanog godine 1922, što može doprinijeti činjenici da suvremeni korpus ne bilježi više primjera uporabe, ali kako se radi o samo jednoj pojavnici, a korpus obuhvaća i starija književna djela, možemo zaključiti da glagol *zatešknić* u povratnom obliku nije bio u čestoj uporabi u poljskom jeziku, niti je to danas.

Hrvatska inačica *čeznuti se* ne postoji kao povratni glagol te nije potvrđena u korpusu hrWaC, no s obzirom na to da se glagol *zatešknić się* na hrvatski može prevesti i kao *zaželjeti se*, u korpusu smo provjerili uporabu glagola *zaželjeti* i *zaželjeti se*.

368) ***Zaželio*** sam joj sreću u životu i mislio sam da se više nećemo čuti.

369) Nakon nježnog buđenja, umotana u meko krzno, ***zaželjela se*** svježeg zraka.

Primjeri 368) i 369) pokazuju da se u ovom slučaju u hrvatskom ne radi o jednom glagolu uz koji povratna oznaka ima zalihosnu ulogu, već da se radi o dvama glagolima. Osim što dva glagola zahtijevaju različite dopune, *zaželjeti* dativnu, a *zaželjeti se* genitivnu, u njihovim značenjima prepoznamo razlike. Glagol *zaželjeti* znači osjetiti želju (Šonje 2000: 1421), ali i uputiti želju nekome, što je vidljivo iz primjer 368). Glagol *zaželjeti se* prema Šonji (ibid.) znači ‘postati željan’, no njime se ne može izreći želja koja je upućena nekom drugom. Između dvaju glagola postoje i daljnje značenjske nijanse jer se njima ne izražava isti tip želje. *Zaželjeti se* koristi kada nešto želimo dobiti u vlasništvo (npr. *zaželjeti poklon*) ili kada izražavamo općenitu nematerijalnu želju (*zaželjeti mir u svijetu*), dok *zaželjeti se* izražava želju za nečim što je potaknuto osjećajima (*zaželio se majke*) ili iskazuje potrebu (*zaželio se brze hrane*).

Kao što je iz primjera razvidno, malobrojni su glagoli koji odgovaraju zalihosnima u užem smislu, te se u različitim kontekstima mogu vidjeti sintaktičke razlike koje povratna oznaka unosi u glagole koji se inače svrstavaju u šire definirane zalihosne glagole. Usporedbom konteksta glagoli koji pokazuju svojstva zalihosti u užem smislu samo su *błyszcząć się* – bliještatati se; *doczekać się* – dočekati; *łsnąć się* – sjajiti se; *patrzyć się* – gledati; *patrzeć się* – gledati; *świecić się* – svijetliti se; *zatešknić się* – zaželjeti se, dok se ostalima koji se navode u poljskoj literaturi može pripisati jedna od drugih kategorija prema kojoj dolazi do promjene na sintaktičkoj ili pak semantičkoj razini. Ne smatramo nasumičnom činjenicu da se većina u maloj skupini zalihosnih glagola odnosi na glagole emitiranja svjetla, pogotovo zato što se u tim slučajevima doista može govoriti o stilskoj razlici koja uvodi donekle različit, stilski i

pragmatski uvjetovan, fokus na izražajnoj razini opisa događaja emitiranja svjetlosti (npr. *pogledaj kako sjaje zvijezde* [fokus na objektu] / *pogledaj kako se sjaje zvijezde* [fokus na svojstvu svjetlosti]). Izdvajanje zalihosnih glagola u užem smislu, prema našem mišljenju, rješava i neka od standardoloških pitanja koja se vežu uz pravilnu upotrebu *se* jer se u njih uključuju samo oni sa stilističkom varijacijom, a oni u kojih dolazi do promjene sintaktičkog okvira (npr. *odmarati oči* – *odmarati se*) zadobivaju drugačiju sintaktičku argumentaciju i ne pripadaju kategoriji zalihosti u užem smislu.

5. Zaključak

Tema je ovog rada kategorija povratnosti u dvama tipološki sličnim i genetski srodnim jezicima – hrvatskom i poljskom. Iako je povratnost tema koja je često opisivana u tradicionalnim gramatičkim opisima, već se na početku našeg istraživanja dobio uvid u razlike u opisnim tradicijama onoga što bi povratnost bila. S jedne strane u hrvatskim je opisima naglasak stavljen na glagol kao temeljni nositelj kategorije povratnosti, zajedno s povratnom oznakom *se*, dok je u poljskim opisima naglasak bio na povratnosti kao gramatičkoj konstrukciji u bliskoj svezi s dijatezom aktiva i pasiva te kategorijom glagolskog stanja. Stoga je zadatak ovog istraživanja u samom početku bio dvojake naravi – istraživanje same jezične građe i istraživanje metajezичnog nazivlja kojim tu građu možemo opisati. Pregledom postojećih opisa nametnuo nam se zadatak usustavljanja temeljne klasifikacije koja bi pružila oslonac usporedbi poljskih i hrvatskih povratnih glagola. Moramo naglasiti da smo taj zadatak smatrali ne samo lingvističkim, nego i filološkim izazovom ovoga rada.

Istraživanje je pokazalo da *se / się* u oba istraživana jezika vrši više funkcija, od izražavanja semantičke povratnosti, sintaktičkih i semantičkih promjena na razini argumentne strukture glagola, da ima ulogu u leksikalizaciji i tvorbi glagolskih oblika, ali i izražava druge značenjske kategorije koje su u bliskoj svezi s povratnošću, točnije uzajamnost ili recipročnost. Pregled ovih funkcija razdijeljen je po skupinama glagola koje smo izdvojili za potrebe analize i usporedbe hrvatskih i poljskih povratnih glagola. U vezi s tim treći nam je cilj bio istražiti može li se u poljskom dosljedno i sustavno provesti klasifikacija sukladna podjelama u drugim slavenskim jezicima, s fokusom na hrvatski.

Iz tog smo se razloga odlučili preuzeti i prilagoditi predložene klasifikacije u hrvatskom jeziku i primijeniti ih i vrednovati na srodnom jeziku poput poljskog. Razvili smo skupinu testova za određivanje vrsta povratnih glagola, za koje se nadamo da će poslužiti daljnjim analizama povratnih glagola u poljskom jeziku, poglavito poučavanju toga slavenskog jezika, iako smo ih koristili kao *tertium comparationis* naše kontrastivne analize. Testovi su sljedeći:

Test 1: postojanje glagolskog oblika bez *se / się*

Test 2: zamjena *se / się* sa *sebe / siebie*

Test 3: zamjena *se / się* s *jedan drugoga / jeden drugiego*

Test 3.1: dopuna sa *s / sa* i *z / ze* + instrumental

Test 4: postojanje povratnih i nepovratnih inačica glagola istih sintaktičkih i semantičkih obilježja

Test 5: postojanje povratnih i nepovratnih inačica glagola bez značajnog pomaka u značenju, ali različitih sintaktičkih obilježja

Test 6: postojanje dviju inačica glagola različitih semantičkih i sintaktičkih obilježja (u kojih dolazi do pomaka u značenju)

Primjenom navedenih testova uveli smo šest skupina povratnih glagola potvrđenih u obama istraživanim jezicima:

1. *Reflexiva tantum* (Test 1)
2. Uzajamno povratni glagoli (Test 3)
3. Pravi povratni glagoli (Test 2)
4. Nepravi povratni glagoli 1 (Test 5)
5. Nepravi povratni glagoli 2 (Test 6)
6. Povratno zalihosni (redundantni) glagoli (Test 4)

Reflexiva tantum okuplja skupinu povratnih glagola koji postoje samo kao povratni oblici. S obzirom na to obilježje koje ovu skupinu razlikuje od svih ostalih, analizi smo pristupili iz aspekta tvorbe. Glagole smo podijelili na prefigirane i neprefigirane te na raznokorijenske i istokorijenske. Analiza je pokazala da i unutar skupine postoje razlike u tvorbenim modelima, tj. da su neprefigirani povratni glagoli leksički okamenjeni višerječni oblici, dok su prefigirani glagoli s cirkumfiksom rezultat gramatički produktivnog procesa.

Uzajamno povratni (recipročni) glagoli skupina su glagola u kojih je kontekst ključan da bi se odredilo njihovo značenje. Kao što smo u radu naveli, odabrana klasifikacija glagola prema skupinama ne čini zatvoren sustav te određeni glagoli, ovisno o rečeničnom okruženju, mogu pripasti u različite skupine. Pri odabiru uzajamno povratnih glagola vodili smo se činjenicom da određeni glagoli imaju intrinzično svojstvo uzajamnosti. Isto tako ova je skupina zanimljiva i zato što je povratna oznaka *se / się* samo jedno od sredstava kojima se uzajamnost može izricati. Ta se sredstva u hrvatskom i poljskom unekoliko razlikuju, npr. u poljskom je jedno od njih sintagma *z(e) sobą* (dosl. *s(a) sobom*), čime se u hrvatskom ne izražava uzajamnost radnje.

Pravi povratni glagoli skupina su čije je bitno obilježje to da se nalaze na granici prijelaznosti i povratnosti te se shodno tomu povratna oznaka nalazi na mjestu direktnog objekta i najbliže je svom izvornom, zamjeničkom statusu. Komplikiran status povratne oznake u pravih povratnih glagola ukazao je na važnost semantičke razine analize, tj. da je nedostatno osloniti se samo na sintaktičku i morfološku. Kod prave ili semantičke povratnosti u analizu su uvedene

semantičke uloge, koje se odnose na dubinsku strukturu rečenice i sudionike događaja / radnje te načina na koje se oni morfosintaktički realiziraju u rečenici.

Nepravi povratni glagoli 1 skupina su glagola u kojih se značenje (bitno) ne mijenja kada dolaze s povratnom oznakom i bez nje. U ovoj se skupini analizira odnos povratnosti kao gramatičke kategorije u usporedbi sa stanjem, pasivom i bezličnim oblicima. Upravo su nepravi povratni glagoli 1 oni kod kojih je najistaknutiji problem odnosa stanja kao sintaktičke ili kao leksičke kategorije, ali se pokazuje da velik dio odabranih glagola pripada glagolima u kojima je istaknuta kategorija stanja ili promjene stanja.

Nepravi povratni glagoli 2 skupina su u kojoj se radi o procesu leksikalizacije, a analiza je pokazala da se radi o pravilnosti u značenjskim proširenjima u glagola hrvatskog i poljskog jezika. Ovom podjelom nepravih povratnih glagola na dvije podskupine pokazali smo da je riječ o dvama različitim načinima funkcioniranja povratne oznake u skupini koja se u literaturi često naziva istim krovnim nazivom.

Posljednja su glagolska skupina *povratno zalihosni (redundantni) glagoli*. Dok postoje tumačenja (Wilczewska 1966) da se ta skupina glagola može unutar sebe razlikovati prema određenim sintaktičkim svojstvima, mi smo kao takve prihvatili samo one glagole u kojih povratna oznaka ne unosi nikakvu razliku niti na morfološkoj, ni na sintaktičkoj, ni na semantičkoj razini. Dakle povratno zalihosni glagoli oni su glagoli u kojih je povratna oznaka jednaka nuli.

Navedene skupine objedinjuju određena morfološka, sintaktička ili semantička svojstva te smo navedene tri jezične razine promatrali kao integrirane u sam glagol kao vrstu riječi.

Funkcije povratnosti unutar tih skupina analizirali smo na tri razine:

1. Na leksičkoj smo razini istražili funkcije glagola u kojih je došlo do leksikalizacije, tj. onih glagola koji moraju imati element *se / się* (*bojati se, smijati se, truditi se; bać się, śmiać się, starać się*), za razliku od onih koji mogu stajati i bez elementa *se* (npr. *brijati se i brijati koga, što; golić się i golić kogo, co (brodę ‘bradu’; wąsy ‘brkove’)*).

U tom smo dijelu istraživanja analizirali značenjske pomake do kojih dolazi u glagola kada stoje bez povratne oznake *se / się*. Npr. *činiti se – činiti što, ugledati se – ugledati koga, što, praviti se – praviti što; wydawać się – wydawać coś, zgadzać się – zgadzać*. Ujedno smo istražili dolazi li u glagola obaju jezika do sličnih promjena značenja pri njihovu funkcioniranju bez povratne oznake.

2. Na tvorbenoj / derivacijskoj razini istražili smo kako u oba jezika prefiksacija i promjena glagolskog vida utječu na njihovu povratnu funkciju, tj. u kojim je slučajevima dopuna *se / się* obavezna nakon prefiksacije i s kojim prefiksima. Npr. *pričati – napričati se*, *spavati – naspavati se*, *kokodakati – raskokodakati se*; *spać – wyspać się*, *gadać – dogadać się*, *poznać / poznać się – zapoznać się*. U onih glagola u kojih se pokaže da mogu funkcionirati s dopunom i bez dopune nakon prefiksacije, ukazali smo na razlike u njihovoj funkcionalnosti kada je sadrže i kada stoje bez nje (*pić – upić / upić się*).

3. Na sintaktičkoj smo razini istražili razliku između pasiva i bezličnih konstrukcija te njihovu svezu s povratnim glagolom kao leksičkom jedinicom i funkciju mediopasiva (polj. *medium*) kao srednjeg stanja s objektom u poziciji subjekta i površinskom blokadom agensa.

Bitno je napomenuti da se iz interakcije tih triju razina može vidjeti i višestruka narav povratne oznake *se / się* kao leksičke i gramatičke jedinice koja ne podilazi lako postojećim podjelama na vrste riječi. Iako se često tumači kao zamjenica ili čestica, u radu smo je nazivali povratnom oznakom upravo kako bismo istaknuli činjenicu da njezina funkcija i dijakronijsko podrijetlo mogu biti različiti, ovisno o skupni glagola koju opisujemo.

Primjerice u skupini *reflexiva tantum* možemo je nedvosmisleno smatrati morfemom, što i prijašnji radovi donekle ističu. U toj smo kategoriji obradili i prefigirane glagole u kojih se *prefiks + se / się* može tumačiti i kao cirkumfiks. Nadalje izdvajanjem smo tri različita tvorbena obrasca prefigiranih glagola sa *se / się* pokušali razdvojiti cirkumfiks s povratnom oznakom od drugih procesa u kojima *se / się* djeluje simultano s prefiksom na tvorbu glagola. Glagolske skupine koje smo uspostavili za potrebe naše analize omogućile su nam promatranje određenog dijela prefigiranih glagola ne samo kao *refleksiva tantum*, nego kao sintaktičke pravilnosti uvjetovane cirkumfiksalsnim tvorbenim obrascem. Iako smatramo da je status *se / się* kao morfema prisutan u kategoriji *refleksiva tantum*, uvođenjem skupine nepravih povratnih glagola 2 proširili smo njezino tumačenje kao morfema i pokazali kako se ona može koristiti kao morfem i produktivno, pri leksikalizaciji novih glagolskih značenja, a ne samo kao obvezatan element manje i nepravilne skupine glagola *reflexiva tantum*.

U kategoriji pravih povratnih glagola vidljivo je da povratna oznaka *se / się* i dalje otkriva svoje podrijetlo kao zamjenice *sebe / siebie* u akuzativu, koja je razvidna u argumentnoj strukturi samih glagola i njihovih semantičkih uloga. I pravi povratni glagoli i nepravi povratni glagoli 1, svaki na svoj način naglašavaju upravo sintaktičku raznolikost povratne oznake u hrvatskom i poljskom. Konačno, izdvajajući kategoriju uzajamno povratnih glagola, pokazali smo kako se čitava jedna funkcionalna kategorija u jezicima svijeta može izraziti jezičnim

sredstvima koja inače služe za izražavanje povratnosti. Međutim analiza je glagola koji mogu imati povratna i uzajamna značenja ujedno pokazala da je kontekst važan čimbenik u razlikovanju dviju funkcionalnih i pojmovnih kategorija onda kada su im jezična sredstva ista ili slična. Stoga smatramo da smo implicitno upozorili i na važnost pragmatičke razine jezične analize, koja važnost stavlja na ulogu konteksta pri analizi jezičnih jedinica, odnosno leksema.

U pregledu smo postojećih opisa povratnosti u slavenskim jezicima ujedno istaknuli kako se povratnost u nekih autora svodi i na kategorije glagolskog stanja, poput medija ili pasiva. Utoliko je u zaključku bitno istaknuti kako smo naš pristup usmjerili primarno prema leksičkoj kontrastivnoj analizi. Međutim ne smatramo da smo usmjeravanjem naše analize na povratne glagole zanemarili važnost gramatičkih konstrukcija jer, kao što je analiza pokazala, glagol kao vrsta riječi služi i kao središte rečeničnog ustrojstva te se strukture glagolskih izraza, odnosno elemenata okupljenih oko glagola kao predikata, mogu razlikovati ovisno o skupini povratnih glagola. Cilj je tog dijela istraživanja bio i pružiti jasan kontrastivno utemeljen opis i pregled jezičnih jedinica (prijedložnih i besprijedložnih dopuna, priložnih oznaka), koje mogu poslužiti u poučavanju poljskog kao stranog jezika. Naime iako se povratnost u hrvatskom i poljskom jeziku izražava vrlo sličnim jezičnim sredstvima, postoje i neke bitne razlike koje se ne smiju tumačiti kao prijevodne ekvivalencije. Jedan je od najistaknutijih primjera u našoj građi sintagma *z(e) sobą* (dosl. *s(a) sobom*) u kombinaciji s uzajamnim glagolima u kojima ona nosi značenje dvaju aktera koji vrše radnju zajedno ili jedan na drugom.

U zaključku moramo istaknuti kako je jedan od ciljeva ovoga rada bio ukazati na složenost kategorije povratnosti koja ostavlja prostor i za buduća istraživanja, posebice povratnosti kakva se izražava i u imenskim kategorijama tvorenima od povratnih glagola, ali i sintaktičkim konstrukcijama. Prostor za buduća istraživanja vidimo i u primjeni i studijama izražavanja povratnosti u govornika koji uče poljski kao strani jezik, kao i u kontrastivnim analizama koje proširuju broj jezika u usporedbi i time obogaćuju teorijska promišljanja o samom fenomenu povratnosti.

Popis literature

- Babić, S., Brozović, D., Moguš, M., Pavešić, S., Škarić, I. & Težak, S. (1991). *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika: nacrti za gramatiku*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Globus.
- Babić, S. (2002). *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Bańko, M. (2012). *Wykłady z fleksji polskiej*. Warszawa: PWN.
- Barić, E., Lončarić, M., Malić, D., Pavešić, S., Peti, M., Zečević, V. & Znika, M. (⁴2005). *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bartnicka, B. & Satkiewicz, H. (1990). *Gramatyka języka polskiego: podręcznik dla cudzoziemców*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Bąk, P. (2004). *Gramatyka języka polskiego*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Belaj, B. (2001). Prototipno-kontekstualna analiza povratnih glagola u hrvatskom jeziku. *Suvremena lingvistika*, 51-52(1-2), 1–11.
- Belaj, B. (2004). *Pasivna rečenica*. Osijek: Filozofski fakultet.
- Birtić, M. (2008). *Unutarnja struktura odglagolskih imenica u hrvatskome jeziku*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Bogusławski, A. (1976). Problem tertium comparationis w porównaniu lingwistycznym. *Kwartalnik Neofilologiczny*, 23(3), 295–303.
- Brač, I. (2018). Prijedložna skupina s + instrumental u hrvatskom jeziku. *Suvremena lingvistika*, 44(85), 1–22.
- Chomsky, N. (1970). Remarks on nominalization. Jacobs, R. A. i Peter S. Rosenbaum (ur.). *Readings in English Transformational Grammar*. Waltham. Mass.: Ginn and Co., 184–221.
- Croft, W. (1993). Case marking and the semantics of mental verbs. U: *Semantics and the Lexicon*. Pustejovsky, J. (ur.). Dordrecht: Springer, 55–72.
- Čagalj, I. & Svitková, M. (2014). Tipologija frazeološke ekvivalencije na primjeru hrvatskih i slovačkih frazema s ihtionimskom sastavnicom. U: *Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa Animalistički frazemi u slavenskim jezicima*. Vidović Bolt, I. (ur.). Zagreb: FF press. <http://animalisticki-frazemi.eu/index.php/znanstveni-skupovi/znanstveni-skup-21-i-22-ozujka-2014/zbornik-radova>.
- Doros, A. (1981). *Kategoria zwrotności w języku rosyjskim i polskim*. Rzeszów: Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Drogosz, A. (2008). *Reflexivization in English and Polish: A Cognitive Grammar Approach*. Olsztyn: Uniwersytet Warmińsko-Mazurski.
- Đorđević, R. (1987). *Uvod u kontrastiranje jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

- Filipović, R. (1979). Contrastive Analysis: General-Linguistic or Pedagogical Relevance. *Studia Romanica et Anglica Zagradiensia*, 24 (-), 197–208. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/121814>.
- Filipovic, R. (1984). What are the primary data for contrastive analysis. *Contrastive Linguistics: Prospects and Problems*, 22, 107–117.
- Fillmore, Ch. J. (1968). The case for case. U: *Universals in Linguistics Theory*. Bach, E. i Robert T. Harms (ur.). London: Holt, Reinhart i Winston, 1–25.
- Fillmore, Ch. J. (1977). The case for case reopened. *Syntax and semantics*, 8(1977), 59–82.
- Gast, V. (2013). Contrastive analysis. <http://www.personal.uni-jena.de/~mu65qev/papdf/CA.pdf>.
- Gaszewski, J. (2012). *The Semantics of Selected Prepositions in Governed Prepositional Phrases. A Comparative Analysis of English-Polish Equivalences*. Neobjavljeni doktorski rad. Łódź: Uniwersytet Łódzki.
- Geniušienė, E. (1987). *The typology of reflexives*. Berlin – New York – Amsterdam: Mouton de Gruyter.
- Goldberg, A. E. (1995). *Constructions: A construction grammar approach to argument structure*. Chicago: University of Chicago Press.
- Grzegorzczkova, R., Laskowski, R. i Henryk Wróbel (ur.). (1984). *Gramatyka Współczesnego Języka Polskiego –Morfologia*. Varšava: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Haspelmath, M. (1987). *Verbal noun or verbal adjective? The case of latin gerundive and gerund*. Arbeitspapier Nr. 3. Köln: Institut für Sprachwissenschaft.
- Hopper, P. J. & Thompson, S. A. (1980). Transitivity in grammar and discourse. *Language*, 251–299.
- Hrdlička, M. & Vidović Bolt, I. (2019). Zašto poljski i hrvatski „glagolski pridjevi radni” nisu ekvivalentni?”. U: *Komparativnoslavističke lingvokulturalne teme*. Pintarić, N., Čagalj, I. i Ivana Vidović Bolt (ur.). Zagreb: Srednja Europa, 121–129.
- Hron, D. (2005). *On the Derivation of Reflexive Nouns: the Case of Czech*. <http://linguistics.huji.ac.il/IATL/22/Hron.pdf>.
- Israeli, A. (1997). *Semantics and Pragmatics of the “Reflexive” Verbs in Russian*. München: Verlag Otto Sagner.
- Jakobson, R. (2008). *O jeziku*. S engleskoga preveo Damjan Lalović. Zagreb: Disput.
- James, C. (2011). Što je kontrastivna analiza? (prijevod Tihane Kovač). *Hrvatistika*, 5(5), 197–205. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/81706>
- Jodłowski, S. (1977). *Podstawy polskiej składni*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Kardela, H. (1985). *A grammar of English and Polish reflexives*. Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej.

- Katičić, R. (³2002). *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Nakladni zavod Globus.
- Katunar, D. (2015). *Ustroj leksikona u konstrukcijskoj gramatici – primjer prijedloga u hrvatskom jeziku*. Neobjavljeni doktorski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Kemmer, S. (1993). *The middle voice* (Vol. 23). Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- Kononenko, I. (2016). The Problems of Semantic Equivalence in Different Types of Ukrainian-Polish and Polish-Ukrainian Dictionaries. *Cognitive Studies. Études cognitives*, (16), 173–179.
- Koptjevskaja-Tamm, M. (2006). Nominalization. U: *Encyclopedia of Language and Linguistics*. Brown, K. (ur.). Amsterdam – Boston: Elsevier Science, 652–659.
- Krzek, M. (2011). Impersonal się constructions in Polish. *Newcastle Working Papers in Linguistics*, (17), 67–93.
- Krzeszowski, T. P. (1990). *Contrasting languages: The scope of contrastive linguistics*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- König, E. & Gast, V. (ur.). (2008). *Reciprocals and reflexives: Theoretical and typological explorations*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Lehmann, C. (2002). *Thoughts on grammaticalization*. Erfurt: Arbeitspapiere des Seminars für Sprachwissenschaft der Universität Erfurt.
- Letuchiy, A. (2011) Reciprocity and similar meanings in Slavic languages and SAE. <https://publications.hse.ru/mirror/pubs/share/folder/w4wbh51lt4/direct/79512999>.
- Lewis, K. (2016). *Lažni prijatelji: s Rječnikom hrvatsko-ruskih lažnih prijatelja*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Lucy, J. A. (1993). Reflexive language and the human disciplines. U: *Reflexive language: Reported speech and metapragmatics*. Lucy, J. A. (ur.). Cambridge: Cambridge University Press, 9–32.
- Marković, I. (²2013). *Uvod u jezičnu morfologiju*. Zagreb: Disput.
- Matasović, R. (1997). *Kratka poredbenopovijesna gramatika latinskoga jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Matasović, R. (2001). *Uvod u poredbenu lingvistiku*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Matasović, R. (2011). Croatian Reflexive Constructions from the Historical Point of View. *Rad u rukopisu*, 1–22.
- Moulton, E. (2015). *Rethinking Reflexivity: SJA/SE-verbs in Russian and Bosnian/Croatian/Serbian*. Doktorski rad. Kansas: University of Kansas. https://kuscholarworks.ku.edu/bitstream/handle/1808/19066/Moulton_ku_0099D_14061_DA_TA_1.pdf?sequence=1.
- Nagórko, A. (1998). *Zarys gramatyki polskiej (ze słowotwórstwem)*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Nagórko, A. (2012). *Podręczna gramatyka języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Nigoević, M. (2011). Neka načela određivanja diskursnih oznaka. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 37(1), 121–145.

Oraić, I. (2008). Kako razvrstati glagole s elementom se u valencijskome rječniku hrvatskih glagola?. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 34(1), 269–283.

Oraić Rabušić, I. (2015). O odnosu elementa se i zamjenice sebe. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 41(1), 97–126.

Oraić Rabušić, I. (2017). Podjela konstrukcija sa se u hrvatskom jeziku. *Suvremena lingvistika*, 43(84), 173–197.

Oraić Rabušić, I. (2018). *Struktura povratnih glagola i konstrukcije sa se u hrvatskome jeziku*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Peti, M. (1985). Pogledi jugoslavenskih lingvista na sintaksu vremena. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 10(1), 109–126.

Pintarić, N. (2010). *Kontrastivno rječotvorje: imenička tvorba u tablicama*. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za zapadnoslavenske jezike i književnosti – Volumina.pl.

Polančec, J. (2018). Povratni medij: u strukturi kategorije i njezinu dijakronijskom razvoju. U: *Poglavlja iz romanske filologije: u čast akademiku Augustu Kovačecu o njegovu 80. rođendanu*. Lanović, N., Ljubičić, M., Musulin, M., Radosavljević P. i Sanja Šoštarić (ur.). Zagreb: FF press, 543–560.

Polański, K. (ur.). (1999). *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Popović, M. & Trostinska, R. (1991). O glagolskom se u hrvatskosrpskom (i analogu u ruskom i ukrajinskom). *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 26, 23–26.

Popović, M. & Trostinska, R. (1993). Hrvatsko-ukrajinsko-ruske jezične paralele. O morfemu-satelitu i morfemoidu-satelitu. *Croatica: časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu*, 23(37-38-39), 303–309.

Popović, M. & Trostinska, R. (2000). O morfemu satelitu u slavenskim jezicima. U: *Drugi hrvatski slavistički kongres, sv. 1*. Sesar, D. i Ivana Vidović Bolt (ur.). Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 573–575.

Popović, M. & Trostinska, R. (2009). Nešto drugačija interpretacija nekih afikasa (na materijalu hrvatskoga, ruskoga i ukrajinskog jezika). U: *Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim I*. Sesar, D. (ur.). Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, FF press, 11–18.

Poradnia językowa PWN <https://sjp.pwn.pl/poradnia>.

Raffaelli, I. (2015). *O značenju: uvod u semantiku*. Zagreb: Matica hrvatska.

Raffaelli, I. (2016). Morfosemantička obilježja percepcijskih glagola u hrvatskom. U: *Šesti hrvatski slavistički kongres, sv. 1*. Botica, S., Nikolić, D., Tomašić, J. i Ivana Vidović Bolt (ur.). Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 375–387.

- Rozwadowska, B. (1997). *Towards a unified theory of nominalizations: External and internal eventualities*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Saeed, J. I. (2009). *Semantics*. Chichester: Wiley – Blackwell.
- Safarewiczowa, H. (1954). Rzeczowniki „zwrotne” w języku polskim. *Język Polski*, 34, 332–348.
- Safarewiczowa, H. (1961). O użyciu celownika zaimka zwrotnego. *Język Polski*, 41, 308–316.
- Saloni, Z. (1975). W sprawie się. *Język Polski*, 55, 25–34.
- Samardžija, M. (1986). *Valentnost glagola u suvremenom hrvatskom jeziku*. Neobjavljeni doktorski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Saussure, F. de. (2000). *Tečaj opće lingvistike* (prijevod Vojmir Vinja). Zagreb: ArtTresor – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Schierholz, S. J. (2015). Methods in lexicography and dictionary research. *Lexikos*, 25, 323–352.
- Schladt, M. (2000). The typology and grammaticalization of reflexives. *Reflexives: Form and Function [Typological Studies in Language 40]*, 81, 103–124.
- Sesar, D. (1992). O mogućnostima kategorizacije partikula u hrvatskom jezičnom standardu. *Suvremena lingvistika*, 18(2), 251–262.
- Sesar, D. (2009). Čestice – uvodne i umetnute riječi. U: *Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim I*. Sesar, D. (ur.). Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, FF press, 49–56.
- Silić, J. & Pranjković, I. (2007). *Gramatika hrvatskoga jezika: za gimnazije i visoka učilišta [sintaksa, morfologija, fonologija]*. Zagreb: Školska knjiga.
- Sokolić, N. & Vidović Bolt, I. (2012). Pada li Poljaku lišće u listopadu? O hrvatsko-poljskim lažnim prijateljima. U: *Croaticum – Savjetovanje za lektore hrvatskoga kao inoga jezika, 1. zbornik radova*. Čilaš Mikulić, M., Juričić, A. i Sanda Lucija Udier (ur.). Zagreb: FF press, 15–26.
- Stanković, S. (2009). O pojmu i razvoju kontrastivne analize jezika. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini*, (39), 65–77.
- Sussex, R. & Cubberley, P. (2006). *The Slavic languages (Cambridge language surveys)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Szlifersztejnowa, S. (1969). *Kategorija strony: z historii myśli lingwistycznej*. Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich – Wydawnictwo.
- Szober, S. (1933). Oboczności typu *śpieszyć – śpieszyć się, prosić – prosić się, słuchać – słuchać się*. *Poradnik językowy*, 1, 7–10.
- Szober, S. (1966). *Gramatyka języka polskiego*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Šaravanja, L. (2015). Fleksibilnost argumentne strukture odglagolskih imenica na -nje. *Mostariensia*, 19(1), 45–57. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/141658>.

- Škiljan, D. (1994). *Pogled u lingvistiku*. Zagreb: Školska knjiga.
- Šojat, K. (2008). *Sintaktički i semantički opis glagolskih valencija u hrvatskom*. Neobjavljeni doktorski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Tabakowska, E. (2003). Those notorious polish reflexive pronouns: a plea for middle voice. *Glossos*, 4, 1–18.
- Tafra, B. & Košutar, P. (2009). Rječotvorni modeli u hrvatskom jeziku. *Suvremena lingvistika*, 35(67), 87–107.
- Trask, R. L. (2005). *Temeljni lingvistički pojmovi*. S engleskoga preveo Benedikt Perak. Zagreb: Školska knjiga.
- Urbańczyk, S. & Kucała, M. (ur.). (1999). *Encyklopedia języka polskiego*. Wrocław – Varšava – Krakov: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Van Valin, R. D. & LaPolla, R. J. (1997). *Syntax: Structure, meaning, and function*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vasung, A. (2014). *Bugarski i hrvatski priložni frazemi s prostornim i vremenskim značenjem*. Neobjavljeni doktorski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Vidović-Bolt, I. (2002). Glagoli kretanja u poljskim i hrvatskim rječnicima. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 27(1), 281–289.
- Vidović Bolt, I. (2018). Frazemska ekvivalencija u teoriji i praksi. U: *Šesti hrvatski slavistički kongres*, sv. 2. Botica, S., Nikolić, D., Tomašić, J. i Ivana Vidović Bolt (ur.). Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 1201–1209.
- WALS = Dryer, M. S. & Haspelmath, M. (2013). The world atlas of language structures online. <https://wals.info/>.
- Wiemer, B. (2007). Reciprocal and reflexive constructions in Polish. *Typological Studies in Language*, 71(2), 513–559.
- Wierzbicka, A. (2006). *Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Wilczewska, K. (1966). *Czasowniki zwrotne we współczesnej polszczyźnie*. Toruń: TNT.
- Zaron, Z. (2009). *Problemy składni funkcjonalnej*. Warszawa: Bel Studio.
- Žic Fuchs, M. (1986). Leksička kontrastivna analiza i rječnici. *Filologija*, (14), 485–492.

Rječnici

- Benešić, J. (2015, ¹1949). *Hrvatsko-poljski rječnik*. Zagreb: Dominović.
- E-Glava <http://valencije.ihj.hr/>.
- Filipović, V. (ur.). (1989). *Filozofijski rječnik*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

Halder, A. (2002). *Filozofijski rječnik*. S njemačkoga preveo Ante Sesar. Zagreb: Naklada Jurčić.

HJP = Hrvatski jezični portal <http://hjp.znanje.hr/>.

Matthews, P. H. (2014). *The concise Oxford dictionary of linguistics*. Oxford: Oxford University Press.

Mędak, S. (1997). *Słownik form koniugacyjnych czasowników polskich*. Kraków: Universitas.

Moguš, M., Bratanić, M. & Tadić, M. (1999). *Hrvatski čestotni rječnik*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta.

Moguš, M. & Pintarić, N. (2002). *Poljsko-hrvatski rječnik*. Zagreb: Školska knjiga.

Simeon, R. (1969). *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva: na 8 jezika, hrvatsko-srpski, latinski, ruski, njemački, engleski, francuski, talijanski, španjolski*. Zagreb: Matica hrvatska.

SJP PWN = Słownik Języka Polskiego PWN <https://sjp.pwn.pl/>.

Sobol, E. (ur.). (1999). *Ilustrowany słownik języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Sobol, E. (ur.). (2003). *Nowy słownik języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Šonje, J. (ur.). (2000). *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža – Školska knjiga.

USJP = Uniwersalny słownik języka polskiego (2003). Dubisz, S. (ur.). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, sv. 1–4.

WSJP = Wielki Słownik Języka Polskiego <https://www.wsjp.pl/>.

Izvori

HNK = Hrvatski nacionalni korpus <http://hnk.ffzg.hr/>.

hrWaC = Hrvatski mrežni korpus
http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=.

NKJP = Narodowy Korpus Języka Polskiego <http://nkjp.pl/poliquarp/>.

Prilog 1. Popis poljskih i hrvatskih povratnih glagola

Poljski glagol	Hrvatski prijevod 1
awanturować się	svađati se, prepirati se
bać się	bojati se
bawić się	igrati se
bić się	tući se
bielić się	bijeliti se
błyszczeć się	bliješćati se, sjajiti se
bogacić się	bogatiti se
boksować się	boksati se
borykać się	boriti se, batrgati se, mučiti se
brać się	hvatati se
bronić się	braniti se
budować się	biti građenim
budzić się	buditi se
całować się	ljubiti se
cenić się	cijeniti se
charakteryzować się	odlikovati se
chłodzić się	biti hladan, postajati hladan
chmurzyć się	oblačiti se, naoblačivati se, postajati oblačnim
chować się	skrivati se
chronić się	štititi se, čuvati se, paziti se
chwalić się	hvaliti se
chwycić się / chwytać się	uhvatiti se
ciągać się POT.	vući se, sporo hodati
cierpieć się	podnositi se, trpjeti se
cieszyć się	radovati se, veseliti se
cofnąć się / cofać się	Povući se, pobjeći / povlačiti se, bježati
czerwienić się	crvenjeti se, stidjeti se, rumeniti se
czesać się	češljati se
częstować się	častiti se, gostiti se
czołgać się	vući se, puzati, povlačiti se
czuć się	osjećati se

czynić się	raditi se, praviti se, vršiti se
czyścić się	čistiti samoga sebe
czwicić się	usavršavati se u nečemu kroz vježbu
dać się / dawać się	dati se / davati se; predati se / predavati se
decydować się	odlučivati se
dekoltować się	dekoltirati (se), razgoliti se, obnažiti ramena
dekoncentrować się KSIĄŻK.	dekoncentrirati se
demobilizować się	demobilizirati se; razoružavati se
demoralizować się	demoralizirati se
denerwować się	živcirati se, uzrujavati se
dezorientować się KSIĄŻK.	dezorijentirati se
dławić się	daviti se, gušiti se
dobić się / dobijać się	probiti se, prispjeti, dočepati se / probijati se (s mukom)
dochować się / dochowywać się	očuvati se, održati se / održavati se
docisnąć się	stisnuti se, utegnuti se, pritegnuti se
doczekać się / doczekiwać się	dočekati (se) / dočekivati (se)
doczyścić się	očistiti se potpuno
dogadać się / dogadywać się POT.	dogovoriti se, sporazumjeti se / dogovarati se, sporazumijevati se
domieszać się	pomiješati se s čime, umiješati se u što
domknąć się / domykać się	zatvoriti / zatvarati dokraja
domówić się / domawiać się	dogovoriti se / dogovarati se dokraja
domyślić się / domyślać się	dosjetiti se, domisliti se / domišljati se
dopalić się / dopalać się	dogorjeti / dogorijevati
dopisać się / dopisywać się	dopisati se / dopisivati se
dostać się / dostawać się	dobiti / dobivati; uspjeti / uspijevati (doći do čega)
dostosować się / dostosowywać się	prilagoditi se / prilagođavati se
dosunąć się / dosuwać się	približiti se / približavati se
doszkolić się / doszkalać się	doškolovati se / doškolavati se
doszukać się / doszukiwać się	dovinuti se / dovijati se
dotknąć się / dotykać się	dotaknuti se / doticati se
douczyć się / douczać się	dodatno učiti, doučiti se / doučavati se
dowiedzieć się / dowiadywać się	doznati / doznati

dowiercić się / dowiercać się	doći do čega bušenjem; ubušiti / ubušivati
dramatyzować się KSIĄŻK.	dramatizirati
drapnąć się / drapać się	počeškati se / češati se, grepsti se, drapati se
drukować się	tiskati se
drzeć się	derati se, urlati, vikati
dusić się	gušiti se; pirjati se
dziać się	dogadati se
dzielić się	dijeliti se
dziurawić się	bušiti se, rupčati se, prorupčavati se, postajati rupičast ili poderan
dziwić się	čuditi se
edukować się KSIĄŻK.	educirati se
emancypować się KSIĄŻK.	emancipirati se
ewakuować się	evakuirati se
fałdować się	nabirati se
farbować się	farbati se, bojiti kosu
formować się KSIĄŻK.	formirati se, oblikovati se
formułować się KSIĄŻK.	formulirati se
fotografować się	fotografirati se
frustrować się KSIĄŻK.	frustrirati se
garbić się	grbiti se, svijati se, saginjati se, pogrbljivati se
garnąć się	privijati se, grliti se, maziti se
golić się	brijati se
hamować się	kočiti se, susprezati se, suzdržavati se
huśtać się	ljuljati se, njihati se, zibati se
interesować się	interesirati se, zanimati se
irytować się KSIĄŻK.	iritirati se
jaskrawić się KSIĄŻK.	šareniti se, bliještati
jąkać się	mucati
jątrzyć się	gnojiti se (o rani)
jednoczyć się	ujedinjavati se, sjedinjavati se, spajati se
jeżyć się KSIĄŻK.	kostriješiti se, kostrušiti se; ježiti se
kajać się	kajati se
kaleczyć się	ranjavati se

karać się	kažnjavati se
karmić się	hraniti se
kąpać się	kupati se
kierować się	usmjeravati se u određenom smjeru
kiwać się / kiwnąć się	naginjati se / nagnuti se, ljuljati se / zaljuljati se, njihati se / zanjhati se
klarować się	pročišćavati se, bistrirati se
klepnać się / klepać się	pljesnuti se / pljeskati se, udariti se / udarati se
kłaniać się	klanjati se
kłaść się	lijegati, ići spavati
kłócić się	svađati se, prepirati se
kochać się	voljeti se, voljeti jedan drugoga
kołysać się	njihati se, ljuljati se
koncentrować się KSIĄŻK.	koncentrirati se, usredotočivati se
kontaktować się	kontaktirati
kontrolować się	kontrolirati se(be)
korzenieć się	zakorjenjivati se; korijeniti se
kręcić się	vtjeti se
kruszyć się	mrviti se, drobiti se
kryć się	kriti se, skrivati se
krystalizować się	kristalizirati se
krzywić się	kriviti se, nakrivljavati se, kositi se
krzyżować się	križati se, razilaziti se
kształcić się	educirati se, učiti, studirati, obrazovati se
kształtować się	formirati se, stvarati se, oblikovati se
łać się	liti se
leczyć się	liječiti se
lenić się	biti lijn; linjati se
lepić się	biti ljepljiv, lijepiti se
lękać się	bojati se, imati fobije
liczyć się	računati na koga, što
liznać się / lizać się	liznuti se / lizati se
logować się ANGL.	logirati se
lśnić się to samo co lśnić	sjajiti (se)

lubić się	voljeti se
ładować się	gurati se, tiskati se
łamać się	dijeliti što lomeći
łapać się	hvatati se, loviti se
łasić się	umiljavati se
łączyć się	biti u vezi, povezivati se, spajati se
malować się	šminkati se
marnować się	kvariti se, uništavati se
martwić się	brinuti se
masować się	masirati se (samoga sebe)
maznać się / mazać się	zaprļjati se / prļjati se, mazati se; maziti se, umiljavati se
meblować się	namještati vlastiti stan ili ured
meldować się	prijavljivati se
mianować się KSIAZK.	nazivati se, imenovati se
miąć się	gužvati se
mierzyć się	mjeriti se
mieszać się	miješati se
miewać się KSIAŻK.	biti, osjećati se
minąć się / mijać się	zaobići se / zaobilaziti se, mimoići se / mimoilaziti se
mnożyć się	množiti se, umnažati se
modlić się	moliti se
nabić się / nabijać się POT.	uvući se / uvlačiti se, nabiti se / nabijati se
nabiegać się	natrčati se
nabudować się POT.	nagraditi se čega, mnogo izgraditi
nabyć się POT.	naboraviti se
nachlać się POT.	napiti se, iznapijati se (vidi: upić się – opiti se)
nachodzić się POT.	nahodati se
nachorować się POT.	nabolovati se
nachwalić się POT.	nahvaliti se
nachylić się / nachylać się	nakloniti se / klanjati se, nagnuti se / naginjati se
naciągnąć się / naciągać się	nategnuti se / natezati se, napeti se / napinjati se
nacieszyć się	naradovati se

nacisnąć się POT.	natiskati se, nagurati se
naczekać się POT.	načekati se
naczytać się POT.	načitati se: a) puno pročitati b) zasititi se dugim čitanjem
nadać się / nadawać się	biti odgovarajući, odgovarati, pasati
nadarzyć się / nadarzać się KSIĄŻK.	dogoditi se / događati se, zbiti se / zbijati se
nadenerwować się POT.	naživcirati se
naderwać się / nadrywać się	zaderati se, napuknuti
nadłamać się / nadłamywać się	biti djelomično slomljen
nadłupać się / nadłupywać się	biti zagreben, zagrepsti se
nadpalić się	nagorjeti
nadpruć się	zaparati, djelomično rasporiti, početi parati; zaparati se
nadstawić się / nadstawiać się POT.	riskirati za koga; zauzeti se, izložiti se
nadłuc się / nadłukiwać się	okrhnut se / malo se krhati; natući se
nadtopić się / nadtapiać się	otopiti se / otapati se, rastopiti se (djelomično) / rastapati se
nadziać się / nadziewać się	nabosti se / nabadati se, nasaditi se / nasađivati se
nadziwić się	načuditi se
nagadać się POT.	napričati se
nagiać się / naginać się	nagnuti se / naginjati se
nagłodować się POT.	nagladovati se
nagotować się POT.	nakuhati se
nagrać się / nagrywać się	snimiti se / snimati se
nagrzać się / nagrzewać się	zagrijati se / zagrijavati se
nahałasować się	nagalamiti se, izgalamiti se
najeść się / najadać się	najesti se / najedati se
najeździć się	navoziti se
nauczyć się	naučiti (se) (na što)
obawiać się KSIĄŻK.	pribojavati se, bojati se
obałować się / obałowiywać się POT.	međusobno se obasipati poljupcima; izljubiti se
obciąć się / obcinać się POT.	ošišati se / šišati se; pasti / padati na ispitu
obciążyć się / obciążać się	opteretiti se / teretiti se, natovariti se / natovarivati se
obdarować się / obdarowywać się KSIĄŻK.	međusobno se darivati

obejrzyć się	vidjeti samoga sebe
obejść się / obchodzić się	ponijeti se / ponašati se
oberwać się / obrywać się	potrgati se / trgati se
obgadać się / obgadywać się POT.	olajati (se) / olajavati (se), ogovarati jedan drugoga; ogovarati se
objawić się / objawiać się KSIĄŻK.	objaviti se / objavljivati se, ukazati se / ukazivati se
objąć się / obejmować się	zagrliti se / grliti se, zagrliti / grliti jedan drugoga
objeść się / objadać się POT.	prejesti se / prejedati se
oblać się / oblewać się	politi se / polijevati se
oblodzić się / obladzać się	zalediti se / prekrivati se ledom
obłożyć się	okružiti se čime; obložiti se
obmacać się / obmacywać się	opipati se / opipavati se
obmyć się / obmywać się	poprati se / popirati se
obnażyć się / obnażać się KSIĄŻK.	obnaživati se / obnažiti se, svlačiti se / svući se
obniżyć się / obniżać się	sniziti se / snižavati se
obnosić się POT.	hvaliti se
obrachować się / obrachowywać się POT.	obračunati se / obračunavati se
obrazić się / obrażać się	uvrijediti se / vrijeđati se
obronić się	obraniti se; obraniti npr. rad, doktorat
obrócić się / obracać się	okrenuti se / okretati se
obrzucić się / obrzucać się KSIĄŻK. (czymś)	nabaciti se / nabacivati se
obsłużyć się / obsługiwać się	poslužiti se / posluživati se (sam)
obsmażyć się / obsmażać się	(za)rumenjeti se (sa svih strana); dobro se ispeći
obstrzyć się / obstrzygać się POT. = ostrzyć się	ošišati se (samoga sebe)
obsuszyć się / obsuszać się POT.	prosušiti se / prosušivati se
obsypać się / obsypywać się	posuti se / posipati se
obszarpać się / obszarpywać się	derati se / poderati se; uništavati se / uništiti se
obudować się / obudowywać się	ograditi / ograđivati nečime svoj dom ili sl.; ograditi se / ograđivati se
obudzić się (v. przebudzić się, zbudzić się)	probuditi se
obwijać się / obwiązywać się	zamotati se, obaviti se / obavijati se
obwiesić się / obwieszać się POT.	objesiti na sebe nakit, nakititi se

ocalić się / ocalać się	spasiti se / spašavati se
ochłodzić się / ochładzać się	ohladiti se / hladiti se
ochronić się / ochraniać się	zaštititi se / štititi se, obraniti se / braniti se
ochrzcić się	krstiti se, pokrstiti se
ocknać się	prenuti se, razbuditi se, trgnuti se
oczyścić się / oczyszczać się	očistiti se / čistiti se
odbić się / odbijać się	odbiti se / odbijati se; zrcaliti se
odbudować się / odbudowywać się	obnoviti se / obnavljati se, restaurirati se
odbyć się / odbywać się KSIĄŻK.	održati se / održavati se, dogoditi se / događati se
odchudzić się / odchudzać się	smršaviti / mršavjeti, provesti dijetu / držati dijetu
odchylić się / odchylać się	nagnuti se / naginjati se
odciąć się / odcinać się	odvojiti se / odvajati se
odciągnąć się / odciągając się	odvući se / odvlačiti se
odcisnąć się / odciskać się	otisnuti se / otiskivati se, utisnuti se / utiskivati se
odczarować się / odczarowywać się	skinuti / skidati čari sa sebe
odczepić się / odczepiać się	otkopčati se / otkopčavati se; maknuti se / micati se (od koga)
oddać się / oddawać się KSIĄŻK.	dati se / davati se, prepustiti se / prepuštati se
oddalić się / oddalać się KSIĄŻK.	udaljiti se / udaljavati se
oddzielić się / oddzielać się	odijeliti se / dijeliti se, odvojiti se / odvajati se
odegrać się / odgrywać się	pobijediti nakon izgubljene igre; osvetiti se / svetiti se (na kome)
odepchnąć się / odpychać się	odgurnuti se / odgurivati se
oderwać się / odrywać się	otkinuti se / otkídati se, otrgnuti se
odezwać się / odzywać się	odgovoriti / odgovarati; javiti se / javljati se
odgiąć się / odginać się	otkloniti se / otklanjati se; nakriviti se, nagnuti se / naginjati se
odgrodzić się / odgradzać się	zagrađiti se / zagrađivati se, pregraditi se / pregrađivati se; ograditi se / ograđivati se
odgrzać się / odgrzewać się	podgrijati (se) / podgrijavati (se)
odkarmić się / odkarmiać się POT.	othraniti se / othranjivati se; udebljati se; uhraniti se / uhranjivati se, toвити se
odkopać się / odkopywać się	iskopati se / iskopavati se
odkręcić się / odkręcać się	odviti se / odvijati se
odkryć się / odkrywać się	otkriti se / otkrivati se

odlepić się / odlepiać się	odlijepiti se / odljepljivati se
odłamać się / odłamywać się	odlomiti se / odlamati se
odłączyć się / odłączać się	odvojiti se / odvajati se
odmienić się / odmieniać się	promijeniti se / mijenjati se
odmłodzić się / odmładzać się	pomladiti se / pomlađivati se
odmrozić się / odmrażać się	odmrznuti se, odlediti se / odmrzavati se, odleđivati se
odnaleźć się / odnajdować się, odnajdywać się	pronaći se, naći se / pronalaziti se, nalaziti se
odnowić się / odnawiać się	obnoviti se / obnavljati se
odprasować się / odprasowywać się	izglačati se
odprowadzić się / odprowadzać się	otpratiti, ispratiti se / pratiti se
odróżnić się / odróżniać się	razlikovati se
odsłonić się / odsłaniać się	otkriti se / otkrivati se; pokazati se / pokazivati se
odstać się / odstawać się	slegnuti se / slijegati se, razbistriti se / bistriti se
odtoczyć się / odtaczać się	otkotrljati se / kotrljati se
odwrócić się / odwracać się	okrenuti se / okretati se
ofiarować się / ofiarowywać się	žrtvovati se
ogłądać się	gledati samoga sebe
ogłosić się / ogłaszać się	oglasiti se / oglašavati se
ogolić się	obrijati se
okazać się / okazywać się	pokazati se / pokazivati se, otkriti se / otkrivati se
opić się / opijać się	opiti se / opijati se, napiti se
opiekować się	brinuti se, njegovati
opóźnić się / opóźniać się	zakašniti / kasniti
opuścić się / opuszczać się	opustiti se / opuštati se
orientować się	orijentirati se
osuszyć się / osuszać się	osušiti se / sušiti se
oswobodzić się / oswobadzać się	osloboditi se / oslobađati se
oszukać się / oszukiwać się	prevariti se / varati se
ośmieszyć się / ośmieszać się	ispasti smiješan / ispadati smiješan
otworzyć się / otwierać się	otvoriti se / otvarati se
ożenić się	oženiti se
palić się	paliti se

parzyć się	opeći se
paść się	toviti se, pasti
patrzeć się = patrzeć	pogledavati se, buljiti jedan u drugoga
patrzeć się = patrzeć	
pchnąć się / pchać się	udariti se / udarati se
piec się	peći se
pienić się	pjeniti se
pieścić się = pieścić	maziti se, umiljavati se
pilnować się	čuvati se, brinuti se za se(be)
pisać się	potpisivati se; pisati se
pobawić się	pozabaviti se, zabaviti se (u smislu kratko se zabaviti)
pobić się	potući se
pobrać się / pobierać się	uzeti se / uzimati se, vjenčati se
pobrudzić się	uprljati se, zaprljati se
pocałować się	poljubiti se
pochorować się	razboljeti se
pochować się	posakrivati se
pochwalić się	pohvaliti se
pochylić się / pochyłać się	nagnuti se / nagnjati se, sagnuti se / saginjati se
pocić się	znojiti se
poczesać się / poczesywać się POT.	počešljati se
poczęstować się	počastiti se
poczuć się	osjetiti se
poczuwać się KSIĄŻK.	osjećati se, smatrati se
poćwiczyć się	provježbati
podać się / podawać się	predstaviti se / predstavljati se
podciągnąć się / podciągać się	podizati se / podići se
poddać się / poddawać się	predati se / predavati se
podenerwować się	malo se naživcirati
podgolić się / podgalać się POT.	malo se obrijati, podbrijati se
podgotować się / podgotowywać się	skuhati se do određenog stupnja
podgrzać się / podgrzewać się	podgrijati se / podgrijavati se
podjąć się / podejmować się KSIĄŻK.	prihvatiti se / prihvaćati se

podkopać się / podkopywać się	probiti se / probijati, prodrijeti / prodirati kopaniem (prokopati)
podniecić się / podniecać się KSIĄŻK.	uzbuditi se / uzbuđivati se, uzrujati se / uzrujavati se
podnieść się / podnosić się	dići se / dizati se, podići se / podizati se
podobać się	svidati se
podpalić się / podpalać się	zapaliti se / zapaljivati se
podpisać się / podpisywać się	potpisati se / potpisivati se
podstrzyć się / podstrzygać się	ošišati se / šišati se
podsunąć się / podsuwać się	primaknuti se / primicati se
podziać się / podziewać się	zametnuti se / zmetati se, zagubiti se / zagubljivati se
podzielić się	podijeliti se
pogarbić się	pogrbiti se
pogłaskać się	pogladiti se
pogłębić się / pogłębiać się	produbiti se / produbljivati se
pogniewać się	naljutiti se, razljutiti se
pogodzić się	pomiriti se
pogorszyć się / pogarszać się	pogoršati se / pogoršavati se
pogryźć się	izgristi se (međusobno)
pogubić się	izgubiti se; pogubiti se
poić się	napajati se (stoka)
pokazać się / pokazywać się	pokazati se / pokazivati se, ukazati se / ukazivati se
pokłaść się	polegnuti se, položiti se
pokłonić się KSIĄŻK.	nakloniti se
pokłócić się	posvađati se
pokryć się / pokrywać się	pokriti se / pokrivati se
policzyć się	obračunati se, razračunati se (s kim)
polubić się	zavoljeti se
połączyć się	povezati se
położyć się	leći (se)
pomodlić się	pomoliti se
pomylić się	zabuniti se, prevariti se, pogriješiti
popisać się	iskazati se, istaknuti se, napraviti se važan
poprawić się / poprawiać się	popraviti se / popravljati se, poboljšati se / pboljšavati se

poradzić się	savjetovati se
prać się	prati se; tući se, mlatiti se
prosić się	moliti se komu, preklinjati, kumiti
przebić się / przebijać się	probosti se, probiti se / probijati se; proći / prolaziti
przebudzić się / przebudzać się	probuditi se / buditi se, prenuti se iz sna
przechować się / przechowywać się	očuvati se
przecignąć się / przeciągać się	protegnuti se / protezati se, otegnuti se / otezati se
przeciwstawić się / przeciwstawiać się	suprotstaviti se / suprotstavljati se
przedostać się / przedostawać się	probiti se / probijati se
przedstawić się / przedstawiać się	predstaviti se / predstavljati se
przekonać się / przekonywać się	uvjeriti se / uvjeravati se
przerazić się / przerażać się	užasnuti se / užasavati se, prestraviti se / prestravljivati se
przespacerować się	prošetati se
przestraszyć się / przestraszać się	prestrašiti se
przesunąć się / przesunąć się	pomaknuti se / pomicati se
przewrócić się / przewracać się	preokrenuti se / preokretati se
przybliżyć się / przybliżać się	približiti se / približavati se
przchylić się / przychylać się KSIĄŻ.	nakositi se, nagnuti se / naginjati se
przyczynić się / przyczyniać się	doprinijeti / doprinosti
przydać się / przydawać się	dobro doći
przygotować się / przygotowywać się	pripremiti se / pripremati se, spremiti se / spremati se
przypomnieć się / przypominać się	sjetiti se (prisjetiti se) / sjećati se (prisjećati se)
przystosować się / przystosowywać się	prilagoditi se / prilagođavati se
przyznać się / przyznawać się	priznati / priznavati
psuć się	kvariti se
ranić się	raniti se
robić się	raditi se, u tijeku je
rodzić się	roditi se
rozbić się	razbiti se
rozbiec się / rozbiegać się	razbježati se / razbježavati se
rozbudzić się / rozbudzać się	razbuditi se / razbuđivati se
rozdzielić się / rozdzielać się	razdijeliti se, podijeliti se

rozgniewać się	razljutiti se
rozszerzyć się / rozszerzać się	raširiti se
roztopić się / roztopiać się	rastopiti se / rastapati se
rozumieć się	razumjeti se
rozwiązać się / rozwiązywać się	rasplesti se / rasplitati se, razvezati se / razvezivati se
rozwinąć się / rozwijać się	izravnati se / izravnavati se
rzucić się / rzucać się	bacati se / baciti se
skaleczyć się	raniti se, porezati se
składać się	sastojati se
skomplikować się	zakomplicirati se
skoncentrować się	koncentrirati se
skontaktować się	kontaktirati
skryć się / skrywać się	sakriti se / sakrivati se
targować się	cjenkati se
tknąć się / tykać się	dirnuti se / dirati se
tłuc się	razbijati se
tłumaczyć się	ispričavati se, izgovarati se
toczyć się	kotrljati se
topić się	utapati se
trafić się / trafiać się POT.	dogoditi se / događati se
traktować się	odnositi se jedan prema drugomu
troszczyć się KSIĄŻK.	brinuti se
truć się	trovati se
trudzić się KSIĄŻK.	truditi se, mučiti se
trząść się	drhtati, tresti se
trzymać się	držati se
ubawić się KSIĄŻK.	zabaviti se
ubezpieczyć się / ubezpieczać się	osigurati se / osiguravati se, zaštititi se / štititi se
ubłocić się	zablatiti se
ubrać się / ubierać się	obući se / oblačiti se, odjenuti se / odijevati se
ubrudzić się	zaprljati se
ucałować się KSIĄŻK.	poljubiti se, izljubiti se
uchować się	očuvati se

uchronić się KSIĄŻK.	zaštititi se
uchylić się / uchylać się KSIĄŻK.	odškrinuti se
uciec się / uciekać się KSIĄŻK.	pribjegavati čemu
ucieszyć się	obradovati se, razveseliti se
uciszyć się / uciszać się	utišati se / utišavati se
uczyć się	učiti
wahać się	njihati se, ljuljati se
ważyć się	vagati se
wciągnąć się / wciągać się	uvući se / uvlačiti se
wcisnąć się / wciskać się	progurati se, ugurati se, nagurati se / naguravati se
wczytać się / wczytywać się	udubiti se / udubljivati se u čitanje; začitati se / začitavati se
wdać się / wdawać się	umiješati se; upustiti se / upuštati se
wiązać się	vezati se
widywać się	viđati se
widzieć się	vidjeti se
witać się	pozdravljati se
wkopać się / wkopywać się	ukopati se / ukopavati se
wlec się	vući se
wprowadzić się / wprowadzać się	useliti se / useljavati se
wstydzić się	stidjeti se, sramiti se
wybrać się / wybierać się	krenuti / kretati
wybrudzić się	zaprljati se
wybudzić się / wybudzać się ŚROD. MED.	buditi se polako, ob. iz narkoze
wychować się / wychowywać się	odgojiti se / odgajati se
wychylić się / wychylać się	nagnuti se / nagnjati se
wydać się / wydawać się	činiti se
wydarzyć się / wydarzać się	dogoditi se / događati se
wygolić się / wygalać się	izbrijati se / izbrijavati se, obrijati se
wyjaśnić się / wyjaśniać się	objasniti se / objašnjavati se, razjasniti se / razjašnjavati se
zabawić się / zabawiać się	zabaviti se / zabavljati se
zabezpieczyć się / zabezpieczać się	osigurati se / osiguravati se, zaštititi se
zabić się / zabijać się	ubiti se / ubijati se

zabłócić się	zablatititi se
zabrać się / zabierać się	prihvatiti se / prihvaćati se čega
zabrudzić się	zaprljati se
zachować się / zachowywać się	očuvati se
zainteresować się	zainteresirati se
zająć się / zajmować się	zaokupiti se / zaokupljati se čime
zakochać się / zakochiwać się	zaljubiti se
zakończyć się	završiti se
założyć się / zakładać się	kladiti se
zamówić się / zamawiać się POT.	naručiti se / naručivati se, pozvati se / pozivati se
zamyślić się / zamyślać się	zamisliti se / zamišljati se
zapoznać się / zapoznawać się	upoznati se / upoznavati se
zareczyć się / zaręczać się	zaručiti se
zastanowić się / zastanawiać się	zamisliti se / zamišljati se
zatešknić się	zaželjeti se
zawstydzić się / zawstydząć się KSIĄŻK.	postidjeti se, zastidjeti se / stidjeti se
zaznajomić się / zaznajamiać się KSIĄŻK.	upoznati se / upoznavati se
zdawało się	činilo se
zdecydować się / decydować się	odlučiti se / odlučivati se
zemścić się / mścić się	osvetiti se / osvećivati se
zielenieć się / zazielenieć się	zelenjeti se / zazelenjeti se
zjawić się / zjawiać się KSIĄŻK.	pojaviti se / pojavljivati se
zmęczyć się / męczyć się	izmučiti se, umoriti se / mučiti se, umarati se
zmienić się / zmieniać się	promijeniti se / mijenjati se

Prilog 2. Testovi za određivanje vrsta povratnih glagola.

Potkategorija povratnog glagola	Postojanje oblika bez <i>se / się</i>	Zamjenjivost <i>se / się</i> sa <i>sebe / siebie</i>	Zamjenjivost <i>se / się</i> sa <i>jedan drugoga / jeden drugiego</i>	Postojanje oblika bez <i>se / się</i> među kojima nema sint. ni semant. razlike	Postojanje inačice bez <i>se / się</i> , ali ne dolazi do značenjskih pomaka	Postojanje inačice bez <i>se / się</i> – sint. i semant. promjene
<i>Reflexiva tantum</i> (smijati se)	-	-	-	-	-	-
Pravi povratni (brijati se, češljati se)	+	+	+ / -	-	-	-
Nepravi povratni 1 – bez razlike u značenju (plašiti djecu – plašiti se)	+	-	+ / -	-	+	-
Nepravi povratni 2 – pomak u leksičkom značenju (držati govor – držati se govora; slagati (se), odnositi (se))	+	-	-	-	-	+
Uzajamno povratni (recipročni)	+	+ / -	+	-	+ / -	-
Povratno zalihosni (redundantni) (šetati (se))	+	-	-	+	+	-

ŽIVOTOPIS AUTORA

Miroslav Hrdlička rođen je 25. prosinca 1984. godine u Zagrebu. Diplomirao je poljski jezik i književnost i filozofiju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Na istom fakultetu od listopada 2012. godine na Katedri za poljski jezik i književnost Odsjeka za zapadnoslavenske jezike i književnosti izvodi nastavu u sklopu preddiplomskog studija. Do sada je izvodio nastavu iz kolegija *Povijest poljskoga književnog jezika*, *Sintaksa poljskog jezika*, *Fleksija i semantika vrsta riječi*, *Sociolingvistika*.

Sudjelovao je kao suradnik na projektima potpore znanstvenom istraživanju „Mogućnosti leksikografske obrade frazema u slavenskim jezicima” (2014), „Hrvatska animalistička frazeologija” (2016), „Animalističke slike u frazeološkom blagu” (2017) i „Hrvatsko-poljska kontrastivna istraživanja” (2018. i 2019) voditeljice prof. dr. sc. Ivane Vidović Bolt te na projektu Hrvatske zaklade za znanost „Komparativnoslavističke lingvokulturalne teme” koji je vodila prof. dr. sc. Neda Pintarić. U okviru CEEPUS-stipendije boravio je od 17. veljače do 17. ožujka 2018. na Sveučilištu u Varšavi. Godine 2014. sudjelovao je na ljetnoj školi poljskog jezika, književnosti i kulture u Cieszynu.

Sudjelovao je na 9 znanstvenih skupova u Hrvatskoj i inozemstvu.

Objavio je sljedeće radove:

1. Hrdlička, M. i Ivana Vidović Bolt. 2019. Zašto poljski i hrvatski „glagolski pridjevi radni” nisu ekvivalentni? U: *Komparativnoslavističke lingvokulturalne teme*. Pintarić, N., Čagalj, I. i Ivana Vidović Bolt (ur.). Zagreb: Srednja Europa. 121–129.
2. Hrdlička, M. i Neda Pintarić. 2018. Deprecijacija u pragmafrazemima s toponimnom sastavnicom u hrvatskom i poljskom jeziku. U: *Iminjata i frazeologijata. Imena i frazeologija*. Veljanovska, K. i Biljana Mirčevska-Boševa (ur.). Skopje: Filološki fakultet. 395–406.
3. Vidović Bolt, I. i Miroslav Hrdlička. 2018. Dom i domovina u vremenu i prostoru. U: *Ukrajnistika na Sveučilištu u Zagrebu: 20 godina*. Čelić, Ž. i Tetyana Fuderer (ur.). Zagreb: FF press. 361–372.
4. Hrdlička, M. 2017. Dvojina u poljskom jeziku. U: *Život mora biti djelo duha*. Kovačević, Z. i Ivana Vidović Bolt (ur.). Zagreb: Disput. 131–139.

5. Vidović Bolt, I. i Miroslav Hrdlička. 2016. Ishodi suprotstavljanja globalizaciji. U: *Jezična politika. Između norme i jezičnog liberalizma*. Kryžan-Stanojević, B. (ur.). Zagreb: Srednja Europa. 1–11.
6. Hrdlička, M. 2016. Izražavanje nesigurnosti u poljskom jeziku. U: *Witkacy i drugi: zagrebački polonistički doprinosi*. Blažina, D. i Đurđica Čilić Škeljo (ur.). Zagreb: FF press. 285–296.
7. Hrdlička, M. 2015. Jezični identitet Kašuba. U: *Višejezičnost kao predmet multidisciplinarnih istraživanja: Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenoga skupa Hrvatskog društva za primijenjenu lingvistiku održanoga od 25. do 27. travnja 2014. u Zagrebu*. Udier, S. L. i Kristina Cergol Kovačević (ur.). Zagreb: Srednja Europa i HDPL. 371–381.
8. Hrdlička, M., Pintarić, N. i Ivana Vidović Bolt. 2014. Semantičko polje ružnoća / brzydota u hrvatskoj i poljskoj frazeologiji. U: *Słowo. Tekst. Czas XII. Frazeologia w idiolekcie i systemach języków słowiańskich*. t. 2. Aleksiejenko, M., Biłowus, H., Hordy, M., Mokijenko, W. i Harry Walter (ur.). Szczecin – Greifswald: volumina.pl. 68–73.
9. Hrdlička, M. 2014. Frazeologizmy z motywem piękna w językach chorwackim i polskim. U: *Język – estetyka – sztuka*. Jastrzębska-Golonka, D. i Agnieszka Rypel (ur.). Bydgoszcz: Bydgoskie Towarzystwo Naukowe. 95–103.
10. Hrdlička, M. 2013. Novogovor nakon pada totalitarnih sustava. U: *Javni jezik kao poligon jezičnih eksperimenata*. Kryžan-Stanojević, B. (ur.). Zagreb: Srednja Europa. 117–127.